

प्रवासवर्णन.

श्रीकृष्ण देशाधिपति महाराजधिराज मिरजां महा-
राज्यो श्री७ जेंगारज सवाई जहादुरे भुंजर्ध,
पुना, महाजलेश्वरादि रुथणे करेला प्रथम
प्रवासनुं वर्णन.

कवितामां रयनार

शिवलाल धनेश्वर.

महाराज कुमार श्रीकलुला साहेबना शिक्षक.

भुंजर्ध,

ओरियेन्टल छापखानाभां छाप्युं.

संवत् १८४२. सन १८८६.

मूल्य ~~१००~~ रुपये.

(सर्व हक्क स्वाधीन.)

80/32
शिवरा
(526)

२०५१.

2961

દીવાન બહાદુર મણીલાલ જસલાલ,

ગુજરાતી ભાષાની ઉન્નતિમાટે ઉદાર આશ્રય આપવાને આપનો સ્વાભાવિક પ્રેમ, જુદા જુદા લોકોપયોગી વિષયોપર નિબંધો રચાવી સારા લખનારાઓને ઉત્તેજન આપી ગુજરાતી ભાષાના ભંડોળમાં વધારો થયેલો જોવાની આપની અક્યનીય ઉલ્કા, પરભાષામાં લખાયેલાં હુન્નરકળાનાં તથા ઐતિહાસિક પુસ્તકોનાં ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કરાવી તે દ્વારા દેશમાં હુન્નર કળા વગેરેનો વધારો થયેલો જોવાની આપની પૂર્ણ અભિલાષા, કવિ અને કવિતાઉપર આપનો અપૂર્વ કૃપાકટાક્ષ, પ્રસંગમાં આવનાર પ્રત્યેકનું મન સંતોષ પામે એવી વાંકુવિદગ્ધતા અને આપનું મિલનસારપણું, અધિકારના યોગે તેમજ સ્વતંત્રપણે જનમાત્રનું જેટલું કહ્યાણુ થઈ શકે તેટલું તેઓનું કહ્યાણુ કરવામાં આપનો અપૂર્વ આગ્રહ અને પોતાના દેશના અભ્યુદયમાટે આપનો ભગીરથપ્રયત્ન ઈત્યાદિ કારણોથી, તેમજ રાજ્યકારભાર કરવામાં આપનું ઉત્તમોત્તમ સરલ મુક્તીપણું, રાજ અને પ્રજાના હિતના નિરંતર એકસરખા ઉદ્યોગથી બંને વર્ગની પ્રસન્નતા મેળવ્યાનો અદ્ભુત બુદ્ધિવિજય, મારાપર આપનો અતુલ્ય ઉપકાર, અપૂર્વ સદ્ભાવ અને મારા હિતમાં આપે વારંવાર દેખાડેલું અગ્રવાદિપણું તથા લક્ષ, વગેરે કારણોથી આ કવિતામાં લખાયેલું કચ્છના નામેદાર મહારાજાધિરાજના પ્રથમ પ્રવાસનું પુસ્તક, આપ કચ્છના ઉત્તમોત્તમ દીવાનપદથી મુક્ત થતાં તે પ્રસંગના નિરંતર સ્મરણ માટે આપને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક અર્પણ કરું છું.

મુકામ ભુજ તા. ૧ લી
જાન્યુઆરી સન ૧૮૮૬.

હું છું આપનો આસંકિત,
શિવલાલ ધનેશ્વર.

પ્રસ્તાવના.

યાત્રાનિમિત્ત જનસમાજના મેળાવડાનો ગર્ભિત આશય દેશાટનની અગત્યતા સૂચવનારો છે. ધર્મને બહાને એ રીતે દેશાટનનો હેતુ કેટલેક દરજ્જે થોડો ઘણો પાર પડે છે. તથાપિ પ્રાંતના, ઈલાકાના, દેશના કે ખંડના જુદા જુદા ભાગોપર મુસાફરી કરી ત્યાંની રીત-ભાતો, વિદ્યાકળા, જનસ્વભાવ, જોવા યોગ્ય સૃષ્ટિસાદૃશ્ય-વાળાં સ્થળો, ઐતિહાસિક સ્થળો અને પુરાતની ભવ્ય મકાનો વગેરેનું અવલોકન કરી અનુભવ મેળવી સુજ્ઞતામાં વૃદ્ધિ થવાને, બાળપણમાં વિદ્યાભ્યાસને જોટલી અગત્યતા આપવામાં આવે છે, તેના કરતાં પણ વિશેષ અગત્યતા વિદ્યાભ્યાસ પછી દેશાટનને આપવામાં આવે તો દેશાટનનો હેતુ પરિપૂર્ણપણે ફાયદા ભરી રીતે પાર પડે. નિ-શાળમાં, સ્કુલમાં, કોલેજમાં કે એ કરતાં પણ વિશેષ ચઢતી વિદ્યાશાળામાં અભ્યાસ કરી પદવીઓ મેળવી એટલેજ મનુષ્ય કે વિદ્વાન થયા એમ માનવું તથા ગણવું ભૂલ ભરેલું છે. જે યાંત્રિક કળાનો પુસ્તકોમાંથી અભ્યાસ કરી ઘણાં વર્ષ તેમાં કાઢ્યા હોય તે અભ્યાસ, પ્રત્યક્ષ અનુભવથી ઘણી થોડી મુદતમાં થઈ શકે છે. કૃષિકર્મનાં પુસ્તકો માત્ર વાંચીને પૂર્ણ અભ્યાસી થયેલો વિદ્યાર્થી, હજનો દાંડો ઝાલી સીધો આસ કાઢવાને ભા-ગ્યેજ શક્તિમાન થશે. પૃથ્વીપરનાં પ્રસિદ્ધ સ્થળોનું કાવ્યમાં કે ભૂગોળમાં વર્ણન વાંચીને જે જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હોય તેમાં, અને તે સ્થળો નજરે જોયા પછી તેના

દેખાવના લબ્યપણાનું જ્ઞાન, જ્ઞેનારના અંતઃકરણમાં
 યાવત્ જન્મપર્યંત ઠસે છે તેમાં ઘણો ફેર હોય છે. દેશા-
 ટન કરી દુનિયાની અનુભવશાળામાં વિશેષ અભ્યાસ
 કર્યાવિના મનુષ્ય થવાતું નથી. કુવાનો દેડકો કુવાને દુ-
 નિયાં માની તેમાં વસનારો પોતે પણ પોતાને સર્વ પ્રા-
 ણીઓમાં ઉત્તમ અને મહોટો માનવાનો ફાંકો રાખી અ-
 ન્યને પોતાથી તુચ્છ માને છે; તેજ જ્યારે બાહ્ય નીકળી
 હાથી સરખા વિશાળ દેહના પ્રાણીને જમીનપર, અને
 વહેલ તથા મહોટા મગરમચ્છોને સમુદ્રમાં ક્ષીડા કરતા
 જુઓ છે ત્યારે વિસ્મય પામી પોતાના પૂર્વાભિમાનપર તે
 લજ્જન્તયુક્ત થાય છે. પ્રત્યેક વર્ણના મનુષ્યમાટે પણ
 એમજ સમજવું. જેઓ દેશાટનના ફાયદા સમજે છે,
 અને તે સમજીને દેશાટન કરે છે તેઓ આજકાલ સર્વ
 પ્રજામાં ઉત્તમોત્તમ પદવી અને સુખ ભોગવે છે. જેના
 રાજ્યમાં સૂર્યાસ્ત થતો નથી એવી ખ્રિટિશસરકારનું સા-
 ર્વભૌમપણું, ખ્રિટીશપુત્રોના દેશાટનનું આભારી છે. દરેક
 હુન્નર કળાના વધારા સુધારામાં, નવા નવા શોધોમાં અને
 અનેક વિદ્યામાં યુરોપનું અગ્રેસરપણું પણ તેઓના દેશા-
 ટનનું આભારી છે. ઈંગ્લાંડ કે જે આજ સર્વ પ્રકારના
 વ્યાપારનું, કળાનું અને દુનિયાના દરેક ભાગમાની ઝરે
 દરેક ખુણા ખોચરામાં પડી રહેલી લક્ષ્મીને આકર્ષણ કર-
 નાઈ સાક્ષાત્ લક્ષ્મીભુવન જેવું થઈ પડ્યું છે, તે માટે
 પણ તે તેના સાહસિક પુત્રોના દેશાટનનું આભારી છે.
 એમ દેશાટનથી ખીલ પ્રજાઓ જ્યારે પૂર્ણ ચઢતીના
 દિવસોમાં સુખી હંદગાની ગુજરે છે, ત્યારે આ આ-

પણ આર્યદેશની અને તેમાં વસનારી આર્યપ્રજાની સ્થિતિ, દેશાટન નહિં કરવાના દુરાગ્રહથી કેટલો ખેદ ઉપજવે છે? તે જુઓ. ઘણીખરી ખાખતોમાં એશિયાખંડના દેશોમાં ચાલતી રૂઢી, પછી તે કળા કૌશલ્યની સાથે, ધર્મસાથે, સંસારી પ્રકરણ સાથે, પેહુરવેશ સાથે, રહેવાનાં ધરની ખાંધણી સાથે સંબંધ રાખનારી હોય તે સર્વમાં જુનીને વળગી રહેવામાં ભૂષણ અને કાંઈક પણ ફેરફાર કરવામાં દૂષણ માનવાનો પ્રચાર પડી જવાથી મહોટી મહોટી પ્રજાઓના હિતને તથા ઉત્તતિને હાનિ પહોંચી છે અને પહોંચતી જાય છે. એથી વધારે શોચનીય શું છે? સેંકડો વર્ષઉપર જેવી કળાકૌશલ્યની સ્થિતિ હશે તેવીજ લગભગ આજે પણ જોવામાં આવવાની. ત્યારે જે તર્કશક્તિવડે મનુષ્યપ્રાણી સર્વથી ઉત્તમ ગણાય છે તે શક્તિ શું આપણી આર્યપ્રજામાં નથી !!! માત્ર પશુ પ્રાણીની જેમ તેમને અંગજ્ઞાનની એકલીજ શક્તિ છે ! હજારો વર્ષપર ખાંધેલા ચકલીના માળામાં અને આજના ખાંધેલા ચકલીના માળામાં જેમ કરો ફેરફાર નથી, તેમ આ આપણા આર્યદેશની પ્રજાના વ્યાપાર-હુત્રર-કળામાં સેંકડો વર્ષની મુદતમાં કરો ફેરફાર થયો નથી એ થોડા ખેદની વાત નથી. અને તે ફેરફાર નહિં થવાનાં એક કરતાં વધારે કારણોમાં મુખ્ય કારણ દેશાટન નહિં કરવાનો દુરાગ્રહ છે; એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ વાત છે.

ભરતખંડના રાજાઓ વિજયયાત્રાનિમિત્ત પરાપૂર્વથી દેશાટન કરનારા છે, પણ તેમાં માત્ર દેશ જીતવાની મતલબ સિવાય તેમનો ખીજો હેતુ નથી હોતો. અહારમા

સૈકામાં કે તે પહેલાંના થોડા કાળમાં આપણા દેશની અ-
વ્યવસ્થિત હાલતને લીધે પોતપોતાની રાજ્યધાની મૂકી
પહાર નીકળવાનું રાજાઓને માટે જોખમ ભર્યું ગણાતું.
“મારે તેની તરવાર, અને બળીઆના બે ભાગ” એ રાજ્ય-
હુકમાટેનો કાયદો ગણતો; તેથી એક રાજા પોતાની
રાજ્યધાની કે દેશ મૂકી બીજે સ્થળે જાય એટલે પાછ-
ળથી તેનો પોતાનો જ યુવરાજ, ભાઈ કે ભાયાત રાજ્ય-
ગાદી પચાવી પડવાનાં જખરદસ્ત કાવતરાં કરી ખંડ ઉઠા-
વતા, અને વખતે ગાદી પચાવી પડતા. તેમજ એક
રાજા બીજા રાજાની હદમાં જાય એટલે ડુંકો ન બજ-
વવો, નિશાન બંધ રાખવાં, વગેરે કેટલાક મૂર્ખાઈ ભરેલા
પ્રતિબંધ કરવાથી સહજ વાતમાં પરસ્પર રમખાણ મચ-
વાનો સંભવ જણાતો. વગેરે કારણોથી રાજાઓનાં દેશા-
ટન બંધ હતાં. ભરતખંડમાં બ્રિટિશ સરકારનો પરિપૂર્ણ
અમલ જામ્યા પછી ઉપરની તમામ હરકતો દૂર થઈ છે,
તેમજ દેશાટન માટેનાં સાધનોની પણ ઘણી સુલભતા
થઈ છે; તથાપિ ઘણા વર્ષોથી બંધ પડેલા સારા રીવાજને
પણ ફરી અમલમાં આણવા આપણી આર્યમતિ ઘણીજ
દુરાગ્રહી, બહુમી અને આળસુ હોય છે. યુરોપના યુવરાજો
પોતાના બાપની રાજ્યધાનીથી ઘણે દૂર ઉત્તરમહાસાગરના
કે ભૂમધ્યસમુદ્રના કે આટલાન્ટિક સાગરના ઉછળતા ભયં-
કર તરંગોપરી ચાલનારી બાબ્બનૌકાઓમાં બચારે સાધારણ
ખલાસી દાખલ સઢનાં દોરડાં ખેંચતા આપણે જાણીએ
છીએ; ત્યારે આ ભરતખંડના યુવરાજો પોતપોતાના
બાપની રાજ્યધાનીના અંતઃપુરપિંજરમાં “પઢો પોપટ”

શ્રીભગવન" તો કહે "શ્રીભગવાન" એમ પઢાવતાં દાસ દાસીઓના સ્વાર્થી લાડમાં ખંચન પામી પડેલા આપણે બેઠાએ છીએ ! ! ! યુરોપના યુવરાજે સ્વિત્ઝર્લૅન્ડના પહાડી પ્રદેશમાં કે એથી પણ અધિક વિકટ પ્રદેશમાં માત્ર દેશાટનનિમિત્ત જ્યારે તેમને એક સાધારણ મુસાફર દાખલ ત્રણે ઋતુમાં ભટકતા આપણે જાણીએ છીએ, ત્યારે હેમંતઋતુના પ્રાતઃકાળની સૂર્યરશ્મિ પણ ન સહેવાય એવા નાબુક શરીરવાળા આપણા ભરતખંડના યુવરાજે, પોતાના રાજ્યમેહેલથી એક પગથીયું પણ નીચે ઉતરવામાં જાણે પોતાની પદવીનું એક પગથીયું નીચે ઉતરી જતું હોય ! ! ! તેમ સમજી તેમાં ગોંધાઈ રહે છે. હમણાં થોડાં વર્ષ થયાં બ્રિટિશ રાજ્યની દૃષ્ટાદૃષ્ટીથી કે પછી બ્રિટિશ રેસિડેન્ટોના આગ્રહથી અથવા તો પોતાનો ક્ષાયદો સમજ્યાથી ભરતખંડના યુવરાજે, દેશકાળને અનુસરી પોતાને દેશાટન કરવાની અગત્ય સમજતા થવા લાગ્યા છે; અને ઘણાકે દેશાટન કરે છે એ આપણા ભરતખંડના ઉદ્યતું સુચિન્હ છે.

સોના રૂપાપર નકસીકામની ઉત્તમોત્તમ કારીગરીમાં આ કચ્છ દેશ, હિંદુસ્તાનના ખીજા દેશો કરતાં આગળ વધેલો છે; તેનું કારણ પણ દેશાટન છે. મહારાજોશ્રી લખપતજીના વખતમાં રામસિંહ કરીને કોઈ કચ્છનો માણસ વિલાયત ગયેલો તેણે ત્યાંની હુન્નરકળાનો અભ્યાસ કરી પાછો કચ્છમાં આવી તેનો લાભ પોતાના દેશીઓને આપ્યો. અને તે સારૂ મહારાજોશ્રી લખપતજીએ તેને ઘણા સત્કારપૂર્વક રાખ્યો હતો એવું કહેવાય છે. કચ્છની

સાહસિક પ્રબલ ધણા દૂરના દેશોમાં વ્યાપાર અર્થે જાય છે, અને જે જે દેશમાં જાય છે તે તે દેશની હુત્રરક્ષા તથા તેમાં થયેલો સુધારો વધારો પોતાના દેશમાં થોડો ધણી દાખલ કરે છે. એમ ધણા વર્ષથી થતું આવે છે તેથી પણ અત્રે હુત્રરક્ષાનો ખીજ દેશો કરતાં વધારો જોવામાં આવે છે. સોના રૂપાપરની નક્સીકામની કારીગરીમાં અને ભરતકામમાં તો આ કચ્છદેશ, ખીજ હુત્રરક્ષામાં આગળ વધેલા પશ્ચિમ ભણીના દેશો સાથે પણ સ્પર્ધા કરી શકે છે.

એ બધી સત્યવાત છે તથાપિ દેશના સંખ્યામાં ધણા સાધારણ માણસો દેશાટન કરી દેશને જોડેલો ફાયદો કરી શકે તેના કરતાં વિશેષ ફાયદો દેશના રાજના દેશાટનથી થોડા કાળમાં થઈ શકે છે. તેમાં પણ પોતાના દેશના ઉદ્યોગો હેતુ મનમાં રાખી દેશાટન કરનારા રાજની તો ખલિહારી છે. જેનાથી આજ પૃથ્વી ઉપરનાં તમામ બળવાન રાજ્યો કંપે છે ને જેની હીલચાલ ઉપર દરેક મોટાં રાજ્યો ભયની નજરથી જોઈ સાવધ રહે છે, એવું રશિયાના રાજ્યનું મહત્વ, લંડનની ગોદીમાં કામ કરનારા, પરસેવાથી નખશીખ ભીજીયેલા શરીરવાળા મહારાજ પીટર ધી ગ્રેટના દેશાટનનું આભારી છે. જે રાજ્ય પ્રથમ કશી ગણનામાં ન હોતું તેની આજ સર્વોપરી સ્થિતિમાં થોડી મુક્ત થયાં ગણના થઈ છે, એનું નામ તે દેશાટન. બાકી આમ તેમ ભ્રમણ અને દોડાદોડી કરવામાં દેશાટનનો હેતુ સચવાયો ગણાય નહિ. દેશાટનથી ધણા ફાયદા છે અને ધણા રાજ્યો, ગૃહસ્થો, વિદ્વાનો, વ્યાપારીઓ, હુત્રરી લોકો દેશાટન કરતા થશે ત્યારેજ

આપણા આર્યદેશનો ઉદય થશે. દેશાટન સંબંધી વિશેષ લખતાં નિષ્પંચરૂપ થઈ પડવાના વિસ્તાર ભયને લીધે પ્રસ્તાવના લખલ આટલું લખવું યોગ્ય છે.

નામદાર મહારાજનધિરાજ મિરઝાં મહારાજ્યોશ્રી, ખેંગારજી સવાઈ ખાહાદુરનો દેશાટનમાટે સ્વાભાવિક ઉત્સાહ તેઓ નામદારની નહાની ઉમરમાંથીજ અંકુરિત છે. જ્યારે જ્યારે ખહાર પધારવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે ત્યારે તેઓ નામદારને ઘણોજ હર્ષ થતો જોવામાં આવે છે. મુંબઈ, પુના અને મહાબલેશ્વરની પ્રથમ મુસાફરીમાં તેઓ નામદારે ઘણું જોયું, ઘણું સાંભળ્યું અને પોતાનાં સ્વાભાવિક જ્ઞાનમાં ઘણો વધારો કર્યો. આ પુસ્તક ખાહાર પડતાં પહેલાં તો તેઓ નામદારે આખા હિંદુસ્તાનની એક વાર વળી મુસાફરી કરી છે. મુંબઈ પણ પધાર્યા હતા. રાજ્યની લગામ પોતાના મુખ્યારક હાથમાં લીધા પછી દેશના સાર્વજનિક સુધારાના કામમાં, વિદ્યા, કળા હુત્રમાં, પોતાની પ્રજાના અખંડ સુખના તથા ન્યાયના કામમાં ઉત્સાહપૂર્વક તેઓ નામદાર સૌથી પહેલું લક્ષ આપે છે. અને એવા કામમાં મર્યાજ રહેવામાં પોતાની મહાન્ પદવીનું સાર્થક સમજે છે, તે એઓ નામદારના વિદ્યાભ્યાસનું, પોતાનું કર્તવ્યકર્મ સમજવાની બુદ્ધિનું અને મુખ્ય કરી દેશાટનનું પરિણામ સમજવું.

આ પુસ્તક કાવ્યરૂપે લખાયલું છે. મુખતેસર હકીકત તેમાં સમાવવા માટેની કાળજી રાખી છે તથાપિ મુખ્ય વિષયને અગ્ર રાખી દર્શનીય સ્થળો, ખનતા પ્રસંગો અને સૃષ્ટિસૌંદર્યપર વિશેષ કલ્પનાઓ કરી વર્ણન કરેલું છે.

તેમાં પણ લોકસુધારણા, દેશહિત અને નીતિમાર્ગ દર્શાવવાનો જે હેતુ રાખ્યો છે, તે લક્ષપૂર્વક વાંચનારના ધ્યાનમાં આવ્યા વિના રહેશે નહીં.

આ પુસ્તક થોડે થોડે નામદાર મહારાજાધિરાજને પ્રથમથી છેવટ સુધી વાંચી સંભળાવ્યું છે, તેટલો વખત અન્ય વ્યવસાય મૂકી અપૂર્વલક્ષપૂર્વક સાંભળ્યું તે સાડ, અને આ પુસ્તક છપાઈ બહાર પાડવામાં આપેલી સંપૂર્ણ મદદ સાડ હું તેઓ નામદારનો અત્યંત આભાર માનું છું. મારા પરમમિત્ર રા. રા. છોટાલાલ સેવકરામે કલ્પના અને વિચારોના સ્વચ્છપણાની ખુબી માટે વારંવાર ઉત્તેજક વચનોથી આ ગ્રંથ પૂરો કરવા ખતાવેલી મમતા મિશ્રિત અભિલાષા સાડ હું તેમનો આભાર માનું છું.

શિવલાલ ધનેશ્વર.

પ્રવાસવર્ણન.

મંગળાચરણ.

દોહરા.

જય ત્રિગુણાત્મક^૧ જયતપતિ, અવિગત^૨ ને અવિનાશ;
વરણું તુજપદ વંદિને, પુરપતિતણો^૩ પ્રવાસ.^૪ ૧
રચના તુજ રણિયામણી, મહિમા જેનો મેર;^૫
પુરપતિતણા પ્રવાસ મિષ,^૬ તે વરણું શુભ પેર. ૨
યશ મનુષ્યના વરણિ પછી, મનગમી લેએ મોજ;^૭
પ્રથમ મોજ ચહું તુજથી પ્રભુ, એ અવિવેક ધણોજ. ૩

વસંતતિલ્લુકા હંદ.

કીર્તિ કયો પ્રથમ મોજ પછી મળે છે,
એ સંપ્રદાય^૮ જન લોકવિષે રહે છે;
તારો પૃથા^૯ પ્રથમ કીર્તિપ્રદાન^{૧૦} દાતા,
હે નાથ તે પછી સુણે યશ લોકનાતા. ૪

દોહરા.

માટે મન સંકોચ ત્યમ, ત્યાગી લોકવ્યવહાર;^{૧૧}
પ્રથમ યાચી^{૧૨} યશ ગાહું પછી, હે સૃષ્ટિ^{૧૩} સુખકાર. ૫

૧ સત્વ, રજ્જ અને તમ એ ત્રણ ગુણમય જેનો આત્મા છે.
એવો પરમેશ્વર. ૨ વિગતથી કહી ન શકાય એવો-પરમેશ્વર.
૩ રાજનો. ૪ મુસાફરી. ૫ મહેટા મેર પર્વત. ૬ નિમિત્ત.
૭ શ્રીમ પમાડીને જે લેવું તે. ૮ વહીવટ-રીત. ૯ ચાલ.
૧૦ કીર્તિનું વિશેષદાન પ્રથમથી આપનારો. ૧૧ લોકોમાં આ-
લતો આવેલો શીવાજ. ૧૨ સૃષ્ટિના બનાવનારા.

જ્યમ હય^૧ અગ્નિરથાદિથી,^૨ મહુને સરસ^૩ પ્રવાસ;
 સુમતિસાધને^૪ થાય ત્યમ, આ વર્ણન આપાસ.^૫ ૬
 અવિગત માગું એટલુંજ, દો કરી કૃપા દયાળ;
 દિયે તગદ^૬ જ્યમ દેશપતિ,^૭ પ્રિય સેવક પ્રતિપાળ. ૭
 રાય શિરોમણિ રાવશ્રી, કમાલુવન ખેંગાર;
 કચ્છધરાપતિ^૮ સ્વચ્છમતિ, પ્રજાપાણ આધાર. ૮
 રહે રાજ્યધાનીતાણું, ભવ્ય^૯ નગર છે ભુજ;
 નૃપપ્રતાપરવિકરવડે,^{૧૦} પ્રકુલ જ્યમ અંબુજ.^{૧૧} ૯
 વસી જેમાં વિદ્વાનરૂપ, મધુપ^{૧૨} લિયે મકરંદ;^{૧૩}
 ગુણસુગંધથી દશદિશા, સદા વ્યાપ્ત સુખકંદ. ૧૦
 લાયક લીલાદહેરનો, પામે દો કયી પાર;
 સુખ નિવૃત્તિ^{૧૪} સહુલોકને, જ્યાં નૃપ શ્રી ખેંગાર. ૧૧
 મતિસાગર અતિ જેમનો, ગુણજળ ભર્યો ગભીર;^{૧૫}
 જડે ન કદી જન કોઈને, તરત તેતણો તીર.^{૧૬} ૧૨
 નૃપવિચારસાગરવિષે, ઉપન્યો એક પ્રસંગ;
 પ્રવાસના ઉત્સાહનો,^{૧૭} તરતીખ^{૧૮} લઘુ^{૧૯} તરંગ.^{૨૦} ૧૩
 એમ કરંતાં આવિયો, મહા મનોહરમાસ;
 વિમળ વસંતોત્સવ^{૨૧} કરી, જનમન ભર્યા ઉલાસ. ૧૪

૧ ઘોડો. ૨ આગગાડી વગેરે. ૩ સેહેલો. ૪ સારી-
 બુદ્ધિના સાધને કરી. ૫ મહેનત. ૬ નોકરી કરાવ્યા પેહલાં
 મુસારો આપવો; કચ્છના રાજ્યમાં એવો ધારો છે કે જરૂરના
 પ્રસંગે નોકરોને ફેટલાક મહિનાનો પગાર આગાઉથી આપવો.
 ૭ રાજા. ૮ કચ્છની પૃથ્વીના માલિક. ૯ ગંભીરતાસહિત શા-
 ભીતું. ૧૦ રાજાના પ્રતાપરૂપી સૂર્યકીર્ણ. ૧૧ કમળ. ૧૨
 ભમરો. ૧૩ ફુલમાંનું મધ. ૧૪ નિરાંત. ૧૫ ગંભીર-બીડો.
 ૧૬ કોઠો-કિનારો. ૧૭ હોંસભરીવૃત્તિ. ૧૮ સરસ. ૧૯
 નાના. ૨૦ મોળો. ૨૧ વસંતપંચમીનો ઉત્સવ.

- મહાવદી દ્વાદશી રૂડી, વિબુધપ્રિય^૧ બુધવાર;
પધારિયા રાણી^૨ પ્રીતે, સ્વજન નેત્ર સુખકાર. ૧૫
- જાણે મંગળકાર્યના, ખેઠા સિદ્ધિ ગણેશ;
દોષ સખા દુર્જનતણા, દૂર ગયા તહાં દેશ. ૧૬
- અથવા થવા પ્રવાસના, શુભ ઉમંગને સહાય;
પધારિયા જ્યમ તરણિને,^૩ સમીર^૪ અતિ સુખદાય. ૧૭
- બુબ્બ બુશી નૃપ ખેંગારજી, માહાં રાહાં મનમાંય;
કરણ હર્ષ વર્ણન કદી, ધિર મતિ વિના ન થાય. ૧૮
- ગૂઠ હર્ષ મુજને ધણો, હાથે લખું હેવાલ;
આત્મપ્રસંશા^૫ દોષનો, ખટકે ઉરમાં ખ્યાલ. ૧૯
- અતિ ઉમંગભર આવિને, ભાવે લીધી ભેટ;
જ્યમ અકુર ઋષિકેશને,^૬ નિરખી મળિયા નેટ. ૨૦
- કરી નિછાવર^૭ કોડથી, સાહ્યા પાયસરોજ;^૮
મિલન હર્ષ વર્ણન મહાં, કથું શી રીત કહોજ? ૨૧
- નૃપલોચન રવિ શશિ નિરખી, તનમન કમળ કુમુદ;
એકસમે વિકસિત^૯ ઉભય, ખરું અબ્દુત એ પ્રુદ. ૨૨
- કૃપા નજર કરી કોડથી, કુળકુંજર^{૧૦} ગુણપુંજ;^{૧૧}
પુછે કુશળ પરમાદરે, ભવ્યકાંતિ પતિભુજ. ૨૩
- “આપ સદા ધમ્મો ઉરે, જેનું કુશળ જરૂર;
હોય શું તેને કષ્ટ કદિ, આપ વિચારો ઉર. ૨૪

૧ દેવને બહાણો. ૨ ચરાડવાના ઠાકોર રા. રા. રાણા જાલમ-
સિંહજી. ૩ હોડી. ૪ પવન. ૫ આપ વડાઈ. ૬ શ્રીકૃષ્ણ.
૭ માથાપર ઉતારીને નાખી દેવું. ૮ કચ્છમાં રાજાની પ્રથમ મુલા-
કાતે અથવા ખીજા પ્રસંગોપર પણ એમ કરે છે એટલે મુલા-
કાત લેનાર હાથમાં કાંઈક નાણું રાખી રાજાના મસ્તકઉપર
ફેરવી હજીરીને આપે છે, એ ક્રિયાને ગોળ કરી એમ કહે છે.
૮ પદકમળ. ૯ પ્રકલ્પ. ૧૦ કુળમાં શ્રેષ્ઠ. ૧૧ ગુણના સમુદાય.

- સદા કુશળ શિર છત્રપતિ, આપ કૃપા અનુસાર;
 આજ કુશળ અતિ ન્યાણિ વણિ, પદસરોજ ભરપ્યાર. ૨૫
- આપ પ્રતાપે આપને, નિરખું ભરી ભરી નેત્ર;
 ખુદાવંદને ધણી ખમા, નૃપમણી મમતાક્ષેત્ર.” ૨૬
- એમ પરસ્પર અતિ ધણો, ઉરમાં વધ્યો ઉમંગ;
 નૃપવિચારસાગરતણો, જેમ પ્રવાસ તરંગ. ૨૭
- “નાના દેશો નિરખવા, પ્રભુનાં કૃત્ય અપાર;
 કળા વિદેશની કોટિધા,^૧ વડો પામી વિસ્તાર. ૨૮
- મન અનુમાન ન કરી શકે, એવી કળા અનેક;
 અનુભવ થાશે આકુરો,^૨ વિદેશ ગમનવિવેક. ૨૯
- જનસ્વભાવ જુદો જુદો, પડ્યે પ્રસંગ પ્રિધાય;
 સાર ગ્રહણથી સુખ્યુદ્ધિમાં, ઉચિત^૩ ઉમેરો થાય. ૩૦
- જણાય જનસમુદાયની, સરસ નરસ રીતભાત;
 દેશપરત્વે દીસતી, ભિન્ન ભિન્ન ભલિભાત. ૩૧
- આપણી સાથે એમની, મુકાબલે^૪ મેલાય,
 તત્ત્વ લેઈએ તેનું તો, વિવેકમતિ વખણાય. ૩૨
- વિચિત્ર ભૂમિ વિદેશની, વિચિત્ર જન તન વેષ,
 વિચિત્ર દેખાવો વિવિધ, ખહુ રીતભાતો ખેશ.^૫ ૩૩
- મહા વિદ્વજનથી મિલન,^૬ કરીને કોડ પુરાય;
 મતિની લલિત^૭ ચમત્કૃતી, નિકટપણે^૮ નિરખાય. ૩૪
- સ્પર્ધા^૯ કરી મુધા^{૧૦} કરે, સુધાનેય^{૧૧} શુભ રીત;
 વિબુધવચનસમ^{૧૨} મધુરતા, પંડિતની અતિ પ્રીત. ૩૫

૧ કરોડો પ્રકારની. ૨ એનીએજે. ૩ ચોગ્ય-લાયક.

૪ સરખામણી. ૫ સારી. ૬ મેળાપ. ૭ સુંદર. ૮ પાસે.

૯ એક ખીજાથી સરસ થવાનો જે હર્ષા ભર્યો ચડસ. ૧૦

અર્થ. ૧૧ અમૃતને પણ. ૧૨ દેવનાં વચન જેવાં.

શૂર પ્રતાપી સુભટના, ^૧ મનમોહિત મેળાપ;	
મન તન બળથી જ્ઞેમના, પ્રજા વિગતપરિતાપ. ^૨	૩૬
વળિ વિદેશમાંહે વસી, સૌમાં લે સન્માન;	
તજે ન તોપણ તનયકી, આ દેશનું અભિમાન.	૩૭
પ્રજા એવી પ્રિય મહારાણીનાં, સુખ વૈભવ નિરખીશ;	
વળિ વિલોકિ રચના રૂઠી, હેડે બહુ હરખીશ.	૩૮
અભુત રચનાના અચળ, ^૪ અભુત ^૫ ખીણ અનેક;	
પ્રભુ મહિમાના પ્રગટ એ, લાયક રૂઠા લેખ.	૩૯
મંદ ^૬ પ્રવાહિનિ ^૭ પુનિતજળ, ^૮ સ્ખલન દ્વનિ ^૯ સુખકાર;	
પહોળે પટ તટ ઊંચની, અવિલોકશું અપાર.	૪૦
એથી થાય અવિનાશીના, ભલા પ્રતાપનું ભાન;	
શ્રદ્ધા ^{૧૦} વધે સહસ્રધા, ^{૧૧} પ્રભુપદ કમળ પ્રમાણ.	૪૧
તરંગરૂપ દાંડી પડે, કુલાનકે ^{૧૨} કડિધિંગ ^{૧૩} ,	
આદરી બેઠો અંબુનિધિ, ^{૧૪} એ ઉદ્યોગ અભંગ. ^{૧૫}	૪૨
પ્રભુપ્રતાપનાં નિરનિધી, ^{૧૬} દુંદુભિ સ્વર ગંભીર;	
નાસ્તિકમતખંડનમિષે, ^{૧૭} ધરી વગાડતો ધીર.	૪૩
પવિત્ર તીર્થ સ્થળતણા, પાવનજળથી પંડ;	
પ્રક્ષાલન ^{૧૮} કરી પામશું, તન મન શુદ્ધિ અખંડ.	૪૪

૧ લલામ કરનારા શૂરવીરો. ૨ વિશેષકરી નાશ પામેલો મનનો એક એવી પ્રજા. ૩ જોધને. ૪ પર્વત. ૫ ભય અને આશ્ચર્ય પમાડે એવી. ૬ ધીમી ગતિવાળી. ૭ નદી. ૮ પવિત્ર પાણીવાળી. ૯ પ્રવાહથી થતો શબ્દ. ૧૦ વિદ્યાસ. ૧૧ હજાર પ્રકારે. ૧૨ કુલ+માનક-કુલ એટલે કોઈ અને આનક એટલે દુંદુભી-કાંઠારૂપી નગાર. ૧૩ દાંડીના પ્રહારથી નગારાનો થતો અવાજ. ૧૪ સમુદ્ર અંબુનિધિ=પાણીનો ભંડાર. ૧૫ કોઈ દિવસ ભંગ ન થાય એવો. ૧૬ સમુદ્ર. ૧૭ ધધ્વરનું હોવા-પણું નહિ માનનારા મતના ખંડનને નિમિત્તે. ૧૮ ઘોષને.

કુળાનુયાયી ^૧ કુશળમતિ, તનુજ ^૨ પામી તમતુલ્ય;	
સ્વર્ગે રહિને પણ સદા, પૂર્વજ થાય પ્રકુલ.	૬૬
સાધવી એવી રેણી શુભ, શું કહું ધણું સુપુત્ર;	
કુળદેવી રક્ષા કરો, તન તમારો સર્વત્ર.	૬૭
કુમારશ્રી ^૩ સકુમાર અતિ, જીવનમૂળિ મમ જોહ;	
જાળવજો ઝાઝે જતન, સદા ખતાવી સેહ.	૬૮
તપસ્વિના જ્યમ તપયશી, પ્રીતે થઈ પ્રસન્ન;	
ઈષ્ટ દેવી ઉચરે મુખે, વરદાનનાં વચન.	૬૯
એમ રાજ્યમાતા મુખે, વચનાવલી ^૪ વિશેષ;	
શોભે સુખપ્રદાયિની, ^૫ સુણે સહર્ષ નરેશ.	૭૦
આજ્ઞા વિદેશગમનની, સારી દીર્ઘી જ્યમ સિદ્ધિ;	
નક્તિ વાધવાનો દિવસ, પછી પામશે પ્રસિદ્ધિ.	૭૧
ઈષ્ટદેવીના એક મન, જપી જ્યમ જાપ જરૂર;	
વાંચિછત વર પામી વધે, હર્ષ ઉપાસક ^૬ ઊર.	૭૨
તેમ થયો આનંદ મન, પુરપતિ વદન પ્રકુલ;	
મળ્યો સુણી માતાતણો, અભિપ્રાય અનુકૂળ.	૭૩
નમી માતાપદ નેહથી, ઊર આનંદ અમાપ;	
બહાર પધાર્યા ભુદિનિધિ, અંતઃપુર ^૭ તણ આપ.	૭૪
મુખચર્યાથી ^૮ ચેતીને, કુમારશ્રી સકુમાર;	
હર્ષહૃદુ હાંસે પુછે, આતુરપણે અપાર.	૭૫
કહ્યું કારણ હસતે મુખે, ચુંપન કરી કપોળ;	
સુણી આનંદસમુદ્રમાં, ચઢયા હાસ્યકલોલ ^૯ .	૭૬

૧ કુળમાં પછવાડે થનાર પુરૂષો. ૨ પુત્ર. ૩ નામદારકુમારશ્રી કલુભા સાહેબ. ૪ વચનની પંક્તિ. ૫ ધણું સુખ આપનારી. ૬ ઉપાસના કરનાર. ૭ જનાનખાનું. ૮ અંતરમાં રહેલો ભાવ કાંઈક સમજી જવાય એવો મુખનો દેખાવ. ૯ હાસ્યતરંગ.

આપનું ધ્યં છે અહો, તે સુણી વાત તમામ;	
જે ખુશી થઈ કુમાર ઉર, તે શું કયું અભિરામ ^૧ ?	૭૭
એક ખીજે મુખ આવિને, ઘણી વિધિ ઘેરેઘેર;	
પ્રસરી ભૂપ્રવાસની, પુરમાં વાત સુપેર.	૭૮
થવા લાગી તૈયારી ધ્રુમ, પ્રવાસની ભલિભાત;	
વરાણું તેની શું વિગતથી, વડા હર્ષની વાત ?	૭૯
તેજ ^૨ પીઠપર તગતગે, એવા તેજ ^૩ અનેક;	
રવાલ આલે હૃદયને, છક કરી નાખે છેક.	૮૦
કરછી અરબ્બી આદિ જે, અશ્વનું વિધ વખાણ;	
શાણુગારી કર્યા સાવધા ^૪ , કુંતલ માંડી પલાણ.	૮૧
માંડવી થઈ જળમારગે, કેટલાક કેકાણ ^૫ ;	
મુંખઈ આગળ મોકલ્યા, વડે ચઢાવી બહાણ.	૮૨
શકટ ^૬ વેલ સિગરામને, સુધારતા નિરંધાર;	
હુયરથાદિ વાહન વિવિધ, તપાસી કંઈ તૈયાર.	૮૩
વ્યંગ ^૭ અઢારે અંગથી, પણ ઉપયોગી અપાર;	
હંચી ડોકના હંટિયા, ત્વરિત ^૮ કર્યા તૈયાર.	૮૪
સપ્તરંગી મખમલતણા, કો રેશમી ચુસી ભાત;	
સફેત કો ખગ પાંખ સમ, કો ચિત્રિત ^૯ હંચી જાત.	૮૫
એવા તંબુ અનેકનો, ભર્યો શકટમાં ભાર;	
રાઉટિયો ભરી ચાલિયો, ઊઠોની અલગાર. ^{૧૦}	૮૬
જરીના તંબુની જોડના, એક ^{૧૧} કરીને ખંડ ^{૧૨} ;	
વાડ ચીભડું ગળી ગયું, ચોકાવ્યું દઈ દંડ.	૮૭

૧ સુંદર. ૨ અળકાટ. ૩ ધોડા. ૪ તૈયાર. ૫ ધોડા.
 ૬ ગાડાં. ૭ વાંકાચુકા. ૮ ઉતાવળથી. ૯ ચિતરેલા. ૧૦
 એક પછી એક એવી હાર. ૧૧ એક કરાવે એવા. ૧૨ કડકા.

આગળથી કાગળ લખી, તાકીદ કરી ત્વરિત;	
નિજ નિજ હૃદમાં નોકરો, સગવડ કરે સુરીત.	૮૮
ખાંત રાખી યશ ખાટવા, ^૧ વળગ્યા વહિવટદાર;	
કોડિ સરભરા કારકુન, મંડ્યા ઉજ્જમ અપાર.	૮૯
જે સુભાગિ માર્ગે થઈ, સાગર ભરતી સમાન;	
વાધવાનું અતિ વેગથી, નૃપસ્વારીનું નિર્માણ.	૯૦
રસ્તો તે કરવા રૂડો, મંડ્યા મનુર અપાર;	
શું આગળથી અમલૉ ગયા, નૃપની રીત નિરધાર?	૯૧
“ભુલિને પણ કદિ ભુજપતી, કુપંથ ન ધરે પાય;	
રૂડે પંથ નૃપગમનની, સુણિએ વાત સદાય.”	૯૨
“માટે માર્ગે સુગમ કર્યે, કરી રાખવી ન કન્યાશ;”	
ધન્ય અતુરબુદ્ધી મનુર, સર્વ કહે શાખાશ.	૯૩
પંથની એમ પૂરી થઈ, સગવડ સર્વ પ્રકાર;	
હવે વરણુ હોંસથી, નૃપતિગમન નિરધાર.	૯૪
અતુર્દશી શુદ્ધિ ચૈત્રની, ^૩ રૂડો ઘણો રવિવાર;	
ઉત્તમ ઉતરાભાદ્રપદ, વૃદ્ધિ યોગ સુખકાર.	૯૫
નવમે નૃપતીને રહ્યો, અમિનિધિ ^૪ આવી આપ;	
ધન્ય કીર્તિ કન્યાતણો, સૂચવે હસ્તમિલાપ.	૯૬

૧ કમાવું. ૨ એ દોહરામાં “કુપંથ” અને “રૂડે પંથ”

એ બે શબ્દમાં શ્લેષ છે. ૩ સંવત ૧૯૩૮ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૪ તા. ૨ જી એપ્રિલ અને ૧૯૮૨ ને રવેળને દિવસે બપોર પછી બે વાગ્યે નામદાર મહારાજાધિરાજ પ્રવાસમાટે ભૂજથી પધાર્યા. ૪ ચંદ્ર-તે દિવસે કન્યાના ચંદ્ર હતા તે પરથી મકર રાશીથી કન્યારાશી સુધી ગણતાં નવમે ચંદ્ર આવે છે; એમ કન્યારાશીએ રહેલો ચંદ્ર કીર્તિરૂપી કન્યાનો હસ્તમિલાપ નામદાર મહારાજાધિરાજને જાણે સૂચવે છે. તેઓ નામદારને મુખ્ય ધવગેરે સ્થળથી ઘણી સારી કીર્તિ મળી છે, તેથી આ કહ્યના એની મેળે સત્ય થઈ છે.

ભુદ્ધિવિજયહેતુ ધરી, પરવરવું પરદેશ;	
સર્વ ઘડી સુમુહૂર્તની, સમજે એમ નરેશ.	૯૭
સુયશ પ્રાપ્ત હેતુ સ્વદત ^૧ , મુહૂર્તનો મહિમાય;	
ગુમાન ધરિ એવું ઘણું, ગણક ^૨ ભલે હરખાય.	૯૮
ખેય કુંવરને ખાહુ પ્રીતે, તેડી પાસ ત્વરિત;	
કરી નિઘાવર કોડથી, માતાએ રૂડી રીત.	૯૯
ખાપુ જાહે બલિહારિ અવ, સજીએ વસ્ત્ર શરીર;	
વાધો પુત્ર વિદેશમાં, મારા પ્રાણસમીર ^૩ .	૧૦૦
ઉત્તમ આજ મુહૂર્ત છે, કરો માંગણિક કાજ;	
આજ્ઞા શિરસામાન્ય કરી, સજ્યાં વસ્ત્ર સુખસાજ.	૧૦૧
હીરે જડિત હેમના, સુંદર તોડા પાય;	
હીરા મોતિ માણકતણા, હાર હીએ ઉરમાંય.	૧૦૨
સુભગ ^૪ હીએ શિરપેચ શિર, મનહર મયુરાકાર;	
જાણે જદુપતિ કૃષ્ણનો, મોર મુકુટ શિર સાર.	૧૦૩
કસિ ખાંધી કટિ તેહમાં, અરિગંજન ^૫ હથિયાર;	
ભીડીને સાનુજ ભુજપતી, ત્વરિત થયા તૈયાર.	૧૦૪
ધરી કરવિષે ધૈર્યથી, શત્રુસાલ ^૬ સમશોર;	
જનનીને ચરણે નમે, ઉભય બંધુ ખુશીભેર.	૧૦૫
વિલોકિ સાનુજ ^૭ રામ સમ, જોડી ભુગલકિશોર;	
જનનીઉરસુખકથનનું, મુજમતિમાં નથી જોર.	૧૦૬
આસનથી સાદર ^૮ ઉઠ્યાં, સુમના ^૯ સહિત સનેહ;	
અવધાણુ ^{૧૦} અંખા ^{૧૧} કરે, આયુષવર્ધક ^{૧૨} એહ.	૧૦૭

૧ પોતાનું આપેલું. ૨ જોશી. ૩ પ્રાણવાયુ. ૪ મારા ભાગ્યવાળો. ૫ શત્રુને ગાંજનારાં. ૬ શત્રુઓને દુઃખ દેનારી. ૭ ન્હાનાભાઈ સહિત. ૮ આદરસહિત. ૯ સારા મનવાળાં-અંખા-અંખેલે માનું વિશિષ્ટ છે. ૧૦ મસ્તક સુંઘવું-અંખું કર-

- ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણે, કુંવર દ્વીપાવી કાય;
 હું ખલિહારી ભૂષણ આ, સુતસુકૃતે શોભાય. ૧૦૮
- આપની પદવી અવનિપતિ, સમન્તે સપુત સદાય;
 દ્વીપાવન્તે તેને તમે, સુયશ પ્રાપ્ત કરી પ્રાય. ૧૦૯
- જ્યાં વિચરે ત્યાં જગતપતિ, મહિમાવંત અનંત;
 સંરક્ષણ ક્ષણ ક્ષણ કરો, આશિષ મા ઉચરંત. ૧૧૦
- કુળરવિ કર લંબાવન્તે, પત્રરૂપી ભલિભાત;
 જેથી જનનિઉરભુવનમાં, ઝગમગાટ દિનરાત. ૧૧૧
- શ્રોત^૧ સદ્ગુણ થાયે સુણી, સુતયશધુનિ^૨ ગંભીર;
 રીત એવી ત્યાં રાખશો, મારા પ્રાણસમીર. ૧૧૨
- નિત્ય દર્શનાતુર^૩ આ, લોચન ઉભય ચક્રોર;
 અભિનિધિ થન્ને ઉતાવળા, કુમાર યુગલકિશોર. ૧૧૩
- ઉભય પ્રાણસમ પુત્રનાં, મનહર સુખ નિરખીશ;
 સુખની ઘડી ગણી તે સમે, હૈડે બહુ હરખીશ. ૧૧૪
- એમ કહી ઉર આણિને, મસ્તક કર મૂકીમાત;
 ઘણું વદતાં ગદ્ ગદ્ સ્વરે, વત્સલરસની વાત. ૧૧૫
- અનઅવસર પ્રિછિ એ સમે, નયન રોકીને નીર;
 “મીઠા^૪ વાઘો મલપતા,” વઘાં માત ધરી ધીર. ૧૧૬
- અહો માતના પ્રેમને, નિરૂપમ^૫ ગણી નિરધાર;
 અકથનીય^૬ કહી અટકિયા, આગે સુકવિ^૭ અપાર. ૧૧૭

વાથી પુત્રનું આયુષ્ય વધે છે—અર્થાત્ અતિ બહાલની ક્રિયા છે.
 ૧૧ મા. ૧૨ આયુષ્યમાં વધારો કરનાર.

૧ કાન. ૨ પુત્રના યશનો પવનિ. ૩ દેખવાને મોટે તત્પર.
 ૪ અતિપ્રિય એ અર્થમાં. ૫ જેને ખીજી ઉપમા આપી શકાય
 નહીં એવો. ૬ ન કહી શકાવા યોગ્ય. ૭ સારા કવિઓ.

તે હંદ તજી આગળ જવા, અપંગ મતિ મમ આજ,	
પ્રયાસ ^૧ કરી પસ્તાય ખાહુ, કરું ન એવું કાજ.	૧૧૮
અંખા આશિષ આપની, ત્રિદેવરક્ષક તુલ્ય;	
એણે કરી રહિયું અમે, પ્રદેશમાંય પ્રકુલ.	૧૧૯
દિન થોડામાં દેખશો, પુત્ર નમંતા પાય;	
ચિંતા તજીએ ચિત્તથી, માગું કૃપા એ માય.	૧૨૦
ઉચરી એમ ચરણે નમ્યા, ઉભય બંધુ એ વાર;	
અપરમાત ^૨ પદ વંદિને, ખેય પધાર્યા ખહાર.	૧૨૧
માતવિયોગે ખિત્ર મન, મુદિત ^૩ પ્રવાસતરંગ;	
મુખમુદ્રા મિશ્રિત રસની, દેખી થઈએ દંગ. ^૪	૧૨૨
રાજ્યમાતના અતિ રૂઠા, સેહતાણું મન સાથ;	
કરે મનન ^૫ ખાહુ કોડથી, ક્ષમાભુવન ભુજનાથ.	૧૨૩
સુણ્યો મેઘસાદશ ^૬ તદ્દા, ગડગડાટ ગંભીર;	
સારથિ હયરથ ^૭ લાવિયો, મહિપતિને માંદિર.	૧૨૪
અપળ અશ્વયુત ^૮ ચારના, હયરથમાં તે વાર;	
સુખાસીન ^૯ સાનુજ નૃપતિ, ખજૂ ^{૧૦} ધરી ખેંગાર.	૧૨૫

છાપ્પય છંદ.

ક્ષમા ભુવન ખેંગાર, હયરથે ચઢ્યા હુલાસી;
સારથિએ રથતણા, તેજી કૌંધ અપળ તપાસી;
મેઘાઉંખર છત્ર, ચમર ચોપાસ ઢળે છે;
આકૃતાકૃગિરિ^{૧૧} અનુપ, ઉભયગમ આવી મળે છે;

૧ ધણી મેહેનત. ૨ ખીજી માતાઓ. ૩ આનંદિત.
૪ વિસ્મય પામીએ. ૫ મનમાં સંભાર્યા કરવું-ગોખવું. ૬
વરસાદના જોવો. ૭ ઘોડાગાડી. ૮ ઘોડા જોડેલા. ૯ સુખે
કરીને બેઠા. ૧૦ તરવાર. ૧૧ સરજના તાપને અટકાવનારું છત્ર.

આગે અનુરાગી સુરાગમાં, ગાયકજન ગુણુ ગાય છે;
સ્વર ગંભીરવડે દસોદિ^૧ મુખ, યદુકુળ^૨ વિદ્ ગવાય છે. ૧૨૬

ચોપદાર મુખતણી, હલક સ્વરની હિતકારી;
સૂચવે દૂરથી સરસ, નૃપાગમ^૩ નકો પોકારી;
ખળવિશેષ ખેરખો, આરખોની થઈ આગે;
ભાવસહિત વીરને,^૪ રૂડા પ્રગટાવે રાગે;
ગંભીર ભેરોના નાદને, સુણી આશ્ચર્ય થતા સહુ;
ફરકે નિશાન મહિમાસૂચક, કેટલું વરણી તે કહું. ૧૨૭

ગજશુંઠાકૃતિદંડ,^૫ કરગ્રહી રક્ષણ કાળે;
ખેય ખાણુ ખળવંત, ભુજવાળા મલ ભ્રાળે;^૬
આગે ખાંડુ અસવાર, ખુલાં^૭ કર ખડગ ધરેલા;
પદ્ધતિનો^૮ પાર ના, અસ્ત્રશસ્ત્રથી સજેલા;
એ અગ્રસૈન્ય^૯ શોભા અનુપ, બ્યૂગલ હીંડે ખળવતા;
વાદિત્ર અનેક વગાડીને, ગંભીર ગગન ગળવતા. ૧૨૮

પુરપતિ કેરી પૂઠ, પ્રથમ મીસલે^{૧૦} પ્રધાન;
અદિ ઘોડે ચાલતા, અમર ઢોળે ગુણવાન;
પ્રથમ વર્ગના પછી, ભલા ભડવીર ભાયાતો;
શોભે નૃપતિ સપક્ષ,^{૧૧} મયુરપીંછે મદમાતો;

૧ દસોદિભાટ. ૨ કચ્છના નામદાર દરબાર યદુકુળના છે.
૩ રાજાનું આવડું. ૪ વીરરસને સ્થાયીભાવ, મંચારીભાવ,
અનુભાવ ઇત્યાદિક ભાવોસહિત ઉત્પન્ન કરતા. ૫ હાથીની સ્-
ઠના જેવા આકારના રૂપે મહેલા દંડ. ૬ શોભે છે. ૭ ઉઘાડાં.
૮ પાયદળ-પગે ચાલનાર લશ્કર. ૯ રાજાની માંખરે ચાલનાર
લશ્કર. ૧૦ પદવી પ્રમાણે રાજાની આગળ પાછળ ચાલવાની જે
અનુક્રમવાળી ગોઠવણ. ૧૧ પક્ષસહિત.

પછી મુત્સદ્દિ^૧ વર્ગ મિસલવિષે, સ્વાર મુલ્ક સાયુધ^૨ ધણા;
હજુરી સવાર હયપર ચઢયા, નૃપસ્વારીમાં નહિ મણા. ૧૨૯
સ્વારિતણું સાઘંત,^૩ વૃત્તાંત ન આ ધરિ ધ્યાને;
કહું મેં માટે કાંક, ખુંદ લોધું સિંધુથી જાણે;
તજી ધરકામ તમામ, પ્રજા ટોળે મળી ત્યારે;
ભૂપગમનપંથની,^૪ ઉભયગમ ભોડ થઈ ભારે;
જ્યમ જ્યમ નૃપસ્વારી સંચરે, ત્યમ ત્યમ પ્રજા તમામની;
દ્વનિથાય ખમા શબ્દની ખાહુ, છબિનિરખી છબિધામની ૧૩૦
અરખાં ગોખ અટારી, પારી ખુલી મેડો અગાસી;
ચઢિ ચઢિ નિરખે ચતુર, નારીઓ નૃપ સુખવાસી;
“સખિ સુંદર નૃપજેડ, રામ લક્ષ્મણ સમ રાજે;
લો લોચનનો લાભ, અધિક દર્શન કરી આજે;”
કહિ એમ પરસ્પર દૂર રહી, દુખડાં લે નૃપદેહનાં;
મુખ “ખમા જીએરા જુગ^૫ ધણા,” સુવાક્ય ઉચરે સેહનાં ૧૩૧
એમ પ્રજાજનતણા, પ્રેમ આશિષ જળ પુનિતે;
અભિષેક^૬ અવનીપ,^૭ રાજતા અતિરહી રીતે;
ભોડને^૮ નાકે ભૂપ, આવો રહોંચ્યા અરિગંજન;
વડો જ્યહાં રખવાળ, પ્રસંજનસુત^૯ ભોડસંજન;^{૧૦}

૧ રાજકારભારમાં લખાણ વિગેરેનું શુદ્ધિવડે કામકરનારો વર્ગ. ૨ હથિયારસહિત. ૩ આદિઅંતસહિતનું. ૪ રાજને જવાના માર્ગની. ૫ રાઓશ્રી ધણું જીવો એ અર્થનું કચ્છી ભાષામાં ટુંકું કરીને “જીએરા” એમ લોકો બોલે છે. ૬ અભિષેક થયેલા. ૭ રાજ. ૮ એ નામનું નાકું—ભુજશહેરના કોટને જુદા જુદા દરવાજા છે તે જુદા જુદા નામથી ઓળખાય છે—ભોડનું નાકું, પાટવાડીનું નાકું, માહાદેવનું નાકું, વિગેરે. ૯ વાસુપુત્ર હનુમાન. ૧૦ અડચણોને દૂર કરનાર—ભોડના નાકા બહાર દેખાતર નામના તળાવની પાસે હનુમાનનું મહોટું દેવળ છે.

નાકા બહાર નૃપ-નિરખિને, વિજયતોય ધડુકી વડી;
 ગાજ્યો અપાઠધન ગગન જ્યમ, વિના કતુ વાદળ ચડી ૧૩૨
 સુણી નાદ સેનાખિધ,^૧ ક્ષોભ પામ્યો સુખવાસી;
 ઉછળે હયહોડિયો,^૨ સર્ભીત ચિત્ત સ્વાર ખલાસી;
 મિસલ પુરાવાતણી, એક ચિંતા નહિ થોડી;
 અન્ય સુકાન^૩ લગામ, ન માને હયરૂપ હોડી;
 ચાકર કર કરી લંગર^૪ કઈક, તન સાચવ્યું મિસલ તણ;
 મન ગણે ધડાકા તોપના, આતુર ચઢવાને હણ. ૧૩૩
 મર્વીણ ખલાસીપેઠ, અભય^૫ સ્વારો અલખેલા;
 દિલમાં નહિ દરકાર, અચળ પેંગડે રહેલા;
 સત્તરવાર^૬ સુપેર, તોપ ધડુકી ધનનાદે;
 સેના સાગર શાન્ત, થયો પછી સહેજ સનાદે;
 ચાલ્યો વળિ માર્ગ સરિતમુખે,^૭ સરખી દોસે વહનગતી,^૮
 ઉપમા કવિ ઉરની ખુટાડતો, આપ ભર્યો ઉપમા અતિ. ૧૩૪
 દયાશીલ દાદાનું,^૯ નામ સ્મારક^{૧૦} સાહુલાસે;
 દેશલસર ગંભીર, પાળ પનઘટ ચોપાસે;
 વિમળ ખિલોરસમાન, સુધાજળ^{૧૧} ભરિયું સાઈં;
 તીર દેવ મંદિર, વૃક્ષ નવ પક્ષિવ વાઈં;

૧ સેનારૂપી સાગર. ૨ ધોડારૂપી હોડીઓ. ૩ ચિત્ત.
 ૪ જેને મરડવાથી હોડી આમ તેમ દિશા બદલી ચાલે તે લાકડું.
 ૫ બહાણું ચોભવવાની યોદ્ધાની ખીલાડી. ૬ ખીકવિનાના. ૭ ક-
 ચ્છના રાજાધિરાજને સત્તર તોપોનું માન છે. ૮ માર્ગરૂપી નદીના
 મુખતરફ. ૯ વહેવાની ગતિ. ૧૦ કચ્છના વિદ્યમાન મહારાજ
 ધિરાજના દાદા રાઓશ્રી દેશલજી બહુ પ્રજાપ્રિય અને કુશળ
 બુદ્ધિના રાજા હતા. ૧૧ નામની સ્મૃતિ કરાવનાર. ૧૨ અમૃત
 જેવું પાણી.

ભુજગઢ^૧ શિખરસ્થર ભુજંગનો,^૩ જાણે મુખ જોવા તણા;
 શોભે સ્ફટિક મણિનો રૂઠો, અષ્ટ કોણ અરિસો ધણો. ૧૩૫
 એ ઉત્તમ સર અધિક, મુકિ ડાખે^૪ મહિપાણે;
 હયરથ હંકાવિયો, અતિ વેગે એ કાળે;
 અગ્રપૂઠ અસવાર, તખ્તડકી તેની રૂડી;
 પડઘો અશ્વપાયની, અભ્ર છાયો રજ્જ ઉડી;
 જમણે^૫ ભુજંગગઢને દર્શ, વલાણ કચ્છ વસુધાપતિ,
 માધવપુર^૬ હેલા માત્રમાં, પધારિયા નિર્મળમતી. ૧૩૬
 સ્થંભી ત્યાં અસવારી, મિસલસર મહાઉમંગે;
 સલામ લીધી સર્વની, અવનિપે એહ પ્રસંગે;
 પોલીટીકલ પ્રધાન, આદિ ગુણિયલ અધિકારી;
 નૃપવિયોગ મન ખિત્ર, ઉભા ત્યાં ઉર ધીર ધારી;
 સહુ માગે દેવ મનાવિને, નૃપદર્શન સત્વર થજે;
 ગદ્ ગદ્ સ્વર ભાયાતો વદે, બહેલા કુશળ પધારજે. ૧૩૭
 વળ્યા નમન કરો સર્વ, અવનિપતિને અનુરાગે^૭;
 વાઘ્યા બહુ વેગમાં, અધિક મતિ નૃપ પાણુ આગે;
 પાછું ફરિ પેખતાં, ભુજગઢ ભવ્ય દીસે છે;
 ભુરજ^૮ કોકિશા^૯ બહુ, દૂરથી શોભા દે છે;

૧ એ નામનો કિલ્લો ભુજયા પૂર્વ દિશાએ દસલસરનીપાસે થોડે દૂર છે. ૨ શિખરઉપર રહેલા. ૩ ભુજયા કિલ્લાને મથાળે સર્પનું દેવળ છે. કચ્છના મહારાજાધિરાજ દરવર્ષે નાગપાંચમે મોટી સ્વામી કાઢી તેના દર્શન માટે પધારે છે. ૪ ડાખી બા-
 નુએ. ૫ જમણી બાજુએ. ૬ એ નામનું ગામ ભુજયા પૂર્વદિશાએ એ ગાઉપર છે. ૭ પ્રીતિએ. ૮ તોપ ગોઠવવા કિ-
 લ્લાની બહાર પડતી બાજુએ હયું ગોળાકાર અને નક્કર અણતર તે.
 ૯ ગોળા-લીર વગેરે મારવાસાર કિલ્લામાં જે બાકાં મૂકેલાં હોય છે તે.

જાણે સહસ્રમુખ^૧ શોષ શુભ, વળિ ધુંચણું વિરાજતો;
 ભુજને ભોંગાવતી^૨ સમ ગણી, રક્ષણ કરતો ભાસતો. ૧૩૮
 પુઠે રાખી ભુજપુરી, અડગ^૩ થઈ ઉભો આગે;
 કુલિશકપાટ^૪ સમાન, સુદૃઢ કિલ્લો એ લાગે;
 જ્યમ જ્યમ દૂર જવાય, અધિક શોભા ત્યમ એની;
 “દીપે દૂરથી ડુંગરા,” સાનુભવ^૫ સાચી કેળી;
 ભુખરા ચુનાથી ગઢરાંગ^૬ તે, વડુ શોભે કેવી વળી;
 જાણે ભુજંગ ઠરી એક થળ, ઉતારતો તન કાંચળી. ૧૩૯
 વર્ષાઋતુમાં જેમ, વેગ સરિતાના પુરનો;
 સ્વારિ વેગ ત્યમ સરસ, વેગ જ્યમ હર્ષિત ઉરનો;
 તાણ્યા ન રહે તેણું, પ્રવાહિનિ^૭ જ્યમ જળ પામી;
 ખેઠો આલુક ગ્રહી, ઉપર સારથી ઉગામી;
 વેગે કરી દીસે વિલોકતાં, વૃક્ષ દોડતાં તે કણે;
 જાણે નૃપની અમિદૃષ્ટિથી, એતન^૮ પામી અપળપણે. ૧૪૦
 ફરતી પૃથ્વીવપર રહી, દીસે રવિશશિ ચલ અતિશે
 ખેસી રથ ચાલતે, દોડતાં તર ત્યમ દીસે;
 અશ્વચરણ રજ ઓટિ, સ્વાર તન વદન કપાળે;
 ખેલિ હાળિ જ્યમ ખૂબ, ઘેરિયા ભર્યા ગુલાલે;
 અમખિંદુ સ્વારતન અશ્વતન, રજમિશ્રિત શોભા ધરે;
 લાગી રંગની પિચકારી પછી, ગુલાલજળ જાણે અરે. ૧૪૧
 કંઈ વર્ણન કેટલું, સ્વારિ મહિમા સાગરનું;
 વેગે આગળ વધે, મુદિત મન નૃપ નાગરનું;

૧ હજાર મોઢનો શેષનાગ. ૨ નાગલોકિના શહેરનું નામ.
 ૩ ન ખજ્ર એવો. ૪ વર્જનાં કમાડ. ૫ અનુભવસહિત. ૬
 કિલ્લાની ભીંત. ૭ નદી. ૮ જીવ.

હણહણાટ મુખ હાંફ, તખડકી અધચરણની;
 એ ત્રણ ધ્વનિ સુણી બધિર,^૧ બધિરતા^૨ તજે કરણની^૩
 જ્યમ દ્વિજના^૪ વરાવિષે^૫ થતી, ચતુરપણની ચોટમાં;
 ધ્વનિ લાડુનો પડધી પાડવા, પછાડતાં કથરોટમાં. ૧૪૨
 પંથવિષે પ્રતિગામ, પ્રજા ઊભી પાદરમાં;
 નિજનૃપને નિરખવા, અધિક હર્ષાતુર ઉરમાં;
 જૂદો જીવતિ સમાજ, વડા ધરી નથડા નાકે;
 ન્યારો વળિ નરવર્ગ, ટેકરે ચઢિને તાકે;
 શિશુવંદ^૬ પરમ આનંદમાં, કક્ષાપટ^૭ કુટિ નાચતો;
 ભૂલિ સર્વ ભાન એકાગ્રમન, રાય નિરખવા રાચતો. ૧૪૩
 “ઓ રજ ઉડતી જીઓ, હવે ધન સમરથ ગાજે;”
 “અથ તખડકી સુણો, કાન પાવનને કાજે;”
 એક કહે “મેં સુણ્યો, સારથી મુખ ડચકારો;”
 “હુગામી આપક ઉભો, જીઓ નિરખાતો સારો;”
 અતિ દેખી દર્શનાતુર પ્રજા, સારથિને હચરથ તણી;
 કરવા ગતિ મંદ અમંદમતિ,^૮ નૃપે કહ્યું પ્રીતે ઘણી. ૧૪૪
 જ્યધ્વનિ ગંભીર થાય, નિરખિ સાનુજ નૃપ ભાવે;
 માનુનિ મંગળગાય, હલક સ્વરની લંખાવે;
 દુખડાં લે દૂર રહી, ખમા નરવર્ગ કહે છે;
 વેદમંત્ર ભણિ વિપ્ર, દિવ્ય આશીષો દે છે;
 શિશુવંદ “જીએ રા” શબ્દને, ઉતારી ગાયનમાં અહો;
 કરિ નૃત્ય વદે કોમળ સ્વરે, “રાય ચિરંજીવી રહો.” ૧૪૫
 પ્રતિગામે પંથની, એમ રૈયત ઉલટે છે;

૧ ખેહુરો. ૨ ખેહરાપણું. ૩ કાનની. ૪ પ્રાહ્મણના.
 ૫ નાતવરા. ૬ બાળકના ટોળાં. ૭ કુલા. ૮ તેજ્યુદ્ધિવાળા.

લે લોચનનો લાલ, રંક જ્યમ લંક લુટે છે,
 પ્રભપ્રેમ અનિવાર્ય,^૧ આર્યર યદુકુળ નૃપ આપ;
 પેખી પેખી પ્રકુલ, થાય ઉરમાંય અમાપ;
 ખદલાવે અશ્વ ખીજ્જ વળી, ચટ લઈ ચોકી આવતાં;
 માંગણિક માર્ગ જંગલતણો, કરતા જતા સિધાવતાં. ૧૪૬

એમ વાધતાં આઁયું, કોણિપતિને સુખખાણ;
 દોઢ પ્રહરમાં દુઘે, મૈલ ત્રીશપર મેલાણ;
 ઉતર્યા સાનુજ આપ, તંબુ ઉત્તમમાં ત્યાંહે;
 સલામ લીધી સર્વની, મહીપ રાજ મનમાંહે;
 ધરથી પણ સુખ ધણું સાંપડે, સગવડ એવી સરસ તે;
 “જ્યાં રાય ખજ્જર ત્યાંહા”^૨ રડો, અનુભવિ કે, વત સત્ય તે ૧૪૭

સન્મુખ તંબુ વિશાળ, રંગ ભગવે^૩ રાજંતો;
 ધ્વજ ધ્વનિયુત^૪ પવનથી, ઉપર ફરકે લહેકંતો;
 તે તંબુ નૃપતણો, તેની ખે તરફ નિરખતાં;
 મિસલખંધ તંબુઓ, પાર પામું નહિ લખતાં;
 ભાયાત મુત્સદ્દીની મિસલ, નૃપના જમણા કરભણી;
 દીઠી ડાખી લશકરી વર્ગની, શોભા તે શું કહું ધણી. ૧૪૮

રાજ્યનીતિનો ગ્રંથ, ભણ્યાવિણ ભાન કરાવે;
 આ પડાવ અવિલોકી, બૂહરચના^૫ ચિત આવે;
 ધરી કર આયુધ ધીર, નૃપતણા તંબુ કરતા;
 રહ્યા ધણા રખવાળ, વીરરસ વાણી ઉચરતા;

૧ ન વારી શકાય એવો. ૨ શ્રેષ્ઠ. ૩ કચ્છના મહારા-
 જાધિરાજ આશાપુરા માતાના માનને અર્થે ભગવા રંગનો તંબુ
 વાપરે છે. ૪ શબ્દાયમાન. ૫ લશકરી ગોઠવણ.

છાવણિ તે ધણી વિસ્તારમાં, જાણે રાતની રાતમાં;
 રચિ ગયો વિશ્વકર્મા^૧ વડો, ભવ્યનગર^૨ ભલિભાતમાં. ૧૪૯
 નૃપના તંત્રુની પૂઠ, શોભિતી રચી હયશાળા;^૩
 હણહણાટ હય કરે, રાઉટીમાં રઢિયાળા;
 રથ સિંગરામો વેલ, સમીપમાં અંતર થોડે;
 ખળહટ એવા ખળદ, ખાંધિયા રાશ અછોડે;
 અલગાર ઊંટિયાંની અધિક, ગાડાંની ભીડ પણ ધણી;
 સહુ વર્ગખંધ રચના સરસ, સ્વારીમાં સોહાંમણી. ૧૫૦
 સ્વસ્થ થયા પછી સઘ,^૪ કામ આલે કોઠારે;
 સીધાં લેવા ઉભા, જનો રાઉટિને દ્વારે;
 ઝડપ કરે પણ કશી, કરે નહિં ભુલ કોઠારી;^૫
 અકળાય ન ઊરમાં, વાણિયો તે વેપારી;
 કાંકરિનું^૬ કોઈ કહે તદા, હાથ દેઈ કાને હસે;
 ભુલ સુણતાં શ્રોતૃ ખધિરપણું,^૭ ખતાવતો આધો ખસે. ૧૫૧
 આવ્યું નેઈ આચિંતું, ખહુ ખેરાપણું ખળમાં;
 અઢે હાસ્યભરી ચીડ,^૮ વઢે જન વાણી વળમાં;
 કશું ગણે ન કોઠારી, ધ્યાન ધંધે નહિ મેંદ;^૯
 સૌનું મન સાચવે, યથા માતા શિશુવૃંદ;
 સામગ્રિ સર્વ સગવડ ભરી, સુખી નોકર નૃપસાથમાં;
 ધરના સુખકરતાં પણ અધિક, ભોગવતા ભલિભાતમાં. ૧૫૨
 દૂધ લાકડાં ધાસ, પ્રજા દે પ્રતિમેલાણે;^{૧૦}
 લે એટલું નૃપ તેય, પ્રીતિથી પણ ન પરાણે;

૧ દેવોનો શીલપશાસ્ત્રી. ૨ ગંભીર દેખાવે શાભીતુ. ૩
 ઘોડાઓને ખાંધવાની જગ્યા. ૪ તરત. ૫ કોઠારાંનો ઉતરી.
 ૬ અનાજ અથવા મસાલામાં કાંકરી આવે તેનું. ૭ કાનનું
 ખેરાપણું. ૮ ગુસ્સો. ૯ ધીમું. ૧૦ મુકામ-પડાવ.

પડાવ ફરતિ પડેલી, ચોકિયો ઠામે ઠામે;
 પ્રવેશ કરવા લેશ, અન્નણ્યો નર નવ પામે;
 પ્રતિ મેલાણે^૧ એવી રીતે, સગવડ સુખ શોભા ભરી;
 ક્યું વર્ણુન કાંક યથામતિ,^૨ ગ્રંથ વધ્યાનો ભય ધરી. ૧૫૩
 પહોર રહી પાછલી, આંદની રાત વિભાતી;^૩
 સજગ^૪ થયા સહુ કોય, સ્વારિના લોક સુભાંતી;^૫
 અઢિ અઢિ વાહન અદ્ધ, પ્રેમભર પંથે પડિયા;
 શકટ વેલ સિગરામ, કોઈ હંટ અશ્વે અડિયા;
 અલગાર સહુની આધે સુધી, સ્નેહ ધણાથી સંચરે;
 ગાતા જીવનદાતા તણા, ગુણ મુખથી મધુર સ્વરે. ૧૫૪
 પંથે પ્રતિગામની, પ્રજા સહુ પ્રેમ ધણેરે;
 જોતી ખેઠી નૃપતણી, વાટ વરસાદની પેરે;
 વિનયપ્રશ્ન તે પુછે, સ્વારિના જનને સારા;
 “નેત્રપંથી નૃપ કદા, થશે અહિં આવી અમારા;”
 “ધણિવાર” સુણે પણ ધરભણી, કરે ન મન કામે જવા;
 ગણતી ન દુઃખ લુપ્ત તરસનું, દર્શનીય^૬ નૃપ દેખવા. ૧૫૫
 પોઢી ઉઠી પ્રભાત, દંતધાવન^૭ કરી સ્નાન;
 ભોજન કરી ભલિભાત, નૃપતિએ ક્યું પ્રયાણ;
 વેદાંતિજનો તણું, પ્રહ્લમય મન જ્યમ ભાસે;
 પ્રજનું નૃપમય તેમ, નૃપતિ ક્યારે નિરખાશે?
 કરતા કૃતાર્થ નૃપ તેમને, પ્રેમાશિષ ખહું પામતા;
 અતિ ધન્યભાગી આગે વધે, પ્રજાપેખી રાજ થતા. ૧૫૬

૧ મુકામ-પડાવ. ૨ જેવી જુદી તે પ્રમાણે. ૩ વિશેષે
 શાભતી. ૪ જાગૃત. ૫ ચારીરીતે. ૬ દર્શન કરવા ચામ-
 જોવાયોગ્ય. ૭ દંત ધોવાનું કામ તે-દાતણ કરવું.

વાગડતણા પ્રદેશ, વિષે થઈ નૃપ વિચરે છે;
 રસાળ પૃથ્વી વિલોકિ, હૃદય આનંદ ભરે છે;
 ખૂબ મઝ્યા ખેડુતો, ખેતિમાં રાખી ખાંત;
 જોવા નૃપ જટલીય, પ્રાપ્ત નવ થાય નિરાંત;
 ક્યમ જોવું પાલવે જુગતિથી, “ઓ ક્યારે કુટિ ચાલિયો;”
 ખાધે ધરે ખાસો પાવડો, જતો નાસતો ન્યાળિયો. ૧૫૭
 વાગડ વડું વિખ્યાત, માળવો મગ ખાજરીનો;
 શોભે જ્યમ સ્વારિમાં, વાવડો વિમળ જરીનો;
 તે પ્રદેશમાં થઈ, સ્વારિ વિચરે સુખકારી;
 નૃપ રચના નવો ન્યાળિ, ભરે મનમાં ખુશી ભારી;
 સિત્તેર મૈલ શીકારપુર, ભુજથી દૂર ખીજે દિને;
 મહિપાળે કર્યું મેલાણ ત્યાં, અતી વેગમાં આવિને. ૧૫૮
 જોગવિ ત્યાં જમની, ભલા સુખમાંહે ભૂપે;
 નીકળ્યા નમતે પહોર, ખીજે દિન હર્ષ અમૂપે;
 ભર્યું જળે ભરપૂર, માળિયાનું^૧ રણ માટે;
 વળી સ્વારિ વળ દેઈ, વડી વેણાસર વાટે;
 આબું ગાઊં ચાર ગયા પછી, રણ ત્યાં રેતિ અમાપનું;
 દીઠું ખુશી ભર્યું દિલ ઊંટનું, પ્રવાસીતન પરિતાપનું. ૧૫૯
 શીત હવાનો અમલ, ઊતર્યો ત્યાંથી અરેરે;
 શીતોપચાર કશાથી, સુખ નવ થાય શરીરે;
 સરસ્વતિ^૨ ખનાસનું,^૩ નીચે દર નદીના ગણનું;
 વિષજવાળા તેની શું, તપાવે તન પ્રતિજનનું;^૪

૧ એ નામના ગામની પાસેના રણને માળિયાનું રણ કહે છે.
 ૨ એ નામની નદી. ૩ એ નામની નદી-એ ખને નદીઓ સિ-
 હપુર વગેરેના પ્રદેશમાંથી વહેતી આવી કચ્છના રણમાં ગુમ થઈ
 જાય છે. ૪ દરેક માણસનું.

પડાવ ફરતિ પડેલી, ઓકિયો ઠામે ઠામે;
 પ્રવેશ કરવા લેશ, અન્નણ્યો નર નવ પામે;
 પ્રતિ મેલાણે^૧ એવી રીતે, સગવડ સુખ શોભા ભરી;
 કર્યું વર્ણન કાંક યથામતિ,^૨ ગ્રંથ વધ્યાનો ભય ધરી. ૧૫૩
 ખહોર રહી પાછલી, આંદની રાત વિભાતી;^૩
 સજ્જગ^૪ થયા સહુ કોય, સ્વારિના લોક સુભાંતી;^૫
 અઢિ અઢિ વાહન અદ્ધ, પ્રેમભર પંથે પડિયા;
 શકટ વેલ સિગરામ, કોઈ હુંટ અશ્વે અડિયા;
 અલગાર સહુની આધે સુધી, સ્નેહ ધણાથી સંચરે;
 ગાતા જીવનદાતા તણા, ગુણ મુખથી મધુર સ્વરે. ૧૫૪
 પંથે પ્રતિગામની, પ્રભ સહુ પ્રેમ ધણેરે;
 જોતી ખેઠી નૃપતણી, વાટ વરસાદની પેરે;
 વિનયપ્રશ્ન તે પુછે, સ્વારિના જનને સારા;
 “નેત્રપંથી નૃપ કદા, થશે આર્હિ આવી અમારા;”
 “ધણિવાર” સુણે પણ ધરભણી, કરે ન મન કામે જવા;
 ગણતી ન દુઃખ ભુખ તરસનું, દર્શનીય^૬ નૃપ દેખવા. ૧૫૫
 પોઠી ઉઠી પ્રભાત, દંતધાવન^૭ કરી સ્નાન;
 ભોજન કરી ભલિભાત, નૃપતિએ કર્યું પ્રયાણ;
 વેદાંતિજનો તણું, પ્રહમય મન જ્યમ ભાસે;
 પ્રભનું નૃપમય તેમ, નૃપતિ ક્યારે નિરખાશે?
 કરતા કૃતાર્થ નૃપ તેમને, પ્રેમાશિષ ખાહુ પામતા;
 અતિ ધન્યભાગી આગે વધે, પ્રભપેળી રાજ થતા. ૧૫૬

૧ મુકામ-પડાવ. ૨ જેવી બુદ્ધિ તે પ્રમાણે. ૩ વિશેષે
 શોભતી. ૪ જાગૃત. ૫ આરીરીતે. ૬ દર્શન કરવા ચોગ્ય-
 જોવાયોગ્ય. ૭ દાંત ધોવાનું કામ તે-દાંતણુ ધરવું.

વાગડતાણા પ્રદેશ, વિષે થઈ નૃપ વિચરે છે;
 રસાળ પૃથ્વિ વિલોકિ, હૃદય આનંદ ભરે છે;
 ખૂખ મચ્યા ખેડુતો, ખેતિમાં રાખી ખાંત;
 જોવા નૃપ જેટલીય, પ્રાપ્ત નવ થાય નિરાંત;
 ક્યમ જોવું પાલવે ભુગતિથી, “ઓ ક્યારે કુટિ આલિયો;”
 ખાંધે ધરે ખાસો પાવડો, જતો નાસતો ન્યાળિયો. ૧૫૭
 વાગડ વડું વિખ્યાત, માળવો મગ ખાજરીનો;
 શોભે જ્યમ સ્વારિમાં, વાવડો વિમળ જરીનો;
 તે પ્રદેશમાં થઈ, સ્વારિ વિચરે સુખકારી;
 નૃપ રચના નવો ન્યાળિ, ભરે મનમાં ખુશી ભારી;
 સિત્તેર મૈલ શીકારપુર, ભુજથી દૂર ખોજે દિને;
 મહિપાળે કયું મેલાણ ત્યાં, અતી વેગમાં આવિને. ૧૫૮
 જોગવિ ત્યાં જમની, ભલા સુખમાંહે ભૂપે;
 નીકળ્યા નમતે પહોર, ખોજે દિન હર્ષ અમૂપે;
 ભયું જળે ભરપૂર, માળિયાનું^૧ રણ માટે;
 વળી સ્વારિ વળ દેઈ, વડી વેણાસર વાટે;
 આંબું ગાંઠો આર ગયા પછી, રણ ત્યાં રેતિ અમાપનું;
 દીઠું ખુશી ભયું દિલ ઊંટનું, પ્રવાસીતન પરિતાપનું. ૧૫૯
 શીત હવાનો અમલ, ઊતર્યો ત્યાંથી અરેરે;
 શીતોપચાર કશાંથી, સુખ નવ થાય શરીરે;
 સરસ્વતિ^૨ ખનાસનું,^૩ નીચે દર નદીના ગણનું;
 વિષજવાળા તેની શું, તપાવે તન પ્રતિજનનું;^૪

૧ એ નામના ગામની પાસેના રણને માળિયાનું રણ કહેછે.
 ૨ એ નામની નદી. ૩ એ નામની નદી—એ ખને નદીઓ સિ-
 દ્ધપુર વગેરેના પ્રદેશમાંથી વહેતી આવી કચ્છના રણમાં ગુમ થઈ
 જાય છે. ૪ દરેક માણસનું.

પણ તે વિષ^૧ કલિમલહારી^૨ અતિ, આ ઋતુમાં જનપ્રિય ધણું;
 તવ કીર્ણ પ્રચંડથી રેતી તપિ, કરે દાહ ખરું તે ગણું. ૧૬૦
 અદૃહાસ^૩ કરી અનીલ, ક્રોધજળ સાગરનાને;
 ઉભે રણે વિસ્તાર, પમાડે કેમ પરાણે;
 લવાણુતણા^૪ થર લલિત, શ્વેત^૫ રણતીર^૬ નિહાળી;
 તે ધસડાવા તણી, તનથી ચિંતા ક્યમ ટાળી;
 સુણિ કહે પવન પરમાર્થ એ, સરકારને ન પાલવે;
 કરવી રી નકામી^૭ ઉદારતા, ધણું મોંઘું કર ધાલવે. ૧૬૧
 અહિંના^૮ ખપથી અધિક, થઈ દાતાર શું કરવું?
 માટે વધુ નિજ માલ, ધસડિને^૯ નિજ ધર ભરવું.
 પરમ ખંધુ પ્રીત્યર્થ, સહાયક હું સાગરને;
 હું કરતો નથી હાસ્ય, સત્ય કહું તેમન ધરને;
 સાગર સહાય શીતળ છતાં, તું ક્યમ તમ દીસે તદા;
 સુણી વહે પવન સાંભળ કવી, કહીશ ન કોઈને કદા. ૧૬૨
 એક હાથ^{૧૦} જ્યમ કરી, ઉદધિની^{૧૧} ઉદારતાને;
 તરવરની^{૧૨} પણ તેમ, આપ સ્વાર્થ^{૧૩} અભિમાને;

૧ નદીનું પાણી. ૨ પાપને દરનાર. ૩ અહીંથી પવન પ્રત્યોક્તિ જાણવી. ૪ નાંખામાં કચ્છનું રણ પવનના જોરથી વેલા દરિયાના મોજાઓ કરી ભગાય છે. ૫ મીઠાના. ૬ ઘોળા. ૭ રણના ડાંકાપર. ૮ પ્રથમ કચ્છમાં નીપજવું મીઠું દેશવરમાં જવું તે હમણા જઈ શકવું નથી, તેથી નકામી એટલે કામ-વિનાની. ૯ આ કચ્છ દેશના. ૧૦ તાણી લઈને-દરિયાના મોજાથી ડાંકાઉપર ખાંચેલા મીઠાના થર પાછા દરિયામાં તણાઈ જાય છે. ૧૦ એકજ જણ જેનો વેપાર કરી શકે, ખીજો કરે તો તેને શિક્ષા યાવ એવો ધંપો એકહાથ કહેવાય. ૧૧ ચમુદ્રની. ૧૨ માડની ઉદારતા-જેવી કે તાડી, મહુડાં વગેરેની. ૧૩ પોતાની મતલબને માટે.

ખુદ્ધિ હવા છે ખચિત, વિચ્છિન્નો પ્રાણ વહેરો;
 સરખી જરૂર સર્વને,^૧ રંક કાં રાય રહેરો;
 તે જાણી કુશળ કો કૌંસિલર;^૨ અટપટ ધડિ કાઢી સહી;
 કૌંસિલમાં ખીલ^૩ રખે ધરે, “ખુદ્ધિ હવાનો કર” કહી. ૧૬૩

એ ચિંતા ઉર અધિક, ખીન્ને ઊનાળો ખેલો;
 ત્રીજું રણ રેતીનું, ચોથું રવિ ઉતર્યો હેલો;
 આટલી ચિંતા છતાં, છવું છું એજ નવાઈ;
 સુખ દુષ્ખનાં સરખા ન, દિવસ જતા કવિ ભાઈ;
 તજ ચિંતા પવન તું પ્રથમની, લાઈરિપન^૪ લાયક ગણી;
 અન્યનો ઉપાય ન આ સમે, નર્મ વિમળ વાણી ભણી. ૧૬૪

શ્રમખિંદુ^૫ શરીરનાં, મંદ ધનચુંદ પ્રમાણે;
 જ્યમ જ્યમ પંથ કપાય, વૃષ્ટિ અટી સમ થઈ જાણે;
 એ દુષ્ખમાં આનંદ, અંઝવાનાં જળ જોઈ;
 દીઠાં દોડતાં ધણાં, તૃપાતુર મૃગ મન મોહી;
 જ્યમ મિથ્યાસુખ સંસારનાં, સત્ય ગણી પામર નરો;
 દાખવે દોટ પ્રાપ્તાર્થ તે, કપિવત^૬ એટલું કાં કરો? ૧૬૫

આવ્યા જવ રણ મધ્ય, ઘોર સંગ્રામ ધણેરો;
 દોઢો^૭ થતો દષ્ટિએ, સૂર્ય શિતરશ્મિ કેરો;

૧ તમામને-જેમ મીઠાની જરૂર ગરીબ અને ધેસાવાળા-
 ને સરખી છે તેમ ખુદ્ધી હવાની જરૂર પણ તમામને સરખી છે
 એમ જાણી. ૨ ધારામુખનો મેખ્ખર. ૩ નવા કાયદાસાફ જે
 ખરડો તૈયાર કરેલો તે. ૪ હાલના આર્યાવર્તના નામદાર
 દયાળુ વાઈસરાય. ૫ પરસેવાનાં ટ્રીપાં. ૬ વાનરની જેમ.
 ૭ આળા. ૮ જોયો-રણની મધ્યભાગે રહી જોતાં પૂર્વ પશ્ચિમ-
 દિશાઓનો અંત જોવામાં આવે છે.

પૂર્વદિશા મોરચે, પલક પાછો હઠિ ધસિયો;
જ્ય મેળવી રવિઉપર, અભ્રભોમે^૧ શશિ^૨ વસિયો;
ધાયલ થઈ રવિ શોણિત^૩ ભર્યો, અલોપ આથમણો થતો;
પછી ચાર પહોર પડી ખાટલે, મલમપટો ખંધાવતો. ૧૬૬

સ્વારીતણા જન સાર, શીત જળની ખડુ પ્રીતે;
ભરી કેરાં માટલાં, કરી સગવડ શુભ રીતે;
ભીભવી ગોદડાં, લપેટયાં ગોળા ફરતાં;
દર મેલે રણમાંય, પાણિની ચોકો નિરખતાં;
જન પિયે તૃષાવુર હોય તે, ધપવા આગળ ધ્યાન છે;
એ ગાઉ સાત દુસ્તર^૪ ઘણા, સાત સમુદ્ર સમાન છે. ૧૬૭

અર્તુદિશાના અંત, તંગ^૫ જાણે રબુપાશે;^૬
ગોળ ધુમટ આકાશ, તંગ સરખો તે ભાસે;
વિજનપ્રદેશ^૭ વિશેષ, તેથી દિગ્ગંત^૮ ઉદાસી;
એકલ જન તો આપ, ડરે રણમાંહે ત્રાસી;
આવે ઉરમાં ઘણી કલ્પના, ગ્રંથ વધ્યાનો ભય મને;
સંકેલું જેમ ખેલાડી લે, ખેંચી ચઢેલ પતંગને. ૧૬૮

ઉતરી રણ યત્તથી, તીરપર આંચા ત્યારે;
શમી ગઈ ગરમી સર્વ, વૃક્ષના પવનપ્રહારે;
ત્રણ માર્દલપર ત્યાંથી, ગામ વેણાસર આંચું;
રચનાયુત જ્યાં ત્રીજું, ઠીક મેલાણ કરાંચું;
મોરખિવાળા મહિપાળ જે, ભુજધણીના ભાયાત છે;
એમની હૃદયું એ ગામ શુભ, વેણાસર વિખ્યાત છે. ૧૬૯

૧ આકાશરૂપી જમીન. ૨ અંદ્ર. ૩ લોહી. ૪ દુઃખે
કરીને તરી શંકાય-પાર જવાય. ૫ ખંધમેસુરું-સન્ન. ૬ દોર-
ડાના ખંધનથી. ૭ માણસવિનાનો-ઉજડ. ૮ દિશાઓના અંત.

સ્વાગત કરવા સાંઝે, મોરખીતણા મહીપે;
 કામદાર મોકલ્યા, સુમતિ ભુજભૂપ સમીપે;
 સ્વાગત સ્વીકારવા, કરી વિનતી કરજેડી;
 ભલે કહ્યું ભુજનાથ, પ્રીત જાણીને પ્રોઢી;
 કરી સરસ પરોણાગત સુણી, વિવિધ પ્રકારે તેમણે;
 સહુનાં મન ખડું સંતોષિયાં, પૂર્ણ ખતાવી પ્રેમને. ૧૭૦
 મધ્ધૂકાંઠો મૂકી, સ્વારી સાગર દિન ખીજે;
 ઉમંગભર ઊલટ્યો, જોઈ જોને જન રીઝે;
 વિંધ ખધે વિખ્યાત, શક્તિસુત આલા શૂરા;
 દોઢો તેમનો દેશ, જેહુ પરહિતમાં પૂરા;
 ધરણીપતિ ધ્રાંગધાતણા, માતુલ ભુજમહિપાલના;
 મોસાળભૂમિ ભાણેજને, પ્રિય એટલી કે પાર ના. ૧૭૧
 મામાનો શુભ મુલકે, નિરખી નૃપતી ખડું નેહે;
 કર્યું એથું મેલાણુ, પ્રકુલિત થાતા દેહે;
 વાંટાવદર વિશેષ, શોભી ઉઠ્યું છાવણિએ;
 મામાના તરફની, સરભરા પણ થઈ ધણિએ;
 નિશિ જોગવિને ત્યાં નરપતી, આગે વધ્યા વિનોદથી;
 દિન ખીજે સરા ગામે સરસ, કર્યું મેલાણુ સકોડથી. ૧૭૨
 સરાગામ સાયલા, તણા ઠાકોરનું સાંઝે;
 આવ્યા ત્યાં નૃપ આપ, સ્વાગતા કરવા સાંઝે;
 તન મન ધન જ્યમ શિખ્ય, સ્વામિને ચરણ ધરીને;
 ગણે હું ધન્ય કૃતાર્થ, સેવના શુદ્ધ કરીને;

૧ મચ્છુનામની નદીના કાંઠાપરનો પ્રદેશ-એ નદી પણ માળી-
 યાગામની પાસે કચ્છના રણને મળે છે. ૨ એ નામનું ધ્રાંગ-
 ધરાના દરબારનું ગામ છે.

એથી પણ ભાવ અધિક ધરી, ભુજપતિ ઉપર તે સમે,
સ્વાગતા સાયલાના નૃપે, ઘણી કરી તે મન ગમે. ૧૭૩

જ્યમ જ્યમ આગળ વધે, સ્વારો સાગર શોભાએ;
ત્યમ ત્યમ હર્ષતરંગ, નવનવા ખાડુ નિરખાએ;
સરાથી સંચરો સ્વારો, અટકો ખોડુમાં^૧ આવી;
છઠ્ઠા મેલાણની, ભૂમિ તે નૃપ ઉર ભાવી;

વિખ્યાત ગામ વઢવાણના, દાહરાજ દરબારનું;
વઢવાણ કેમ્પથી ગામને, છેડું મૈલ છે પારનું. ૧૭૪

રાત એક ત્યાં રહી, ખીજે દિન કયું પ્રયાણ;
વિમળ થયું વઢવાણ, નૃપનું સાતમું મેલાણ;
એમ નિપુણ નરેશ, નિરખતા નવિ રચનાઓ;
ગામ નગર પુર રહેર, ઉલંધી રણ સરિતાઓ;
નિજ રાજ્યધાનીથી નીકળી, દિન સાતમે સપ્રેમથી;

વઢવાણ પધાર્યા વેગથી, ક્ષમાભુવન નૃપ ક્ષેમથી. ૧૭૫

પુરથી દૂર^૨ પ્રખ્યાત, “કેમ્પ વઢવાણ” કહે છે;
જ્યાં આલાવાડના, ઉપરો અધિકારી^૩ રહે છે;
આલા નૃપના જ્યહાં, ઉતારા સુધડ અતીશે;
એક એકથી સરસ, શોભિતા સાદા દીસે;

ખાડુ શોભા સરસ ખજરની, રસ્તા અતિ વિસ્તારના;
તરફટા ઉભયગમ સડકની, પામું લખતાં પાર ના. ૧૭૬

સમર્થ સાક્ષીરૂપ, પુરાતન^૪ કાળની ધેખો;
ભોગાવો^૫ ભાગળે, વાહિની યુનિતા^૬ લેખો;

૧ એ નામનું વઢવાણ દરબારના તાબાનું ગામ છે. ૨ વેગળુ-વઢવાણ શહેરથી બે મૈલને આશરે કેમ્પ દૂર છે. ૩ આ-મિસ્ટ્રન્ટ પોલીટિકલ. ૪ ઘણા અમલવારની. ૫ એ નામની નદી. ૬ પવિત્રા.

સતિ રાણકદેવીને,^૧ ચિતામાં બળતી કાયે;
નિરખી ઉપેક્ષાસહિત,^૨ જેણિએ શાન્તપણાએ;

૧ જુનાગઢના રાખોની સ્ત્રી. સિંધના પાવર ધરતીના શેર-
પાવર નામના રાજની કુંવરી. એમનો જન્મ મૂળ નક્ષત્રમાં થવાથી
જોશીઆના કહેવા પ્રમાણે કાંઈ વિશ્વ થશે એમ જાણી રાજાએ
વનમાં મોકલાવી હતી; હડમતિયા કુંભારને હાથ ચઢી તેણે
ઉછેરી મોટી કરી. તે એટલી બધી રૂપાળી હતી કે કચ્છના લાખા
કુલાણીએ એની માગણી કરી. તેને ના ન કહેવાય એ કારણથી તે
કુંભાર ત્યાંથી નાશી રાણકદેવીને લઈ સોરઠમાં મજેવડી ગામમાં
રહેવા આવ્યો. એ ગામ જુનાગઢના રાખોનું હતું. જુનાગઢનો
રાજા, એ રાણકદેવી સાથે પરણ્યો. સિદ્ધરાજે પ્રથમ એ કન્યાનું
માયુ કર્યું હતું અને પરણવાની તૈયારીમાં હતો એવામાં જુનાગ-
ઢનો રાખો તેને પરણી ગયો એ કારણથી અને સિદ્ધરાજ માળવે
ગયો ત્યારે જુનાગઢના રાજાએ તેની રાજધાની પાટણનો પૂર્વ-
ભણીનો દરવાજો તોડ્યો હતો એ વેરના કારણથી સિદ્ધરાજે જુ-
નાગઢના રાજા ઉપર ચલાઈ કરી હતી. બાર વરસ સુધી લડીને
જુનાગઢના રાજાને માર્યો. એ બાર વરસની અંદર રાણકદેવીને એ
પુત્ર થયા હતા. રાજાને મારી સિદ્ધરાજે રાણકદેવીને મેહલ જઈ
તેના એ કુંવરે જોઆ બચાવી દેવીની સોડમાં સંતાતા હતા તેમને
એમ્મી લઈ મારી નાંખ્યા; અને રાણકદેવીને લઈ આવ્યો. સતી
રાણકદેવી એને કાંઈ રીતે વશ થઈ નહીં અને છેવટ વઢવાણ
આવી ભોગાવા નદીને તીરે ચિતા ખડકી બળી મુકી. સિદ્ધરાજે
તે ક્રાણે દેહ ચણાવ્યું જે અદ્યાપિ પણ છે. આગળ ભોગાવા નદી-
ની તીરપર હશે, હમણાં કિલ્લાની અંદર એ દેહ આવ્યું છે. આ
વિષેની સુવસ્તર ખીના રાસમાજાના ખીજ ભાગમાં છે તે
જેમણે ન વાંચી હોય તેમને વાંચવાની હું બળામણ કરું છું.
૨ એ કાળજીથી-તમા વગર.

મુજ્જરતાં મહિમામાં ઘણી, કેમ વધી સુકૃતે સતી;
ખળતીને ખહાર ન કાઢી શું, એવી અસૂયા ધરી અતી. ૧૭૭

“સ્ત્રીનાં કેમળ હૃદય”, સત્ય કથનાર સુકવિયો;
એ નિર્ણય ભાગતી, જુઓ જડ આઝી નહીંઓ;
રે નદિ મંદ નિહાળ, સેતુ તુજ શિર પગ દેવા;
આ જઈએ જો અમે, સતીના પદ શિર લેવા;
મહિમા પ્રવાહ જોનો પરમ, નિષ્કલંક નિશદિન વહે;
અવરોધી ન થાયે કાળ પણ, ચતુરજનો જોને ચહે. ૧૭૮

હશે જાણ્યું તે એમ, સતીમહિમા તન સાથે;
લય થાશે લાકડે, ભલી કરી ગુજર્જનાથે;
માત્ર જાત પછી મહારો, વિશ્વપાવન મહિમાનું;
વિદે પામશે વડું, સુખદ સત્કીર્તિ સીમાનું;
પણ પેખ તુજ શિરે પગ દઈ, સતિચરણાશ્રય સૌ કરે;
મહિમા અખંડ સૌભાગ્યની, સતિમાનો જગ વિસ્તરે. ૧૭૯

આગલી વાત ઉખેળી^૧, કવિ શું કુતર્ક કરેછે; ?
પરિતાપી મમ પ્રાણ, વચનપ્રાણે શું હરેછે; ?
અરે પણ અતિ મોટી હતી સતિની મઠી^૨ પાળે;
ઉપર ખેંચી હતી આપ, કંકુની આડ^૩ કપાળે;

મુખ, “હાપતિ, હાપ્રિય, હાપ્રભુ, હા મમપ્રાણ” હશે ક્યાહાં?
નથિ વાર હવે હું નિમિષમાં^૪, આવી મળું છું હશે જ્યાહાં. ૧૮૦

૧. અંધયમ્બલને પાછું ફેરવવું. ૨ નકારા વિચાર-કલ્પના.

૩ ઝુપડી-સતીને ખેસવા માટે ચિતા ઉપર ઝુપડીના આકારની
કરેછે તે. ૪ કપાળમાં આડું તિલક કરેછે તે-પિયળ. ૫ આંખ
વીચી ઉઘાડતાં જોડેલા સમય થાય તેટલી વારમાં-ચોડા વખતમાં

અદાપ^૧ તેના અતિ, પતિથી છેદું પડ્યાના;
 સૂણી હું ગઈ સમાઈ, રેતી રણમાં કંઈના;
 સતિ ઉરનાં આંસુએ, પૂર્ણ થઈ પછી પ્રવાહે;
 એ જળ તો ઊલટું, દેખતાં જગને દાહે;
 નિરૂપાયેર કઠણ નજર કરી, બળતિ જોઈ મેં આપડી;
 ધિક નામ અમારું તરંગિણી^૨, વધી ચોલવી નચિતાવડી^{૧૮૧}
 સાયુધ^૪ અહિં સિંધરાજ, સતી સન્મુખ ઊભેલો;
 જેનિ આણુ જળધીય^૫, કદી લોપી ન શકેલો;
 નારાંજત હું નદી, આશુ કરતાં રીશ લાવી;
 બાધી લે બળ કરી, પલકમાં જીવન^૬ હઠાવી;
 પરમાર્થે જીવન જતાંય પણ, સહાય કરું તન રાખવા;
 ચિંતારૂપ ચિતાવિષે સદા, યોગ્ય ન ધારી નાંખવા. ૧૮૨;
 ખાર વરસસુધી બળે, વડા સિંધરાજથી વઢિયા;
 આપ નજર આગળે, પ્રાણપતિ^૭ રણમાં પડિયા;
 સુત^૮ લપાય^૯ સોડમાં, ^{૧૦} ખેંચી લઈ ખડગે તેને;
 માર્યો મા દેખતાં, જરા મન દયા ન જેને;

૧ કંઈણા ઉપજાવે એવા નિસાસા નાખી વિલાપ કરવો તે.
 ૨ ઉપાય વિના. ૩ મોજા જેમાં વિશેષ થાયછે એવી-નદી
 ૪ હથિયાર સહિત. ૫ સમુદ્ર પણ. ૬ પ્રાણ રાખી રેવું
 તે-પાણી. ૭ સતિ રાણકદેવીનો સ્વામી-જીનાગઢનો રાજા. ૮ જી-
 નાગઢનારાજાને મારી સિંધરાજ રાણકદેવીને મહેલ આવ્યા ત્યાં
 રાણકદેવી પોતાના બે કુંવરો સહિત બેઠી હતી; સિંધરાજને લો-
 ડીથી નીગળતી તરવારે ક્રોધ બર્યો આવતો જોઈ તે બે કુંવરો
 પોતાની માના પડખામાં સંતાઈ ગયા તેમને એથી કાઢી સિંધ-
 રાજે રાણકદેવીની નજર આગળજ કાપી નાંખ્યા. ૯ સંતાય.
 ૧૦ પડખામાં.

એવી દુઃખણી ધણી શા સુખે, જીવવાને જગમાં ચહે;
 કદિ જીવે તોય જીવનમૃતા,^૧ દયા આણી દુનિયાં કહે. ૧૮૩
 આગ પ્રગટી ઓચિંતિ, જ્વાળ ગગને અડિ જોતાં;
 નાંખ્યું વસ્ત્ર સતિ ઉપર, સિદ્ધરાજે બળ સોતાં;
 આખ્યું પાછું એણિયે, ચિતા બળતી માંહેથી;
 ક્ષમા માગતો ઉભો, પુરપાતે સતિ પાસેથી;
 રે ભૂપ ભયંકર તુજતણો, વિષય વૃત્તિના ખેલનો;
 પડદો આખરનો આ ધડે, સતીલાભ નહીં સહેલનો. ૧૮૪
 તુજ મનોર્થ^૨ પતિસહિત, કરે સહગમન^૩ સતી જો;
 હવે ધરાયો હર્ષશ, આપ દુષ્કૃત્ય^૪ અતી જો;
 તુજ કપાળમાં તિલક, કરી અપયશનું કાણું;
 પવિત્ર અગ્નિ પ્રવેશ, કરી કાયા હું બાણું;
 મેં તો તુજને કરી છે ક્ષમા, સૃષ્ટા પણ કયમ સાંખશે;
 ખોલતાં ખોલતાં બળી ગઈ, પ્રાણપ્રિયોત્તમ જ્યાં હશે. ૧૮૫
 બાપે તજિય બાપડી, મૂકિ મમતા માતાએ;
 કુલાલ^૬ ધર ઊછરી, સુંદરી સુખશાતાએ;

૧ જીવતી મરેલી. ૨ ઇચ્છા-અટલ કે તારી મને પ્રાપ્ત કરવાની જે ઇચ્છા તે સહિત અને મારા પતિસહિત. ૩ પતિ મરી જવાથી તેની સ્ત્રીએ તેની સાથે બળી મરવું તે-સતિ થવું. ૪ નક્ષત્રો કામ. ૫ મૂકી દીધી. મૂળ નક્ષત્રમાં એ રાણકદેવીના જન્મ થયો હતો તેથી જોશીના કહેવાથી અનિષ્ઠ થશે એમ જાણી એ સતિના રાજપિતાએ એને વનમાં માકલાવી દીધી હતી. ૬ કુંભાર-સતી રાણકદેવી કુંભારને વગડામાંથી જડી હતી ત્યાંથી લાવી તેણે પોતાની સ્ત્રીને આપી હતી તેણીએ બહુ પદ્ધતી ઉછેરી હતી.

આપ નજર આગળે, રૈસિયા^૧ પતિ સુત રેરે;
જન્મ દુઃખી જીવની, શોચના જન્ય રી પેરે;
ખળી આપ એવી ભરી બળતરા, જે ન પાવકે^૨ પરજળે^૩;
હું સ્તબ્ધ બની તે તક અરે, બહુ અંતર માંડું બળે. ૧૮૬
દુઃખમૂર્તિ દેવીને, હવે દહ શાન્તિ હમેશ;
શીત પવન વીંઝણે^૪, કરે નહિ જેમ કલેશ;
સતિ દુભવી^૫ સિધરાજ, રાજમદ મદિરા પાને;
કુળાનુયાયી કરણ^૬, તેનું કળ પામ્યો જણે;
અપકીર્તિ રાજ્ય કુંવરી પ્રિયા, અઢયાં મ્લેચ્છ કર જવ ધસી;
સિધરાજે જાણું હશે તદ્દા, સતિમહાત્મ્ય^૭ સ્વર્ગે વસી. ૧૮૭
આણી વાત આટલે, જેહ સુંદરતા સાર;
હશે તેહ અપ્રતિમ^૮, વિવેકે વાત વિચાર;
રૂપ કરતાં પણ રૂડું, પતિવ્રત તીવ્ર સતીનું;
વખાણ પાત્ર વિશેષ, નારીભૂષણ સુમતીનું;
દુઃખમૂર્તિ દેવિ તુજ ચરણમાં, આસુ પુષ્પ અરપી હવે;
ભોગાવામાં કરી સ્નાન હું, માગું રજ ભોડું થવે. ૧૮૮

૧ કૂરપણે કાપી નાંખ્યા. ૨ અગ્નિમાં. ૩ બળે.
૪ શીતળ વાયુના પંખાએકરીને અર્ધાત્ ભોગાવા નદીમાં થઈને
પવનનું આવવું થાય છે તેથી રાણકદેવીના દેરાપાસે ધણો શી-
તળ પવન આવે છે. ૫ મનને એક પમાડ્યો. ૬ કરણ વાધે-
લો-અલાહદીન ખુનીએ જેનું રાજ્ય લઈ લીધું તે. અતિ
રૂપવંતી કોલાદેવી તેની રાણી અને દેવળદેવી તેની પુત્રી તેમને
પણ અલાહદીનના સરઘરો પકડી ગયા હતા. કોલાદેવીને અ-
લાહદીને બેગમ કરી અને દેવળદેવીને શાહબદા ખીજરખાંએ
બેગમ કરી હતી. ૭ સતિનો મહિમા. ૮ જેના સરખું ખીજું
નહીં તે.

સ્વારી સાથે સરસ, રસાલો પરિમિત^૧ રાખી;
 તૈયારી કરી તરત, અવનિપતિએ^૨ અભિલાખી;
 નવમી એપ્રીલ^૩ દિને, અગ્નિરથમાંય ખિરાજ;
 વાધ્યા અતિવેગમાં, રૂડા નૃપ થાતા રાજ;
 અવિલોકી વ્યવસ્થા અવ નવી, રૂડી રેલવે મુકામની;
 ન પમાય પાર વર્ણન કર્યે, રચના સુખ વિશ્રામની. ૧૮૯

સરસ સપાટ પ્રદેશ, નમ્ર તર પુષ્પ ફળોએ;
 નેત્ર શીતળ નિરધાર, પવનયોગે અતિ હોયે;
 જન્ય ગાડી અડપમાં, પવન કાપતી પુર ખળથી;
 સહુને સુલભ પ્રવાસ, અકિત જન અકળિત કળથી;
 અવલોકનાર પણ રાતદિન, અકિત થતા ચિત્તે ધણું;
 શું “સદા પ્રિયદર્શનીયા”^૪ તણું, વિદે પામી સોહામણું. ૧૯૦

અડપે જ્ઞેતામાંય, પંથ કાપતી ખળ પૂરે,
 સુખદાયક થળ સમીપ, થાય જે હોયે દૂરે;
 ઉલટ ભર્યો ઉદ્યોગ, જેમ સંપત્તિ સહેજે;
 આણે મુખ આગળે, અડપથી દુર્લભ જેજે;
 ઉભી રહે મુકામે જેમ ગજ, માવત વશ મરિયાદમાં;
 અડઉતરની તવ જે અપળતા, યોગ્ય રાખવા યાદમાં. ૧૯૧
 વિનય વાતનો વડો, હંમે સાદે ન ઉચરવું;
 ગડગડાટ^૫ ગાડીનો, તબવે તવ શું કરવું;?

૧ જોષ્ઠ્યે તેરલોજ. ૨ કચ્છના નામદાર મહારાજાધિરાજે.
 ૩ તા. ૯ મી એપ્રિલ સન ૧૮૮૨ ને રોજ. ૪ હમેશાં જોતાં
 પણ પ્રિય લાગે એવી. ૫ ગાડીનો ધોધાટ-ચાલતી આગ-
 ગાડીમાં સાથીજોડે વાત કરવી હોય તો ખુબુ ચોટથી બોલવું
 જોષ્ઠ્યે.

પ્રવાસવર્ણન.

ગાંડી ઘણા ગામની, પાદરે થઈ પળાતી;
 અહ્ય દૂર ગામની, નવિન રચના નિરખાતી;
 રહિ ગાંડીવિષે દેખાય છે, નિજ ઘરમાં નર ભૂવતી;
 ભેતાં ઘરકામ કર્યાં જતાં, ઉભય લાભ લેતાં અતી. ૧૮૨
 સમીપ ચરત ખળદ, ગાય ભેંસો ગુણકારી;
 ભાગે ઝટ ભાંડકીને, ગાંડી રવ સુણી ભયકારી;
 થાકે તવ સ્થિર થઈ, પુરુષ ઉત્તર કરી પેખે;
 ખચકારે ગોવાળ, લાવતાં પણ નવ લેખે;
 વળિ નાસે તલ નિરાશ થઈ, ગોપ દિયે ગાળો મુખે;
 એ દિલપસંદ દેખાવ અતિ, સ્નેહથી નિરખાયે મુખે. ૧૮૩
 વિશાળ કૂપ વિલોકિ, થયો આનંદ અતીરો;
 કાઢે જળ કેશિયા, દૂરથી રૂડા દીસે;
 ચિકુક રવ ચાકળો, વરત વરતનું શોભે છે;
 કાને ભરવી જનોઈ, વિપ્રચેષ્ટ શું કરે છે; ?
 પાડે ખુમ હેલાની પરમ, “આવ્યા રામ” કહે સ્થળે; ૧૮૪
 તરિલાવાળો તણ વરતને, વેગથકી પાછો વળે.
 ઉદાર સુજા ગભીર, ભૂપ ધનવંત ભલાની;
 રીત ગ્રહી તે રૂડી, કૂપ પરમાર્થ કર્યાની;
 સુગણવંત સત્પાત્ર, તેજ તુજપાસ પધારી;
 ગ્રહે જીવન ધણી રીત, નિરંતર નિર્મળકારી;

૧ પૂંછડાં. ૨ જાંચાં. ૩ શબ્દ. ૪ દોરડું. ૫ સારા
 શરીરપર. ૬ આહાણની મશ્કરી. ૭ સારા નરસાની પરીક્ષા
 કરનાર. ૮ કુવા-કૂપ પ્રયોજિત છે. ૯ સારા ગુણવાળો અથવા
 સારા (મજબુત) દોરડાંવાળો. ૧૦ સારો લાયક અથવા સાર
 વાસણ એટલે કે ભાગેલું નહીં. ૧૧ આજીવિકા અથવા પાણી.
 આ છપાનો અર્થ રાજાને પણ લાગુ પડે છે અને કૂપને પણ
 લાગુ પડે છે.

સત્પાત્ર હોય પણ સુગુણના, સુગુણ હોય સત્પાત્ર ના;
 તો તમ પાસથી તેને જીવન, મળે કદી તલ માત્ર ના. ૧૮૫
 ખીહામાંનું મુખ ખડું, સરસ^૧ સ્વચ્છ^૨ હૃદય તારું;
 અતિ નીચ^૩ પણ વ્યય^૪ અતિ^૫ કરી જનનાં મન ઠારું,
 મુખ સુંદર પદ મોટું, હોય કાળજ કુર કેવાં ?
 ખળ લોકનાં ખચીત, દૈત્ય દારૂણના જેવાં;
 તું રાત દિવસ પરમાર્થ કર, તે પ્રપંચ ઢગ પાપનાં;
 તું રહો ચિરંજીવી તે મરો, મૂળ જે પર પરિતાપના. ૧૮૬
 વીરમગામ મુકામ, મૂકી મલપતિ વધી આગે;
 જાય ખડું જોરમાં, પવનવેગે અનુરાગે;
 સાપ્રમતીને તીર, ધામ ઉદ્યોગનું જાણું;
 કારખાનું ગાડીનું, જતી જે રાજ્યસ્થાને;
 શુભ સેતુ પરમ દઢપર રહી, ઉભય ખાજુ અવલોકતાં;
 નહીં વહનગતી સર્પાકૃતિ, નિરખાશે નવિ નોક ત્યાં. ૧૮૭
 આઠ્યું અમદાવાદ, નગર નૌતમ રઢિયાણું;
 વસ્યું ખડું વિસ્તારમાં, લક્ષ્મીની લીલાવાણું;
 સંભાવિત^૬ સજ્જનો, નગરના ઊભા આવી;
 ભૂપની લેવા ભેટ, હૃદય પરમાદર લાવી;

૧ રસસહિત અથવા પાણીસહિત. ૨ ચોખ્ખું-નિર્મળ
 ૩ જમીનની નીચે છે માટે નીચો. ૪ ખર્ચ. ૫ આખરદાર-
 નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ ઊમાભાઈ, નગરશેઠ જેસંગભાઈ હરીભાઈ,
 રા. બા. ખેહુચરદાસ અંબાદાસ, રા. બા. ભોળાનાથ ચારાભાઈ,
 રા. બા. મુકુંદરાય મણીરાય, રા. રા. રણછોડલાલ છોટાલાલ,
 રા. સા. માતીલાલ લાલભાઈ, રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ
 વગેરે ગૃહસ્થો આવ્યા હતા. સરકાર તરફથી મી. ફરનાન્ડીઝ
 આવ્યા હતા.

નમ્ર ગ્રીષ્મ કંસભય^૧ યદુમતિ, શ્રીપુર ગોકુળ આવિયા;
 વિદ્યુતમુખ^૨ સુણી જાણે ઉભા, વિવિધપૂજ સુર લાવિયા. ૧૮૮
 અટકી ગાડી એટલે, જેવી ભોડ અંખી સમાની;
 તેવી ભોડ ભૂપની, ગાડી પાસે નિરખાણી;
 આગે આવી ઉભા, નગરશેઠાદિક લાવે;
 પ્રિય પ્રધાન^૩ દર્શનામ, તેમનું નમન ઝિલાવે;
 “વિશ્રામ કાજ વસુધાપતિ^૪ પ્રેમયકી પગ ધારિએ”;
 કરી વિનતિ નગરશેઠાદિકે, સુણી તે નૃપ શુભકારિએ. ૧૮૯
 સહિતખંધુ^૫ ગુણસિંધુ, સ્વચ્છમતિ કચ્છ નરેશ;
 રચનાયુત^૬ ભુવનમાં, પધાર્યા પ્રેમ વિશેષ;
 મળતી માનસરિતાથી, નમ્ર ગંભીર નિરખાતા;
 દૌધ્યા ઉત્તમાસને, માન પુરજનથી પમાતા;

૧ મથુરાના ઉગ્રસેન રાજાનો પુત્ર પોતાના કાકા દેવકની પુત્રી દેવકી જે વસુદેવ સાથે પરણી હતી તેના પુત્રથી પોતાનું માત યશ્ને એમ જાણી દેવકીને કારાગ્રહમાં નાખી અને ત્યાં એને જે જે પુત્ર થાય તેના તરત વધ કરતો, તેથી દેવકીએ શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ થતાંજ કંસના બચથી તરતજ પોતાના પતિસાથે કૃષ્ણને ગુપ્તરીતે ગોકુળમાં મોકલી દીધા હતા. (શ્રીમદ્ભાગવત) ૨ વીજળી-અર્થાત્ તારથી ખમ્બર જાણીને.- કંસના હાથમાંથી છટકી વીજળી આકાશમાં જઈ ખોલી કે ‘મને શું કામ મારે છે તારો વેરી તો (શ્રીકૃષ્ણ) પ્રગટ થઈ ચૂક્યો છે, એવી વીજળીની વાણી આકાશમાં રહેલા દેવો સાંભળી પૂજ લઈ ગોકુળમાં આવ્યા હતા. (શ્રીભાગવત.) ૩ રા. બા. મણીભાઈ. જસભાઈ વડોદરેથી અમદાવાદમુઢી સામા આવ્યા હતા. ૪ રાજ. ૫ પોતાના ભાઈ કુમાર શ્રીકલુભા સાહેબ સહિત. ૬ રચના સહિતના.

સંભાષણ કરી સ્વગતતાણું પુષ્પહાર પ્રકુલિતપણે;
 આરોધ્યા^૧ નૃપના ઉરવિશે, 'ભલે પધાર્યા' સહુ ભણે. ૨૦૦
 ગુણાસક્ત^૨ સજ્જનો, વહે નૃપ પાસ પ્રમોદે;
 દિન થોડા પણ અહીં, કર્યો નહિ નિવાસ કોડે;
 'વળતાં અહિયાં વસી, સમાગમ લાભ સરવનો;
 મેળવીશ વળી સુખદ, આપના અતિ અતુલવનો;
 આ અલ્પ સમાગમ પણ મને, નહિ વિસરે નિર્મળ જનો;
 મુજમાટ મળ્યા અહિં તેથી હું, અતિ આભારી આપનો.' ૨૦૧
 વચનસુધાવૃષ્ટિએ, ભરી મનસર^૩ સંતોષે;
 આપ ઉદર તોષાર્ય, પધાર્યા નૃપ સ્થળ નોંષે;
 કરી ભોજન ભલિભાત, ભૂપ કરી સૌને ભેટી;
 ખિરાણ્યા ગાડીમાં, સઘ વાગી સીસોટી;
 કુકવાટા કરતું ચાલિયું, ફાળ દેતું મુખ ફાડિને;
 ઉપમા દઉ ઈજ્જન ગાડિને, કોઈ કલ્પના કાઢિને. ૨૦૨
 પકડી પવનપુત્રને^૪, પુચ્છ મમતા ઘણી જાણી;
 વીટાળ્યાં ગોદડાં, રાવણે^૫ અતિ રીશ આણી;
 લાંબુ કરી લાંગૂલ,^૬ કૌતુકી કપિ તે કાળે;
 અગ્નિ પ્રગટ અવિલોકિ, હૂફ^૭ કરી ચઢિયો ફાળે;
 એ અંજની સુતવત આ હોસે, ઈજ્જન હુકુંહુકું ઉચરતું;
 લાંગૂલવત લંગર ગાડીનું, જોર ભેર ઠેકતું જતું. ૨૦૩

૧ નાંખ્યા-પેહેરાવ્યા. ૨ સારા ગુણોમાં પ્રીતિ રાખનારા.
 ૩ મનરૂપી સરોવર. ૪ હનુમાન-સીતાની શોધ કરવા ગયા ત્યારે
 ફળાહાર મટિ અશોકવન ઉજ્જડ કરેલું તેથી રાવણે હનુમાનને
 પકડી મંગાવી લાંગૂલને ગોદડાં વીટાળી અગ્નિ સળગાવ્યો તેથી
 દાઝીને હનુમાને દોડાદોડ કરી મૂકી. (રામાયણ) ૫ લંકાનો
 રાજા. ૬ પૂચ્છ. ૭ વાનરાનો શબ્દ.

વાત્રક શેઠી વિમળ, મેહવાદિક જળવાણી;
 સરિતા દદ સેતુની, ઉલંઘતી આગે ચાલી;
 ઘોર શબ્દ ગાડીનો, ઘોર રજની વળી મળીને;
 શ્રુતિકઠોર ધ્વનિ થતો, ઊંધ દૂર એ સાંભળીને;
 નસકેરે ભેરો ખજવતો, ઊંધણુસી જનતો અહો;
 જય મેળવિયો ખે શબ્દપર, કોણ વડુ ત્યારે કહો? ૨૦૪
 નગર આઠ્યું નડિયાદ,^૧ ચરોત્તર ભૂમિભામિનિના;
 શિરગોમુણા સમાન, શોભિતું શોકવિહીના;
 લક્ષોપતિ લેઉઆ, ડાહિ મતિના દેશાઈ;
 પંકાતા પરગણે, વિમળ કુળતણી વડાઈ;
 ગુણ, સભ્ય, વિવેક, કૃતજ્ઞ, નય, જાણે જુજવાં તન ધરી;
 ભડ પુત્ર ભાઉસાહેબના, વસે ત્યાહાં વિગતે કરી. ૨૦૫
 તે સજ્જનો તમામ, નેહ નૃપપર નિર્મળથી;
 સન્માનની સામગ્રિ, ઉભા લઈને આગળથી;
 કરી નમન કરજોડ, સુમનગ્રથિતા^૨ કુલમાળા;
 સાતુજ ભુજનાથને, ઉરે આરોપો વિશાળા;
 ફૂળ મેવાદિકથી સ્વાગતા, કરી વિનય વાણી કહી;
 “અતિધન્ય આજ નરરાજને, નિરખ્યાનેત્રભરી અહીં” ૨૦૬
 પ્રેમપ્રદર્શક પ્રિય, વચન રચનાવાળાંએ;
 સહુને દીધ સંતોષ, કચ્છપતિએ શુભ ત્યાંહે;
 ધણુણુ વાગ્યો ધંટ, ગાડી ઉપડી ચીસ પાડી;
 ઉલંઘતી જતો આપ, અધિક વેગથી અગાડી;

૧ નડિયાદ સ્ટેશનઉપર નામદાર મહારાજધિરાજને માન આપવા માટે નડિયાદના પ્રખ્યાત દેશાઈ વિહારીદાસ અણ્ણુ-ભાઈના પુત્રો આવ્યા હતા. ૨ કુલથી ગુથાયેલી અથવા સારાં મનવડે ગુથાયેલી.

મહિમાસાગર મહિસાગરે,^૧ પુલપર ધીમે પરવરી,
અટકી વડુ નગર વડોદરા,^૨ નિરખાયું નેત્રો ભરી. ૨૦૭

ખાગ શું અનુરાગનો, સદ્ગ^૩ પદ્માનું^૪ સાંઝ,
વિશેષ વિસ્તારમાં, ધામ શોભાનું ધાંઝ,
જ્યાં શ્રીમંત શિયાળું, રાવ ગુજર્જરધણી રાજે;
મતિ વિશાળ મહિપાળ, શોભિતા મંત્રિસમાજે;
મતિમાન મંત્રિ મણિમાળમાં મેરડપ મહિપાળ તે;
શોભે સુખશોભાધામ અતિ, પ્રજ્ઞતણા પ્રતિપાળ તે. ૨૦૮

મતિનાગર^૫ મણિભાઈ, સુગુણસાગર ગંભીર;
સર્વપ્રિય સર્વદા, ધામ ઉઘમનું ધીર;
હાલ જોમને હમેશા, પ્રજ્ઞ કચ્છની બહુ પ્યારે;
અમલ વખાણી આપ, નારી નર સૌ સંભારે;
શ્રીપુરથી^૬ તે સાથે હતા, ઉતર્યા વિમળ વડોદરે;
આદર કરવા નૃપનો અતી, પ્રેમ હૃદય ઘોઢો ધરે. ૨૦૯
કાળ શહાબુદ્દીન, ઉભા આવી આગળથી;
ભેટ લેઈ ભલિભાત, નેહ નૃપપર નિર્મળથી;
ફળ મેવા ફૂલહાર, કરી સાદર સન્માન;
ખેય પ્રધાનો^૭ બહુ, રાજી નૃપ જોઈ સુખાણુ;

૧ મહીનદીને મહિસાગર કહે છે. ૨ વડોદરાનો સ્થેશન-
પર રા. ખા. મણીભાઈ જન્મભાઈ તથા ખાનખહાદૂર કાજી શહા-
બુદ્દીન માન આપવા માટે પધાર્યા હતા. ૩ ધર. ૪ લક્ષ્મીનું.
૫ અતુર જુહિના. ૬ અમદાવાદથી. ૭ રા. ખા. મણીભાઈ
જન્મભાઈ પ્રથમ કચ્છમાં દિવાનની પદવીપર હતા, ખા. ખા. કાજી
શહાબુદ્દીન પણ મરહૂમ મહારાજાવિરાજ સર પ્રાગમલજીના સ-
મયમાં દિવાનપદ પર હતા.

પ્રીતિદર્શક વચને નૃપતિએ, બહુ સંતોષ ખતાવિયો;
ત્યાંતો એકજણુ તે સમે, ઘણુણુ ઘંટ બજાવિયો. ૨૧૦
કાનમ કાચું સોનું, ઉલંઘતી જતી આગે,
દીસે ન રાત્રી તેથી, આસપાસનું અનુરાગે,
ભવ્યનગર ભૂગુકચ્છ, પાધ વિસ્તાર પનાનો;
ઉલંઘિયો હળવેથી, સેતુ રેવા સરિતાનો;
ન ગમે જ્યમ પાલવ નાંખવો, ત્રિયા તરંગિનિને^૧ શિરે;
શરમાતી હોય તે સખી ભલે, ઢાંકે શિર તેનું ધીરે. ૨૧૧
નદી તેમ નર્મદા, સેતુરૂપ પાલવ શિરથી;
ખસેડતી દરવર્ષ, છેક છકી જાળન નીરથી;
તીર નાક વિંધી તરત, સેતુ નથડો સહુ દેખે;
પહેરાવ્યો પ્રીતમા, કોટિ અધનોર આણલેખે;
તો પણ વશ નહીં તરંગિણી^૨, સભય રાખતી સર્વને;
તજ દેવ તું એવી કુસાંગના,^૩ ધણા ત્યાંની નિજ ગર્વને. ૨૧૨
સુદઢ સેતુ શિર ધરી, પાય ગાડી પરવરતી;
સૂર્યપુત્રિ^૪ શિર સેતુ, ધીમે ત્યાં પણ પગ ધરતી;
સુરત આંખીનું સુરત, આંખું રાત્રી ગઈ આધી;
વીશ મિનિટ વિશ્રામ, લેઈ વળી આગે વાધી;
શેરડી જ્યાં નિપજે સરસ બહુ, નૃપ સેવાવત^૫ રસભરી;
નવસારી આંખું નગર તે, સ્વદેપ અટકી વળી સંચરી. ૨૧૩

૧ મનના જુદા જુદા કાંઠાવાળી-વિચારવાળી. ૨ નર્મદાનો નવો પુલ બાંધતાં રેલવેકંપનીને પચાસ લાખનો ખર્ચ થયો છે. ૩ નદી. ૪ કુલવાનસ્ત્રી અથવા કાંઠાવાળી નદી. ૫ તાપી નદી. ૬ સેરડીમાં જેમ મૂળમાં રસ મીઠો પણ તે કેકાણી કઠણતા (વશેષ, મત્વમાં રસ સારો કઠણતા મૂળ કરતાં થોડી, ટાંચે કઠણતા બહુજ થોડી, રસ માળો. રાજની હજુરમાં નોકરી બહુ સખત, લાભ વધારે. એમ સરખાવી લેવું.

અમલસાડ વલસાડ, પારડી દમણાદિકનો;
 પ્રદેશ પરમ રસાળ, ડુંગરા દિવ્ય અધિકનો;
 પુલ પૂર્ણાદિક તણા, ઘણા આવે પથ જાતાં;
 વસાઈનો પુલ વડો, દંગ સહુ દેખી થાતાં;
 દુરથી કિલ્લો દટ દીસતો, વસાઈનો રહી ગાડીમાં;
 જળનિધિતરંગ ગઢરાંગને, ધુન્નવતા ધુધવાટીમાં. ૨૧૪
 મોહુ સર્વ મન એમ, મોહુમયિ^૧ ક્યારે દીસે?
 આતુરતા ઉર એક, ખેસી થાક્યા બીજું અતિશે;
 એમ એક પછી એક, મૂકી રમણિક મુકામો;
 મોહુપૂર્ણ મુંખઈ, પેખી અચરજ સહુ પામો;
 પુરો આઠ પહોર ઉઘોગિની, સુહામણી સુંદરપણે;
 નવું નિરખે તેતો છક થઈ, નાક^૨ પાકરિપુપુર^૩ ગણે. ૨૧૫
 નૃપાગમન નિરધાર, દશમી એપિલ દિન સુખથી;
 આગળથી સુણી એમ, વધામણી વિદ્યુત મુખથી;
 સન્માનની સામગ્રી, સઘ કીધી સરકારે;
 મન્દીથને^૪ મોકલ્યા, ખેન્ડ પલટણ દઈ ખ્યારે;
 શંકર સુત^૫ પાન્ડુરંગના, પ્રસિદ્ધ પંડિત ધારવા;
 જનરલ હુએટ^૬ હયરથ લઈ, આવ્યા ભૂપ ઉતારવા. ૨૧૬
 પ્રજ્ઞતાણા પ્રેમનો, જળધિ ઉલટેલો જ્ઞેયો;
 સમીપ શશિમુખ મહીપ, નિરખવા અતિશે મોહ્યો;
 ઘણા સુધઈ ગાલિયા, પાથર્યા નૃપ પગ ધરવા;
 ઉપર ઉત્તમાસનો, મૂકિયાં જન મન હરવા;

૧ મોહથી ભરપૂર અથવા મુંખઈ. ૨ સ્વર્ગ. ૩ પાક નામના
 દેવને મારનાર ઇંદ્ર, તેનું પુર—ઈંદ્રનગર ૪ આસીસ્ટન્ટ
 સેક્રેટરી. ૫ આરીઅન્ટલ ટ્રાંસલેટર. ૬ એ નામના.

શુભદિન મંગળપગરણસમો,^૧ ગણિને મનમાં ગુણિજનો;
 ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણ ધરી, ઘેરો કરી ઉભા ધણો. ૨૧૭
 સમાય નહિં સ્ટેશને, એટલી ભીડ અતીશે;
 ઉભા ખહાર અપાર, દર્શનાતુર જન દીસે;
 હયરથ હારોહાર, ભીડ કરી ઉભા ભારે;
 નહિ પગ મેલ્યા માગ; લાગ જોતાંય લગારે;
 અનિવાર્ય પ્રજાપ્રેમાબ્ધિ^૨, તરંગ કુતુહલ^૩ તે સમે;
 નૃપ સોળકળા શશિવદનને, ધણો નિરખવો મન ગમે. ૨૧૮
 ધીરે વિચરતો ધીર, અગ્નિરથ ઉભો આવી;
 હર્ષનાદ હુરેચી, ગગન મૂકિયું ગંભવી;
 સંભાવિત શોઠિયા, આવિને ઉભા આગે;
 નમન કરી નૃપતિને, ક્ષેમ પૂછે અનુરાગે;
 ઉર હર્ષ માય નહિં નૃપતિને, પૂછું પ્રેમ નિરખી પ્રજા;
 પ્રીતિદર્શક વચને સર્વનાં, મન મનાવી માની મઆ. ૨૧૯
 કૌવિદ^૪ વિદે વિદિત, સુજન શંકર, નૃપ પાસે;
 વળી જનરલ હુએટ, આવિયા ખેય હુલાસે;
 કર મિલાપ કરી કરી, ધીરે વિનતી પગ ધરવા;
 સુણી સાનુજ સાનંદ, ઉઠ્યા ભુજનાથ વિચરવા;
 છડિદાર મૂકાવે વાટ પણ, ભીડ ધણી ભારે દીસે;
 વિચરાય ધીમે વરસાયા, જેમ વડા સાજનવિષે.^૫ ૨૨૦
 નૃપને શસ્ત્ર નમાવી, અદ્વૈતસર પલટણ ઉભી;
 ખેન્ડ વાગ્યું રાગમાં, દેવનાં શું દુંડુભી;

૧ વિવાહાદિક શુભ અવસર જોવા. ૨ પ્રજાનો પ્રેમસા-
 ગર. ૩ કૌતુક. ૪ પંડિત. ૫ વરપોડામાં વરની આગળ જે
 આખરદાર લોકો આવે છે તે.

સરકારી ગાડીમાં, બહુજ આદરે પિરાબ્યા;
 પ્રજા હુર્ષપોકાર, જોરથી કરતી આઝા;
 દરિયાવ દીલ મહારાવથી, દીપ્યા દરિયામહેલમાં;
 છૂટી તોપ તરત સન્માનની, સત્તરવાર સહેલમાં. ૨૨૧
 સ્વસ્થ થવાને સહેજ, મહીપતિ બાણી શ્રમિત^૧;
 સલામ કરી જન સર્વ, સઘ વિખરાય સપ્રીત;
 સ્નાન કરી શુભરીત, કયું ભોજન ભૂપાળે;
 થયા વિગતશ્રમ ઠીક, નવિન રચના નૃપ ન્યાળે;
 જળસાગર તીર સમીર શુભ, સ્વર ગંભીર સોહામણો;
 ગુણસાગર નૃપ તે નિરખતા, તરંગ ધુધવાટો ઘણો. ૨૨૨
 આવી મળે જ્યાં અતી, નદી જળનાણાવાળી;
 ખાતાં^૨ લઈ ધન ખૂબ, મળે જોને મતિશાળી;
 પડ્યાં પ્રૌઢ પેટમાં, રત્ન મોતી રઢિયાળાં;
 અવેરખાને^૩ મણી, હીરા માણક પરવાળાં;
 ચાલે ઉદ્યોગ સદાય શુભ, પરાર્થપર બહુ ધ્યાર છે;
 સરખા ગુણ વૈભવમાં સદા, દરિયો ને દરખાર છે. ૨૨૩
 રાજ્યનિષ્ઠ રૈયતે, રૂડી રચનાઓ રચવા;
 જરૂર કીધો બહુ જમે^૪ ભૂપમાનાર્થ ખરચવા;
 દીપમાળ રચી દિવ્ય, અવનિપતિના ઊતારે;
 વિદ્યુતદીપનું વિમળ, વિલોડ્યું તેજ વધારે;
 હેમાચાર્ય^૫ અતિ હોંસથી, સાધી જોગણી વાસમાં;
 કૃત્તિમ^૬ ચંદ્ર શું ચઢાવિયા, આપ બળે આકાશમાં? ૨૨૪

૧ થાકેલા. ૨ રેવીન્દુખાતુ, જકાતખાતુ વિગેરે. ૩ રાજાનું
 જવાહિર રાખવાનું કેકાણું. ૪ પૈસો. ૫ એકઠો. ૬ એ નામના જોત
 સાધુ-કૃમારમાળ રાજના વખતમાં આજણોને ઘોરા પાડવા અમાં-
 સને દિવસે બનાવટનો ચંદ્રકરીને ચઢાવ્યો હતો. ૭ બનાવટનો.

પ્રતિશનિએ પેખવા, દર્શનીય દરિયામહેલ;
 આવે લોક અપાર, સુખદ સાગર તટ સહેલ;
 દર્શનીય નૃપતણા, ઉતારો ત્યાં પ્રિછિ ભાવે;
 એક પંથ દો કાજ, મળી બ્રુથ બ્રુથ જન આવે;
 દિન આખો દરિયામહેલમાં, લીડ મેળાસમ ભાસતી,
 રોશની જેવા રૂડિ રાત્રિએ, આવે માનવિયો અતી. ૨૨૫
 ભોગાવતી^૧ સમ ભોગી, વિલાસે સમ વૈકુંઠ;^૨
 અલકાસમ^૩ અલખતે, લંકસમ દદ યોખુંદ;
 ફરતો રહી ચોફેર, દેવનિત^૪ સાગર રખવાળું;
 કરે પુરતું કોટિધા, શાન્તિ સુખ દે રઢિયાળું;
 જાણે પુર નરનો જળનિધિ, દદ કટિ કંદારો દીસે;
 સુખ શોભા શ્રીવૈભવ ખધાં, વસ્યાં અહો મુંખધવિષે. ૨૨૬
 સજ્જનોની પાણુ સીમા, દુર્જનોનો પણુ દરિયો;
 પાર ન જ્યાં પુણ્યનો, પાપનો પણુ ઢગ ભરિયો;
 સીમા સુધારા તણી, કુધારાની પણુ ખાણુ;
 માળા સુદદ મહાન, પારવનું વળી પોલાણુ;
 અતિ સુધડ પુરી અલખેલડી, ગટર ગંદકી પણુ ધણી;
 ઉઘોળી તેમ ભિક્ષુકતણા, સમ દ્વેષ^૫ સોહામણી. ૨૨૭
 જથાખંધ જ્યાં બ્રુઓ, માનવી મુલકમુલકના;
 કૃપામૂર્તિ કેટલા, સજ્જનો ધણા સલખણા;
 ભાષારૂપી ભલી, ગુર્જરી ગજગામિનિના;
 પિયેરિયા^૬ ખાહુ પ્રવીણ, સતત જ્યાં વસે સુમતિના;

૧ નાગલોકની નગરી. ૨ વિષ્ણુનું નગર. ૩ કૃષ્ણેરની નગરી. ૪ શબ્દાયમાન. ૫ જોડું-એ સરખાં. ૬ ગુજરાતી ભાષાના ગ્રંથકારો.

સાસરવાસો પામતિ રૂઠો, ગ્રંથરૂપ હમણાં ધણો;
 પરમાદર પિયરપનોતિનો, વધો વિશ્વમાં શત ગણો. ૨૨૮
 પેખી^૧ પરમાનંદ, જીવનપ્રિય મિત્રો ઝાઝા;
 વિયોગ સંભવવ્યથા, ટળી મેળાપે તાજ;
 શૂળહરણ સૂર્યના, જટાયુત શંકર દેખી;
 ઉર સવિતા જ્ઞાનનો, ઉગ્યો પડો પ્રભા અલેખી;
 મમતારસમાં સન્મિત્રના, ઘણાં વર્ષ જ્યાં ગાળિયાં;
 પુરો દેખી તે દૂરી પ્રેમભર, તનમનનાં દુખ ટાળિયાં. ૨૨૯
 પુરો વર્ણનનો પ્રાઢ, ગ્રંથ વાઘે ગુણભરિયો;
 ચઢે ઉજ્જમ ચિત્તમાં, દેખી વર્ણનનો દરિયો;
 એક બાબુ તણ એહ, કહું વર્ણન અવ આગે;
 ભાગ્યવંત ભૂપને, લલિત પુરશોભા લાગે;

૧ આ છપ્પાના એ અર્થ થાય છે તે આ પ્રમાણે. જીવન પ્રિય એવા ઝાઝા મિત્રોને જોઈને પરમાનંદ થયો, અને વિયોગથી ઉલ્લસ થતી પીડા તરતના મેળાપે નાશ પામી. સૂર્યનાં કુખ હરનારા એવા (ભૂલેશ્વર, વાલકેશ્વરાદિક) જટા સહિતના શંકરને જોઈને હૃદયમાં જ્ઞાનનો સૂર્ય ઉગ્યો તેથી ન લેખી શકાય એવું તેજ પડ્યું. ખીજો અર્થ-પરમાનંદ અને જીવણુલાલ જેવા ઘણાક મિત્રને જોઈને તેમના તાજ મેળાપથી વિયોગ કુખ મર્યું ઘણાઝાનું (ઝાપઘ આપી) કુખ મટાડનારા જટાશંકરને (જામનગરના પ્રસિદ્ધ વૈદ્યરાજ જંકુભટ્ટના ભાઈ જેઠા દેશી વૈદ્યમાં બહુ કુશળ ગણાય છે. એઠા ઘણાં ભયંકર દરદો પણ દેશી ઝાપઘથી મટાડે છે અને મારાપર બહુ મમતા રાખે છે.) જોઈને વળી મનમાં સવિતાનારાયણ (એઠા મારા કવિમિત્ર છે) ના જ્ઞાનની પ્રભા લેજાવીના એટલે ઘણીજ પડી.

નિરખવા પધારે નિત્ય નૃપ, સ્થળ પ્રસિદ્ધ સોહામણાં;
જ્યાં વિચરે ત્યાં સન્માન ધણું, કરે લોક કોહામણા. ૨૩૦
આવે સુજન અપાર, નૃપતિના સુખ નિવાસે;
સંભાવિત સજ્જનો, અધિક મેળાપની આશે;
પીર^૧ અમીર અનેક, કૌસિલર જડજ વડેરા;
શુભમતિ સરસાઉટર, સદ્ગુણાયુક્ત ધણેરા;
વિદ્વાનો બુદ્ધિ વિશાળના, ધીંગા ધનપતિ અંગમાં;
નિરખી મધુર મિતભાષી નૃપ, અનેક જન ઉછરંગમાં. ૨૩૧
વડી કોર્ટ અવિલોકી, ન્યાય નિર્મળ જ્યાં થાતા;
શુભ સરકારી મહેલ, વિલોક્યાં વિધ વિધ ખાતાં;
વિગતશોક જ્યાં ગયે, ગોળ ગ્રીનચોક નિહાળ્યો;
વિક્ટોરયા ખાગને, ભાવથી ભૂપે ભાળ્યો;
પેખી ગંભીર પ્રાચીન ધણી; શુક્ર ધારીપુરી તાણી;
વર્ણન કરતાં બધું વિગતથી, ગ્રંથ વધે ખીક તે ધણી. ૨૩૨
એમ દિવસ ત્યાં આઠ, નૃપતિએ નવું નવું નિરખ્યું;
કળાયંત્ર કોટિધા, હૈયું તેણે બહુ હરખ્યું;
વિપ્રુધ પ્રિય બુધ વડો, ઓગણીશમી એપ્રિલની;
મિજબાની રૈયતે, દેઈ દાખવો ખુશી દિલની;
સન્માનપત્ર દેવા સભા, કરી તે નિશિએ કોહથી;
એ પ્રજાપ્રેમ પ્રત્યક્ષ આતિ, કહું વિગત તેની કથી. ૨૩૩
સુધડ ગાલિયા શીર, પિછાવ્યાં જરી પિછાનાં;
ઉત્તમ કોચ અપાર, ખુરશિ ખાસી વિધ નાના;
રચનાયુત રોશની, વાયુ વિદ્યુતની વિશેષે;
શું શશિ મંડળસહિત, પૃથ્વીવપર પ્રગટ સુવેષે;

- “રૂડી તે વ્યવસ્થાસમ કર્યો અભ્યાસ ખાળપણે રૂડો,”
 “તેણે કરી આનંદ રૈયતને ઉરે થાએ હંડો;”
 “અનુભવ થશે અવ અપને શુભરાજ્યની તિરોતિતણે,”
 “પોલીટિકલ દીવાનની સંગત સહાયવડે ધણો.” ૫
 “વંધશે વળી વિદ્યાદિ કેપ્ટન રે તણા સહવાસથી,”
 “વિદ્વાન છોટાલાલ શિક્ષકના સદાય પ્રયાસથી;”
 ૫ “છો આપ તજ્જનશીન સાત વરસ થયાં શુભ સાજમાં,”
 “પણ ખાળપણ તેથી પ્રયાસ કર્યો દિવાને કાજમાં.” ૫
 “મણિભાઈના પરિશ્રમથી તે પરિતોષ પામી જે પ્રજા,”
 “તે વિદિત કરવા શ્રીહજીર શિરનામી માગે છે રજા;”
 ૬ “નૃપ આપની પંદરમી પેઢીપર થયા ખેંગારજી,”
 “જઈ તેમણે શ્રીનગરમાં કિંધ સિંહનો શીકર જી.” ૭
 “નિરખી ઉમર નાની પ્રખળ ખડુ રાજી મહમ્મદ ખેગડો,”
 “ઈલકાખ આખો રાખોનો વળિ દિવ્ય યશ ભરો દેગડો;”
 “લશ્કરો મદદ લઈ શાહની જય પામી ઠામોઠામથી,”
 “ભુજ રાજ્યધાની વસાવો શોભ્યા શૂર પ્રતાપી નામથી.” ૮
 ૭ “તે પ્રથમ શ્રી ખેંગારજી પછી આપના શુભવંશમાં,”
 “ખેંગારજી ત્રીજા થયા છે, આપ ગુણ અવતંશમાં;”
 “કેશોર વયમાં પ્રાપ્ત કરી વિદ્યા સદા અભ્યાસથી,”
 “નિકળ્યા પ્રવાસે નિરખવા ખડુ દેશ આપ હુલાસથી.” ૯
 “સત્તા બંધી સરકાર કર તે કારણે સાનુક્રમે,”
 “આ આર્યદેશવિષે બધે શાન્તિ પ્રવર્તે આ સમે;”
 “એ શાન્તિના તકની સુકીર્તિ હિત પ્રજાનાં ધારવાં,”
 “કુરિને સુધારા દેશમાં સુખ ને સમૃદ્ધિ વધારવાં.” ૧૦
 “અધિકારપર જવ આપ નિર્મળ બુદ્ધિના નૃપ આવશો,”
 “દેશોત્તતી કરી શાન્તિનો તવ શ્રેષ્ઠ વિજય જણાવશો;

“એવી અમારી આશ તે પૂરો પાડશે પૃથ્વીપતી,”

“સંતોષ તેથી પામી ઉર આનંદ માનીશું અતી.” ૧૧

૮ “નૃપ આપની રૈયત ધણાં વર્ષોથી દૂર દેશાંતરે,”

“તરો ખુશકોને રસ્તે થઈ વ્યાપાર અર્થે વિચરે;”

“ઘેરાન અરબસ્તાન ખલુસિસ્તાન કોસ્ટ ખટેવિયા,”

“જાવા મલાયાદિક ધણા દૂરના વિદેશો સેવિયા.” ૧૨

“ન તજે તથાપિસ્વદેશપ્રીતિ અભિમાન જન્મભૂમિતાણું,”

“વળિ વાસ કરી પરભૂમિમાં ન વસે નિરંતર તે ધણું;”

“તેનો સખખશુભ આપના વડિલોનાં રાજ્યનીંતિથકી,”

“સુખ ભોગવે રૈયત બધી જોતાં દીસેછે તે નકી.” ૧૩

“આપની પ્રજાને એમ રાજ્યનું સુખ રૂડા અંકેરથી,”

“દૂર દેશથી ખેંચી લિએ છે જન્મભૂમિમાં જોરથી;”

૯ “અત્રે પધારવું આપ નામાંકિતનું થાતાં નેહથી,”

“સરકારના નિરખી સુધારા પ્રકુલ થાશે દેહથી.” ૧૪

“મોટાઈ સત્તા બળ કળા કૌશલ્ય રાજ્યનીંતિ સહુ,”

સ્વાતંત્ર્ય સુખ અહિંની પ્રજાનું પેખશે પ્રેમે બહુ;”

“આપની પ્રજા ને રાજ્યને એથી કરીજ નિરંતરે,”

“સુખલાભ થાશે વિવિધ એવી આશ અમને અંતરે.” ૧૫

૧૦ “સંતોષ માન સહિત પ્રજા અહિં આપ નામાંકિતની,”

“શ્રીહજુરમાં એવી કરે જાહેર વાત સુરીતની;”

“પાલન પ્રજાનું પ્રેમથી કરવું સદા કેવી રીતે?”

“સ્વાધીન જમિનદારોની સાથે વર્તવું કેવી પ્રીતે?” ૧૬

“સરકારથી વ્યવહાર કેવો રાખવો પ્રીતે હંડી?”

“કરવી વ્યવસ્થા કેમ મુલકિ જકાતખાતાંની રૂડી?”

“નિજ રાજ્યકાર્ય ચલાવવા પંડિત પ્રમાણિક માણસો,”

“પરખી કરીને રાખવાની જરૂર કેટલી જાણશો.” ૧૭

- “ઈત્યાદિ આખત આપ નામાંકિતની નિર્મળ બુદ્ધિમાં,”
 “આવી હશે વિદ્યાપ્રતાપે સારીપેટે શુદ્ધિમાં;”
 “તેને અનુસરી આપ રાજ્ય ચલાવશો ઉત્તમરીતે,”
 “થાઓ સફળ આપની પ્રજાની આશ ઈશકૃપાથી તે.” ૧૮
- ૧૧ “વય છોટી તેથી લીધી ન આપે રાજ્યસત્તા જ્યાં સુધી,”
 “કહિ ના શકે કશુ તે વિષે આપની પ્રજા પણ ત્યાં સુધી;”
 ૧૨ “અભ્યાસ ચાલ ચલાવ્યો આપે, યૌવનાવસ્થાવિષે,”
 “આપની પ્રજાની આશ ઊંચ પ્રકારની કરી તે દૌસે.” ૧૯
 “શકિયે કરી અનુમાન તેથી પ્રજા અમે સૌ આપની,”
 “ફેડા થશો નિજ વડિલસમ નૃપ આપ કચ્છધરાધણી;”
 “થાવાનું સત્ય ભવિષ્ય આ સંભવ જણાય સહસ્રધા,”
 “આપની પ્રજા અધ્યાયો માને એવું ઉરમાં સર્વથા.” ૨૦
 “કરવા વિદિત તે માન આજ્ઞા માગિયે રૂઠો રીતથી,”
 “અમ રાજ્યનિષ્ઠ પ્રજાતરીકે આપપ્રત્યે પ્રીતથી;”
- ૧૩ “સુખનાં અને કલ્યાણનાં સંપૂર્ણ રીતે પ્રીતનાં,”
 “જે જે થયાં છે કામ રાજ્યભણીથી રૈયત હિંતનાં.” ૨૧
 “વડુ માન તેથી આપની દરખાર શતધા શહાણિને,”
 “શકિયે ન કહી આ સ્થળ યથાસ્થિત તે તમામ વખાણિને;”
 “તો પણ અમારા ઉર તણા ઉત્સાહની કિંચિત પિના,”
 “મનશાન્ત થતું નથી શ્રીહજુર તે આ સમે કીધાવિના.” ૨૨
- ૧૪ “જ્યાં જ્યાં પધારોઆપ ત્યાં ત્યાં થાઓ રક્ષણ આપનું,”
 “પ્રભુની દયાથી અને પ્રજાનાં વચન આશિષથી ધણું;”
 “છે એવી પ્રભુને પ્રાર્થના આ આપની રૈયત તણી,”
 “જે રાજ્યનિષ્ઠ અને નિરંતરછેલ્લું આજ્ઞાંકિત ધણી.” ૨૩
- હર્ષતાળી તે સમે, પડી બહુ પારવિનાની;
 ઉભરાયો આનંદ, જોગ્ય નૃપતીને જાણી;

પ્રત્યુત્તર પ્રેમથી, વાંચતાં સભા સમીપ;
આસનપર રહી ઉભા, સ્વચ્છમતિ કચ્છમહીપ;
નૃપ નિરખી ઉભા સઘળી સભા, સાદર ઉઠી તેણે સમે;
ધનસાદશ નૃપગંભીર સ્વર, સભ્યોને સુણવો ગમે. ૨૩૯

હરિગીત છંદ.

- ૧ “સન્માનપત્રે સજ્જનો સુવિચાર માયાણે ધણા,”
“જાણવ્યા તમે તે સાડ ઉરથી માનું પાડ તમે તણા;”
“મુજ પૂર્વજેએ આપણા સામાન્ય દેશનું સુરીતે,”
“કયું રાજ્ય ગણના તેની શ્રેષ્ઠ કરી તમે પ્રોઢી પ્રીતે.” ૧
“તે સાંભળી આનંદ મારા ઉરવિષે ખડુ થાય છે,”
“કયોને જણાવા જેટલી શી જરૂર તેની જણાય છે?”
- ૨ “મુજ માનવંત પિતાજીએ જસભાઈસુત મણિભાઈને,”
“કીંવા હતા મનથી પસંદ દિવાનપદ્મ પર ચાહિને.” ૨
“શુભ કારકીર્દિ દિવાનની દોષી તેમની ખુદ ખાંતથી,”
“સંતોષ જાણવ્યો તે તમે સુણો હું ખુશી તે વાતથી;”
- ૩ “અભિલાષ લાખો દાખવ્યા મમતા અને માયાભર્યા,”
“મારા ભલાનેમાટ મુજ પ્રત્યે તમે જે આ નર્યા.” ૩
“આભાર માનું અપાર અંતરથી તમારો તે તણો,”
“અમ કરીશ તે અભિલાખપાત્ર થવા નિરંતર હું ધણો;”
“મુનિશ્રેષ્ઠ રાજા શામ્દની શુભ એમ વ્યાખ્યા બિચરે,”
“છે સત્ય રાજપાણુ પ્રજાપાલન અને રંજન કર્યે.” ૪
“ઉત્કૃષ્ટ એ ધોરણ અસંશય પ્રાપ્ત કરવાનું કમે,”
“મુજ ભાગ્યથી આવી બનો ધરૂં આશા એવી આ સમે;”
“જેણે કરી માયાણુ વિકટોરયા તણાં દષ્ટાંતને,”
“અનુસરતુ એ રીતે સહજભાવે સદા આવી બને.” ૫

“અમ લે વળી રાજ્ય પ્રજાહિતમાટ જે અતિ આદરે,”
 “આધાર તેની સિદ્ધિનો પ્રાપ્તે પ્રજાપોતાપરે;”
 “રૈયતતાણા હિતયત્નમાં વિજયી થવા વસુધાપતિ,”
 “સર્વે પ્રજાએ શાન્તિ સંપ સલાહમાં વસવું અતી.” ૬
 “વળી રાજ્યધારા માનવા થઈ રાજ્યનિષ્ઠ રૂઢી રીતે,”
 “એ સર્વ વાનાં જરૂરનાં છે પ્રીછવું મનમાં પ્રીતે;”
 “નિજરાયપ્રતિ અંતરની અતિ ભક્તિ તમારી ભાગિને,”
 “નિજદેશમમતાનાં સુચિન્હુ વિવિધપ્રકારે ન્યાગિને.” ૭
 “તે પરથી એ ભાવી તણા કરતાં વિચાર રૂઢુ દૈસે,”
 “ભલિભાત ઉત્તેજન મળે હું એમ જાણું ઉરવિષે.”
 “કલ્યાણસાઈ જેમના અમ લેઈએ તે વાતની,”
 “ગણુના કરે મનમાં ધણી વળિ રાજ્યભક્ત સુભાંતની.” ૮
 “એવી પ્રજાપર રાજ્ય આહિ ચલાવવાનું આવશે,”
 “ત્યારે મને કેવી સરલતા કાર્યમાં કોડે થશે ?”
 ૪ “સુખમૂળ છે અનુકૂળ અન્ય પિના ધણી વળી એવિયો,”
 “આશાભરેલ ઉમેદ રાખી શકું હું આગળ તેવિયો.” ૯
 “સુધરેલ વહિસરકાર રાખી ધ્યાનમાં શુભ ધોરણો,”
 “શુભ મૈત્રિભાવ સદાય કદના રાજ્યભણી રાખે ધણો;”
 “ગુણપુંજ મુંખઈના ગવર્નર મુજભણી મમતાભરી,”
 “રાખે વળી પ્રીતિ ખાનગીરાહુ રૂડા ભાગ્યે કરી.” ૧૦
 ૫ “સાંપ્રત વ્યવસ્થા શ્રેષ્ઠ વિદ્યાભ્યાસમાટે માહુરા,”
 “મુંખઈની સરકારે કરી છે પાઠ ઓછો ના જરા;”
 “તે માટે તેમની ભણી કૃતજ્ઞપણું જણાવવું ચૂકતાં,”
 “ઉપકારભુદ્ધિની ઓછ મારામાં જણાએ તો છતાં.” ૧૧
 “થઈ એકમત તમસાથ જણવું લાલ જે થાવા તણો,”
 “ગુણવાન ગુરુદેવોની સંગત ને સલાહવડે ધણો;”

- “મમ રાજ્યનાં આગે મહત્કાર્યો જે કરવાં માહરે,”
 “તૈયારી તેને લગતી કરવામાંય લાભ મને ખરે.” ૧૨
 “આ હેતુ મન ધરી જરી રાખીશ હાલ વિદ્યાભ્યાસ હું,”
 “સન્મિત્ર કેષ્ટનરેની તનમનની તપાસ નીચે કહું;”
 “મારી ભવિષ્યની ફરજલગતી રાજવટ શિક્ષા રૂઢી,”
 “સાવધપણે સંભાળ કાળજી રાખી તેમાંહે ઉંડી.” ૧૩
 “એવાં અહો મુજપૂજ્ય માતૃશ્રી તાણું મમતાભર્યું,”
 “દર્શાવું ઓસંગણપણું આહિં આજ જે હિત આદ્યું;”
 “શિક્ષક તરીકે હારી જે કરી નોકરી મન નિર્મળે,”
 “હું તેહ છોટાલાલનો ઉપકાર જણવું આ સ્થળે.” ૧૪
 ૬ “ઉદ્યમ અને સાહસવડે દૂર દેશમાં કચ્છીજનો,”
 “વ્યાપાર કરતા સાંભળી સદ્ગર્વ થાય મને ધણો;”
 “આશા હું રાખું એવી જે સાહસ પ્રતિષ્ઠા હાલની,”
 “ચિરકાળ ટકજો તેમની દેનારી બહુ ધન માલની.” ૧૫
 “સંપત્તિ પૂર્વે ઝાંઝી જે વળી મેળવેલી તેમણે,”
 “સુણી જેહ મન ખુશિ હોઈ તેમાં વૃદ્ધિ થાઓ ક્ષણક્ષણે,”
 ૭ “નિરખ્યાં મકાનો મેં ધણાં આ નગરનાં આનંદથી;”
 “અહિં એકવાત કથ્યાની તમને જરૂર હું જોતો નથી. ૧૬
 “મારી પ્રજા લે ભાગ બહુ આ અધિક હોટાં શહેરના,”
 “ઉદ્યોગ ને વેપારમાં પંકાય તેમાં ફેર ના;”
 “તેઓ ભણીથી નિજ દેશના ધનવૃદ્ધિ ધંધા કરણે,”
 “કંઈપણ ઉપાય થશે રૂઢા તે મનવિષે ગમશે મને.” ૧૭
 ૮ “અમ લેઈ બહુ સુખનો તમે કરી વ્યય વધારે વિતતો,”
 “સત્કાર દિલ ખુશકાર મુજને આપિયો અતિ પ્રીતનો,”
 “હું ધાઈ તે કરતાંય અતિ સત્કાર કીધો જે તમે,”
 “તે સાડ ઉરથી તમતણો ઉપકાર માનું આ સમે.” ૧૮

“નિશ્ચયથી જાણવું એમ મુંબઈસાથનો આ સમયનો,”
 “મેળાપ મારો હું નિરંતર યાદ કરીશ ઉરે ધણો;”
 નૃપવદનથી એ રીત સુણી ઉપકાર કલમો આઠથી,
 રાજ સભા સહુ ભૂપના ભલપણતાણા ભંડારથી. ૧૯

સભ્યોની સામટી, હર્ષનીતાળી હજારો;
 તરંગ જળનિધિતણા, નાદ તેનો વળી ન્યારો;
 શીતળમંદ સમીર, ઝુમરને ખાણુ ઝુલાવે;
 નાદત્રિપુટી નિર્મળી, મળી એ રીતે ભાવે;
 દિલમાં પણ દરિયાહોલને, નહિં વિસરે નિશિ તે કદી;
 સર્વત્ર દૌસે આનંદ શુભ, વિગતવાત તે કહી વદી. ૨૪૦

‘પ્રજાવિનતિ સુણિ રાય, પધાર્યા, ઉર થઈ રાજ;
 સત્વર સભા સહીત, નિરખવા આતસખાજ;
 ઝડપે ખેમી જુએ, દૂરથી દારૂખાનું;
 રચનાયુત તે રહે, પાર તેનો ન પ્રમાણું;
 જોવા તે ભીડ જનોની ખહુ, વિગતથકી શું વખાણિએ;
 ઘડો ચાર લગી તે ગમતમાં, જન રોકાયા જાણિએ. ૨૪૧

દારૂખાનું દેખીને, આસને ભૂપ ખિરાબ્યા;
 સભ્ય લોક પણ સર્વ, સ્વસ્થ થઈ ખેઠા ઝાઝા;
 અર્ધશત્રિ ગઈ એમ, પરસ્પરની ખહુ પ્રીતે;
 સભા વિસર્જન તણા, સમય પ્રિછિને શુભ રીતે;
 કરીને નૃપને જન નમન સહુ, ગયા તરત નિજ નિજ ઘરે;
 નિરખ્યો નૃપ રૈયતનો રહે, પ્રેમ ઘણોજ પરસ્પરે. ૨૪૨

કેશવજી નાયકે, પ્રેમપરિપૂરણ દેહે;
 દિન ખીજે મિજબાની, નાત મળિ દીગી નેહે;

સંતોખ્યા સ્વારીના જનોને સ્નેહે ઝાઝે;
રેશનિ કરી રાત્રિએ, ભૂપના આદર કાળે;
કરી વિનતી નૃપને કોડથી, નિજ ખંગલે પધારવા;
સ્વીકારી સુખકારી નૃપે, પ્રબલોકને પ્રિયથવા. ૨૪૩

સહિત ખંધુ નિજ સાથ, કચ્છ નરનાથ સકોડે;
પધારિયા જ્યાં મળ્યો, વણિકનો સાથ વિનોદે;
ઓસવાળ જ્ઞાતિના, મહાજન મળી નૃપકેરો;
આદર કીધે આગુવો, રાજ્ય થઈ અતિ રૂડેરો;
નિજ રેયતના પુરવાસિના, પ્રેમે પરિપૂરણ થઈ;
ધ્રુવ કરી આગે વાધવા, ભૂપતિએ સત્વર સહી. ૨૪૪

શુક્રવાર શુદ્ધ ચોથ, માસ વૈશાખ રૂડેરો;
સજ્જ થયા જન સોય, હુકમ જેને નૃપકેરો;
સાનુજ ભુજપતિ સઘ, અચરથમાં અનુરાગે;
ખેસી પધાર્યા ખેશ, ખોરીખંદર ખે વાગ્યે;
લીધે જનો નિવેડિ નિવેડિને, સાઠ આશરે સાથમાં;
ત્યાં ખાકી રસાલો રાખીને, નૃપ વિચર્યા નિરાંતમાં. ૨૪૫

વસંતતિલકા હંદ.

સ્નેહે નમાવિ શિર શ્રીપ્રભુ પાય હાડે,
શ્રીસપ્તસંયુત મહીપનું વાંચિછ સાડે;
સર્વેશના સુમહિમા ખહુનો ભરેલો;
પૂરો કંઈ નૃપપ્રવાસ તરંગ પહોલો. ૨૪૬

मुंजधथी पुनासुधी.

ता. २१ मी अप्रील सन १८८२.

वसंततिलका छंद.

सत्कीर्तिरप वरि सुंदरी मुंजधमां,
 माहामती लुब्धपती गुणरूपसीमा;
 माहापलेश्वर ताणुं परियाणुं कीधुं,
 स्नेहे धणुं सुकृतिमंडण^१ साथ लीधुं.

१

लेगा मज्या^२ जन धणुंक वगाववाने,
 जणुं विदाय करवा वर राख्याने;
 आणुं सशस्त्र^३ दण स्थानिक लूपके^४,
 शस्त्रा नमावी सनमान कथुं धणुं^५.

२

अग्निरथे^६ पछी सुभासीन^७ सालिलाणे,
 अंधुं^८ शुद्ध^९ सहित शोभित गर्वपाणे;
 जणुं रघुपति सअंधुं^{१०} विराजतां ते,
 माहामुनि पुनित^{११} कौशिककेरी^{१२} साथे.

३

१ आहारणुं ते.-प्रयाण. २ नामदार महाराजन्ती साथे
 स्वारीमां द्वादसे माणुस होतां. तेमांथी साठ माणुसने माहापलेश्वर
 लीधां होतां. आकी रसालो मुंजधमां राख्यो होता. ३ गोरीअंदर
 स्टेशन उपर. ४ हथियार सहित * अंग्रेज सरकारनुं.
 ५ आगगाडीमां. ६ सुभेकरीने जेडा. सुख+भासीन. ७ हांस
 सहित. ८ नामदार कुमार श्रीकरणु. ९ केष्टन रे साहेब.
 १० लक्ष्मण सहित-ताडिका अने सुभाहु नामना राक्षसो यममां
 उपद्रव करता होता तेथी विद्यामित्र मुनिअे राज द्धरथ पासेथी
 रामलक्ष्मणने यमनां रक्षणुमटे मागी लीधा होता. ११ पवित्र
 १२ विद्यामित्रनी.

રાણાતણા^૧ સુભગ^૨ સાથવિષે વિરાજે,
 જાણે મુકુંદ^૩ ખલિ^૪ અકુર^૫ સાથ આજે;
 કેવા વળી સહસમાજ^૬ વિરાજમાન,
 જાણે ગ્રહોસહિત શોભિત ચંદ્ર ભાણ.^૭ ૪
 ભૂપપ્રયાણ સમયેજ થયો મનનો,
 આનંદઘોષ^૮ અતિ જોસભર્યો પ્રજનો,
 ઈંદ્રપ્રયાણ તક^૯ દેવ પ્રહર્ષનાદ,^{૧૦}
 જાણે થયો અધિક ગંભીર નિર્વિવાદ.^{૧૧} ૫
 વાગે સુરાગથકો ખેન્ડ વળી મધૂર,
 દુંદુભિનાદ કરતા સુર^{૧૨} પૂરો સૂર^{૧૩};
 ચાલી અગાડી પછી ઉપડી આગગાડી,
 નિંદી વિમાનગતિને જતી તે અગાડી. ૬
 કોઈ ઉદાસીમુખ આપ્ત^{૧૪} વિયોગ થાતાં,
 અન્યોન્ય^{૧૫} આસુ ભરતાં હુસકાંજ ખાતાં;
 તે સૌ વતીનો થઈ ભેગો વિયોગકેરી,
 સીસોટીની^{૧૬} ચોસ ભયંકર શું ઘણેરી ? ૭
 ઘંટા^{૧૭} વગાડી પ્રિયનું પડખું તબવે,
 શું જ્ઞાનઘંટ જગની મમતા મુકાવે ?

૧ ચરાડવાના નામદાર ઠાકોર સાહેબ રાણા શ્રીજલમસિંહ.
 ૨ મુંદર. ૩ શ્રીકૃષ્ણ ૪ બલભદ્ર. ૫ એ નામના યાદવ,
 શ્રીકૃષ્ણના પરમ ભક્ત હતા. શ્રીકૃષ્ણ અને બળિભદ્રને ગોકુલથી
 મથુરા તેડી ગયા હતા. ૬ મંડળ સહિત ૭ સૂર્ય. ૮ હર્ષનો
 મોટો અવાજ. ૯ વેળા, સમય. ૧૦ વિશેષ આનંદનો શબ્દ.
 ૧૧ વિવાદ વિનાનો. ૧૨ દેવ. ૧૩ સ્વર. ૧૪ વહાલાં, સગાં.
 ૧૫ પરસ્પર, સામસામી. ૧૬ સ્ટેશનપરથી ઉપડ્યા પેહલાં ચેત-
 વણી મોટે આગગાડીમાંથી ચીસ પાડવામાં આવે તે. ૧૭ તે
 વખતે ગાડીની બાજુ પકડી ઉભેલા લોકોને ઘંટ વગાડી દૂર
 થવાનું સૂચવે છે.

વેદાંતિની સમ ક્રિયા કરી આગગાડી,
ચાલી ધીરે ગડગડાટ કરી અગાડી. ૮

બહીસે મુખે વળિ ઉભાં પ્રિયને વળાવી,
જેવી રીતે કૃપણ દીન^૧ મુડી ગુમાવી;
સંયોગનાં^૨ સુખની આશયકી ભરેલા,
ચીડાય તે ધોમંગતી થકી હર્ષધેલા. ૯

તે જેમ નિર્ધનતણા દુખડુંગરોને,
દેખે ન ગર્વિત ધનાઢય^૩ મદે જુઓને;
જે ધંટ ચીસ વિરહી ઉર ફાળ પાડે,
સંયોગ આશ ઉર હર્ષ ધણો પમાડે. ૧૦

આશ્ચર્ય એ અતિ ધણું નજરે વિલોકે,
હે પ્રેમી પૂરણ રમજા દયાળુ લોકે !
પારંભમાં ધિમિ ધિમિ ધ્વનિ તેની થાય,
વેગે અઢયા પછી ન કાન પડયું સુણાય. ૧૧

તે જેમ શાસ્ત્રિની સભા મળી વાદ માંડે,
પહેલાં ધોમા પછી પરસ્પર તો ખરાંડે;
અંધાર^૪ ગાડિ ઉભી થાય ત્યહાં મુકામે,
ત્યાગે મુકામ તવ પૂર્ણ પ્રકાશ પામે. ૧૨

અજ્ઞાન જેમ જનને ઘર ખેસી રે' તાં,
દેશાટને મતિપ્રકાશનું સુખ લેતાં;

૧ ગરીબ. ૨ પરદેશથી પોતાને ગામ જતાં માણસોને
સગાંવહાલાંને મળવાની ઉત્કંઠા ધણી હોય છે તેવા ૩ પૈસા-
વાળા. ૪ વડોદરા રેલવેનાં ફેટલાંક સ્ટેશનપર જ્યાં ગાડી ઉભી
રહે છે તે ઉપર છાપરાં નથી હતાં. પણ જી, આઈ, પી, રેલવેનાં-
ધણાં ખરાં સ્ટેશનપર છાપરાં હોય છે. તેથી ગાડી ઉભી રહે ત્યાં-
સુધી થોડું ધણું અંધાર ઉતાર્યાને લાગે છે.

આડા ઉભા અધિક માર્ગ જણાય વાંકા,
ગાડી જતાં ઉપર ખૂબ થતા ખટાકા.^૧ ૧૩
તે જેમ આ કળિત્રિપે ખહુ ઢોંગી ધર્મ,
આ જીવને કુખ દિએ ઉપજાવે ભર્મ,^૨
સૌશીર દેઈ પગ ને પડી પંથ એકે,
હાલે ન પેટનુંય પાણી રૂડા વિવેકે. ૧૪
પાખંડોનો કરી તિરસ્કૃત વેદધર્મ,
પામી લહે જ્યમ અહો જીવ શાન્તિ પર્મ,
સ્તતા ખીજ અકચકીત દ્વીસે ધસારે,
વાંકાચુકા અગનગાડીતણા પ્રચારે. ૧૫
પુરીરૂપી પદ્મણી શિર તેલ સિંચી,
જાણે દ્વીસે અસકકેરો^૩ લટો વછૂટી,
ગાડી જીતી ત્રિવિધ^૪ ચોથીજ માલમાટે,
આદ્યું સવેગ પડ્યું ઈજન લાખી વાટે. ૧૬
તે જેમ રાણી ત્રણથી^૫ અંજપુત્ર^૬ યાત્રા,
આદ્યા વળી સહચરી^૭ કરી વ્યંગગાત્રા,^૮
ખીજ ખહુ ઉભો રૂપાળો કુરૂપી ટાળે,^૯
જોડાય આ રથની સાથ કદાપિ કાળે. ૧૭
તે જેમ એક નૃપ રાણી ધણી જનને,
વારો મળે ખહુ દિને જગ સર્વ જાણે;

૧ આડા ઉભા રસ્તાની સંધી ઉપર થઈને ગાડી જતાં
ખટાક ખટાક યાય છે. ૨ શંકા. ૩ ચોટલાની, અખોડાની.
૪ પહેલોવર્ગ, ખીજો વર્ગ, ત્રીજો વર્ગ એ ત્રણપ્રકારની.
૫ કૌશલ્યા, કૈકયી અને સુમિત્રા. ૬ દશરથરાજ. ૭ સાથે
ફરનારી. ૮ કુખડા શરીરવાળી મંથરાદાસી. ૯ સ્ટેશનઉપર.

જેઠાય તે રથ ખીજે ભરિ માલ ભારી,
જાએ પછી નિસરી જેમ નકારી નારી. ૧૮

ખોલે ન શાહ મુકી માનીતી ખેગમોને,
જાએ ખીજી નિસરી નીચની સાથ જોને;
નાસે ન તો અધમસંગ^૧ કરે નમેરી,^૨
માટે ન સ્ત્રી વરવી એકજણે ધણેરી. ૧૯

આ લોહપંથ શુભભારતગ્રંથ^૩ રૂપે,
તેમાં મુકામ ખડુ પર્વ^૪ સમાન દીપે;
મોટા મુકામ સમ પર્વ મહાન શોભે,
અધ્યાયસા લઘુમુકામથી^૫ ચિત્ત લોભે. ૨૦

છે સાર્ય^૬ જે અટકવાતણી ભૂમિ નામે,
ગાડી ઉભી ત્વરિત ભોંયખળા મુકામે;
મૂડ્યા ઉતારી જન તે સ્થળ કેટલાક,
લીધા નવા પ્રથમ દામ લઈ ધણાક. ૨૧

દામ પ્રમાણ થતી નાથની^૭ આંખી^૮ જેમ,
યાનાણુ વૈષ્ણવ ઉતાડ સમા સપ્રેમ;
સંસારની અનિયામિત મુસાફરી આ,
દર્શાવતી વળિ વિરાગ ભરી ખરી આ. ૨૨

ભારતણા પ્રથમ દામ દીધા ચુકાવી,
લીધી ટિકીટ પરમાદર ઊર લાવી;

૧ અતિ નીચ સોખત. ૨ જેને દયા નહીં એવી. ૩ મહા-
ભારત નામનો પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ જેમાં પાંડવ કૌરવોનાં પરાક્રમ
વર્ણવેલાં છે. ૪ લાક્ષણિક અર્થ ભાગ અયવા પ્રકરણ. ૫ નહાનાં
મુકામ. ૬ અર્થવાળી-મહિતની, તે એમ કે “ભોંયખળા”
અટકવાની ભૂમિ. ૭ થ્રીનાયણ. ૮ દર્શન.

દીધો લઈ પુરવ પુણ્ય મનુષ્ય દેહ,
 આયુષ્ય લેખ વિધિએ^૧ લખી દીધ એહ. ૨૩
 દામ પ્રમાણ વર^૨ મધ્યમ^૩ નીચ^૪ કલાસ^૫,
 કર્માનુસાર કુળ જેમ મળે નિવાસ;
 ચાલી ધીરે જ્યમ શરૂ થઈ જાંદગી રે,
 આયુષ્યવેગસમ આગળ એ વધી રે. ૨૪
 આવ્યો મુકામ રચના નવી જોત જોતાં,
 આવી ચુકી અજલ^૬ ફોગટ આયુ^૭ ખોતાં,
 આવે ધણા વળી ધણા ઉતરી પડે છે,
 સંસારમાં જ્યમ જનો ઉપજે ખપે છે.^૮ ૨૫
 જ્યાં પુણ્યદામ પતિ^૯ આયુનો દોરી તૂટી,
 ત્યાંથી મુસાફરી મુસાફરકેરી છૂટી;
 ખેઠેલ તે જન રહે નજરે વિલોકી;
 તેથી થતાં દૂર જતાં ન શકાય રોકી. ૨૬
 તે જેમ અંત સમયે પિતૃ^{૧૦} માત નારી,
 ખેઠા જીએ પણ શકે યમને ન વારી;
 સંયોગઆશ ઉર પ્રિયવિયોગ માટે,^{૧૧}
 જે ઊતર્યા પ્રસન કો દુખી કો દીઠા તે. ૨૭
 તે જેમ જેવી કરણી ભવમાં કરારો,
 તેવુંજ દુઃખ સુખ છે પરલોકવાસે;

૧ પ્રજ્ઞાએ. ૨ પહેલો. ૩ ખીજો. ૪ ત્રીજો. ૫ વર્ગ
 ૬ અંત. ૭ ઉમ્મર. ૮ નાશ પામે છે. લયમ રહીને. ૧૦ બાપ.
 ૧૧ ઉતાડ્યામાંથી કેટલાકને પોતાનું ગામ મુકી ખીજે ગામ
 જવાનું, તેઓને પોતાનાં પ્રિયનો વિયોગ માટે તેઓ તેમને
 સંભારીને ઉદ્ધસ-અને જેઓને પોતાને ગામ જવાનું તેઓ
 હવે થોડા સમયમાં પ્રિય મેળાપ થશે એ વિચારે ખુશી ભર્યા.

આપેલ દામ ટિકિટો ખરીદીય તોય,
 મોડા^૧ થયેલ જન ખેંસી શકે ન કોય. ૨૮
 તે જેમ થાય જગ અર્ભક ગર્ભશ્રાવ,^૨
 થાયે પ્રયાસ^૩ રદ^૪ સૌ વળી દુઃખદાવ;
 બહેલા પડે ઉતરે કો જન મધ્ય પહોંચે,
 કો ખાળ જોખન વયે જ્યમ જાય શોચે. ૨૯
 કો ઠેઠ પહોંચી શક્તા સુધી જેમ રહે છે,
 આયુષ્ય પૂર્ણ સુકૃતી જન ભોગવે છે;
 છે વર્ગ ત્રેણુ વર મધ્યમ નીચ વાડ,
 થોડા, ઘણા, અતિઘણા ક્રમમાં ઉતાર. ૩૦
 આ જગત જેમ વર મધ્યમ અદ્ય લોક,
 દુષ્ટો ખૂંચી દુનિયાં ભરી છે સશોક;
 ના હોય પંક્તિ ત્રિજના જન જો ઘણેરા,
 દે ખાતુ બંધ કરી માલિક ગાડીકેરા. ૩૧
 દુષ્ટો ન હોય ખડુ તો જગદીશકેરૂં,
 વા ખાતું^૫ થાય યમખાતુય જે વડેરૂં;
 શ્રીમંત કો પણ ઘણી કૃપણાઈ ધારી,
 ખેસે ત્રીજ વરગમાં ભીડ વેઠી ભારી. ૩૨
 તે જેમ ઉત્તમકુળે ધરી જન્મ સારો,
 પામી કુસંગ દુખવેઠી મરે ખિચારો;
 પહોંચે મુકામસર વર્ગ બધાય સાથે,
 તેમાં ન ભેદ ભલિભાતથી કોઈ વાતે. ૩૩
 તે જેમ ભાંચ નીચનો નહિં વર્ણભેદ,
 પામે હરિપદ બધા લહિ માર્ગવેદ;

૧ ગાડી ઉપડવાના સમય કરતાં મોડા. ૨ ખાળકનું.
 અધુરે જવું. ૩ મેહેનત. ૪ વધ્યા. ૫ કામકાજ વિનાનું.

થાકે ન રાતદિન પંથ કરે પ્રમાણ,
 કો ઊંઘતા અધિક જગૃતકો સુજાણ. ૩૪
 તે જેમ આ સતત^૧ કાળ ગતિ કરે છે,
 સંતો સચેત મૂંઢ મોહવિષે^૨ હુંધે છે,
 છે અંક એક ગમ મૈલતણા લખેલા,
 તે વાંચી લેખુ કરતા પથ^૩ બાકી ઘેલા. ૩૫
 તે જેમ હંદગીતણી જનમોત્રિ માંડી,
 આયુષ્યની ગણતરી કરી બાકી કાઢી,
 થાયે ખુશી ત્વરિત પંથ પ્રિછી કપાતો,
 જાણે નહીં રહિ મુસાફરી થોડી આ તો. ૩૬
 મોટો થતો તનુજ^૪ જાણીજ હર્ષ ભારે,
 આયુષ્યમાંથી થયું ઓછું ન એમ ધારે;
 ખે પાસ તાર શિર આશ્રય થાંભલોને,
 રાખે સચેત બહુ એ સહુ નોકરોને. ૩૭
 લેખુ કરે હવનું આગળથી સપ્રેમ,
 કર્મો શુભાશુભનું ચિત્ર વિચિત્ર^૫ જેમ,
 એવી રીતે ખલકખેલ^૬ ખતાવનારી;
 આયુષ્યવેગ સમ વેગવિષે જનારી. ૩૮
 કીધુંજ વર્ણન યથામતિ^૭ ગાડીનું મેં,
 શક્ત્યાનુસાર^૮ ગગને ખગ^૯ જેમ ધૂમે;
 આલી ત્યહાંચિ અતિવેગ વધારી ગાડી,
 દેતી મૂંકી લઘુમુકામ જતી અગાડી. ૩૯

૧ હમેશાં. ૨ અમાનમાં. ૩ રસ્તો. ૪ દીકરો.
 ૫ યમરાજનો મહેતો. ૬ દુનિયાની રમત ખતાવનાર.
 ૭ જેવી બુદ્ધિ તે પ્રમાણે. ૮ ખળપ્રમાણે. ૯ પક્ષી.

સપ્તાવિષે જ્યમ પ્રયાસથી કલેશ આણી,
 અધ્યાય દે મૂંકી ઉતાવળિયો પુરાણી;
 “નારી જનારી ભટિયાણી અહો મટુંગે,”
 જો આ ભણી દિરધર લોલક કટાક્ષ તુંગે.” ૪૦

આ જાય છે યદુપતીકુળકંજ^૫ ભાનુ,
 થા તું કૃતાર્થ કરી દર્શન એ મઝાનું;
 જોને^૬ તું જાણી યદુકુળ કૃતાર્થ થાવા,
 જાતી ઉતાવળીજ ભાવકિમાં ગણાવા. ૪૧

શ્રીકૃષ્ણકુળ નહિં તે કહું સત્ય શા’ણી,
 રે પાછિ તું વળ ભુંડી ભ્રમમાં ભુલાણી;
 આ કચ્છભૂપ અતિ સ્વચ્છ ઉદારધી છે,
 રૂપે ગુણે અધિક સર્વ મનુષ્ય પ્રીછે. ૪૨

તું તેમને નિરખિ પાછિ પધાર ધામે,
 મિથ્યા નહીં ભટક ભામિની ભોળી ભામે;
 હે રામ સેવક સખા^૭ કપિયો^૮ ટપો^૯ કાં ?
 આવો સમીપ નૃપને નિરખો બિહો માં^{૧૦}. ૪૩

જે સ્વામિભક્તપાણુ રૂડુ તમો વિષે છે,
 તે આ કૃપાળનૃપ પ્રેમથકી પ્રિછે છે;

૧ વલ્લભકુળના ગોસાંઘજીનું ત્યાં મંદિર છે. મુંબઈથી આશરે ત્રણેક મૈલ દૂર છે, ત્યાં વૈષ્ણવો દર્શને જાય છે. ૨ લાંબાં. ૩ અ-ચળ. ૪ જોત્યાં ૫ કચ્છદેશાધિપતિ જાદવકુળના છે, એમ તેઓ નામદારની વંશાવળીપરથી જણાય છે. જાદવકુળરૂપી કમળને પ્રકલ્પ રાખવા સૂર્ય જેવા. ૬ ગુસાંઘજીના બાળકને. વૈષ્ણવો તેમને શ્રી-કૃષ્ણના અવતાર ગણે છે પણ શ્રીકૃષ્ણ ક્ષત્રી હતા અને આ લોકો મૂળ તિલંગા બ્રાહ્મણ છે, એ વાત પ્રસિદ્ધ છતાં પણ તે માનવાને આનાકાની કરે છે. ૭ મિત્ર. ૮ વાનરા. ૯ ટેકડું-કુદકા મારતાં નાસવું. ૧૦ બહીશી નહીં.

કીધી તમે જનકપુત્રીની^૧ શોધ ધીર,
લોયાં વિયોગદુઃખસંભવ^૨ આંસુનીર. ૪૪
હુખેલી તે વિરહસાગરમાં ખિચારી,
નોકરૂપે થઈ તમે દુઃખથી ઉગારી;
સુણાવ્યું દુઃખ જઈ રામ રમાપતિને,
સાથે રહી પછી ખતાવી દીધી સતીને. ૪૫
ખાંધ્યો મહાર્ણવપરે^૩ શુભરીત સેતુ,^૪
છે એ હણ્ય^૫ કપિનો કુળકીર્તિકેતુ;^૬
મોટા પ્રમત્ત^૭ અસુરો^૮ હણિને સરીશે,
કીધી મહાય રઘુવીરતણી અતીશે. ૪૬
રામે મહાખગથી કીર્તિસાહિત સીતા,
લંકાપતિ^૯ હણી લીધી અતિ જે પુનિતા;^{૧૦}
જાણે સ્વખંધુસમ છે તમ ધર્મધોરી,
શ્રીરામચંદ્ર મુખચંદ્રતણી ચકોરી. ૪૭
તે સૌ કથા રચિર^{૧૧} આદિથી અંત પ્યારે,
વાંચી સુણી વિગતથી નૃપ આ અમારે,
તે સાર્વભૌમ નૃપ^{૧૨} રામ સુનીતિધામ,
તેવા સુનીતિ પગલે ચઢતા સહામ. ૪૮
તેથી તમોપર ઘણો ઉરહર્ષ આવે,
દેખાવ^{૧૩} હર્ષ વળિ હાસ્યજ ઊપજાવે;

૧ જનકરાજની દીકરી સીતા. ૨ વિયોગના દુઃખકરી ઉત્પન્ન થતાં. ૩ મ્હોટા સમુદ્ર ઉપર. ૪ પુલ. ૫ એ પુલની ભાગી પુત્રી નિશાનીઓ હજી પણ આંટની વખતે જણાય છે. ૬ વંશની આખરના ધ્વજપુદ્ય. ૭ ધણા મદવાળા ૮ દૈત્યો. ૯ લંકાનો ધણી રાવણ. ૧૦ પવિત્ર, એ સીતાનું વિશેષણ છે. ૧૧ સુંદર. ૧૨ ચક્રવર્તીરાજ. ૧૩ વાનરાઓનો દેખાવ.

દો હૃષ નેત્રનૃપને અતિ અપ્રમેય,^૧
 થાઓ કૃતાર્થ કરી દર્શન ને તમેય. ૪૯
 દુઃખાપ્યર છે નૃપતિ દર્શન પુણ્યપ્રૌઢ;
 નાસો ન ચંચળ ખની થઈ દિગ્મૂઢ;
 હે આમ્રવૃક્ષ^૨ ફળફૂલથી નમ્ર ભારે,
 વિદ્યા ગુણે જયમ વિનીત જનો વધારે. ૫૦
 જ્યારે હતો તું ફળફૂલ રહિત ભાઈ,
 ત્યારે ન તારું કરું યત્ન થતું સુહાઈ;
 તે જો તું આજ તુજ રક્ષણમાટ કંઠે;
 આ આંખરાં^૩ ઝિટિ લીધાં અતિ ઉતકંઠે. ૫૧
 તું તો ઉદાર પરમાર્થી ધણો પ્રસિદ્ધ,
 આ હાલ નીચ રખવાળ કરે અભુદ્ધ;
 છાંયાનું સુખ પણ પંથીનું લૂટી લીધું,
 રે શૂળ^૪ પાથરી નીચે અધટિત કીધું. ૫૨
 પંખીનું રોધવું^૫ થયું નહિં કો પ્રકારે,
 સંતાપ તે ઉર ધરે રખવાળ ભારે;
 તારી અને નૃપની^૬ એક દશા અરેરે,
 વિસ્તારી શું વરણી હું શકું સારિપેરે. ૫૩

૧ જે જાણવાને માટે કઠણ તે. ૨ દુઃખ કરીને પ્રાપ્ત થાય એવું
 અથવા ધણી મહેનતે પ્રાપ્ત થાય એવું. (રાજના દર્શનના મોટા
 પુણ્યનું વિશેષણ) ૩ આંખાનું ઝાડ. ૪ આંખાને કેરીઆના
 મરવા ખેસે ત્યારથીજ તેનો માલીક અથવા રખવાળ ગાળામાં કાં-
 ઠાનાં ઝરડાં ભરાવે છે, જેથી કોઈ ઉપર ચઢી કેરીઆ લઈ શકે
 નહીં. ૫ આંખાની નીચે પણ કાંઠા નાંખે છે, કારણ કે ગળીને
 સાંપ પડે તે પણ કોઈ લઈ શકે નહીં. ૬ અટકાવવું. ૭ રાજની.

જે રાજ્યશ્રીરહિત તો નહિ ભાવ ભારે,
 જે રાજ્યભક્ત જન તેય વિમુખ^૧ ત્યારે;
 તેવે સમે રહિત આશ સહી અપાય,^૨
 જે આપ્ત^૩ તેજ કરી સેવન ગુણ ગાય. ૫૪
 જ્યારે પદાર્થ^૪ તદા નૃપ દેવઅંશા,^૫
 પહેલા વિમુખ જન તેય કરે પ્રસંશા;^૬
 લે ઘેરી સાચ જુઠ લાલચ લોભ દાખી,
 દુષ્ટ પ્રધાન નિજ માનવિ પાસ રાખી. ૫૫
 તે આસપાસ વિટ દુષ્ટ દયા વિનાના,
 કે જે શકે સમીપ ના ગુણરાગિ^૭ નાના;^૮
 આવે સમીપ કદી તો કરી હેલના રે,^૯
 કાઢી મૂકે હૃદય આંખ ભરેલ ખારે. ૫૬
 દે નાણું રાય જવ ફુંડવિષે અમાપ,
 ત્યારે રહે મુખ વિકાસી કરી પ્રલાપ;^{૧૦}
 તું શૂળ દૂર કરવે નિરૂપાય^{૧૧} આજ,
 દુષ્ટો કર્યે દૂર મહીપતિ લાઈલાજ. ૫૭
 હે તાલ વૃક્ષ^{૧૨} જન આત્મપ્રસંશી^{૧૩} જેવા,
 ભંચે ચઢ્યો શીઠ હંચાઈ ખતાવી દેવા;
 તારાવિષે જગહિતાર્ય^{૧૪} ગુણો કશા છે?
 શાને તું ફેગટ મહોટમ ખોટિ વાંચે. ૫૮

૧ પ્રતિકૂળ. ૨ દુઃખ, હાનિ. ૩ સગાં. ૪ તખ્ત-
 નશીન. ૫ દેવનો અંશ છે જેમાં. ૬ વખાણ. ૭ ગુ-
 લુમાં પ્રીતિ રાખનારા. ૮ નાનાપ્રકારના. ૯ મશ્કરી, ચેઢા.
 ૧૦ બડબડાટ, લવારો. ૧૧ ઉપાય વિનાનો. ૧૨ તાડનું ઝાડ.
 ૧૩ પોતાનાં વખાણ પોતાને માટે કરનારા, આપવડાઈખાર.
 ૧૪ જગત્નું બલુ કરવા જેવા.

તારાંથી કંઠ મૂળ ગુપ્ત ભૂમી પ્રવેશો,
 લોકોપકાર કરતાં અતિ અલ્પ વેશો;
 થા દૂર દષ્ટિ તું ભણી નહિં ખૈય લાજ,
 જાણ્યું પોકળપાણું મહતાનું^૧ આજ. ૫૯
 પક્ષાકર^૨ પ્રકુલ્લ હે કવિવર્ણનીય,^૩
 મિત્રોદયે^૪ લલિતવેશનું નેત્રપ્રિય,
 ગુંજરવ ભ્રમર ભોગિ કરે મધૂર,
 તે સાંભળી ઉરવિષે ધરું હર્ષ પૂર. ૬૦
 ખીજાં ખગો મૃગ કરે જળપાન આવી,
 લે સુખ સૌ ત્રિવિધ^૫ વાયુનું પ્રેમ લાવી;
 સંપત્તિ શ્રેષ્ઠ જનની જગહિત હેતુ,
 દર્શાવતું શિખ રૂડી અતિ ધન્ય હે તું । । । ” ૬૧
 એવી વિવિધ રચના રમણીક ન્યાળી,
 થાણે મુકામ ઠરો ગાડી સુવેગવાળી;
 ઊભા ઘણા મજુર સ્થાન ત્યહાંનું ઘેરી,
 લંગોટી એક કટિ^૬ મસ્તક પાધ^૭ પહેરી. ૬૨
 કો હાથ ધારિ હથિયારજ ખોદવાનું,
 કોઈ કરે કૃત ભૂમી હેડી પૂરવાનું;
 નિદ્રા કરે જન ઘણા શરીરે ઉઘાડે,
 વાણી રૂપે હૃદ વિમોહ^૮ ઉરે પમાડે. ૬૩

૧ મોહાટાઈનું. ૨ કમળ જેમાં થાય છે એવું તળાવ. થા-
 ણાની નજીક ચાલતી ગાડીમાં રહી જોવામાં આવ્યું હતું. એ
 અને પાછળ કહેલી અન્યોક્તિઓ પણ જોખનજ કરેલી છે. ૩
 કવિઓને વર્ણન કરવા ચોગ્ય. ૪ સૂર્યના ઉદયે. ૫ ત્રણ પ્રકારના,
 મંદ શીતળ અને સુગંધી. ૬ કેડ-કમર. ૭ પાદડી. ૮ વિશ્વમોહ.

ટાણું વિલોકી મજુરોતણું એવી રીતે,
 આવી ઉરે કલપના કહું તે સમીતે;
 જાણે સહાયી સિધરાજતણા^૧ શુમાની,
 ઉભી ભુતાવળી મહાખળી ખાખરાની^૨. ૬૪
 વેચાય ત્યાં અશન^૩ પ્રાશન^૪ વસ્તુ આઝી,
 લે પંથી દૈ ધન તૃપા ભુખ ટાળી રાજ;
 સંતોષદેશ હરિભક્ત લઈ સુભાંતો,
 પામે શું જમ ભવપંથવિષે પ્રશાન્તિ.^૫ ૬૫
 ઊભા રહ્યા ઉતરો ત્યાંથી વળાવનારા,
 જે રાજ્યભક્ત અતિ પ્રેમી હિતેષ્ઠ પ્યારા;
 સેવા મહીપતણીથી ઋણછેડ સાર્થ,
 થૈને વળ્યા જ્યમ ખુશીભરો દેવું હાથ. ૬૬
 વેગે ચઢી જ્યમ ધણીજ પિયુની પ્યારી,
 ચાલી ત્યહાંથી ભરો માનવી કે ઉતારી;
 વાઘે ઘટે વિવિધ લક્ષણ નારિ જાતે,
 આયુષ્યના જ્યમ રૂડા વધવાની સાથે. ૬૭
 જોનારની નજરથી વહિ જાય ગાડી,
 જોનાર-જાય વહિ પંથીથકી પછાડી;
 આ વિશ્વ જાય વહિ આપણ દૃષ્ટતેય,
 જૈયે વહી જગત દૃષ્ટત આપણેય. ૬૮

૧ પાટણના મહારાજધિરાજ સિદ્ધરાજ. ૨ એ નામનો
 જૂત-કહે છે કે સિદ્ધરાજ મહારાજને એ જૂત સહાય હતો; તેની
 મદદરૂ મહારાજએ મહોટા મહોટા જગાશય કિલ્લા વગેરે થોડી
 મુદતમાં બંધાવ્યાં હતા. પાંચ હજાર જૂતાવળી લેખને એવે પ્રસ-
 ગે સિદ્ધરાજ મહારાજપાસે આવીને ખાખરોજૂત હાજર થતો.
 ૩ ખાવું, જમવું તે. ૪ પીવાનું. ૫ વિશેષશાન્તિ.

ખે પંથ એક જતી આવતી ખીલું એક,
 ખે પંથ સંસૃતિ^૧ તણા જ્યમ એ વશોક;
 ખે પાસ વૃક્ષ અતિ વેગથકી નમે છે,
 થાએ ધ્વનિ મધુર સાંભળવો ગમે છે. ૬૯
 આ ભૂપને નમી કરી શુભ તાગ^૨ માટ,
 જાણે કરે યશનું ગાન દસોંદિ ભાટ;
 દેખાય દૂર ખાહુની રચના રૂડેરી,
 ભૂમી ફળદ્રુપ દીસે તૃણસાડી^૩ પહેરી. ૭૦
 નાના પ્રકાર તરભૂષણ સ્વર્ણ^૪ ભાસે,
 માણેક મોતિરૂપ શુભ ફળો પ્રકાશે;
 એવો ન કોય અનભિજ્ઞ^૫ હશે અનાડી,
 મોહાય ના નિરખી નાજુક આવી વાડી. ૭૧
 દેખાય ગાડીથી ઘણે દૂર હુંગરા તો,
 સોપાનમાર્ગ^૬ ખહુ સંધીથકી^૭ જણાતો;
 જાણે વિલોકી સમ વાસવવજ્જ^૮ ગાડી,
 નાઠા વિચારી બળ આગલું^૯ વાટ પાડી. ૭૨
 “હે શીરધારી તર ટોપ વિરાજનાર,”
 યુદ્ધેન્દ્ર પર્વત ઉભો દઢ થૈ ખહાર;

૧ જન્મ મરણના. ૨ દાન. વિવાહપ્રમંગલપર રજવાડામાં
 ભાટચારણોને જે દાન આપવામાં આવે છે તેને તાગ કહે છે.
 ૩ ધાસ એજ જેને સાડીરૂપ છે. ૪ વસંતઋતુનાયોગે પીળાં
 થયેલાં પત્રો તે જાણે સોનાનાં આભૂષણ. ૫ મૂર્ખ, અજાણ.
 ૬ પગથીયાંવાળો રસ્તો. ૭ પર્વતની સાંધ. ૮ ઇંદ્રનું વજ.
 ૯ પ્રથમનું—તે એમ કે—પર્વતોને પ્રથમ પાંજો હતી તે ઇંદ્રે પો-
 તાના વજવડે (બીજળી) છેદી નાંખી તે દિવસથી પર્વતો એક
 સ્થળે પડી રહે છે. આ વાત પુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ છે.

ને આવશે સમીપ તો તુજપેટ ફાડી,
 ખીન્નની જેમ કરશે તુજ હાલ ગાડી. ૭૩
 ફાવે ન જેહ તણી સાથ કીધે વિરોધ,
 ત્યારે કરી કરવું શું ઉરમાય કોધ;
 ઉરે સમાવો રીરા ખેસવું ચૂપ સાધી,
 નેતાં રૂડો સમય ગુપ્ત ખજૈયી વાધી. ૭૪
 એ રાજ્યનીતિ રૂડી આવ પઠાવું આજ,
 થા શાન્ત તું કવચ ટોપ ઉતારી તાજ;
 રે પેંગડે પગ અપાય ન આત્મશિક્ષા,
 શિક્ષા શુભાશુભની તું કરજે પરીક્ષા. ૭૫
 રે દેવહીન બધો હિંદુમંત્ર કુસંપી,
 આ આગગાઉથો શિખામણુ લોજ જંપી;
 છે હાડવેરી જળ અગ્નિ અનાદિ એવાં,
 સંપી કરે કૃત જુઓ અદ્ભુત કેવાં ? ૭૬
 તેને ગણીજ જડ વાદ કરો વિતંડ,^૧
 પોતે ગણા સમજણા નિજમે^૨ અખંડ;
 રે ભાગ્ય એ દુખ અભાગિણિ ભુક્ષિકેરં,
 કોની કને જઈ કથું જગમાં ધણેરં. ૭૭
 ધાલ્યું તમે ધર^૩ કુસંપ કરી કરીને,
 એતો હવે મનવિષે પ્રભુથી ડરીને;
 આ આગગાઉથકી સંપ સુખો પ્રમાણો,
 વિદ્યા કળા વિવિધ સંપી સ્વદેશ આણો. ૭૮

૧ તકરારમાં કોઈને મિથ્યા ચુંથવો, રીશ અદે અપી ખાડી
 તકરાર કરી વાદ કરવો. ૨ પોતાને. ૩ આ આર્યદેશને વણસાડ્યો
 એવો ભાવાર્થ.

કદ્યાણિ આવી મતિ ત્યાં અકળાણિ^૧ મારી,
 જ્યાં વર્ણનીય^૨ રચના નિરખાય ભારી;
 એ રાજ્યધાની રૂડી ભૂવડ ભૂપકેરી^૩,
 જેણે લીધેલ જયશીખરી^૪ રાજ્ય ઘેરી. ૭૯
 તે ભૂપ ભૂવડ અને જયશૃંગ^૫ ખેય,
 ભૂંસે ગયા ભૂમિથકી ખળ અપ્રમેય;
 ક્ષત્રીપણું અતિ શૂરા જયશીખરીનું,
 કદ્યાણી ભૂપનું મહાખળ દુર્મતિનું. ૮૦
 એ ખે રહ્યાં અમર થૈ ઇતિહાસ લેખે,
 કર્મો શુભાશુભ સમાન પછીથી પેખે;
 નિર્ખાયું નેરલ^૬ પછી રચના નવીનું,
 જેણે પ્રકુલ્લ ક્યું દીલ ખહૂ કવીનું. ૮૧
 આવ્યો મુકામ પછિ કર્જત તે વિલોકી,
 જોવા જને સુરચના નિજદષ્ટિ રોકી;
 ખે પાસ ગાડી વચમાં અનુરાગ ખાગ,
 હર્ષે ન ન્યાણિ જન તેહતણાં અભાગ્ય. ૮૨
 ત્યાંથી દિસે ચઢણ દુર્ધટ ઘાટ વાટ,
 તે જોઈને મનવિષે ઉપજે ઉચાટ;
 જોડાક્ષરો નિરંખિ પાત્રપિયો પ્રકંપે,^૭
 જાણે ભયો દિલ દિસે અતિશે અચંપે. ૮૩
 અંધાર ઘેર પથ પર્વત પેટ ફાડી,
 કાઢેલ તે ગહન ઊતરવા અગાડી;

૧ અકળાઈ—મુઝાઈ. ૨ વર્ણન કરવા ચોખ્ખ. ૩ સોલંકી
 વંશનો ભુવડ રાજા. ૪ ગુજરાતનો આવડા કુળનો મહારાજા.
 ૫ જયનો શિખરરૂપ. ૬ એ નામનું સ્ટેશન. ૭ વિશેષ કરીને ધ્રુવે.

“ થાશે શું ” એમ હું વિચાર કરું છું એવે,
આબ્યું સહાયકર ઈજ્જન ખીજું તેવે. ૮૪
બે ઈજ્જનો રહ્યુંજ પાછળ એક આગે,
ગાડી બધી રહિ ઉતારની મધ્યભાગે;
આલ્યાં સવેગ સુસવાટ કરી સળેરે,
શોધી કહું છું ઉપમા મુશુન્ને મઝેરે. ૮૫
માફતિ^૧ અગ્ર યુવરાજ^૨ પછાડિ શુદ્ધે,
લાંગૂલ^૩ સાહિ કપિ^૪ એક ખિન્નનું મધ્યે;
સીતાની^૫ શોધ તક પંથ લુલી ત્વરીત,
પેઠા ગુફા ગહનમાં જ્યમ સૌ સભીત. ૮૬
રેતી લીધી લપસી જાય ન ગાડી માટે,
તે વેરતા ઝટ જતા વસમીજ વાટે;
ઘેરાય ગાડી ફરતા ખડુ ટુંગરોથી,
આવે સપાટ ભૂમિકો સ્થળ અભુતોથી. ૮૭
સંખી ઉભા વીજળી ઘેરી વચ્ચે સમગ્ર^૬,
ટાંપી રહ્યાં શું પડવા તુટી પર્વતાગ્ર^૭;
રે મૂર્ખતા ન કરતા કર્શી રોષ કા’ડી,
આ ઈદ્રઆયુધ^૮ નથી પણ આગગાડી. ૮૮
જે છેડશો તડિતતુલ્યની^૯ આ સવેગા,^{૧૦}
તો પેટ ફાડી કરશે પછી ભોંય ભેગા;

૧ પવનપુત્ર હનુમાન. ૨ વાળીપુત્ર અંગદ. ૩ પુરુષ. ૪ નળ
નીલ યિગેરે વાનરાઓ. ૫ સીતાની શોધ કરવા ગયેલા હનુમાના-
દિક વાનરાઓ એક ગુફા આગળ ભૂલા પડ્યા તે વખતે તે ગુફા-
માં પ્રવેશ કરતાં હનુમાન અગ્રભાગે રહ્યો હતો, નલનીલાદિક તેની
પછાડી અને અંગદ સૌની પાછળ. રામાયણના ક્રિક્રિંધાકાંડમાં
એ વાત છે. ૬ સઘળા. ૭ પર્વતના અગ્રભાગ— શિખર. ૮ વજ્ર.
૯ વીજળી જેવી. ૧૦ વેગ સહિતની.

કાપી ધણા ગહન^૧ માર્ગ જતી અગાડી,
 આવી રહી ટનલના^૨ મુખમાંય ગાડી. ૮૯
 પેઠી મુખે ટનલને અતિ વેગવાળી,
 છોડે ત્વરિત નીકળી ભય સર્વ ટાળી;
 એવી કૃતિ નિરખી હું ઉપમા વિચારી,
 આપું સુણો સુજન સ્નેહ ધણો વધારી. ૯૦
 શ્રીરામરાવણરણે ખળિ કુંભકર્ણ,^૩
 જાણે ઉભો મુખવિકાશીજ શ્યામવર્ણ;^૪
 ક્રોધે ધરી ધરી મૂકે મુખમાં કપિન,
 ક્રોધી કપિ કુખખહાર પડે ટપીને^૫. ૯૧
 વૃંદાવને વળિ અમાસુર^૬ કંસ પ્રેર્યો,
 આવી ઉભો જ્યમ કરી વિકરાળ એરે;
 લીધાં ગળી કપટવેશથી ગોપધેનુ,
 કાઢ્યાં ખહાર પ્રભુએ ચિરી પેટ તેનું. ૯૨
 કીધી સહાય ગઉ^૭ ગોપ સખાની સારી,
 કૃષ્ણે મહાવિપત જમ લીધી નિવારી;

૧ સુરકેલ. ૨ પર્વતને કોરીને રસ્તો કાઢેલો તે, વિવરમાર્ગ.
 ૩ રાવણનો ભાઈ, એ રણ સંગ્રામમાં અતિ ક્રોધે કરી વાનરોને
 પકડી પકડીને માલમાં મેલતો, વાનરો તેની કુખ સ્ત્રીની ખહાર
 આવી વળી ધુલ કરતા એવી કથા રામાયણના યુદ્ધકાંડમાં છે.
 ૪ કાળો રંગ. ૫ કુદીને. ૬ એ નામનો અનંગરૂપ રાક્ષસ.
 ૭ કંસનો માકલેલો-એ સર્પરૂપ રાક્ષસ શ્રીકૃષ્ણ જ્યાં વૃંદાવનમાં
 ગાય ગોપાળ સહિત હતા ત્યાં આવી મોં કાઢી બેઠો હતો, તેને
 યુક્ત બાણી ગાયો અને ગોપ અંદર પેદાં. શ્રીકૃષ્ણે અંદર જઈ
 પોતાનું અંગવધારી તેને સ્ત્રીની નાખ્યો અને ગાય ગોપાળ
 સહિત કુશળ ખહાર નીકળ્યા, એ કથા શ્રીભાગવતમાં છે. ૮ ગાયો.

છે વિદે આપ કુળનું જનદુઃખહારી,
રે'જો સહાય ભુજનાથ સહાય ભારી. ૯૩

અંધાર ધોર ટનલે ધ્વનિ ધોર થાય,
તે સાંભળી ભલભલા નર ત્યાં મુઝાય;
ગર્ભાશ્રયે હવ મુઝાય ઘણાજ જેમ,
“હું નાથ સઘ છૂટકો કર તું સપ્તેમ.” ૯૪

ક્યારે અહીંથી નીસરી રવિ સ્વચ્છ જોશું?
અલ્પપ્રકારી દીપથી ક્યમ રાહ હોશું?
એવી રીતે જન કરે મનમાં વિચાર,
થાએ ખુશી ટનલનો ઝટ થાય પાર. ૯૫

આવે ખીજ ટનલ ખેદક? છેક એવા,
તેનોય પાર લહિ હર્ષિત પૂર્વ જેવા;
હાંકી ગઈ ચઢિ ચઢાવ ખીચારી ગાડી,
વિશ્રામકાળે ઉભી થાકી જઈ અગાડી. ૯૬

વિશ્રામ લે થઈ અગાડી પછાડી આપ,
ચાલી ખતાવતી સુસંપતણો પ્રતાપ,
જે અગ્ર તે પુઠળ મૂઠળ તેહ આગે,
આશ્ચર્ય પંથીજનને ઉરમાંય લાગે. ૯૭

સંસારચક્રતણી એજ રીતે અનાદી,
દર્શાવતી વધતી ગાડી જતી અગાડી;
ત્યાંથી વળી આધિક ઘાટ હુંચો દિસે છે,
નેહ નવીન રચના નજરે પડે છે. ૯૮

તેડે ઈશારત કરી જન નિર્મતા જે,
જેનારને પથિક સાન કરે સમાજ;

૧ ખેદ પમાડે એવા. ૨ એ ઘાટ ચઢી રહ્યા પછી ગાડી ત્યાં
થોડી વાર ઉભી રહેછે, અને પછી વળ દધને ચાલે છે. ૩ આગળ.

જેનું ખપે ન જ્યમ તે ધરો ભાવ સારો,
મિથ્યા પરસ્પર કહે જમવા પધારો. ૯૯

ખે સામસામી ભુલથી અથડાય^૧ ગાડી,
ઊંતાર ધાયલ થતા પુમરાણ પાડી;
તે જમ ખે રથિ^૨ લથોખથ યુદ્ધભોમે,
સેના પરસ્પર ધવાતી ઘણાજ જ્વમે. ૧૦૦

ક્રોધે લડે દ્વિરદ્^૩ ઉદ્ધત^૪ ખે અતીશે,
વૃક્ષોતણો જ્યમ વિનાશ વિશેષ દીસે;
નાઠેલી યાર^૫ સહ ભેટતી સામી રસ્તે,
ખંને જાણા જ્યમ લડે કરી ક્રોધ હસ્તે. ૧૦૧

મધ્યસ્થ^૬ ક્રોધ થઈ લાલ ધન^૭ ધરે છે,
એ વાવટો જ્યમ સલાહતણો ઠરે છે;
હેતે મળી ઉભય એક પથે^૮ પળાતા,
જાણે ક્ષમા કરી કર્યા અપરાધ જતા. ૧૦૨

સંસારની વિકટ વાટ સમાન ધાટ,
આવી સુધીરજન^૯ જમ અઢી અધાટ;

૧. ક્રોધ વખતે સામસામી ગાડી અથડાવાનો અકસ્માત ખને છે. ૨. રથમાં બેસી ઘણું લશ્કરસાથે યુદ્ધ કરનારો. ૩. હાથી. ૪. મસ્નાનો. ૫. સ્ત્રીનો ઉપપતિ. ૬. ખે પક્ષનું સમાધાન કરવા વચમાં પડેલો ત્રાહિત પુરુષ. ૭. સામસામી આવતી ગાડીની અખર ખંગલીવાળાને પડેતો તે લાલ રંગનું નિશાન વચમાં રહીને હલાવે છે તેથી ખંને ગાડીયા પોત પોતાની હદમાં ઉભી રહે છે, અને અકસ્માત થતો અટકે છે. ૮. વળવાનો જીવો રસ્તો ન હોવાથી ખંને ગાડીઓ એકજ રસ્તે જાય છે. ૯. સારો હિમ્મતવાન.

બે ચાર પ્રેકરથ^૧ ઊતરતાં ચઢતાં,
 સારી સહાય રહિ પૂઠળ તે કરંતા. ૧૦૩
 સન્મિત્રમંડળ સહાયક જેમ હોતે,
 થાયે સદા ચઢતિ ને પડતી વિષે તે;
 ખડાલું^૨ આઠ્યું પથનો કરો ખંડ ખંડ,
 ગાડી ઉભી અભય^૩ રાચી બળે પ્રચંડ^૪. ૧૦૪
 કાઢે વરાળ બહુ તેથી ટિપાં ઝરેછે,
 જાણે રણશ્રમતણાં^૫ શુભ ખિંદુ એ છે;
 થાએ સુશબ્દ નીકળે બહુ બાપગોટા^૬,
 એ અટ્ટહાસ^૭ જ્ય પામી કરે શું મોટા. ૧૦૫
 લીધા નવા બહુ દોધા બહુને ઉતારી,
 આપું વળી સુઉપમા ઉરમાં વિચારી;
 જાણે ન જોર કયું જંગવિષે^૮ સપ્રેમ,
 તેને રજ દઈ નહું લીધું સૈન્ય જેમ. ૧૦૬
 ચાલી સીધીજં કુલટા^૯ જ્યમ યૌવનાંતે^{૧૦},
 ઈચ્છા સવેગતાણી તો ન મટે વયાંતે^{૧૧},
 પૈડાંતણાં ખડખડાટ થતો સતાલ,
 ગાતાં મૃદંગરૂપ થૈ સ્વર તાણી ખ્યાલ. ૧૦૭

૧ ગાડીને ધીમી પાડવી હોય ત્યારે અથવા ચલાવવી હોય ત્યારે તેનાં પૈડાં આગળ જે અટકણુ લગાડવામાં આવેછે એવી ગાડી. ૨ એ નામનું સ્ટેશન. ૩ ભય વિના થઇને. ૪ અતિ તેજવાન. ૫ હુક્ક કરવાથી પડેલી મેહનતનાં ૬ વરાળના ગોટ. ૭ ખડખડ મેટથી હસવું-(હાસ્યનો રંગ સફેદ છે તેપરથી.) ૮ લઢાઈ. ૯ અભિચારિણી. ૧૦ જુવાનીના અંતભાગે. ૧૧ આયુષ્યના અંત ભાગમાં પણ.

ત્યાં? અપ્સરાસમ કૂરે મડમો રૂપાળી,
 કો સ્વામિ કો સંખીતણો કરકંજર આલી;
 કે'વાય કેમ નૃત કાજ ભરાય રોષે,
 તો ધાય તાન્ડવ પુરો શિવનો પ્રદોષે. ૧૦૮
 જ્ઞતોજ અસ્તગિરિ^૪ લોકસખા^૫ વિલોકે,
 પંખી કરે કલખલાટ ખંધાં સરોકે^૬;
 થે વાનપ્રસ્થ^૭ નૃપ વાસ વને કરંત,
 ન્યાળી ફેવે જ્યમ પ્રજા પુરની સમસ્ત. ૧૦૯
 અસ્તાચળે રવિ ગયો નમીને નિદાન,
 દેખાતું ખંધ થયું રક્ત^૮ રથે નિશાન;
 રે ખોલતાંય ખગ^૯ ખંધ પડ્યાં ખંધાંયે,
 માળે સુતાં રહિતચેતન^{૧૦} જોમ કાયે. ૧૧૦
 દેખાતું ખંધ રથનું ભગવું નિશાન,
 તે જોઈ મૂર્ચ્છિત પ્રજા જ્યમ ભૂલી ભાન;
 તેજ પ્રભાગત તિમિર^{૧૧} વધ્યું વિશેષે,
 દેખે ન મુખ જન એક ખીજતું લેશે. ૧૧૧
 રાણી કુમાર વિરહે વનરાયપાસે^{૧૨},
 જાતાં પ્રજા મન મુઝાય ઉદાસ ભાસે;

૧ ખંડાલાના ઘાટપર પણ કેટલાક સાહેબો હવા લેવા
 ઉનાળામાં જાય છે. ૨ હસ્તકમળ. ૩ સંધ્યાકાળે, (મિલટ્ટેન
 ત્યાં સંધ્યા વખતે પહોંચે છે તેપરથી.) ૪ જે પર્વતની પેલી પાસ
 જવાથી સ્વર્ગ અસ્ત થાય છે તે. ૫ સૂર્ય. ૬ શોકે સહવર્તમાન.
 ૭ ગૃહસ્થાશ્રમ કર્યા પછી સંસાર ઉપરથી ભાવ ઉઠાડી અકાન્ત
 વનમાં વાસ કરવાનો કાળ. ૮ રાત્રું. ૯ પક્ષીઓ. ૧૦ જીવ-
 વિના. ૧૧ અંધકાર. ૧૨ વાનપ્રસ્થ થઈ વનમાં ગયેલા રાજાની
 પાસે.

સંધ્યા^૧ કરી નમન ભૂસુર^૨ ઉત્તરાશે^૩,
 સૂર્યાસ્ત તોય રવિને કરીને ઉપાસે. ૧૧૨
 ઝોટ^૪ નમે નિત જઈ થઈને ઉદાસ,
 જાણે સખાખૂં ઉર^૫ કોઈ અનન્યદાસ^૬;
 દેખાય ત્યાં ભગવાં રંગની પરિચમાશા^૭,
 પામ્યો વિરાગ રવિ શું ધરીને નિરાશા. ૧૧૩
 જોઈ ન જાય સ્થિતિ કોઈ સુકંજકેરી^૮,
 સૂર્યાસ્તથી હૃદય ઝાલી થઈ ધણેરી;
 ત્યાગે સુવૈભવ બધો નૃપના વિયોગે,
 જે રાજ્યભક્ત જ્યમ તેહ બળે પ્રશોકે. ૧૧૪
 જોઈ સુનું જગતરાજ પધારો હોઠો,
 શાપિત^{૧૦} ખંડિત^{૧૧} શશિનૃપ પાટ બેઠો;
 શોભે નિશામહિષી^{૧૨} તારકભૂષણોએ^{૧૩},
 ને આંઢનીરૂપ ધર્યો શિરસાણુ સોહ. ૧૧૫
 નાનો^{૧૪} શશિનૃપતિ મહોટી^{૧૫} નિશિ મહિષી,
 એવું કળેડું કરમે મળ્યું પેલી વીશી;

૧ જનોઈવાળી જાતિએ અથવા બ્રાહ્મણે સવાર બપોર
 અને સાંજે કરવાનું જે ધ્યાનકર્મ તે. ૨ બ્રાહ્મણ. ૩ ઉત્તર
 દિશાએ. ૪ રમશાનસ્થાંભ, છતરડી, કચ્છમાં ઝોટા કહે છે.
 ૫ ગળગળિત મન. ૬ એકનાજ ઉપર જેનો આધાર અથવા
 ભાવ એવો ચાકર. ૭ પશ્ચિમ દિશા. ૮ સૂર્યના હૃદયથી પ્રકટ
 રહેનાર પક્ષી. ૯-સારાં કમળ. ૧૦ શાપ પામેલો. ૧૧ ખાંડો-
 થયેલો-વૈશાક શુદ્ધ ૪ સંવત્ ૧૯૩૮ તેથી પહોર રાત્રીસુધી અંદ્ર-
 પ્રકાશ હતો. ૧૨ રાત્રીરૂપી પટરાણી. ૧૩ તારારૂપી અલંકાર-
 ધરાણાંધી. ૧૪ આઠ ઘડીનો તેથી નાનો. ૧૫ ત્રીશ ઘડીની
 રાત્રી તેથી અંદ્રરૂપી પતિના કરતાં રાત્રીરૂપી પટરાણી મહોટી.

એ દુઃખ જે કુમુદની નણદીની^૧ પાસે,
 રોઈ સુણાવ્યું પ્રહંબ્યાપિનિએ ઉદાસે. ૧૧૬
 ભાઈતણો ઉદય ન્યાળી પ્રકુલ્લતામાં,^૨
 ભોજનઈની^૩ સ્મરવ્યથા^૪ ન ધરી હૃદમાં^૫;
 ભોજનઈએ મન ગમ્યો પછી માર્ગ લીધો,
 દુંપો ગળે પ્રહરમાં^૬ પતિનેજ દીધો. ૧૧૭
 ઓઢ્યો સશોક પછી તો શિર શ્યામ^૭ સાણ,
 એ લોકલાજ્યકો ઢોંગ કર્યો નિહાણ;
 પાળ્યો ખુણો પળ ઘડી^૮ પછી એ પ્રકાશ્યાં,^૯
 કાળાં કટાક્ષ વિધિય મનમોહ ભાસ્યાં. ૧૧૮
 સૌભાગ્ય સ્વામિતણું જે ચુડી ચાંદલાનું,
 કાઢ્યું દૌસે કર લલાટ થકી મઝાનું;
 વર્તીવી આણ પછી દુંડી પિટાવી દેશે,
 “રાજેશ્વરી નિશિમહિષી^{૧૦} ખમા વિશેષે.” ૧૧૯

૧ ચંદ્ર એ કુમુદનું કહેવાય છે તેથી કુમુદની એ રાત્રી
 રાણીની નણદ કહી છે. ૨ પ્રકુલ્લવણમાં-ચંદ્રને જોઈ
 કુમુદની ખીલે છે તેમ ભાઈની અહતી જોઈ એન પણ પ્રકુલ્લ
 થાય છે. ૩ ભાઈની વહુ-અહીયાં રાત્રીરૂપી રાણી. ૪ શ્રમદેવની
 પીડા. ૫ મનમાં. ૬ આઠ ઘડીમાં-ચોથનો ચંદ્રમા આઠ ઘડી
 પ્રકાશે છે. ૭ કાળો-ચંદ્રમા અસ્ત થવાથી રાત્રી અંધારી થાય
 છે. ૮ ઘડીવાર-ચંદ્રમા અસ્ત થયા પછી એકદમ અંધકાર થાય
 છે પણ ચોડીવાર પછી રાત નિતરીને ઉજેમ મારે છે.-ચોડી-
 વાર જે અંધકાર રહે છે તે જાણે પતિના તરત મરણે કરી ખુણો
 પાળ્યો. ૯ તેજવાળી યજ્ઞ-ગર્ભિત અર્થ એ કે પોતાને રૂપે
 થયાં. ૧૦ રાત્રીપટરાણી. આ વર્ણન રાત્રીમાં બનતા બનાવોનું
 જણાવું. એમાં અંધેર કારભારનો જુલમ વર્ણવ્યો છે.-એ દરેકને
 ખાંધ લેવા લાયક છે.

કીધો પ્રધાન કુર હિંસક વ્યાધી^૧ બહાલે,
 આડીથી નીસરી સલામ કરી નિહાળે;
 શીઆળને કીધ પ્રપંચિ સિરસ્તદાર,
 તૈયાર ભક્ષ બહુ મેળવવે શિકાર. ૧૨૦

ખાતાંતણા ઉપરી અન્ય કર્યા હઠીલા,
 ભાલુ^૨ ભયંકર કરાળ વરે વગીલા^૩;
 સીપાઈયો સરપ વીછી અને ખજૂરા,
 શસ્ત્રો સજી નિકળિયા ઉર કૂર પૂરા. ૧૨૧

ફાલુ^૪ તથા ધુવડ ને તમરાં બધાંએ,
 આરંભ્યુ ગાન નૃત એ નિશિતાયકાએ;
 ડોકાય ત્યાં દરથી ઊંદર ચોર બહાર,
 માંજર પોલિસ છુપી ખની સાધિકાર. ૧૨૨

સંચાર ઘોર અતિ ઘો રૂપ ગોલિયોનો,
 જેનાથી સૌ સભય ભાર રહે ન કોનો;
 માનીતી ગોલી બહુ અંદન ઘો^૫ કૃશાંગી^૬,
 થાપો વડી સહુ વહારણમાં^૭ સુહાગી. ૧૨૩

રોહિણી^૮ શોકય વડીને ધરી બંધીશાળે,
 પોતે ચઢી મૃગશિરે સજી તેહ કાળે;

૧ વાધ. ૨ રીંછ. ૩ વગવાળા-પ્રધાન વાધ હિંસકજાત, તેમ રીંછ વર વગેરે હિંસકજાત તેથી તેઓ વાધની વગવાળા કહ્યા છે. ૪ ધરડુ શિયાળ. એના દાંત પડી જવાથી મૂળે એનો સ્વર કણકટુ, તેમાં વળી દાંત નહીં તેથી બમણા કણકટુ થાય છે. ૫. એ જાનવર બહુ પાતળું હોય છે. જેને કરડે તે તરતજ પ્રાણ મૂકે છે એવું ઝેરી છે. ૬ પાતળા અંગતી. ૭ દાસી-વર્ગ. ૮ એ નામનું નક્ષત્ર-સપ્તાવીશ નક્ષત્રને અંદ્રની પ્રિયા-ઓ કહ્યા છે, રોહિણી સર્વથી અધિક પ્રિયા કહ્યા છે. વળી એ દિવસે રોહિણી નક્ષત્ર ર૩ ધડી ૨૨ પલ હતું, પછી મૃગશિર નક્ષત્ર ખેડું હતું.

અષ્ટપ્રધાન^૧ ગ્રહ ખાસ કર્યા ખુશીથી,
થોડુંધાણું જગતરાજ ઉભસ જેથી. ૧૨૪

મૂઝ્યા પિશૂન^૨ ફરતા ખાહુ નાગ ઝેરી,
જે સર્વના જગ અકારણ હાડવેરી,

એવી રીતે અમલદાર નિમી અપાર,
લાગી મહિષો કરવા નિશિ કારભાર. ૧૨૫

સોંપી દીધો મરવને કુલ અખિતયાર,
સર્વે ખન્યા અમલ કારણ હૂશિયાર;

ગંભીર ને કરી ભયંકર શખ્દ ત્રાડ્યો,
વ્યાધે ખધેય વન ત્રાસ ધણો પમાડ્યો. ૧૨૬

ઘેરી રહ્યો સરિતતીર તળાવપાળ,
છપો ઉભો સમીપ આડીવિષે કરાળ;

એવે વખૂટી પડીને ધણમાયી^૩ ધેનુ,
આવી ચઢી ભુલથી ત્યાં કુટુંબ કર્મે એનું. ૧૨૭

ભો શખ્દ તે કરતી વાછરડાં વિયોગે,
રૂંધાય કંઠ જળવત્સવિના સશોકે;

વેગે વિલોકિ જળ આવી ખિચારી આરે,
અન્યાયિનો અમલ જાણતો ના લગારે. ૧૨૮

ટાંપી રહેલ તળપી^૪ અઢિ કંઠ ખેઠો,
રે રાંકડો પુનિત દેહ-પડ્યોજ હેઠો;

૧ આઠ પ્રધાન-ચંદ્રનો અસ્ત થવાથી આઠ ગ્રહરૂપી પ્રધાન. ૨ આડિયાઝ્મા એક ઢોકાણે જે વાત એક રૂપે કહે તે ખીજે ઢોકાણે ફેરવીને ખીજે રૂપે કહે જેથી ખીજનું અનહિત થાય તે કારણથી તેઓને સાપની પેઠે જે જીભ વાળા કદખા છે. ૩ ગાયોનું ટોણું. ૪ તળપ મારીને-કુદકો મારીને.

માથી વખૂટ મૃગશાવક^૧ એક રંક,
 આવે દયા નિરખિ દીસતું નિષ્કલંક^૨. ૧૨૯
 રે કાળ તેય ન કરે મન મારવાને,
 આવ્યું ત્યાહાં અરર આવીં ખન્યું નિદાને;
 પંઝો હણી પલકમાં પ્રિયપ્રાણ લીધો,
 વ્યાધે વડો વિજય ન્યાય રહિત કીધો. ૧૩૦
 ખીજનું કુકર્મ ખહુ પાર ન પામું વર્ણી,
 થાયે પ્રકંપ^૩ ઉર એવી અયોગ્ય કર્ણી;
 શિયાળ ને સુવર ખે કરી સંપ ગાઢ,
 ભેલાડો ઉજ્જડ કર્યો જઈ ઈક્ષુવાઢ^૪. ૧૩૧
 સ્વાર્થી શિયાળ પછી ભુંડથી છાનું ભાગ્યું,
 ખચ્યાં ઈડાં કુકડી કેરું અભાગ્ય જાગ્યું;
 વાજ્યું નખોદ મરઘાતણું વાંક વિના,
 જાણી પ્રભાત છડિદાર રૂડા રવિના. ૧૩૨
 આપાપમાં^૫ કપટ આતુરિયો કરે છે,
 ખીજની વાત કરી ત્યાં ઉર સૌ ડરે છે;
 સર્પો વીંછી વરતણો અતિ કેર^૬ દીસે,
 લીધા જીવો અનપરાધીતણા અતીશે. ૧૩૩
 માંજરનો ભુલમ ઉંદરચોર જાણે,
 માટે ન રોકુ લખી પત્ર ઘણાં પરાણે;
 નિર્વશ કીધ ખહુને જગ ગોસિ ધોએ,
 ચારે દિશી ભુલમ ભુલમ આંખી જોએ. ૧૩૪

૧ હરણનું ખાજક. ૨ વાંક વિનાનું. ૩ વિશેષ ધુન્નરો.
 ૪ શેરડીનો વાઢ.-શિયાળ અને ભુંડ એ જનાવરો શેરડીના
 પાકને ખહુ નુકશાન કરે છે. ૫ પોતપોતામાં. ૬ ગજબ.

એતો કથ્યો જીલમ મેં વન તાલુકાનો,
હાવાં સુણો નગર ગ્રામ પુરો પરાંનો;
નારી જતી પતિકને અભિસારિકાઓ^૧,
સોજે^૨ સજી બણિહણી સુકુમારિકાઓ^૩. ૧૩૫

હીરાતણાં શ્રવણકુંડલ^૪ લોલ^૫ દીસે,
તેમાં પ્રકાશ મુખચંદ્રતણો અતીશે;
તેણે કરી તિમિરધ્વંસ^૬ ગતિ સહંસા^૭,
જતી કઢાવતિ કવિમુખથી પ્રસંશા^૮. ૧૩૬

નેપૂરથી મદનકુંડુભિ^૯ જાણું દેતી,
સીપાઈ સર્પ વિંછિને “દૂર દૂર” કહેતી;
પોતે પતિવ્રતપ્રભાવથી^{૧૦} રક્ષિતા^{૧૧} ત્યાં,
પહોંચી સભીત પતિ મેડિવિષે સુતા જ્યાં. ૧૩૭

કર્માનુસાર કુલટા ધરી સાણુ કાળો,
સ્વામી સુતો શ્રમથી થે અતિ ભાવવાળો;
તેને તજી ભટકવા સુનો શોરિઓમાં,
આલી ધોરે ચિત ધરી પરપૂરોમાં. ૧૩૮

ત્યાગી સ્વપત્ની^{૧૨} સુવ્રતા^{૧૩} સ્વરૂપા^{૧૪} અપાર,
નિર્ભાંગી જનપુરો^{૧૫} નીકળ્યા બહાર;

૧ કામે કરી ઉલંકિત થઇને પોતે પતિપામે જનારી તે,
આઠ પ્રકારની નાચિકા કહી છે તેમાંની એક. ૨ સોજો શણુ-
ગાર. ૩ કોમળ અંગવાળીઓ. ૪ કાનનાં કુંડળ. ૫ અંગ-અપળ. ૬ અધિકારનો નાશ કરી. ૭ સારાહંસની.
૮ વખાણ. ૯ કામદેવનાં નગારાં. ૧૦ મહિમા. ૧૧ સચવાયતી-
રક્ષણ પામેલી. ૧૨ પોતાની સ્ત્રી. ૧૩ સારાં આચરણની.
૧૪ સારાં રૂપવાળી. ૧૫ બલિચારી પુરો.

સંકેતને સ્થળ મળી કુલટા ઉભેલી,
એવે ડસ્યો સરપ ભૂમિ ન વાપરેલી. ૧૩૯
પાવા ન પાણી ઉભી એ ડરી લોકલાજે,
છે પ્રીત પ્રીતળ સગાઈ સુન્ન અકાજે;
વારાંગના^૧ મદનદીપની^૨ દીપ્ત^૩ જવાળા,
તેમાં પતંગવ્યભિચારી પડે રૂપાળા. ૧૪૦
અંબદને ફરી ફરી ઉડી ઉડી આવે,
અંતે મરી ઉરવિષે કરૂણા અણાવે;
હારે જુગારી નિજનારોસુધાં જુગારે,
તોએ હઠે ન રમતા કરી વાદ ભારે. ૧૪૧
સર્વસ્વનાશ^૪ જન થાય જુગારખાને,
તહારા નિશિ અમલનું જગ દુઃખ જાણે;
ઉપાસકો વણિક ભૂસુર દેવીકેરા,
તે ખાટલીભગત^૫ રાહું થતા ઘણેરા. ૧૪૨
“ રંજે નિરંતર નિશિ મહિષીનું રાજ્ય,”
“ લાભે કલાલ ખાહું આપણ રાહું આજ;”
શું તેમની કથુ ભયંકર સ્થિતિ આમાં,
મા ખેન નાર સરખી ગણતા નિશામાં.^૬ ૧૪૩
ઓરોતણે હૃદય તું ખાહું ભાવનારી,
રે રાંડ રાત્રિ જગ કેર કરાવનારી;
શું દુઃકૃતો વરાહું હું મન લાજ પામું,
થોડાંજ છે સુકૃત^૭, જે વરાણી વિરામું. ૧૪૪

૧ વેશ્યાઓ. ૨ કામદેવતા દીપકની. ૩ પ્રકાશિત. ૪ ત-
મામ નાશ. ૫ દારૂની ખાટલીઓની આસ્થાપૂર્વક સેવાકરનારો.
૬ કેફમાં. ૭ સારાં કામ.

વિદ્યાર્થી મંત્ર જપતા^૧ તુજ નાશ થાય,
 તારા પ્રકાશ અરિ દીપની લૈ સહાય;
 તેને સુતા તુજતણી હંધ લેતી ઘેરી,
 હાહા પ્રપંચકુશળા^૨ તું નિશિ નમેરી^૩. ૧૪૫
 જોઈ ધણો ગજબ આ નિશિ રાણીકેરો;
 સર્વે મળી સુદૃઢ સંપ કર્યો ધણેરો;
 ઉદ્યોગ બંધ કરીને હડતાળ પાડી,
 વાસ્ત્યા કમાડ જન કે ન શકે ઉઘાડી. ૧૪૬
 શેરી બજાર શુનકાર પરાં પુરોના,
 રસ્તા સુના નગર ને ગલિ કુંચિયોના;
 સર્વે સ્થળો વિજન^૪ ને વન શાન્ત સર્વે,
 હા હા^૫ બધુંય વણસાડ્યું વિશેષ ગર્વે. ૧૪૭
 તોએ મહાફાલ ભયંકર ધારી ફૂર,
 સત્તા ચલાવતી આતે જુલમી જરૂર;
 સત્તાતણો કરી અનાદર આગગાડી,
 લાનોલો^૬ આવી પથ દુસ્તર પાર પાડી. ૧૪૮
 તે જમ વૈદમણિ^૭ રોગ અસાધ્યવાન^૮,
 વેગે મટાડી શક્તા પરખી નિદાન^૯;
 દીધા ઉતારી લોધ ત્યાંથી જનો અપાર,
 ખાતે કરે જ્યમ વણિકે જમે ઉધાર. ૧૪૯

૧ અભ્યાસ કરતા એ અર્થમાં. ૨ ખટપટમાં પ્રવીણ-અ-
 તુર. ૩ દયાવગરની. ૪ માણસ વિનાનાં. ૫ અરે અરે.
 ૬ એ નામનું સ્થેશન. ૭ વૈદોમાં શ્રેષ્ઠ. ૮ સાધ્ય ન થાય
 એવો-મટી ન શકે એવો. ૯ મૂળકારણ.

કર્જટ^૧ સુધી હતી કિશોરવયે કુમારી,
ચાલી સીધી રહિતદોષ પ્રહર્ષકારી^૨;
ત્યાંથી જુવાની પછી આવી ગધાપચીશી,
વાંકેચુકે ટનલપંથ ચઢેલી દીસી.

૧૫૦

લાનોલીથી સીધી ગતિથી સવેગ ચાલી,
વૃદ્ધાપણું નિજનું પંથપતિનું ન્યાળી;
ફાડી પહાડ ઉર વેર મહાન બહોરી,
ઢોળાવ^૩ ઊતરતી વેગસાહિત ધોરી^૪.

૧૫૧

તે જમ ખારવટુ^૫ જખખરથી કરીને,
જસો^૬ કરી ઝટ પળાય ઉરે ડરીને;
ન્યાળી નદીપુલ પડી ધીમી મંદ ચાલે,
જાણે રખે જનકવેરિણિ^૭ જાણી ખાળે.

૧૫૨

૧ એ નામનું સ્ટેશન—મુખ્યથી પુનાસુધીના માર્ગના ત્રણ ભાગ કરીએ તો પ્રથમ કર્જટ સુધીનો, ખીજો ભાગ કર્જટ-થી લાનોલી સુધીનો અને ત્રીજો ભાગ લાનોલીથી પુના સુધીનો. કર્જટ સુધી સીધો રેલવે છે, કર્જટથી લાનોલી સુધી ખંડા-લાનો ઘાટ ચઢવાનો તે વાંકો ચૂકો માર્ગ છે તથા એટલામાંજ ઘણાખરા ટનલ આવે છે. લાનોલીથી પુનાસુધીનો પાછો સીધો-માર્ગ છે.—એ માર્ગના ભાગને અનુસરીને ગાડીરૂપી સ્ત્રીની ત્રણ અવસ્થા કહી છે. ૨ અતિ હર્ષ કરનારી. ૩ ઢળતો રસ્તો-લાનોલીથી આવે છે. ૪ મ્હોટો-સરિયામ. ૫ વેર વાળવા સાફ ખ્હાર નીકળવું. ૬ ખારવેટો નીકળેલો માણસ જે નુકશાન કરે તેને જસો ક્યો એ-મ કહે છે—અથવા નુકશાન કરવાની ચેતવણી મીઢેથી બોલીને ચીઠી લખીને ચોડી જાય તેને પણ જસો કહે છે. ૭ આપ ન શત્રુ-પર્વતમાંથી નદી નીકળે છે માટે નદીનો આપ પર્વત, તેનું પેટ ફાડનારી ગાડી માટે તે શત્રુ.

લે વેર કોઈ સમયે નગ^૧ પુત્રિદ્વાર^૨,
તેનો પ્રપંચ સુણુને સનમિત મારા;
દે દાયબ^૩ નિમિત પ્રાવૃટમાં^૪ સમીત,
પાણી તરેરૂપ મહાધન શસ્ત્ર નિત્ય. ૧૫૩

પામી પિતાતણી સહાય શૂરી સરિતા,
વાધે મદાનમત મસ્ત ખની અભીતા;
પહેલો દિવે હચહચાવી સરોપ સેતુ,
વૃક્ષો સહિત જળ વેગથી જાય બહેતુ. ૧૫૪

જસો કરી જનકથી ઝટ જોવી આવે,
ને છાની માની વિચરે નિજશીર^૬ દાવે;
તેવી લઈ ઝડપી પેટવિષે પચાવે,
ચાપે પતાળ કદિ ઊપર તે ન આવે. ૧૫૫

રાજ્યપ્રપંચિ નગરાંજલિ^૭ પેચ^૮ જાણો,
મહોટાંથી વેર કરો નિર્ભયતા ન માનો;
આવી ત્યાહાંથી તળિગામ^૯ રૂપાળી ગાડી,
લીધા નવા બહુ ઉતારો મૂક્યા પછાડી. ૧૫૬

ઊઠી ગયા ભણી રહેલ નવા ભરાયા,
પોશાજરૂપ^{૧૦} ગાણું ગાડી સદા સમાયા;

૧ પર્વત. ૨ દીકરીની મારફત. ૩ રાજપુત્રિઓને સાસરે
વળાવતાં જે સાસરવાસો પિતા તરફથી મળે છે તે. ૪ વર્ષાઋતુમાં.
૫ ગાડી આવે. ૬ નદીના માથાપર થઈને. ૭ પર્વત રાજ.
૮ છળભેદ-પ્રપંચ. ૯ એ નામનુસ્થેશન. ૧૦ કચ્છના મહારા-
જાધિરાજ લખપતજીએ કાવ્યશાસ્ત્રના અભ્યાસને માટે પોતાની
કારકીર્દિમાં એક શાળા સ્થાપેલી હતી પણ ભુજમાં આવે છે તેને
પોશાજ કહે છે. એ પોશાજમાં ભાટ ચારણોના છોકરાઓ ધણે
દૂર દેશવરથી અભ્યાસ કરવા આવે છે તેમને નામદાર કચ્છ-
દરબાર તરફથી આવવાનું મળે છે અને ભણીને વધાય થાય
ત્યારે તેઓને પોશાક આપે છે.

આપે ઉજ્જેશ દ્વીપથી^૧ નિજ આશ્રિતોને,
જ્ઞાનોપદેશ ગુરુનો જ્યમ ખાળકોને. ૧૫૭

રાત્રીતણા અમલ પૂરણ ત્યાંથી ભાસે,
જોઈ શકાય નહિં ઉર ભર્યું ઉદાસે;
ત્યાંથી સવેગ ખાહુ વાયુગતે વહી છે,
સન્માર્ગમાં^૨ અભયતા અતિરો રહી છે. ૧૫૮

સર્વે દિશા અતિ પ્રકાશિત થાતી જાય,
ગંભીર નાદથી પ્રતિધ્વનિ ઘોર થાય;
જાણે તિમિરજળ^૩ આંખું ઉલેચી કાઢે,
જોડ્યો દોસે અગનખંખ ખુશી પમાડે. ૧૫૯

માટે તમે વિનયિ પ્રેમી રસજ લોકો,
રાત્રીચરા^૪ પણ નહીં કુલટા કહો કો;
આવી ઉભી ધુધવતી ખિરકી^૫ મુકામે,
આજ્ઞાંકિતા સ્વપતિને સતી જેમ કામે. ૧૬૦

માંસાશિન^૬ પ્રખળ નિર્ખળ અત્રભક્ષી^૭,
ઘોરાક ઉપર ભુલો નહિં દીર્ઘ લક્ષી;

૧ રાતની ગાડીઓમાં રેલવે કંપનીવાળાઓ દીવા કરે છે તે.
૨ મારા માર્ગમાં અર્થાત્ મદાયરણમાં-(સીધો રસ્તો આ-
વવાથી ગાડી પણ ઘાટઉપરના વેગ કરતાં વધારે વેગથી દોડતી
હતી). ૩ અંધકાર એજ જાણે જળ. ૪ રાત્રીએ ફરનારી (ગાડી)
૫ એ નામનું રેશન-સન ૧૮૧૭ માં એ ડેકાણે ખીરકીની લ-
લાઈ નામે યુદ્ધ થયું હતું. છેલ્લા પેશ્વા ખાજુરાવ પાસે ૨૬૦૦૦
હજાર લશ્કર હતું અને ચૌદ તોપો હતીયો; ઇંગ્લેજનું લશ્કર
આશરે ૩૦૦૦ હજારનું હતું. એ નાની ફાજ પેશ્વાની જબરી
ફોજને હરાવી રાજ્ય લઈ લીધું. ૬ માંસના ખાનારા. ૭ અ-
નના ખાનારા.

આ કોયલા ખઈ પિએ જળ-આગગાડી,
 છે કેવી મસ્ત નિરખો નર હે અનાડી ! ૧૬૧
 રે ખાજીરાવ^૧ નહિ ખાઈજીરાવ સત્ય,
 તે આણી દેશપર દુર્મતિથી વિપત્ય,
 તે તહાઈ આ સ્થળ પરાભવનું^૨ અભાગી,
 જોવું ભલું નહિ ભલે નિશિ આવી લાગી. ૧૬૨
 હિંદપ્રતાપરવિને કરવા અલોપ,
 રે ક્યાંથી તું પ્રગટિયો કુળરાહુ^૩ કોપ;
 તારાં દુરાચરણથી પુરિ શ્રેષ્ઠ પુના,
 રંડીતણું ધર ગણાય અરે અધુના.^૪ ૧૬૩
 રે અદ્યભાગિ જીવતો થઈ જો તું આજ,
 છે કેવું આ સુખદ ઈગ્લિશકેર રાજ;
 નીતિ દયા વિમળ ન્યાય ભરેલ દીસે,
 તું તો પ્રજાપીડ^૫ હતો અતિશે અતિશે. ૧૬૪
 મુવાતણા અવગુણો સુકવિ કયે ના,
 માટે જતો મૂકુ તને નૃપ કર્મહીણા;
 હે લશ્કરીજન^૬ ઉઠો સજી શસ્ત્ર સાફ,
 પીડે નિશિઅમલ આ અમને અમાપ. ૧૬૫
 લાવોજી અંત ધરો અંત તમે નિશિનો,
 ઉદ્યોગ જોયો હઠી જાય કુકર્મિઓનો;
 અંધેર આર્ય ભૂમિકેરૂં ખળે તમારે,
 કાઢી હજી પ્રિયપ્રજાજનને સુધારે. ૧૬૬

૧ છેલ્લા પેશ્વા ખાજીરાવ પ્રત્યોક્તિ છે. ૨ હારનું-પરાજયનું.
 ૩ કુળમાં રાહુ જેના. ૪ હજીપણુ-હમણાં. ૫ પ્રજાને પીડા આપ-
 નારો. ૬ ખીરકીમાં ઈંગ્રેજ સરકારની છાવણી છે તે પ્રત્યે ઉક્તિ.

આ અંધકાર બળથી ન હઠે કદાપિ,
 માટે રવિનું કરી ચિંતન લો સમાધિ;
 હે વિમ્લહારિણિ^૧ ગભીર ગણેશખીણ,^૨
 ઉત્કંઠિતા^૩ અતિ સુસંગની રાતડિન. ૧૬૭

રાજે સમીપ તુજ રાજ્યમેહેલ રીર,
 જેમાં ગવર્નર વસે ગુણધામ ધીર,
 જોયા ગવર્નર ઘણાય વસેલ એમાં,
 શ્રી જેમ્સ ફર્ગસન તુલ્ય હતા શું તેમાં? ૧૬૮

જે આજ દાઝ ઉર રૈયતની ધરે છે,
 લોકો હિતાર્થ કૃત ઉત્તમ આદરે છે;
 તેનો તું છોડતો ન સંગ પ્રસંગ છાંય,
 ખીજની જેમ અહિં ખાંધી મુદતમાય. ૧૬૯

ત્યાંથી ઉતાવળથી ચાલી જનો સમેત,
 લોકો પુને ઉતરનાર થયા સચેત;
 નિદ્રાણુને સજગ સાથી પુરા પ્રમોદે,
 દૈ હાંક જાગૃત કરે ગપ્પ મારી ગોદે.^૪ ૧૭૦

ગોદાની પીડથી ઉઠે ઝટ ગાળ દેતો,
 “શું છે શું છે.” કહિ બકે કર કાછ લેતો;
 આવ્યો મુકામ સુણી વસ્તુ બધી તપાસે,
 જોડું^૫ ન એક જડ્યું એકજ દીકું પાસે. ૧૭૧

૧ અડચણોને દૂર કરનારી. ૨ એ નામની ખીણ છે. ત્યાં મુ'બઈના ગવર્નરને રહેવા માટે રાજ્યમેહેલ છે તેને ગણેશ-ખીણનો મહેલ કહે છે. ઘણું કરી નામદાર ગવર્નર વર્ષાઋતુમાં ત્યાં રહેવા જાય છે. તે ખીણ પ્રત્યોક્તિ. ૩ આતુરતાવાળી. ૪ જોરમાં ઢાંસો મારવા તે. ૫ પગરખું.

“આ એકને કરું શું” એમ વિચારી પોતે,
 નાખી દધ દૂર ઉઘાડપગો થયો તે;
 કે લોભી જોડુ બદલાયુ વિલોકી પોતે,
 આતુરદષ્ટિથી જુએ સહુના પગો તે. ૧૭૨
 પુણ્યાવતી નગરી પૂર્વ પુના અધુના,
 જોવાઈ ના તિમિરથી પુરી આ સગુણા;
 ખડેલાંથી જાણી ભુજભૂપ પધારનાર,
 તૈયારી આગળથી સર્વ કરેલ સાર. ૧૭૩
 આંબ્યા કલેઝર^૧ ઉમંગી ઉતારવાને,
 આંબ્યા પ્રતિષ્ઠિતજનો નૃપ નિર્જવાને;
 આવી ઉભી અગનગાડી પુના મુકામ,
 આનંદબોધ કરી સર્વ કરે સલામ. ૧૭૪
 ખેસી પછી હયરથે સુભનોર્થિ^૨ ભૂપ,
 આંબ્યા નિવાસથળ^૩ સુંદર ખે સ્વરૂપ;
 અંધેર ત્યાં નહિ દોપોત્સવથી લગારે,
 જ્યાં પુણ્યશાળી નર પ્રેમથી પાય ધારે. ૧૭૫
 ત્યાંની રૂઢી સગવડે પરિતોષ પામ્યા,
 આનંદબોધ^૪ ઉરમાંય અમોઘ^૫ જામ્યા;
 પોઢયા જમી નિશિતણા અધિકાર નિંદી,
 ચણારવિંદ^૬ રવિનું ચિતમાંય વંદી. ૧૭૬
 રાત્રીમહિષી ભય ત્યાગો પછીથી ભારે,
 સત્તા બળવતી જગત્પર પૂર્ણ ખારે;

૧ પુનાના કલેઝર સાહેબ આંબ્યા હતા. ૨ આરા મનોર્થ-
 વાળા-સારી ઇચ્છવાળા. ૩ પુના સ્ટેશનની પાસે નામદાર
 આગાખાનના બંગલામાં ઉતારો હતો ત્યાં. ૪ આનંદનો સમૂહ.
 ૫ સફળ. ૬ ચરણકમળ.

લોકે ન જૂલમ ઘણો ખમી આ શક્યાથી,
 પાડી સરોષ હડતાળ લીધી સમાધિ. ૧૭૭
 સૂતા રવિચરણ ચિંતિ કમાડવાસી,
 ભાસે ખધા જગતમાં ભય ને ઉદાસી,
 લોકેની જાણી સ્થિતિ લોકસખા કૃપાળ,
 સંહારવા નિશિ થયો સજ તોહ કાળ. ૧૭૮
 “જામેલ રાજ્ય નહિ યુદ્ધવિના છંતાય,”
 એવો વિચાર ઉરમાં કરી સૂર્યરાય,
 પ્રાચીદ્વિશ^૧ ઉદયપર્વત શીર જોરે,
 માંડ્યો અમોઘ^૨ નિશિસન્મુખ મોરચો^૩ રે. ૧૭૯
 કીધો ત્વરિત અરુણ^૪ રથ સાવધાન,
 જોડ્યો તુરંગ પાલિ સપ્તમુખી^૫ સુજાણ;
 એ અથ વિશ્વવિજયી સાહુમાં વડેરો,
 જોતાંજ અંત સમજે નિશિરાણી કેરો. ૧૮૦
 ખેઠો અરુણ ગ્રહિ રાશ અને પરાણો,
 જોતાં રહે ન નિરખી મન ગર્વ કેનો,
 તૈયારો ગુપ્ત થતી જાણી ભલી છખીનો,
 ખોલ્યો પ્રભાત છડિદાર^૬ રૂડા રવિનો. ૧૮૧
 તે નાદથી ખળભળાટ થયો અતીશે,
 ત્યાગી સમાધિ જગ જંગૂત સર્વ દીસે;

૧ પૂર્વ દિશા. ૨ સફળ-કદી અફળ ન જાય એવો. ૩ તોપ
 ગોઠવવાનું સ્થળ. ૪ સૂર્યનો સારથી. ૫ મૂર્ચનો ઘોડો સાત
 માઠાંવાળો છે. -સમુદ્રમાંથી દેવદાનવોએ મળી જે યૌદ્ધ રત્ન કાઢ્યાં
 તેમાંનું એક રત્ન એ ઘોડો ગણાય છે. (પુરાણોક્ત) ૬ નકી
 પોકારનાર-અર્થાત્ કુકડો.

હુંદુભિનાદ^૧ સુરમંદિરમાંય^૨ થાય,
આનંદમગ્ન જન રાગ પ્રભાત ગાય. ૧૮૨

થે શુદ્ધ વિપ્ર પ્રભુના મુખ જપ જપે,
સંધ્યા કરી રવિપદે નમિ અર્ધ આપે,
નારી વલોણું કરતી રાંઢી^૩ ગોળી માંડી,
થાયે ધ્વાનિ ધમમ ખીક નિશીની છાંડી. ૧૮૩

આકાશ ગાળું ઉઠ્યું ધોર પ્રતિધ્વનીથી,
લાગ્યાં થવા વિમળ શેરોં બજાર વીથી^૪;
સ્વામીતણી સુખદ હસ્તલતાથી છૂટી,
પાસુ તણ સુધડનાર સલેણી ઊઠી. ૧૮૪

જગો પ્રભાત નિરખી પતિપ્રાણ મારા,
ન્યાણુ પ્રકુલ મુખપંક્જ પ્રેમી પ્યારા;
ઊઠી લજતી મુગધા^૫ તણને પલંગ,
સંભારીને નિશિવિનોદ પ્રમોદ અંગ. ૧૮૫

પુણ્યાત્મિ કુંભ ધરી હસ્તલતા હિંડોળે,
આલી નદીતટ મળી સખી સર્વ ટોળે;
વાટે પરસ્પર રતિપતિ મોહકારી,
વાતો જતી કરતી નેત્ર વિલોલ કારી. ૧૮૬

વાસ્યાં કમાડ ઉધડ્યાં હડતાળ છૂટી,
યારોથી રાંડ કુસટા પરિયો વિખૂટી;
ને ખાંડતા કલહ સ્વામિથી ખેડો માંડી,
આંસુભરી કરગરાવતી ખીક છાંડી. ૧૮૭

૧ નગારાના અવાજ. ૨ દેવમંદિરમાં. (હવેથી આ પ્રભાતના દેખાવનું વર્ણન છે). ૩ ઘણી વપરાવાથી અથવા દહીદૂધ વિગેરેનું ચીકટ ઘણું પીને કઠણ થયેલી. ૪ રસ્તો. ૫ નવયૌવના.

વિદ્યાર્થી લેઈ સ્વર^૧ સુસ્વર વેદ પાઠી,^૨
 ભાવે ભણે નિશિદ્દશા અવિલોકી માઠી;
 એવી સ્થિતિ જગની ભેઈ નિશિમાહિષી,
 આંખો ઉઘાડી નિરખે થઈ ગાભરીશી.^૩ ૧૮૮
 ધાયે પદ્મચુત^૪ ટપોટપ કેટલાઓ,
 શૂરા થતા સમરસૈનિક તારકાઓ;
 કે પામીને ભય લપાઈ^૫ જતા લખાડી,
 એવા ન કે લુણહરામી દીઠા અનાડી. ૧૮૯
 અષ્ટપ્રધાન પણ લોપ^૬ થયા દીસે રે,
 છે કોણ કેનું સચુ સંકટમાં અરેરે?
 રાત્રી અધોમુખ^૭ પડી પોંજી રાત્રિનાર,
 રે ઓમખિદુરપ^૮ આંસુ ખરે અપાર. ૧૯૦
 ઘો ગોલોયો પ્રથમથી તરપોલમાંય,^૯
 સંતાઈ પેઠી પછી રે કુણ પાણી પાય;
 પેઠા પિશૂન ફણિ સૌ દર ભોંયરામાં,
 કોઈ દોઢો ન નિજ સેવક આ ધરામાં. ૧૯૧
 સૂતો છુપી ગિરિચુક્રાંસુ દુર્ગ છાને,
 વ્યાધ પ્રધાન પણ ખેલી થયો ન ટાણે;

૧ ઉદાત્ત, અનુદાત્ત અને સ્વરિત એ ત્રીણ વેદ-
 મંત્રના સ્વર લેવાય છે તે. ૨ વેદને ભણનારા. ૩ ગભરાયલા
 માણસનો અહેરો પ્રકાર જણાય છે. રાત્રીનો એરો પણ પ્રભાત
 સમયે થોડો પ્રકાશિત જણાય છે. ૪ પદ્મપદ-અર્થાત્ ખરતા
 તારા. ૫ સંતાઈ જવું-સૂર્યના તેજથી તારાઓ જણાતા નથી.
 ૬ અર્થાત્ આયમી ગયા. ૭ નીચું મોંઢું રાખીને. ૮ આકળનાં
 બિંદુ પડે છે તે. ૯ આડના પોલમાં. (રાત્રીએ ફરનારાં જના-
 વરો દિવસે સંતાઈ પેસે છે.)

ભૂમિતણાય પરિવાર સભીત દેખી,
 હુસ્કાં ભરી રડતી કર્મદશા ઉવેખી. ૧૯૨
 “જેને^૧ ન આશ્રય પીળે જગમાં જડે છે,”
 “તેને નીચે ધરતી આભતણો ઉંચે છે;”
 “હા નાથ તૈય નથિ આશ્રય આંજ મારે;”
 “દુર્ભાગિણી મુજસમી દોઠી કે ન ભારે.” ૧૯૩
 “હા નાથ જાણતી ન હું મૂંઝી સર્વ જરો;”
 “સૌભાગ્ય મારું પતિપાસ વિના લુટારો;”
 “હા મારો હા કુમુદિની નણદી તને મેં,”
 “બ્રાતાવિયોગ^૨ દિધ તે વિસરે ન કેમે.” ૧૯૪
 “ભોજન^૩ના અમલમાં સુખ પામી તોય;”
 “માટે દયાદ્રે^૩ નજરે મુજસામું જોય;”
 “રે હાય મ્હાન^૪ થતિ એ પણ દુઃખ મારે;”
 “થાયે સહાય દુખમાં સ્વસંગાંજ ભારે.” -૧૯૫
 રે રાત્રિ છોડ કરણા કરવી ઘણેરી,
 થા ધીર ધારો સનમુખ હવે નમેરી;
 આ જો સહસ્રકરરૂપ અમોઘ ખાણ,
 એપે ચઢાવો રથમાં થઈ સાવધાન. ૧૯૬
 ઘેરી હોમો રવિમહીપ તને પ્રચારે,
 હું નારી છૂટ જીવનો ખપ હોય તહારે;
 અજ્ઞાનિનાં હૃદયરૂપિ જનાનખાને,
 સંતાઈ પેસ નહિં તો મરશે નિદાને, ૧૯૭

૧ અહીંથી રાત્રી પટરાણીનો વિલાપ છે. ૨ બાધનો વિજોગ. અર્થાત્ અંદ્રનો. ૩ દયાએ કરી ભીંજાયલી નજર. ૪ કરમાઈ જવું.

મર્યાદાશીલ રવિભૂપતિ જાણુ કેવો !
 છે એ પ્રયાગમલ^૧ કચ્છનરેંદ્ર જેવો;
 જેણે ન જોયું કદી આંખી પરચ્છી સામું,
 ખીજં સદાચરણ વર્ણિ ન પાર પામું. ૧૯૮
 આ તો સહસ્રકરથી પુરતો દશાશાર,
 આશ્ચર્ય એ ગાણું ન હું મન સાભિલાષા;
 આશા પુરી બહુની ખે કરથી પ્રયાગે,
 આશ્ચર્ય એ અતિ ધણું ઉરમાંય લાગે. ૧૯૯
 પેસી શકે રવિપ્રકાશ ન મંદ ઉર,
 માટે તું મૂઠ જન ઉર ભરા જરેર,
 દેખાડીને પુઠ પલાયન જે કરે છે,
 તેનો ન શૂર કદી પ્રાણ રણે હણે છે. ૨૦૦
 તું કૂર તોય અપળા ગણી છોડો દેશે,
 દેવાંશિ છે દિનભણિ કરુણાણુ વેષે;
 એવી સુણી શિખ નિશિ મન પામી ખીક,
 જે ખેઠી મૂર્ખજનના ઉરમાંય ઠીક. ૨૦૧
 સૂર્યે રથે ચઢિ સહસ્ર કરો શરોએ,^૩
 મારી હઠાવ્યું તમ^૪ ના રહ્યું કો જગોએ;
 કીધું જગત્ વિગતમોહ^૫ અભીત એવું,
 શ્રોતાતું ઉર જયકૃષ્ણ^૬ કરેછ જેવું. ૨૦૨

૧ કચ્છના મરહૂમ મહારાજાધિરાજ સર પ્રાગમલજીના ધણા સદ્ગુણોમાં ઉદારતા અને પરચ્છી સામું દૃષ્ટિએ પણ જોવું નહીં એ ખે ગુણોનું આધિક્ય હતું. ૨ દશ દિશાઓ. ૩ આ-ણોએ. ૪ અધિકાર. ૫ મોહ રહિત. ૬ મુખમાં વ્યાસ જયકૃષ્ણજી જીવનરામ વેદાન્ત વિષયની કથા બહુ સારી રીતે કરે છે. એઓ એવા ઉત્તમ વક્તા છે કે શ્રોતાઓને વેદાંતનો ગહનવિષય અતિ સુરસપણે સમજાવી સંસાર રહિત કરે છે.

આનંદ મંગળ કુલાહળથી પ્રભાતે,
 પોઠી ઉઠયા ત્વરિત સાનુજ ભુજનાથે;
 પ્રેમે પખાળ્યું મુખપંકજ પેખી મિત્ર,^૧
 શોભે પ્રકુલ્લ સુખમાં^૨ ભરિયું પવિત્ર. ૨૦૩
 વંદી જગત્પતિપદે શિર સર્વપહેલું,
 ભૂપ્રવાસતાણું વર્ણન આદરેલું;
 તેમાંથી આજ કડં પૂરણ એક ભાગ,
 જ્ઞેશો ન દોષ કવિ પંડિત પામો ભાગ. ૨૦૪
 નિર્દોષ એક જગમાંય જગન્નિવાસ^૩,
 ખાકી ખધા દૂષિત^૪ વાણિતણા વિલાસ;
 દુષ્ટોનું વક્ત્ર^૫ વક્ત્ર^૬ ધનુષ્ય ધીગું,^૭
 જેમાંથી વાગશર^૮ નિત્ય છુટે ત્રિશિંગું^૯. ૨૦૫
 તે ભેદશે ઉર થશે મન માત્ર કલેશ,
 તેનાથી સારો શતધા^{૧૦} કવિવાણી લેશ;
 છે માન હાનિ કરતા ખળનો પ્રસંગ,
 આ કાવ્ય સંગથી વધે ઉરમાં ઉમંગ. ૨૦૬
 આ કાવ્ય છે દૂષિત તો પણ સુજ લોકે,
 છે તોતળી શિશુની વાણી ગણી વિલોકે;
 કોડે કરો પ્રભુતણો જ્યયોષ ગાળ,
 તેસાથ કચ્છનૃપનો થઈ ઉર રાળ. ૨૦૭

૧ સૂર્ય. ૨ શોભા. ૩ પરમેશ્વર. ૪ દોષભર્યા. ૫ મોઠ
 ૩૫. ૬ વાંકુ. ૭ જળરૂ. ૮ વચનરૂપી ખાણ. ૯ તણ
 પાંખાંવાણ. ૧૦ સો પ્રકારે.

પુનાથી મહાબલેશ્વર.

તા. ૨૩ મી એપ્રિલ સન ૧૮૮૨

ચોપાયા અથવા મરેઠી ચાલની સાહી.

અતિઅલ્પુત અનુપમ નિયમિત રચી, રચના જગની રચ્ય;
જ્ઞાન ગિરા ગોતીતર જે તણો, મહિમા અનુભવગમ્ય. ૧
તે પ્રભુના પદપંકજ વનમાં, મમ મનભ્રમર ભમે છે;
જ્યાં પરિમળ ગુણપુંજની લેતાં, સંસૃતિ તાપ શમે છે. ૨
ઉદય થવા જ્યમ દિનમણિકેરો, જગ બધું વાટ જુએ છે;
કચ્છનૃપતિ કુળકમળ રવિનો, તેમ સ્વજન ઇચ્છે છે. ૩
આદરૂં અવિગત વિગતે અવ હું, પ્રવાસવિગત વિશોકી;
વાણી વિમળ ઉર આણી કૃપા દે, વિદે ભણી અવિલોકી. ૪
પવિત્ર નગરી પુણ્યાવતીથી, પ્રેમે કર્યું પ્રયાણ;
તારીખ એપ્રીલની ત્રેવૌશમી, ભલા ઉગમતે ભાણ. ૫
પ્રાચિદ્દિશા ઉદ્યાયળપર રવિ, રથે ચઢ્યો અભિરામ;
હયરથ ઉદ્યાયળપર નૃપરવિ, સુખાસીન સુખધામ. ૬
દિન કરવા દિનકર વિચર્યો નભ, સહિતસાથ સસહાય;
દીનપાણું દૂર કરવા કંઈકનું, પુરપતિ વિચર્યો પ્રાય. ૭
કૃપાનજર રવિરાય તણી છે, શીતહરણ સુખદાય;
નૃપરવિ કેરી કૃપાનજરથી, દરિદ્ર દૂર પળાય. ૮

૧ રમણિક. ૨ જ્ઞાન, વાણી અને ઇદ્રિઆથી ભિન્ન.
૩ અનુભવે કરી જાણી શકાય એવો. ૪ સૂર્ય. ૫ શોક
રહિતની પ્રવાસની વિગત. ૬ પુના. ૭ તા. ૨૩ મી એપ્રિલ
સન ૧૮૮૨, સંવત્ ૧૯૩૮ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૬ ને રવેર. ૮ પૂર્વ-
દિશા, ૯ આકાશ. ૧૦ ગરીબાઈ.

આપનાર પરિતાપ અધિક છે, જવ માતૃંડ^૧ પ્રચંડ^૨;
 નૃપના ક્રોધવિષે પણ દીસે, દાહક^૩ શિક્ષા દંડ. ૯
 કરદારા^૪ લે જવન^૫ જગથી, શોધી શોધિ શુભરીત;
 ધનદારા^૬ તે જગહિત ખરચે, રવિનૃપ ગુણ અગણિત. ૧૦
 આ નૃપતિ પણ કરરૂપે^૭ લઈ, દામ પ્રજાની પાસે;
 ખરચે રૈયતહિત લક્ષાવધિ, આપ વૃદ્ધિની આશે. ૧૧
 સાદશ ગુણ રૂપ કૃત્ય પદવીથી, સખ્ય^૮ થતાં શું સુરીતે; ૧
 નૃપમણિ દિનમણિ એકજ સમયે, પ્રવાસ નીકળ્યા પ્રીતે. ૧૨
 ષષ્ઠી તિથિ વૈશાખની સુભગા^૯, રવિવાસર રઢિયાળો;
 મહાખલેશ્વરનું કરી ચિંતન, નૃપતિ વીચર્યા ન્યાળો. ૧૩
 નિજ પ્રતાપ નીચે જ્યમ રવિએ, રાખ્યો જગ પરિવાર;
 કૃપાનજરનીચે ત્યમ રાખ્યાં, નૃપે સ્વજન નિરધાર. ૧૪
 સૂર્યાગમન મૂંચક^{૧૦} ધ્વાન થાતો, કુર્કટનો^{૧૧} સુખકાર;
 નકિ પોકારે નૃપની આગે, સ્વર ગંભીર છડિદાર. ૧૫
 વ્યાપ્ત કર્યું સહુ વિશ્વ કિરણથી, સ્વયં^{૧૨} પ્રકાશિત ભાનુ^{૧૩};
 કીર્તિકિરણથી કચ્છધરાપતિ, વ્યાપ્ત બધે શું વખાણું ? ૧૬
 મહાખલેશ્વર મૈલ ચુંમોતર, પવિત્ર નગર પુનાથી;
 સડક ઠેઠ સુધી સુધડ ઘણેરી, સંતત^{૧૪} સુધારવાથી. ૧૭
 એવી સફાઈ ન અવલોકાતી, ગૃહસ્થના ઘરમાંય;
 કેટલેક સુધી ઉભયખાબુએ, શીતળ તરૂની છાંય. ૧૮

૧ સૂર્ય. ૨ અતિશય તપેલો. ૩ દાહ કરનાર. ૪ કિ-
 રણની મારફતે. ૫ પાણી. ૬ વરસાદ. ૭ મેહસુલ. ૮ મિત્રાઈ.
 ૯ સારાં ભાગ્ય વાળી, અર્થાત્ શુદ્ધની. ૧૦ સૂર્યના આવવાની
 મૂચના કરવાવાળો. ૧૧ કુર્કડાનો. ૧૨ પોતે. ૧૩ સૂર્ય.
 ૧૪ હમેશ.

છાતીવરામ ચઢણુ ગિરિપરનો, બાણી હૃદય શહાણી;
અગનગાડીએ? દિશા તણુ એ, પીડા બહુ શું પ્રમાણી ?
મહિમાવંતો મહાબલેશ્વર, ગિરિભપતિ ગુણધામ;
વૈર શ્વશુરનું રાખે રખે પ્રિછિ, ગાડી ન જતી તે ગામ.
મોહમયીથી મહાબલેશ્વર, પાંચ જવાના પંથ;
હરિપદ સ્નેહકં પાંચ કહે જ્યમ, સંપ્રદાય જન સંત.
પ્રથમ પંથ વરણુ હું પ્રીતે, પંથીના હિતદેતુ;
દર્શન લેતાં પ્રસન્ન થાશે, મહાબલી વૃષકેતુ. ૨૨
જ્યમ દુસ્તર ભવસાગર તરવો, હરિપદ કરતાં હેત;
ત્યમ જળસાગર પાર જવાનો, શુભ કરવો સંકેત. ૨૩
તે કારણ સુખકાર તરણિમાં, અઢી મુંબઈથી સુપેર;
બાણકોટસુધી કાંઠે કાંઠે, મૈલ જવું સિતેર. ૨૪
તે પછી નદીના મિષ્ટ સલિલપર, આલે નાવ નિરાંતે;
ખેશી તેમાં ત્રીસ મૈલ જવું, મહાડસુધી ભલિભાંતે. ૨૫
ફિઝરાહડને રસ્તે પછી જન, પગવાટે વિચર્યાથી;
માત્ર મૈલ થાયે છતાંજીસ, મહાબળેશ્વર ત્યાંથી. ૨૬

૧ પુનેથી આગગાડી મહાબલેશ્વર ન જતાં રાયચોર બાણી
જાય છે. ૨ પાર્વતી એટલે પર્વતની પુત્રી, તેના પતિ શંકર તેથી
પર્વત એ શંકરના સ્મરણ થાય. આગગાડીએ પર્વતનાં (શંકરના
સ્મરણનાં) પેટ ચીરેલાં તેનું વેર રખેને લે એમ બાણીને અગ-
નગાડીએ દિશા તણુ કે શું? ૩ મુંબઈથી. ૪ મહાબલેશ્વરનો
ભામિયો એ નામની ચોપડીમાંથી પાંચ રસ્તાની હકીકત મળી
છે. ૫ હરિના પદમાં રજેહ કરાવનાર. ૬ ધર્મના માર્ગ.
શંકરાચાર્યનો, રામાનુજાચાર્યનો, વહ્નભાચાર્યનો, પ્રણામીનો
અને વેદાંત. ૭ બળદનાં ચિન્હવાળી ધજા છે જેને એવા મહા-
બળેશ્વર. ૮ નૌકા. વહાણ, ૯ પાણીપર. ૧૦ એ નામનું ગામ.

પગરસ્તાના મૈલની મજલો, ગણાવું સુગુણનિધાનો;
 પ્રથમ મજલ દશગામથી કુમલી, મૈલ થાય નવ માનો. ૨૭
 ત્યાંથી થતી પોલાદપુરતણી, મજલ મૈલ નવ ખીજ;
 પછી ત્યાંથી ચિરાખીણ ને, વારા સુધીની ત્રીજ. ૨૮
 સત્તર મૈલની મજલ થાયછે, મૈલ ચોથી અગિયાર;
 એમ ચાર મજલો કાઢ્યા પછી, પમાય પથનો પાર. ૨૯
 ચાર^૧ આશ્રમે જ્યમ જન સુકૃતી^૨, પામે હરિપદ પ્રેમે;
 ચાર મજલ કરી મહાખલેશ્વર, ક્ષેત્ર^૩ જય ત્યમ ક્ષેમે. ૩૦
 મોહમયીથી મહાખલેશ્વર, ગણતાં આ ગણતીથી;
 મૈલ એકસોને છતાંભીશ, થાય ભલી રીતીથી. ૩૧
 સમુદ્રની આ લાંબી સફરપર, પંથોની હોય ન પ્રીત,
 બીજે પંથ ટુંકો બતલાવે, રમણિક જે રૂઝી રીત; ૩૨
 આડે રસ્તે અગ્નિખોટમાં, જવું મુંબઈથી જરૂર;
 અગાધ અંબુધિ^૪ હલંધિ પહોચે, પ્રીતે ધુરંતુર પુર^૫. ૩૩
 કાં પછી ખંડરખોટવિષે ચઢી, નાગોટાણા ગામ;
 ચાળીશ મૈલ મહાજળપર જવું, હૈયે રાખી હામ. ૩૪
 ખુશકારક ત્યાંથી ખુશકીનો, રસ્તો અતિ વિસ્તારે;
 મૈલ માત્ર છોતેર મનોહર, માપતાણે અનુસારે. ૩૫
 તે રસ્તે સુખદાયક લાયક, ઠામોઠામ મુકામ;
 મુસાફરોની સગવડ માટે, રચ્યાં દીસે અભિરામ. ૩૬
 નાગોટાણાથી નીકળતાં, લાયક લીલા લેખો;
 સાડા અઢાર મૈલ ગયા પછી, પ્રથમ ખંગલો પેખો. ૩૭

૧ ગૃહસ્થ વાનપ્રસ્થાદિક ચાર આશ્રમ. ૨ ચારાં કૃત્ય કરનારો. ૩ પાત્રાનું ક્યળ. ૪ સમુદ્ર. ૫ એ નામનું ગામ.

ઈંદાપુર છે ગામ અનુપમ, તેહ સમીપ તપાસ;
 ત્યાંથી આગળ વધતાં જન મન, તનક^૧ ન પામે ત્રાસ.
 ખાંવીશ મૈલ ઉપર પછી ત્યાંથી, સુધડ બંગલો સોહે;
 મહાડ આગળ મહા મનોહર, મન પંથીનું મોહે. ૩૯
 મૈલ કાપતાં મન મેલી પછી, સાડાદશ શુભ રીતે;
 ત્રીજે બંગલો પોલાદપુરની, પાસે આવે પ્રીતે. ૪૦
 અંબેલનુલા ગામ અગાડી, મુકામ ચોથો ચાર;
 પંદર મૈલનું અંતર પરિમિત, વિગતે કરી વિચાર. ૪૧
 માત્ર ત્યાંથી દશ મૈલ ઉપર છે, માલકમપેઠ^૨ મહાન;
 ત્યાહાં મુસાફરી તણો બંગલો, શુભ વિશ્રામનું સ્થાન.
 પુરુષારક પુરુષીને રસ્તે, પાંચ મુકામ પુનિત;
 અનુક્રમે ઊલંઘી આવતાં, શશિંધર^૩ પદ ધરી ચિત્ત. ૪૩
 મોહમયીથી મહાબલેશ્વર, આ ગણતીથી ગણી જોજો;
 મૈલ એકસો સોળ થતા મહુ, સુણી તે સંશય જોજો. ૪૪
 એ જે સ્થળજળમિશ્રિત મારગ, પ્રિછો પંથીજન ભાવે;
 સદતો^૪ હોય ન સાગર મારગ, ઊલટી ફેર તન આવે. ૪૫

૧ થોડોપણ. ૨ માલકમપેઠનું થાણું સન ૧૮૨૮ ની
 સ્થાપવામાં આવ્યું હતું. એ થાણું સન ૧૮૨૭ ના મે
 માસની સોળમી તારીખે સતારાના રાજાએ અંગ્રેજ સરકારને
 આપ્યું હતું, અને તેને બદલે વાર્ષિક પ્રગણામાં આવેલું ખંડાલા
 નામનું ગામડું લીધું હતું. એ થાણાની જમીન આશરે ત્રણ
 ચોરસ મૈલ અને દશ ચોરસ ફર્લોંગ છે; અને એના ઘેરાવા આ
 શરે પંદર મૈલ છે. પાછળથી એ થાણું સતારા જીલ્લા સાથે જોડી
 નાખવામાં આવ્યું છે. (મહાબલેશ્વર ગાંધડમાંથી.) ૩ મહાદેવ.
 ૪ માફક આવવું, અનુકૂળ આવવું.

માત્ર ખુશ્કીને મારગ તે જન, વિચરે ભલે વિચારી;
 તપસીલ^૧ તે મારગ ત્રણકેરી, કથું પંથી હિતકારી. ૪૬
 પુનાસધી મુંખધથી માનવી, એકજ પંથે આવે;
 અતિ સુલભ છે અગનગાડિથી, દિવ્ય પંથ દરશાવે. ૪૭
 મહાખલેશ્વર જવા ત્યાંથી પછી, ત્રણ મારગ ફૂંટાય;
 એક પ્રહ્લ જયમ ત્રિગુણ^૨ રૂપ થઈ, વિશ્વવિષે વખણાય. ૪૮
 સવળ પડે તે પંથ વિચરો જન, મહાખલેશ્વર જાય;
 જયમ ફાવે તે ત્રિગુણમાંથી ભજ, પદ સાયુજ્ય^૩ પમાય. ૪૯
 પ્રથમ પાધરો પંથ પુનેથી, ભોર કુરલ ખીણકેરો;
 પોણીએકાવન મૈલતણો, રસ્તો એહ રૂઢેરો. ૫૦
 પ્રથમ ટપાલ જતી એ પંથે, મહાખલેશ્વરધામે;
 ત્રણેમાંથી માર્ગ ટુંકો એ, નહીં વળી ભય નામે. ૫૧
 ખીન્ને પંથ, પુનેથી નીકળતાં, સિરવલપુલ શુભરીત;
 પછી મોન્ડેરડિયો વળી કેટની, આવે ખીણો ખચીત. ૫૨
 મૈલ એકસઠનો એ મારગ, જો ઉલંઘિને જાયે;
 મહાખલેશ્વરને ચરણે નમી, કૃતાર્થ કોડે થાયે. ૫૩
 ફેરતણા^૪ રસ્તાને નામે, એહ પરમ પ્રખ્યાત;
 નિર્ભય ને સુખદાયક સૌને, વરણવી તેની વાત. ૫૪
 વિચર્યા જે પંથે વસુધાધિપ,^૫ મહાખલેશ્વર જવા;
 તે મહિમાવાળા માર્ગતાણું, કરે વર્ણન વખણાવા. ૫૫

૧ વિગત. ૨ રજ, સત્વ અને તમ-ગ્રહા, વિગત અને
 મહેશ્વર. ૩ ધંધરના રૂપમાં મળી જવું. એ ચારમાંની છેલી મુર્તિ
 ગણાય છે. ૪ ફેર નામના સાહેબના નામથી એ રસ્તો ઓળ-
 ખાય છે. ૫ રાજ અર્થાત્ કચ્છના મહારાજાધિરાજ.

આપનું સુખ ઈચ્છે ઉર જેવું, આશ્રિતોનું પણ એમ;
એ લક્ષણ છે મહાપુરુષનું, પેખી ઉપજે પ્રેમ. ૫૬

આપ અઢયા હયરથપર^૧ હૈસે, તેમ સ્વજનને સાર;
અઢાવૌ હયરથપર આલ્યા નૃપ, ક્ષમાભુવન ખેંગાર. ૫૭

નિજસાથે લીધા અતિ નેહ, કુમાર શ્રી કલુભાને;
એક રથે સાથે જ્યમ શોભે, કામ વસંત સમાને. ૫૮

વર મધ્યમ મળી કેટલાક શુભ, હયરથ આલ્યા હારે;
સારથી સ્પર્ધા કરે પરસ્પર, આગળ જવા ઉતારે. ૫૯

ઉત્તમના સડતાળીશ મધ્યમના ત્રોસ રૂપિયા રોક;
મળે ગાડિયો ધણી પુનેથી^૩, લેતા શ્રીમંત લોક. ૬૦

દૃઢ ભાડુ એ રીતે દરેકનું, સ્વજનમાટ નરનાથે;
પ્રયાણ કર્યું ખાડુ પ્રેમ હર્ષભર, સૌને લઈ સંગાથે. ૬૧

કેટલાક હય દૂષ્ટ પુષ્ટ અતિ, ઠરેલ પગના ઠીક;
કેટલાક દુર્બળ^૪ અતિ દેહે, પણ ગતિમાન અધિક. ૬૨

સામગ્રી લીધી ખપ જોગી, ગાતા પ્રભુ ગુણગાથ;
ઉપડ્યા સર્વ અધિક આનંદે, વસુધાધિપ સંગાથ. ૬૩

૧ ઘોડાગાડીપર. ૨ મહાખલેશ્વરને ઉતારે. ૩ પુનેથી ઘોડા-
ગાડીમાં ખેસીને જવું હોય તો સરકારી ટપાલના કંદ્રાકટર પાસે
જઈને ભાવ ઠરાવવો. ત્યાં ન બને તો ડાકનો આડતીથો ખીજો
ત્યાં છે તેની સાથે બંદોબસ્ત કરવો. બળદના ખટારા તો ગમે
ત્યાંથી મળી રહે છે. ૪ ઉનાળાની ઋતુમાં મહાખલેશ્વર ને પુના-
વચ્ચે ધણી આવજાવ થાય છે તે કારણથી સારા ઘોડા પણ ઘોડા
વખતમાં દુખળા પડી જાય છે. હાંકનાર કહેતો હતો કે ઘોડો
મરી જાય તો ખેર પણ વખતસર ઉતારને પહોંચાડવા એવો
અમારા શેઠનો અમને હુકમ છે.

મખળ સારથી દુર્બળ ઘોડા, વિલોકી વરવો^૧ વાન,
 સાંભર્યું નળ સારથી ઋતુપર્ણનું, કુંદનપુર^૨ પરિયાણ. ૬૪

દુર્બળ અથ્થ વિલોકી દિલનો, કયું હું શો કચવાટ;
 ખેમનાર પણ સૂક્ષ્મ શરીરે, એથી દૂર ઉચાટ. ૬૫

ચાપુક મારી અથ્થ ચલાવ્યા, વળતી ન થાય વિલંબ;
 ઊપડતાં ખળ અધિક પડ્યું જ્યમ, કવિનો ગ્રંથારંભ. ૬૬

વેગ વધ્યાની વખતે વળી ત્યાં, ખસ્યું ધુંસર ખાંધેથી;
 હમા રાખી હય ઉતર્યો સારથી, ખડું જલપતો^૩ મુખેથી.

રીશ કરી ખંધન ફરી ખાંધ્યાં, જેમ ન ફરી ખસી જાય;
 ચઢ્યો પછી ઉર ક્રોધ ચઢાવી, જાણી વિલંબ થાય. ૬૮

ચાપુક મારી અપળ હય કરિયા, વધિયો વેગ વિશેષ;
 નીચે ઉતરી અથ્થમંત્ર શું, સમરી મૂંડ્યો સુરેશ. ૬૯

ફેરે ચક્ર ચઢ્યાં પછી ફાંચું, વેગે ચઢિયા વાળ;
 ઝડપ વધી જ્યમ શીઘ્રકવિતણી, તર્ક કલપના તાળ. ૭૦

૧ ખેડાળ.—હું જે ટાંગામાં ખેડા હતો તે ટાંગાના ઘોડા-
 ઝો નાના અને દુર્બળ હતા પણ તેઓની ગતિ ઘણી અપળ
 હતી. ૨ દમયંતીના પિતા ભીમકરાજની રાજ્યધાનીનું ગામ.
 નળદમયંતીને વિજોગ પડ્યો તે વખતે નળરાજ અયોધ્યામાં
 ઘોડારનો ઉપરી યદ્ય રહ્યો હતો ત્યાંથી તેને કુંદનપુર આણવા
 દમયંતીએ ઋતુપર્ણને કપટથી કુંડોતરી લખી ખોલાવ્યો હતો.
 ઋતુપર્ણ રાજા ખડું દુર્બળ ઘોડા જેમા જોડેલા છે એવા રથમાં
 ખેસી નળ સારથીને લઈ અયોધ્યામાંથી જવા નીકળ્યા. પ્રથમ
 તો તેને કુંદનપુર પેંજાસર પહોંચવાનો અદેશો પડ્યો પણ નળ-
 રાજાએ ધંદ્રનું ધ્યાન કરી ઘોડાઓને અથ્થમંત્રથી અતિ વેગ-
 વાળા કર્યા ત્યારે રાજા યથો હતો. ૩ ખડખડતો. ૪ ધંદ્ર.

- ત્રણ બદામનાં મૂળે ટાયડાં, કેળવૌ ચપળ કરેલ;
મંદશિષ્યને પ્રવૌણ કરે જ્યમ, સદુર જે સુધરેલ. ૭૧
- બાહ્ય રંગરૂપથી ન રાચવું, રૂડા ગુણે થવું રાણ;
એ સિદ્ધાંતનું દષ્ટાંત રૂડું, વેગવાન આ વાણ. ૭૨
- નવૌ રચના નિરખંતા જ્યે, પ્રથમ કેમ્પની પારે;
ભુવનભુવનપ્રતિ રચના ભાસે, નિર્મળ નાનાકારે. ૭૩
- સુધડ બંગલા શરદ પુનમની, ચાંદની સરખા ચૂને;
ધણી પૃથ્વિ ઘેરેલી ફરતી, પવિત્ર એ પુર પુને. ૭૪
- દષ્ટિબાગ અતિ દિવ્ય મનોહર, પ્રતિ બંગલે પ્રમાણ;
વૃક્ષ પુષ્પફળનાં વિધવિધ ત્યાં, વદતાં થાકે વાણ. ૭૫
- શ્વેત રક્ત ને શ્યામ હરિત^૧ શુભ, રંગ વડે રંગેલા;
સુધડ બંગલા શણગારેલા, ચઢાવૌ ભીંતે વેલા. ૭૬
- ભાગ્યશાળી નર એ ભુવનોમાં, વસે કરીને વાસ;
પૂર્વદત્ત^૨ પુણ્યથી પામિયા, વૈભવ અને વિલાસ. ૭૭
- વર્ણન કરવા યોગ્ય વિશેષજ, ઝડપ ઝાઝીએ જાવું;
બને કેમ જે સાથે, હસવું, ખૂબ ચાવી વળી ખાવું. ૭૮
- અતિ વિસ્તારપણે વણિયો છે, કેમ્પ પુનાનો સાર;
સવેગ ચાલ્યા તોય પામિયા, બહુ વારે તે પાર. ૭૯
- પામી પાર પછી પંથે પડિયા, સીધે પંથ સુખકાર;
વેગે ઉકલે વાટ વડી કથું, ઉપમા મતિ અનુસાર. ૮૦
- મહત્ત^૩ મંગળાચરણ પંચરૂપ ગ્રંથનું મહા મરોડે;
કરીને જ્યમ પ્રારંભ વિષયનો, ક વા માંડ્યો કોડે. ૮૧

૧ લીલા. ૨ પૂર્વ જન્મે દીવેલાં ૩ પંચરૂપી ગ્રંથનું
મોટું મંગળાચરણ તે. વિસ્તારવાળા પુનાના કેમ્પનો જે મૈલ
સુધીનો જે પંથ તે મૂક્યા પછી જે મહાખલેશ્વરની સીધી સડકે
ચલ્યા તે જાણે ગ્રંથના વિષયનો આરંભ.

પુના કેમ્પને પાછળ મૂક્યો, વેગે ઉપડ્યા વાળ;
 સડક ઉપર ધુધુઆટ ગાડીનો, શકે રહ્યો ધન ગાળ! ૮૨
 નિયમ ન આગળપાછળનો કંઈ, નાના મોટા કરો;
 જેને જ્યમ ફાવ્યું ત્યમ જતા, વેગ વધારી ધણેરો. ૮૩
 ત્રિવિધ તાપથી જ્યમ આ જગ પધું, અતિ સંતપ્ત સદાય;
 માત્ર મહાવૃષકેતુપદ્માશ્રય, જનને શાન્તિ જણાય. ૮૪
 ત્યમ સંતપ્ત સકળથળ છેકજ, ઉત્તસૂર્યના યોગે;
 શાન્તિ શાન્તિ તવ મહાખલેશ્વર, નરતન રહે નિરોગે. ૮૫
 રાયરંકને એ સુખ શાન્તિની, સરખી લાલચ સાફ;
 અસહ્યતાનો દોષ ન માટે, મનથી કરવું માફ. ૮૬
 વળી સારથી ઉતાવળા સહુ, આતુર જવા આગે;
 હાંકવાનું હળવે કહિયે તો, મરણદુઃખ મન લાગે. ૮૭
 અંદર પડીને અશ્વ ખેંચતા, હલકે ધુંસર હાલે;
 પંખ પ્રસારી ઉડતાં પંખી શું, ચટ ચટ કેટલું ચાલે. ૮૮
 ખળભળાટ કરતા ધીમી ચાલે, સામા મળે ખટારા;
 બાજુ થવા સારથી બચુગલ દે, આંખથી કરી અણસાર. ૮૯
 ઝટપટ જાય ખસી અખડીને, વાંકે માર્ગે વળીને;
 ભૂતદોષ જ્યમ ભાગો જાય દૂર, શંખનાદ સુણી પહીને. ૯૦

૧ પુનાથી કેક મહાખલેશ્વર સુધીની પાકી સડક છે તેથી ગાડી
 ગાડાંનો ગડગડાટ ઘણો થાય છે. ૨ સારીપેઠે તપેલા, ખે-
 દ પામેલા. ૩ મહાદેવના ચરણનો આશ્રય. ૪ મહાખલેશ્વરના
 પર્વતપર ભરે ઉનાળામાં પણ ગુજરાતના શિયાળા જેવી ઠાંડ પડે
 છે તેથી ત્યાં વિશેષ શાન્તિ રહે છે અને શરીરની તંદુરસ્તી
 સુધરે છે. ૫ પોતાના રાજની ગાડીથી આગળ વધવું એ અ-
 સહ્યપણું છે. ૬ ટપાલની ગાડી હાંકનારાઓ પોતાની પાસે
 બચુગલ રાખે છે તે એવ વખતે વગાડે છે.

ધોષ મહાગંભીર ખ્યુગલનો, ગડગડાટ ગાડીના;
 પવન તણા સુસવાટ વિરોધે, ઝુંડવાળી ઝાડીના. ૯૧
 એ ત્રણે સુણી નાદ અનુપમ, પરમાનંદ પમાય;
 અનુભવસિદ્ધિવિના જન અન્યથો, શી રીતે સમજાય. ૯૨
 આવે અતિ રમણિક અમરાઈ^૧, રસાલવૃક્ષ^૨ વિશાળ;
 સુડા^૩ પીક^૪ શુક^૫ અને સારિકા^૬, બોલે બેસી ડાળ. ૯૩
 લુંખ^૭ કેરીની પવનતરંગે, હલકે ચઢે હિલોળે;
 ખાખટિયો^૮ બહુ ખરી પડે જ્યમ, મનુષ્ય મરકીને^{૧૦} રોળે. ૯૪
 સાખ^{૧૧} પરખીને ચાંદુ જરા કરી, પંખી આખું ફળ પાડે;
 અલ્પસ્વાર્થ માટે જ્યમ અતિખળ, બહુજ પરાર્થ ખગાડે. ૯૫
 ઝુડિયાં મારી ઝંઝડે પણ, આંખો ફળ રૂડુ આપે;
 વિરોધિનું પણ પોષણ કરી જ્યમ, કચ્છપતિ દુખ કાપે. ૯૬
 રડાં વૃક્ષ રાંધણનાં રસ્તે, શોભે સફળ સુહાગી;
 લુંખ દીસે જ્યમ ગ્યાસ દીપની, રચના તરૂપર લાગી. ૯૭
 ઘણાં વૃક્ષ કેટલાં ગણાવું, ફળ ફૂલથી પ્રકુલ;
 ગ્રંથ વધે વળી વર્ણન કરવે, મમજણ મારી સ્થૂળ^{૧૨}. ૯૮
 પારવિનાનાં પંથવિષે વળી, અનુપ ગામડાં આવે;
 સામાસામી ઓળખંધ ઘર, સડક ઉપર સોહાવે. ૯૯
 મહિમાવંતી સ્વારી મનોહર, સંભ્રમ જીએ સાહુકો;
 કરથી પડતાં કામ મૂકીને, લાયક ત્યાંના લોકો. ૧૦૦

૧ આંખાવાડિયા. ૨ આંખો. ૩ પોપટ જેવા પંખી
 થાય છે તે. ૪ કોયલ. ૫ પોપટ. ૬ મેના. ૭ ડાળસાથે
 લાગેલી કેરીઓનો જથ્થો. ૮ હીંચકા ખાય તે. ૯ નાની કે-
 રીઓ. ૧૦ કોલેરા. ૧૧ આંખાપર પાકવા આવેલી કેરી.
 ૧૨ જાડી.

વસુમતિનાથ^૧ પ્રિછી વસુ^૨ લેવા, આગળ કર ઝોડે છે^૩;
 રક જાણી કરી કરણા નરપતિ, દામ દયાનિધિ દે છે. ૧૦૧
 કેટલાક હરખે નિરખીને, સુંદર રાજકિશોર;
 વદન પ્રસન્નનું દર્શન કરી જ્યમ, મોર નિરખી ધનધોર. ૧૦૨
 ધન્યવંશ ધીમંત^૪ નૃપતિ જ્યાં, પ્રગટ્યા ઓખેગાર;
 દિશા દિશા પ્રતિ વિમળકીર્તિનો, વિશેષ કોંધ વિસ્તાર. ૧૦૩
 દોહિ લેઈને દૂધ ખંચુ પછી, ખાહુ વિધ ખંધન ત્યાગી;
 ગાય ભેંસને હાકી મૂંક્યાં, ધર, વત્સ રાખી અનુરાગી. ૧૦૪
 લૈ સર્વસ્વ લુટી પાર્વટિયા, કાઢી મૂંકે કરી ખાખી;
 અધિકાશાયે અભકને^૫ જ્યમ, વળી ઝોળમાં રાખી. ૧૦૫
 પ્રથમ એકઠાં પાદરમાં સૌ, થઈ ઉભેલાં ઠીક;
 હાંગ^૬ લેઈને એક દુષ્ટ જન, ખતાવતો ખાહુ ખીક. ૧૦૬
 વત્સવિયોગે ધસે ધરભણી, ગાય ભેંસ કરી ધોષ;
 દુષ્ટ મારતો હાંગ કુતીને, રાખે વારી સરોષ. ૧૦૭
 આવી રહ્યાં પશુ સર્વ એટલે, સંજ્ઞા કરી ગોવાળે;
 ધીમે આદ્યાં સોમ ભણી પછી, તૃણ ચરવા તતકાળે. ૧૦૮
 વાગે ઘંટ ગળે ખાંધેલા, સરવો તેનો સાદ;
 ગોપ મુખે મધુરો ખાહુ ગાજે, નિર્મળ વાંસળી નાદ. ૧૦૯
 એવી અલૌકિક રચના અતિશે, ભેતા ભેતા જૈયે;
 સોખતી સાથે વાગવિનોદે, લાયક સુખડું લેયે. ૧૧૦

૧ રાજા. ૨ પૈસા. ૩ ધરે છે. ૪ બુદ્ધિશાળી.

૫ ખાળકને. અંગ્રેજનું રાજ્ય થયા પહેલાં આ દેશમાં ખાર-
 વટિયાઓના જુલમ ધણા પ્રકારના હતા, વટેમાર્ગીઓને લૂટી
 લઈ તેમનાં ખાળક પણ પકડી જતા તેને ખાણ પકડ્યું એમ કહે-
 તા, જ્યારે માખાપો વેરજઈ ધણું ધન તેઓને મોકલી દે ત્યારે
 તેઓ પકડેલા ખાણને પાછા આપતા. ૬ માઠી જાડી લાકડી.

લાગે લુખ તવ સાથ લીધેલું, ખાલું ખેચે ખાંતે;
 તૃષ્ણા ટાળવા જળ અરીતું, નિર્મળ પિયે નિરાંતે. ૧૧૧
 લગભગ આવે સ્વાર્સી સુહામણી, નૃપમણિની બહુ નેહ;
 આંખમળે અન્યોન્ય એટલે, સલામ કરીએ સ્નેહે. ૧૧૨
 એક ગાઠી અવિલોકી એવી, સુણો વિગત નરનાર;
 ભરી પેટિયો માલની ભારે, ઉપરાઉપરી અપાર. ૧૧૩
 ધમણ^૧ ચઢી ન શકેલી માટે, ગાઠી રહેલ ઉઘાડી;
 ઉપર પેટિયો પર ખેઠો જન, ઉરને હર્ષ પમાડી. ૧૧૪
 જંગલ પાર જવા જન જાણે, ઊંટે ચઢિને આવે;
 પોલું મુખ કરી પારવિનાની, ભલી હવા લે ભાવે. ૧૧૫
 મન જાણે જઈ મહાખલેશ્વર, આમજ હવા ખવાશે;
 શિખી મેલું તો સાડ પ્રથમથી, ઠેકડી^૨ નહિં તો થાશે. ૧૧૬
 એક ટનલ^૩ આવે એ રસ્તે, મૈલ અર્ધનો મહોટો;
 મૈલ આશરે ખાર^૪ ઉપર છે, જનો ખીજે ન જોટો. ૧૧૭
 સામસામી બે મુખથી પડતો, પાપા મૈલ પ્રકાશ;
 અંધારાનો એથી એમાં, તલભારે નહિં ત્રાસ. ૧૧૮
 આવે હારોહાર અચળ^૫ બહુ, ઊંચાઈ અતિ મહોટી;
 જ્યમ સિંહલદ્વીપના જંગલમાં, કુળ કુંજરનાં^૬ કોટી. ૧૧૯
 ઉભય બાજુ ગિરિની આચ્છાદિત^૭, હરિત ઝાડીથી લીલી;
 ઉપર વૃક્ષ ઊંચાં રચના રૂડી, પક્ષપત્રથી^૮ પીળી. ૧૨૦
 લીલી ભરજરોના આઠાપર, સુવર્ણ હોદ્દો શોભે;
 જાણે ગજયુથ ઉભાં નૃપતિનાં, લાયક દર્શન લોભે. ૧૨૧

૧ ખગી ઉપરનો આમડાનો પડદો. ૨ મશ્કરી-હાંસી.

૩ વિવરમાર્ગ. ૪ પુનાથી ખાર મૈલ દૂર છે. ૫ પર્વતો.

૬ હાથીઓનાં. ૭ ઢંકાયલી. ૮ પાંખ પાંદડાંથી.

ત્રણ ત્રણ ગાઉ ઉપર ટપ્પા છે, તેણે ટાયડાંકેરા;
 નાંખી હારનીસ^૧ ખીજ અશ્વપર, ખદલે જનગતિપ્રેર્યા. ૧૨૨
 આઝી જોવા જેવી ઝડપ છે, એય કામની એવી;
 વિલંબ કરવી વિપજ એક પણ, કામ વિનાની કેવી? ૧૨૩
 દર ટપ્પે દ્વય^૨ અશ્વ એક જન, વાર વાર ખદલાય;
 સારથી ને રથ તો એનો એ, ઝડપે હાંક્યા જાય. ૧૨૪
 આવે ઢાળ ચઢણ ત્યાં ઉતરી, સવેગ દોડે સાથી^૩;
 સ્નાન કરેલો દીસે શરીરે, અતિશે પરસેવાથી. ૧૨૫
 એમ ઉતરતાં અશ્વે કરીયો, પાટુતણો પ્રહાર;
 પડ્યો ભમરિખાઈ પૃથ્વીમાં, “મેલો”^૪ કરી ઉચાર. ૧૨૬
 નારાયણવિણ^૫ અનાથનરની, વેધ કરે કે બહાર;
 ઉભી રખાવી ગાડી પાયું, વિમળ પાણી તેવાર. ૧૨૭
 સાવધ થયો શીશીનાં જળથી, સઘળી પીડ સમાણી;
 શમી જાય જ્યમ ભૂત શરીરથી, પાય ભુવો^૬ જવ પાણી. ૧૨૮
 એમ ચાલતાં આવી ઊભી, વિશાળ પર્વતવાટ;
 દુર્ધટ છાતિવરામ ચઢણનો, ઘણો વિકટ તે ધાટ. ૧૨૯

૧ ગાડીએ જોડવાના ઘોડાપર જે સામાન નાંખવામાં આવેછે તેને હારનીસ કહે છે. ૨ ખે. ૩. ગાડીની સાથે રહેનારો માણસ. ૪ મરી ગયો. મેલો એ મરાઠી શબ્દ છે. ૫ શ્રેષ્ઠશાયી વિષયુ, અથવા મારી સાથે ખેડેલો એ નામનો અત્રેની હારપીટલનો કંપાઉંડર (દવા બનાવનાર.) એણે ઝડપથી ઉતરીને તે માણસને પાણી પાઈ સાવધ કર્યો હતો. ૬ ભૂત ઉતારનાર માણસ-ધુણનાર ધુણી ધુણીને થાકે અને એ મહેનતથી ગળે સોસ પડે તેથી પાણી પાયા પછી ધૂણવું બંધ કરી થોડી વાર થાક ખાય વળી હોંગ મચાવે.

સવા આઠમે ફીટ હુંચો છે, સિંધુ સપાટીથી સત્ય;
 કાતરેજની હુંગરી નામે, વાજી લહે વિપત્ય. ૧૩૦
 પ્રભુ પરાયણ થતાં પ્રથમ જ્યમ, કર્મકાંડ^૧ કરવાનું;
 મહાખલેશ્વર જતાં પ્રથમ ત્યમ, કાતરેજ કુડવાનું. ૧૩૧
 સંત સમાગમ સાધનવાળો, પામે ખહુ ન પ્રયાસ;
 આ પંથે વસુનાં સાધનથી, તલભારે નહિ ત્રાસ. ૧૩૨
 કેરીને ગિરિની કટિ કાઢ્યો, માર્ગ સુરંગ લગાવી;
 ખીણભણી રૂંડી પાળ પથરની, ખચવાકાજ ખનાવી. ૧૩૩
 અર્ધછિદ્ર અનુપમ દીસે છે, સુરંગનાં સહુ ઠામે;
 ખાણતણાં ત્રણે વીર પુરપને, શોભે જ્યમ સંગ્રામે. ૧૩૪
 દીપે દીપે પાણી પડે છે, કરેલ કુંડીમાં તે;
 પર્વતપરના મંદ ઝરણનાં, વખાણ થાય ન વાતે. ૧૩૫
 નાની જણાય ચીજે નીચેની, ઊંચે ચઢતાં આગે;
 ઉચ્ચ પદ્મસ્થિતની^૩ આંખે જ્યમ, અન્ય લોક લધુ લાગે. ૧૩૬
 વાંકેચૂકો માર્ગ વડો છે, ઢેઢથી દીસે ઠીક;
 ચૂડ^૪ ભરવી અજગરવિટખાયો, નરને જ્યમ નખરીખ. ૧૩૭
 દોદણ થયું એ હુંગરીપરથી, એકજ ચક્ર^૫ અમાર;
 ખરાડવા લાગ્યું ખહુ જ્યમ કો, ખહુ દુખી મનુષ ખિચાર. ૧૩૮
 અમને ભય ખહુ લાગ્યો અંતર, સારથિને ગણના શી ?
 ઠરે ન જ્યમ દરિયે તોફાનથી, ખરા પ્રવીણ ખલાસી. ૧૩૯

૧ ઇશ્વર પરાયણ થવા સાર મનુષ્યને અનુક્રમે ચઢતી પદ્ધતિ
 પ્રમાણે કરવા વેદમાં ત્રણ વિધિ કહી છે. પ્રથમ કર્મકાંડ, તેમાં
 પૂર્ણતા મેળવ્યા પછી ખીજો ઉપાસના કાંડ અને છેવટ ત્રીજો
 માંતકાંડ. ૨ છિદ્ર. ૩ ઊંચા અધિકાર પર રહેલા માણસની
 ૪ આંધી ભરાવીને સજ્જડ વળગી રેવું તે. ૫ પાંડુ.

વારંવાર જુએ વળી વળીને, ઉલટ ભાંગિયે હાંકે;
 અંતર ભય પણ મુખે ન જણવે, ચિત ચોટેલું ચાકે. ૧૪૦
 ધીમે હાંકતાં અન્ય ગાડિયો, આગળ થઈ અવિલોકી,
 કાળજમાં સારથી કચવાઈ, અતિ વેગમાં હાંકી. ૧૪૧
 પડ્યો કપાઈ ખુંટો પળમાં, ચક્ર ભૂકુ પડી નાહું;
 સ્વતંત્રતા જ્યમ અણસમજીને, મળતાં થાયે માહું. ૧૪૨
 ચીલે ગાડી ધસડાતી ચાલી, લઠા કેરા લાગે;
 પાંખ કપાયે પંખી જ્યમ ભોયે ધસડાતું ભાગે. ૧૪૩
 અકસ્માત પ્રિથિ એક સોળતી, કુદિયો પ્રબળ કરીને;
 જ્યમ ત્યમ પડિયો જમીનપર ઉર, ઘેર્ય ધણુંક ધરીને. ૧૪૪
 તેને તનમાં ગ્રુપ્ત લાગ્યું તે, મારા મનમોઝાર;
 દુખી થયો પણ દૈવતણો મેં, અતિ માન્યો ઉપકાર. ૧૪૫
 સાંઝ થયું કે સરખી જમીનપર, અકસ્માત ઉત્પાત;
 નહિંતો ઊંડી ખોણમાં નક્કી, હવ પડતાંમાં જત. ૧૪૬
 કુદી પડવાનું હું કરું જોડલે, અશ્વ ખળ્યા અવિલોકી;
 હરિ કરશે તે થશે હવે પ્રિથિ, ઉર વૃત્તિ એ રોકી. ૧૪૭
 ઝટપટ સારથી જઈ લઈ આવ્યો, સહિત અશ્વ ખીજી ગાડી.
 અઢિને તેમાં સરવે આલ્યા, અતિ વેગથી અગાડી; ૧૪૮
 બદલાવા જ્યાં રહે તુરંગમ, ત્યાં જન રંક તમામ;
 ઘેરી વળે ગાડી પછી માગે, દયામણુ મુખ દામ. ૧૪૯
 ઉરમાં જો કરુણાની પ્રેરણા, કરે જગત કરતાર;
 યથાશક્તિ તો દે પંથીજન, આપે ખની ઉદાર. ૧૫૦
 પંથ કપાયે પ્રસન્ન વદને, જ્યમ જ્યમ આગે જ્યે;
 તાપતણા પરિતાપ વધે તન, કેાને તે દુખ કૈયે? ૧૫૧

કરુણાદષ્ટિ કર્મપતિની, સાથ ઉપર ભલિભાંતી,
મૂર્યતાપના પરિતાપથી, પમાડનાર પ્રશાન્તિ^૧. ૧૫૨
મિનીટ ખટમાં એક મૈલ હય, કરે પંથ કોડેથી;
અગનગાડી સાધારણનો પણ, વેગ નહીં વધુ એથી. ૧૫૩
ટુંકાં ટાયડાં પણ તેજસમ, ડચકારે બહુ દોડે;
ઉગમવા દે નહિં આપ્તુક એ, ગુણી શિષ્યની ગોડે. ૧૫૪
સિરવલકેરી સમીપ પહોંચ્યા, હોંસે વધી અગાડી;
પોણી એકત્રીશ મૈલનો, મૂક્યો પંથ પંછાડી. ૧૫૫
ત્યહાં સુખદ ખંગલો કર્યો છે, મુસાફરોને માટે;
સગવડ સર્વ પ્રકારતણી ત્યાં, સારી મળે વસુ સાટે. ૧૫૬
કોતરો પર્વત એક કર્યું છે, સરવર ત્યાં સુખધામ;
પરોપકારી પાંડવોનું છે, એ અતિ અબ્દુત કામ. ૧૫૭
સંતહૃદયસમ સ્વચ્છ ઘણું છે, નૃપગુણસમ ગભીર;
કુટિલ ભૃકુટિવાળાં સ્ત્રીવદનસમ, મધુર તેહમાં નીર. ૧૫૮
અથવા કોતરો યુધિષ્ઠિરે^૨ ભરો, સ્વાંત^૪ વિમળતા એમાં;
ખીજ પાંડવોએ^૫ નિજગુણની, ગંભીરતા ભરો તેમાં. ૧૫૯

૧ વિશેષ શીતળતા. ૨ જેમ, પ્રમાણે. ૩ હસ્તિનાપુર-
ના પાન્ડુ રાજાનો જેઠપુત્ર. કૌરવોએ કપટદ્યુતમાં હરાવી પાન્ડુ-
વાને વનવાસ દીધો તે વનવાસમાં એએએએ ધણાં સકૃતો કર્યા
છે. જુનાં અદ્ભુત ક્રમોના બનાવનારની તવારીખ મળતી નથી
ત્યારે તેવાં ક્રમો સાથે આજે પાન્ડુનો સંબંધ જોડેછે, તેમ
ત્યાંના લોકો એ સરોવરને પાન્ડુવાનું બનાવેલું કહેછે, તે ખરું
પણ હોય. ૪ પોતાનું અંતઃકરણ. -મહાભારતમાં યુધિષ્ઠિરના
સદ્ગુણોનું જે વર્ણન કર્યું છે તેમાં તેના અંતઃકરણની વિશુદ્ધતા
બહુ વખાણી છે. ૫ અર્જુન, ભીમસેન, નકુલ અને સહદેવ.
ભીમસેન ઉચ્ચ પ્રકૃતિનો હતો તથાપિ તેણે યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાનું
અતિ દુઃખના પ્રસંગમાં પણ ઉલ્લંઘન કર્યું ન હતું, તે પરથી તે
ગંભીર પ્રકૃતિનો હશે એમ સંભવે છે. ખીજ ભાઈઓ તો
નિરંતર યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞામાંજ રહેતા હતા.

પતિનાં પાવન કૃત્ય ભણી પછી, કુટિલ ભૂકુટિ કરી કોડે;
 દ્રૌપદિએ^૧ અતિ પ્રસન્ન વદને, હશે નિરખિયું હોડે. ૧૬૦
 તેથી તમાં સ્વચ્છપાણું વળી, ગંભીરતા મધુરાઈ;
 હશે શું આવ્યાં મુજમન ભાસે, ચતુરતાણી ચતુરાઈ. ૧૬૧
 એમ ચાલતાં ખામ્ખટકીની, દુર્ઘટ હુગરી આવી;
 પુનેથી ચાળીશ મૈલ પધારી, સ્વારી નૃપની સુહાવી. ૧૬૨
 ચઢવા માંડ્યો ઘાટ ચઢણુ તે, છાતિભેરનો છેક;
 વારંવાર વખાણુ કરું શાં, વાણું તણાં સવિવેક. ૧૬૩
 કર્મકાન્ડની પૂર્ણાદૃતિ કરી, ઉપાસના આરંભ;
 કરિયો જાણે કોડ ધરીને, દ્વિતી ત્યાગી દંભ. ૧૬૪
 રચનાબંધ શિખર ગિરિકેરાં, સપાટિ ઉપર સ્વચ્છ;
 વિમળગુણે પરિમિત વિવેકિ જ્યમ, દૃપાળ મહિપતિ કચ્છ.
 વિવિધ વિહંગમરે શૃંગતરૂં પર, મુખે મધુર સ્વર તાણે;
 વિમળ હવા ધણી ખાવા તેડે, જતા પંથાને જાણે. ૧૬૬
 કેટલાક ખોરા હુંગર ખાહું, વૃક્ષ દ્વીસે વચગાળે^૪;
 ગૌરવર્ણના ગૌરમટીથી^૫, નર વિસ્મય થઈ ન્યાળે. ૧૬૭
 જાણે ગુણુ ગંભીર નૃપતિના, સુભગ માન માટેજ;
 કર ટોપી ગ્રહિ શીશ ઉઘાડે, ઉભા સભ્ય અંગ્રેજ. ૧૬૮
 શિખર ગગનચુમ્બિત^૬ અતિ આરૂં, ગિરિનાં ઘણાં જાણાય;
 નીચે ઉભા રહી હુંચે ન્યાળતાં, પાધડી પણ પડી જાય. ૧૬૯

૧ પાંચાલ દેશના દ્રુપદ રાજાની પુત્રી. એના સ્વયંવરમાં
 મચ્છવેંધની સરત હતી. અર્જુન મચ્છવેંધ કરી એને પરણ્યો.
 પણ પછી કુંતીમાતાનાં વચનથી એ દ્રૌપદી પાંચે પાન્ડવોની સ્ત્રી
 બન રહી હતી. વનવાસમાં તે સાચે હતી. ૨ પશ્ચિમો. ૩ શિખર.
 ૪ વચલા ભાગે. ૫ ગોરી માટી. ૬ આકાશને ચુંબન કર-
 નારાં—અર્થાત્ ધણુ ઉંચા. ૭ સુંદર.

આમ્પટકી ગિરિનોકટિ મારગ, પાળસહિત પેખાય;
ઉપર ચઢી જોતાં ઉપમા ઉર, આવે એવી પ્રાય. ૧૭૦
કંઠારો લંગોટી કટિમાં, શિર ટોપીથી સુહાવી;
અન્ય અંગ મેલી ઉઘાડાં, ઉભો ખત્તાસી આવી. ૧૭૧
કંઈ રથના પાટા ખસી પડિયા, ચક્ર થયાં કંઈ ચૂર્ણ;
આમ્પટકીની ડુંગરો કેરો, પંથ કરતાં પૂર્ણ. ૧૭૨
મૈલ કપાયા સુડતાળિશ તવ, સુરેલ આઠ્યું સારૂં;
ખીજો ખંગસો પ્રવાસી માટે, ચાહી રચ્યો ત્યાં ચારૂં. ૧૭૩
નિર્મળ નીર તણી નીરા નહીં, મંદ પ્રવાહિની આવી;
સેતુ પરમ સુંદરપર ચઢીને, ભાળતાં તે ભાવી. ૧૭૪
સ્નેહથી નિસ્પૃહ^૧ લાલચુ પિયુની, નાખે નાર નિસાસો;
પિયેરિયાં પણ પુરો ન પાડે, સદાય સાસરવાસો. ૧૭૫
એવી નારી દિનદિન દુર્બળ, સુકાતી જ્વલ શરીરે;
તાદૃશ મૂઢમ પ્રવાહ અંગની, નીરા નહીં નિરખી રે. ૧૭૬
વિમળ આઠ્યું પછી વાઈગામ જ્યાં, વારવવાસ^૨ વિરોધ;
કુણ્ણાનહીંને કાંઠે વચ્ચું છે, બહુધા લાગ્યું ખેરા. ૧૭૭
ચોપન મૈલ પુનેથી ચહીને, આઠ્યા વેગ અધિક;
ત્રીજો ખંગસો પ્રવાસી માટે, કર્યો છે ત્યાં ઠીક. ૧૭૮

૧ ખેતમાતાજી-ગુજરાતમાંના અરેતર વિભાગના તેર
ગામના લેહ્યા પાટીદારોની ન્યાતમાં જેઓ કુળવાન ગ-
ણાય છે તેઓ પેરામણીમાં કન્યાના બાપ પાસેથી ઘણા રૂંચે
લે છે. પરણીને ઘરખાર માંડે, સંતતિ થાય ત્યાંસુધી પણ કન્યા-
ના બાપે જમાઈને અને દીકરીને ઘણુંજ આપવું જોઈએ. જે-
નાં માબાપ તરફથી વધારે આમદાની હોય તે સ્ત્રી તેના વરને
તથા સાસરીયાંને વિશિષ્ટ બહાલી, પછી ગુણુ ને રૂપગમે તેવાં હોય.
એ રીતિમાં હમણાં થોડો સુધારો ચાલે છે. ૨ આહ્વાણ.

સુહામણાં સુરમંદિર તીરે, ખાધેલા ખાહુ ધાટ;
 સેતુની^૧ શોભા નિરખિ અલૌકિક, ઉરના દૂર ઉચ્ચાટ. ૧૭૯
 નાહિ ધોઈ નિર્મળ નરનારી, પૂજે પ્રભુ સહુ કોય;
 અહો ભાગ્ય ભવમાંય નિરંતર, હરિપદ ચિંતન હોય. ૧૮૦
 થયા ખરા મધ્યાનહુ ત્યહાં રવિ, તપ્યો પ્રચંડ તમામ;
 આકુળવ્યાકુળ સર્વ થયા ઉર, લાલમ^૨ મુખે લલામ^૩. ૧૮૧
 કાર્ય તણ અનિવાર્ય^૪ ગરમીથી, જન સંતાય સભીત;
 ક્રોધવંત નૃપને નિરખી જ્યમ, અરિ ભાગે ડરો ચિત્ત; ૧૮૨
 જનદવરાયની^૫ જે જન ઉપર, કૃપાનજર રજ હોય;
 દેનારૂં પરિતાપ ન તેને, કળિમાં જોતાં કોય. ૧૮૩
 ખેઠા ખાહુ તેથી સહુ જનનું, અકડાઈ ગયું અંગ;
 આધાપાછા થયા ઉતરિયા, ત્યાં જન તેહ પ્રસંગ. ૧૮૪
 કમળાસન કરી ઉપાસના જન, કરતાં કષ્ટ સહેછે;
 ટટાર^૬ થઈ પૂર્ણાહુતિ^૭ વેળા, પ્રદક્ષણા શું ફરેછે ? ૧૮૫
 ભીડ કરી ઊભાં ભીખારી, જાગે વિપ્રસમાજ;
 દાન દક્ષણાશાએ મળિયા, નિરખીને નરરાજ. ૧૮૬
 તીર્થગોરનો ડુખાવવા હક, આંચો વાડવ એક,
 “ગોર કરો નરરાજ મને હું, છઠાં પ્રવીણજ છેક.” ૧૮૭
 પરમ વિકટ ડુંગરી પુસુરની, ચઢવી ખાહુ મુશ્કેલ;
 તેણે ટાયરાં તણેને જોડયા, ખચ્ચર પાય ઠરેલ. ૧૮૮
 ઉપાસના તણે જ્ઞાનવિષે જવ, લાયક વૃત્તિ લાગે;
 ભેદાભેદ ખધી વસ્તુથકી, ભણી રીતે તવ ભાગે. ૧૮૯

૧ પુલ. ૨ લાલાશ. ૩ સુંદર. - ૪ ન અટકાવી શકા-
 ય એવી. ૫ શ્રીકૃષ્ણ, અથવા યદુકુળના રાજાની. ૬ મીઠા
 ઉભા રહીને. ૭ યજ્ઞમાં હોમનું કર્મ જે દિવસે મંપૂર્ણ થવાનું
 હોય તે દિવસે નાજિએરહોમતી વખતે ઉભા થવું પડે છે.

માન અમાન ન જ્ઞાન થયે મન, સમદર્શી સંસારે;
 જીવનમુક્ત તે જન જગમાહે, પેખી જોતાં પ્યારે. ૧૯૦
 હજુ પુછ ટુંકાં ખચ્ચર પણ, ઠરેલ પગનાં ઠીક;
 ચાલ્યે ચપળ ચઢાણઉપર તે, એ ખપ યોગ્ય અધિક. ૧૯૧
 કેટલેક સુધી સપાટ મારગ, અચળ ચઢતાં આવે;
 ઉભય ખાજુ માર્ગની અનુપમ, સુંદર તરે સોહાવે. ૧૯૨
 ઘણું ગાઉ સુધી છૂટા છૂટા, તૃણ ને વૃક્ષ વિનાના;
 કરિવર^૧ કાય સમાને કાળા, નિરખ્યા ડુંગર નાના. ૧૯૩
 મનુષ મસ્તકાકાર મનોહર, પહાણ સમીપ પહેલા;
 મૃતિકારક્તચ્છી^૨ મિશ્રિત દીસે, ખડુ ભુખરા ને મેલા. ૧૯૪
 એવી પૃથ્વી અવિલોકી ઉર, અનુપ કલ્પના આવી;
 ધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્રની^૩ જાણે, સમરભૂમિ^૪ સોહાવી. ૧૯૫
 ભીષ્મ^૫ કર્મ કરી માર્યા ભીમે^૬, ગજ ખળવંત ધણેરા;
 રથે ખેંસી પારથે^૭ મહારથો^૮, વીર હણેલ વડેરા. ૧૯૬
 ધાવ સ્થાનથી ઝરે ઘાણું જ્યમ, શોણિત^૯ ગેરે સમાન;
 પડ્યા વીર ગજપ્રાણવિના થઈ, ઉપમા શી કહું આન? ૧૯૭

૧ શ્રેષ્ઠ હાથી. ૨ રાતી માઠીથી. ૩ પાંડવ કૌરવની
 મહા ભારત લડાઈ જે કેકાણે થઈ તે સ્થળ. હાલ જાનિપતના
 મેદાનને નામે ઝાળખાપ છે. ૪ રણભૂમિ. ૫ ભયંકર
 ૬ ભીમસેન. કૌરવ પાંડવનું અક્ષર દિવસ મહાભારત યુદ્ધ ચા-
 લ્યું હતું. કુરુક્ષેત્રનપક્ષી કરણે ભીમસેનને અતિશય સંકડામણમાં
 એક દિવસ યુદ્ધમાં આણેલો હતો ત્યારે ભીમસેને પોતાનું હતું
 તેટલું ખળ વાપરી કૌરવ દળનો ધોર સંહાર કર્યો હતો તેમાં
 હાથી ઘણા માર્યા હતાં. ૭ અર્જુન. ૮ દશહજાર ચેદ્ધાઓની
 સાથે એકલો લડનારો. ૯ લોહી.

ચઢણ થતાં શરૂ ઉભય ખાનુએ, વાડ વડી ત્યાં આવે;
 પાસે ખીણ ગંભીર પરમ તે, ભીતર ભય ઉપજાવે. ૧૮૮
 ભેરવજનપ તણો ભય ભરિયો, ભે ઉર તર્ક કરાય;
 છુટે કમકમી ધડકે છાતી, રોમાવળી ખડો થાય. ૧૮૯
 ખીણ સમીપ સપાટ ભૂમિપર, ચોરસ ક્ષેત્રો ચાર;
 પાળ ફરતિ ઝ્યારા શુભ મધ્યે, ધાન્યથી લીલા ધાર. ૨૦૦
 ખાંધી પાલવ કેર મનોહર, લલિત છુટા ભરી લીલા;
 સુકવી ચુંદડિયો શું ખતરીએ, ખોરી ચતુર્દિશ ખીલા. ૨૦૧
 ધુમટાકાર ઘણી ડુંગરીયો, ઝાઝી શોભા જોની;
 નીચેથી સંધિઓ ઠેઠ સુધી, તૂણ વચગાળે તેની. ૨૦૨
 કટિએ રાખી કમાન મનોહર, ખટકો મનથી ખસેડી;
 પરમ રમ્ય પરિધાન કરી ઉભી, લીલું ગવન શું લેડી. ૨૦૩
 વિલોકતાં પાછું ફરી પ્રેમે, વાઈ ગામની વાટ;
 તલેટીસુધી તે ત્રાંસી સીધી, ઘણો રૂડો છે ઘાટ. ૨૦૪
 વાઈગામ વાંસે પડ્યું જાણી, કુટિતપાણુ તણ કોડે;
 સીધો થઈ શું સર્પ પેસવા, હરિને દરભણી દોડે. ૨૦૫
 છ સાત મૈલ ચઢાણ ચઢ્યાપછી, શંકા સર્વ નિવેડી;
 તાજ ખળના તુરંગ જોડ્યા, ખચ્ચર મૂંઝ્યાં ખસેડી. ૨૦૬

૧ જે સુખ આ જન્મમાં પ્રયાસ કરતાં પણ પ્રાપ્ત
 ન થાય તે સુખ ખીજ જન્મમાં મેળવવા અથવા મનનું
 વાર્ધુ થવા સાર કાશીમાં જઈ કરવત મૂકાવવાની વિચિત્ર રીત
 જૂના વખતમાં ચાલતી હતી, તેમ તેવા કારણસર પર્વતના ઉંચા
 શિખર પર ચઢીને ત્યાંથી કુદકો મારી પ્રાણ ત્યાગ કરી ઇચ્છ્યું
 સુખ ખીજ જન્મમાં મેળવવાનો ચાલ હતો. એ પ્રમાણે શિખર
 પરથી પડી મરવું તેને ભેરવજનપ કહે છે. ૨ રંગનું કામ
 કરનાર. ૩ સાંધો. ૪ ગૃહસ્થની સ્ત્રી.

અધિક વેગથી આગળ ચાલી, સ્વારી નૃપની સારી;
 સૂર્યતાણી પણ પૂર્ણ ઉચ્ચતા, કથું શું તે દુષ્કારી. ૨૦૭
 જ્યમ જ્યમ થાય સમીપ પદામ્બુજ^૧, પ્રતાપપુંજ પ્રભુના;
 ત્યમ ત્યમ તાપ ટળી તન શાન્તી, ઘણીજ થાય સુગુંગાર. ૨૦૮
 એમ ચાલતાં પંચગિની પણ, પુનિત પંચવટી^૩ તુલ્ય;
 પુનેથી ખાસઠ મૈલ ઉપર તે, આબું સ્થાન અમૂલ્ય. ૨૦૯
 ચોથો ત્યાં ખંગલો ચણેલો, મુસાફરોને માટે;
 પરમ સુલભ સુખ પ્રવાસી જનને, એમ મળે એ વાટે. ૨૧૦
 મહાખજેશ્વરનો ગિરિ ત્યાંથી, સ્પષ્ટ જણાતો જોઈ;
 હર્ષ હાસ્યમિશ્રિતની કલ્પના, પુરૂં સુણજે સહુ કોઈ. ૨૧૧
 જાણે યદુકુળ નૃપને જોઈ, શશિશેખર^૪ જગત્રાતા;
 પરંપરાનું પરમ સખાપાણું, સંભારી શું સુખદાતા. ૨૧૨
 સજે આભૂષણ શુભ સર્વાંગે, મિલન પ્રસંગ વિચારી;
 ભુજંગના મુજ^૫ કોપિન^૬ કરિયાં, શશીમુકુટ શિરધારી. ૨૧૩
 વિભૂતિદાતા^૭ સેવકને, તન વિભૂતિ^૮ ચોળી વિશેષે;
 ઉભા થયા ગિરિશિખર ઉપર શુ, મહીપ જોવા મિષે. ૨૧૪
 કિરિટચંદ્રના પિયૂષ^૯ મિશ્રિત, કૃપાકિરણ વિસ્તારી;
 ખાર મૈલપરથી રથ નિરખ્યો, ભૂપતિકેરો ભારી. ૨૧૫

૧ ચરણકમલ. ૨ સારા ગુણવાળી શાન્તિ. ૩ નાશકથી
 અર્ધમૈલ દૂર પંચવટી છે ત્યાં લક્ષ્મણનું તપોવન છે. ૪ શંકર.
 સમુદ્ર મંથન કરતાં જે ચૌદ રત્નો નીકળ્યાં તેમાં ચંદ્રપણ નીકળ્યો,
 તે ચંદ્ર શિવે પોતાના મુકુટમાં આરોપિત કર્યો છે તેથી તેમનું
 શશિશેખર એવું નામ પ્રસિદ્ધ છે. ૫ કોપીન ભરત્રી રાખવા
 કમરની આસપાસ જે નાળીઓનાં છાંડાંનું વણીને દોરડું કરે
 છે તે. ૬ લંગોઠી. ૭ વૈભવના આપનાર. ૮ ભરમ.
 ૯ અમૃત-ચંદ્રમાં અમૃત છે, તે ચંદ્ર શંકરના મુગટમાં છે
 તેથી મુકુટનાં ચંદ્રના અમૃતથી મિશ્રિત થયેલાં કૃપાકિરણ.

ઉગ્ર^૧ સ્વરૂપ ત્યાંથી અવિલોકી, અંતરમાં અકળાઈ;
 ઉભી પુછડીએ પાછે પગલે, નાહી ઉષ્ણતાખાઈ^૨. ૨૧૬
 જ્ઞાનરૂપ ભૂપની ભામની, સુગુણા શાન્તિખાઈ^૩;
 લીલા અમને રક્ષણનીએ, શુભ સાદર કર માહી. ૨૧૭
 હોય સ્વભાવ કુલિનકામનીનો, કોમળ કર્ણાવંત;
 શકે ન દેખી દુષ્કિત સુજનને, આણે દુષ્કનો અંત. ૨૧૮
 ગંભીર ઘોષ કરંતો, હૃયરથ, આગે જ્યમ જ્યમ આવે;
 હર્ષ માય નહિં હર ઉર જાણે, કર્ણનાથ કહાવે. ૨૧૯
 સ્પષ્ટ જણાય સમીપ જતાં ગિરિ, દૂર થતી કાળાશ;
 ફેરફાર નિરખી નૌતમ અતિ, તર્ક કર સહુલાસ. ૨૨૦
 હર્ષવેગથી અંગ પ્રકુલ શિવ, ભૂષણ તંગ તમામ;
 કોપીન મુજના ભુજંગ અંગથી, સરી પડ્યા શું ઠામ! ૨૨૧
 કર પ્રસારી કર્ણાનિધિ કોડે, જેમ આલવા જાય;
 ભય પામી ઉર ભુજંગ ત્યમ ત્યમ, પ્રભુથી દૂર પળાય. ૨૨૨
 ટુંકા સમજી તાણીને લાંબા, જો કરશે ત્રિપુરાર;
 પુટ્યે આંકડા તરફડી મરશું, જાણી કદુકુમાર^૪. ૨૨૩
 ઘોર આડિમાં ભરાઈ ખેઠા, નિરાશ થઈ શિવભય.
 ઉભા દ્વિગંધર^૫ સંકોચાઈ, જય જય જોગી સ્વરૂપ. ૨૨૪
 એક કહુ ગણ હસિ મુખ હરને, દેવ પધારો દેરે;
 શિવ મંદીર પેઠા શરમાઈ, કવિજન નમી કહેરે. ૨૨૫

૧ શંકરનું સ્વરૂપ. વિષ્ણુ મંહારસમયે એવું ભયંકર રૂપ ધારણ
 કરે છે એ કારણથી શંકર ઉગ્ર નામે પ્રસિદ્ધ છે. ૨ ગરમી ખાઈ.
 ૩ શીતળતા ખાઈ. ૪ કદુના દીકરા. મુર્ખજનની માતાનું નામ
 કદુ. ગરડની મા વિનતા અને કદુ એ બે બેનો થાય. ૫ દ્વિગા-
 યો રૂપી વસ્ત્ર છે જેમને એવા શંકર. અર્થાત્ નમ.

કવિનાં મનમંદિરમાં એ રૂપ, કરશે નિવાસ ક્યારે;
 અહો ભાગ્ય તું સહાય કર, શિવ, એ વિનતી ઉરધારે. ૨૨૬
 શીતળ મંદ સુગંધી પવનના, તરંગ ચાલ્યા ત્યાંથી;
 સમથ શિવસામિપ્ય^૧ કહો ત્યાં, કલેશ ઉખણતા ક્યાંથી. ૨૨૭
 શામ્યા સર્વ પરિતાપ સર્વના, પંચગીનીથી પ્રમાણ;
 મળ્યો મહાશય મહાખલેશ્વર-તણો, ખરો સુખ ખાણ. ૨૨૮
 કારમી ઝડપ કરે સારથી, એ-કેકયો થાવા આગે;
 જનૈયાર જ્યમ ધી પાવાતક, હોડ કરીને હાંકે. ૨૨૯
 છ વાગતાના નીકળેલા તે, બપોર પછી ખે વાગ્યે;
 સાથ મહિત નરનાથ પધાર્યા, અતિવેગે સહુ આગે. ૨૩૦
 ખાર કલાકનો મુસાફરી તે, આઠ અવરમાં કીધી;
 મહાખલેશ્વરને ચરણે નમી, લાયક શાન્તિ લીધી. ૨૩૧
 સુધડ ળંગલો ખોહિમિયા^૨ તે, શણગારી કીધ સારો;
 ફરતાં તર ફાલેલ કુલેલાં, ઉત્તમ એહ ઉતારો. ૨૩૨
 વિપિન^૩ તપોવન^૪ વ્રુદ્ય ફરતું છે, વળી એકાન્ત વિશેષ;
 સુધડ તર્કસંકલના જ્યાં વસી, ખંધાયે બહુ ખેશ. ૨૩૩
 ત્યાં નિવાસ યદુકુંજ નૃપનો જ્યમ, નંદનવને સુરેન્દ્ર;
 સોળકળા સંપૂર્ણ ભૂપકુળચંદ્રતણો સુખચંદ્ર. ૨૩૪

૧ શિવનીપાસે. ૨ વરની સાથે જનારા માણસો. ૩ વર
 ખીજે ગામ પરણવા જવાનો હોય ત્યારે રથ પેલ ગાડાં વગેરે
 વાહનો જોતરી જનૈયા તેની સાથે જાય; તેમાં જે વાહન પહેલું
 વરને સામરે પહોંચે તે વાહનના બલદને કન્યાનો ખાપ બધા
 કરતાં વિશેષ ધી પાયછે. એ લાલચથી જનૈયા બહુજ જોરમાં
 બળદ દોડાવેછે. ૩ એ નામના મુખર્ષના યાહુદી બ્યાપારી
 સુર. ૪ વીડ સાસુનો છે. ૪ વન. ૫ તપ કરવાનું વન.

નિરખી નિરખી હરખે ઉર સૌનાં, શીતળ થાય શરીર;
ભાસે દિવ્ય નવીનતા સરવે, ગિરિવર ગુણ ગંભીર. ૨૩૫
વૃક્ષ નવીન ફળફૂલ નવીન નરનારી નવીન પોશાકે;
ભાષા ભૂમિ નવીન સહુ ભાસે, વરણવતાં જન થાકે. ૨૩૬
મરવાસી^૧ જન અમરાપુર^૨, અવિ-લોકી અચંપો પામે;
અબ્દુત રચના નિરખી તેમ સહુ, ચિત્ત ચકિત તે ઠામે. ૨૩૭
પરિજનના વિશ્રામધામ નૃપ, એ દિન કૌંધ આરામ;
વિગતપરિશ્રમ થયા સુવિગતે, કરવા મંગળ કામ. ૨૩૮
પ્રથમ પરસ્પર મિલન કાર્ય ગુણ-વાન ગવર્નર સાથે;
મહામતિ મેંખર કૌંસિલના, ભેટ લિયે ભલિભાંતે. ૨૩૯
પરમાદર પુછી કુશળ પરસ્પર, વળગે વિધ વિધ વાતે;
ઘણા દિવસનો ગાઢ પરિચય, હોય ન જાણે આ તે ! ૨૪૦
ખોલણું ચાલણું મળણું મનોહર, દેખી થાય સહુ દંગ^૩;
વિવેકનિધિ પશ્ચિમ વસુધા પતિ-તણો^૪ રહાય સૌ સંગ. ૨૪૧
વાણી વિનય ભરી પ્રિય પરિમિત શબ્દ અથિત શોભે છે;
સુણવા તે મહામતિનાં મન પણ, લક્ષવસા લોભે છે. ૨૪૨
બુદ્ધિ વિશાળ હરેક વિષયમાં, પ્રવીણતા નિરમાની^૫;
મુખપર સ્પષ્ટ વિરાજતી ગંભીર-તા મહોપાળપણાની. ૨૪૩
એ આદિક ગુણ જ્ઞાન ઘણાંથી, દેશીવિદેશી તમામ;
પ્રગટપણે મુખ કરે પ્રસંશા, ધન્ય નૃપતિ મતિધામ. ૨૪૪
મહાખલેશ્વરમાંય ગાળશે, ગ્રીષ્મકાળ મહોપાળ;
એવું જાણી કરૂંછી શ્રીમંતો, આવ્યા ત્યાં આ સાલ. ૨૪૫

૧ મારવાડનો રહેવાસી ૨ દેવલોકોની પુત્રી. ૩ અચંપ જન-
યતું. ૪ પશ્ચિમ દિશાભણીની પૃથ્વીના સ્વામી-કચ્છદેશ હિંદુસ્તા-
નના પશ્ચિમ ભાગમાં છે તેથી. ૫ અભિમાનવિનાની.

નૃપમિલાપ ત્યાં થશે નિરંતર, જે ગુણવાન ધણાજ;
ભીષ્મ ગ્રીષ્મનો ભય વળી ટળશે, એક પંથ દો કાજ. ૨૪૬
વૈશ્ય^૧ ધણા વકરે કરવાને, દૂરથી આંબ્યા દોડી;
ગરમ^૨ વસ્ત્રના ભરી ગાંસડા, જર લેવાને જોડી. ૨૪૭
હીરા મોતી માણિક્ય મનોહર, અવેરો લાંબ્યા આઝા;
ખપશે તો ઠીક નહિં તો થઈ શું, તાજું હુવા લઈ તાજ.
કચ્છી ફેરિયા ત્યાં પણ ફરતા, માલવિવિધ લઈ માથે;
નિરખી નિરખી નિજ નૃપને હરખે, મગ્ન રહે મન સાથે.
જ્યાં વિચરે ત્યાં સહુ ને જણવે, સાભિમાન^૩ સાનંદ^૪;
આંબ્યા છે ભૂપતિ અમારા, કૃપાણુ ને સુખકંદ. ૨૫૦
કપટપટ્ટ^૫ ને કૃપણ કસરીયા, મારવાડી ત્યાં મેલા;
વ્યાજરૂપે કાળજ કંઈનાં ખઈ, ખહુ તન પુષ્ટ^૬ ખનેલા. ૨૫૧
જીવદયા^૭ પ્રતિપાળ કહાવે, અંશ ન જીવદયાનો;
સ્વરૂપ^૮ કહાવે પણ કર્મ કુટિલ, જેમ જગતજન જાણો.
એ આદિક વર્ણન પછીથી હું, કરીશ કોડ ધરીને;
પ્રથમ વરાણું નૃપચરિત્ર નિર્મળ, હોસે નમી હરિને ૨૫૩

૧ વેપારીવર્ગના. ૨ હિનનાં લુગડાં-મહાખલેશ્વરમાં ટાઢ
પડે છે તેથી ત્યાં ગરમ લુગડાં પહેરી રાખવાની જરૂર છે.
૩ અભિમાનમહિત. ૪ આનંદમહિત. ૫ કપટ કરવામાં
ચતુર. ૬ જાડા. નાભીથી નીચે ધોતીનું પહેરવાનો મારવાડી-
આનો આલ છે તેથી તેમના પેટનો ફાંદો દેગડાસરજો ખનીને
તેમની જાડાઈમાં વધારો કરેછે. ૭ નાનાજીવો જેવાંકે કીડી
મંકેડી આંચડ માંકણ વગેરેનું પ્રતિપાળન કરેછે પણ વ્યાજે
રૂપેયા લેવા આવેલા મનુષ્ય પ્રાણીપર તેઓ ખીલકુલ દયા નહીં
રાખતાં તેને જોડલો નીચોવાય તેટલો નીચોવેછે. ૮ વહલભ
કુળના મહારાજને સ્વરૂપ પણ કહે છે.

ખે ત્રણ દિવસે સાથ અને સાહિત્ય મળ્યાં સૌ આવી,
 પછી ત્યાં ઠરૌઠામ પર્યા સહુ, હૈયું ખડું હરખાવી. ૨૫૪
 સાથ ધણે નરનાથની સંગે, નિવાસ થળ ત્યાં નાનું;
 ભીડ થશે પ્રિથિ નિદાન શોધ્યું, વનમેદાન મઝાનું. ૨૫૫
 અર્ધ મૈલ દૂર ખોહિમિયાથી, તાણ્યા તંબુ ત્વરિત;
 શિક્ષક ઉપશિક્ષકને અર્થ, નિવાસ થળ નિશ્ચિત. ૨૫૬
 સમીપ હયશાળા રચિ સુંદર, ધાસતણી પરસાળ;
 મુનિ નિવાસસમ પવિત્ર ભાસે, સ્થળ તે વડું વિશાળ. ૨૫૭
 પૂર્વદિશાઈપો ગોખભણી ત્યાં, ઝુકી રહેલી આડી;
 સદા પક્ષવિત વૃક્ષો વિધવિધ, ઢાળપડતી વળી ગાઢી. ૨૫૮
 પત્ર વિચિત્રવડે ચક્રચકતી, લીલીછમ લલિતાંગીર;
 ખેસાડી ખડુચરની જાણે, ઝોપ ચઢાવી આંગીર. ૨૫૯
 ચાંચર૩૫૪ મેદાનવિષે રહી, પ્રભાતમાં ઉઠી પ્રીતે;
 રવિ વંદતાં ઉરે ખડુચરનું, સ્મરણ થતું એ રીતે. ૨૬૦
 ધારી ધારી જતાં એ આડી, ઘણી દૌસે ગંભીર;
 આખનું તેજ વધે ત્વમ અતિશે, શીતળથાય શરીર. ૨૬૧
 એ આડીને મથાળે ઝોપે, સુધડ ખંગલા સાર;
 દક્ષિણ દિશિભણી પંથ પુનાનો, વિલોકશે વિસ્તાર. ૨૬૨
 એહ પંથ વળી પશ્ચિમ દિશિએ, આંતરે વળ્યો ઉતારો;
 શોભી રહ્યો ગિરિકરાડ ઉપર, સીધો થઈને સારો. ૨૬૩

૧ નામદાર મહારાજાધિરાજના શિક્ષક. ૨ સુંદર અંગ-
 વાળી. ૩ મજબૂત કાગળપર રંગ રંગના ધાતુ વર્ક ચઢાવી બના-
 વેલા ઘાટ, તેને આંગી કહે છે. ૪ મંડપની બહારનો જે
 ખુલ્લો ચોક તે.

ટેમ્પલરો^૬ મરોડદાર બાહુ, ઉત્તર દિશિએ લેખો;
 આગળવધી એ પંથ અમારી, પૂર્વ દિશા હૃદ પેખો. ૨૬૪
 એ માર્ગનો પુનાના માર્ગથી, સંગમ સરવરપાસે;
 જે બાંધેલ સતારાકેરે, ભૂપતિએ ઉદ્ધાસે. ૨૬૫
 આડાઅવળી એમ અમોને, પંથ ધેર ચોકેર;
 સરિતાના ફાંટાથી બને જ્યમ, સુંદર દ્વીપર સુપેર. ૨૬૬
 મિત્ર પવિત્ર મહામતિશાળી, ઉદાર મન સુખકંદ;
 પ્રેમરૂપ જેના દિલ દરિયે, મનહર બાળ મુકુંદ. ૨૬૭
 વિજ્ઞેગ પ્રલયે^૭ મમ વ્યાકુળ મન, મુનિ માર્કંડ મહાંત;
 થયેલ જે આધારભૂત અતિ, સુણાવો વચનો શાન્ત. ૨૬૮
 મદૈવ જેનો કર્યે સમાગમ, જ્ઞાનવૃદ્ધિ ધણી થાય;
 કશી વાતે લવલેશ ન કલેશજ, પૂરણ પ્રેમ પમાય. ૨૬૯
 એવા છોટાલાલ^૮ નામ પણ, મનમોહું ગુણ મોટો;
 સમીપ તેમની વાસ સદા ત્યાં, જેનો બીજે ન જોટો. ૨૭૦
 અતિ એકાન્તપ્રિછી આરંભ્યું, આ વર્ણન અવકાશે;
 રચી સુણાવું એ રૂડા પુરષને, સુખ સજ્જન સહવાસે.
 હોય માલેનતા^૯ તે હળવે રહી, દૂર કરાવે દેખી;
 અંગ ઉમંગ વખાણી વધારે, લાયક વર્ણન લેખી. ૨૭૨

૧ મુખ્યના આગલા ગવર્નરના નામથી રસ્તો બાંધેલો છે. ૨ ખેટ. ૩ આ લખનારની નાની બેન રૂક્મિણી નામે હતી તેના મૃત્યુના સમાચાર મહા-બલેશ્વરમાં મળ્યા હતા તે દુઃખદાયક વિજોગ પ્રસંગમાં મન-રૂપી માર્કંડમુનિને જેનાં શાન્ત વચનો આધારભૂત થયેલાં એ ભાવાર્થ. ૪ રા. રા. છોટાલાલ સેવકરામ-નામદાર મહારાજાધિ-રાજના શિક્ષક. ૫ દોષ.

જવું આવવું હરવું કરવું, જમવું વસવું સાથે;
 વિદ્યા વાણી વિનોદ પરસ્પર, રાતદિવસ ભલિભાતે. ૨૭૩
 સદૈવ એવા સુહૃદજનોનો, હજો સમાગમ સાર;
 ખગ આંઝા અભિમાની દુષ્ટી, દૂર કરજો ત્રિપુરાર. ૨૭૪
 શીત હવા હેમંત ઋતુસમ, ગ્રીષ્મકાળમાં ત્યાંની;
 માટે ત્યાં જન રહે રાતદિન, ગરમવસ્ત્ર પરિધાની. ૨૭૫
 પશ્ચિમ વસુધાપતિ પધાર્યા, પ્રસરી વાત નિરધાર;
 આવે મળવા ઉપરા ઉપરી, ઉમદા અમીર અપાર. ૨૭૬
 મિરજ મુધોળ ઇથાકર કાંગલ, આદિકના યુવરાજો;
 આવ્યા મિલન ઉમંગ ધરીને, સુણી નૃપતિ યશ આજો. ૨૭૭
 પરમાદર કરી કુશળ પુછી નૃપ, સેહ જણાવ્યો સાર;
 તૃપ્ત ન વચનામૃત પીતાં તે, રૂઝ રાજકુમાર. ૨૭૮
 મન પ્રસન્ન તન પ્રકુલ થઈ સહુ, વિમળ વિવેક વખાણો;
 સેહસહિત ત્યાં છૂટા પડીને, ધન્ય દિવસ તે જાણો. ૨૭૯
 વળતી મુલાકાતે વિચરે વળી, કોણીપતિ ખેંગાર;
 એ શુભ સેહ સમાગમનું સુખ, પ્રીછી લહે કો પાર. ૨૮૦
 મતિ વિશાળ નિજ કાર્ય કુશળ અતિ, અંગ્રેજ અધિકારી;
 આવે મળવામાટ ઘણા ત્યાં, વખાણું શું વિસ્તારી. ૨૮૧
 પીલર આસખરનર ઈત્યાદિક; કુશળ કૌસિલર કોહે;
 મળતાં મુખ મલપતે મહીપને, ઉર ઉભરાય પ્રમોદે. ૨૮૨
 પ્રિયદર્શન પ્રિયવાદી મહીપતિ, મિતભાષી મતિધામ;
 વિનયવિષે વશિકરણ મંત્ર મુખ, ગણી થાકું ગુણગ્રામ. ૨૮૩
 યુરોપિયન આશ્ચર્ય થતા સુણી, ભાષા છટા ભલેરી;
 વધે સમાગમ લોભ સરવને, કીર્તિ વધી નૃપકેરી. ૨૮૪

શૂરવીર સરજ્ઞેન રોસ ત્યાં, આવ્યા મળવા માટે;
 વળી જનરલ મેરિમન વિજયિએ, ભેટ લીધી ભલિભાંતે.
 અનુપ જ્ઞેમના તન અકારો, પૂરણ પ્રકાશપાન;
 વિમળાકારે વિજયચંદ્ર^૧ ખડુ, શોભે સુયશ^૨ સમાન. ૨૮૬
 કે આવે નિજ પ્રિયા સહિત કે, મહિત કુટુંબ સનેહે;
 જતા રસિકવાણીમાં ભિન્નઈ, ગુણ વખાણતા ગેહે. ૨૮૭
 યુરોપિયનમંડળનો અતિશો, વિવેક વણ શિખવાડ્યો;
 ક્યાંથી આવડ્યો કચ્છપતિને, જેણે સુયશ જગાડ્યો. ૨૮૮
 સત્કુળને સંસ્કારતણી^૩ નથી, જરૂર અન્ય પ્રમાણે;
 પાસા^૪ માટ હીરાની પેઠે, મોટી ન ચઢે સરાણે. ૨૮૯
 પરોક્ષ^૫ સહુ તે કરે પ્રસંશા, યુરોપિયન અન્યોન્ય;
 'વયકિશોર ગુણજ્ઞાન વૃદ્ધ નૃપ, શ્રીખેંગારજીં ધન્ય'. ૨૯૦
 લાખ મૂર્ખ અભિલાખ ધરીને, લાયક કહી વખાણે;
 એક વિદ્વજન એ કરતાં શુભ, જે ગુણ જરાય જાણે. ૨૯૧
 પરમ સુલભ મેળવવો પ્રતિષ્ઠા, મૂર્ખ મમાજે મોટી;
 પંકાણું પંડિતમંડળમાં, એ અતિ કઠણ કસોટી. ૨૯૨
 શિકાર કરવો મૃગમસલાંનો, જોખમ જરા ન તેમાં;
 મહાવિકટ મૃગરાજ^૬ મારવો, અતિ ખહાહૂરી એમાં. ૨૯૩
 અજા^૭ મુખેથી સુલભ છોડવો, તૃણનો ગ્રાસ ત્વરિત;
 વિરલ^૮ વીર લઈ શકે પુજો ગજમુખ આગળથી સભીત. ૨૯૪

૧ લલાઇમાં મળેલ આંદ. ૨ સારો યશ. ૩ જે ક્રિયાથી
 મનુષ્ય અથવા પદાર્થ શુદ્ધ કે સુંદર થઇ જાયપણું પામે તે.
 ૪ હીરાને પાસા પાડી શાભીતો કરવા માટે મરાણે ચઢાવવો પડે
 છે. ૫ મોઢે નહીં પણ પાછળથી. ૬ સર્વ પશુઓનો રાજ-
 સિંહ. ૭ ખકરી ૮ કોઇકજ.

જવું આવવું હરવું ફરવું, જમવું વસવું સાથે;
 વિદ્યા વાણી વિનોદ પરસ્પર, રાતદિવસ ભલિભાતે. ૨૭૩
 સદૈવ એવા સુહૃદજનોનો, હજ્જે સમાગમ સાર;
 ખગ ઝાંઝા અભિમાની દુષ્ટથી, દૂર કરજે ત્રિપુરાર. ૨૭૪
 શીત હવા હેમંત ઋતુસમ, ગ્રીષ્મકાળમાં ત્યાંની;
 માટે ત્યાં જન રહે રાતદિન, ગરમવસ્ત્ર પરિધાની. ૨૭૫
 પશ્ચિમ વસુધાપતિ પધાર્યા, પ્રસરી વાત નિરધાર;
 આવે મળવા ઉપરા ઉપરી, ઉમદા અમીર અપાર. ૨૭૬
 મિરજ મુઘોળ ઇંથાકર કાંગલ, આદિકના યુવરાજો;
 આઘ્યા મિલન ઉમંગ ધરીને, સુણી નૃપતિ યશ ઝાઝો. ૨૭૭
 પરમાદર કરી કુશળ પુછી નૃપ, સ્નેહ જણાવ્યો સાર;
 તૃપ્ત ન વચનામૃત પીતાં તે, રૂડા રાજકુમાર. ૨૭૮
 મન પ્રસન્ન તન પ્રકુલ્લ થઈ સહુ, વિમળ વિવેક વખાણો;
 સ્નેહસહિત ત્યાં છૂટા પડીને, ધન્ય દિવસ તે જાણો. ૨૭૯
 વળતી મુલાકાતે વિચરે વળી, ક્ષોણીપતિ ખેંગાર;
 એ શુભ સ્નેહ સમાગમનું સુખ, પ્રીછી લહે કો પાર. ૨૮૦
 મતિ વિશાળ નિજ કાર્ય કુશળ અતિ, અંગ્રેજ અધિકારી;
 આવે મળવામાટે ઘણા ત્યાં, વખાણું શું વિસ્તારી. ૨૮૧
 પીલર આસપ્પરનર ઇત્યાદિક; કુશળ કૌસિલર કોડે;
 મળતાં મુખ મલપતે મહીપને, ઉર ઉભરાય પ્રમોદે. ૨૮૨
 પ્રિયદર્શન પ્રિયવાદી મહીપતિ, મિતભાષી મતિધામ;
 વિનયવિષે વશિકરણ મંત્ર મુખ, ગાંધી થાકું ગુણગ્રામ. ૨૮૩
 યુરોપિયન આશ્ચર્ય થતા સુણી, ભાષા છટા ભલેરી;
 વધે સમાગમ લોભ સરવને, કીર્તિ વધી નૃપકેરી. ૨૮૪

“હાસ્યદૂધ પીજે અતિ હોસે, અચ્ચનીર કરી ન્યારું;”
 “શું શિખવું તું ધણી સમજણી, ધણીની માનીતો ધારું.”
 કરવા વિદ્યાભ્યાસ ખીરાજે, નૃપકિશોર ખે કોડે,
 પાનું ઉધાડે ત્યાં પ્રગટપણે, દ્વારપાળ કરજોડે. ૩૦૭
 “આવે મળવામાટ ફલાણો”, ઉઠે સુણી અવનીપ;
 એમ દિવસ આખો ભીડભારે, રહાણા નૃપતિસમીપ. ૩૦૮
 મહાખળેશ્વરમાં જનને જ્યમ, ઠંડી પજવવા મંડી;
 આવી લાગી અભ્યાસે પણ તે, થોડી થોડી મોઠી ઠંડી.
 સહિત સાથ દિન એક મહીપતિ, અધધા સન્મતિમેયી;
 પવિત્ર દર્શન માટ પધાર્યા, મહાખળેશ્વરકેરા. ૩૧૦
 માલ્કમપેઠથી^૧ મહાખલેશ્વર, માપેલા ત્રણમૈલ;
 આવે ઉત્તર દિશાભણી જતાં, સીધો વટાવી રૌતર. ૩૧૧
 એલ્ફીનીસ્ટન પોષ્ટ તણે છે, એજ પંથ અનુકૂલ;
 આછી^૨ આડી એ પંથે આવે, મનહર મંગળમૂળ. ૩૧૨
 જતાં જમણીખાણુભણી દૂની, ગંભીર ખીણ મેં દીઠી;
 પ્રગટ ગુપ્ત પળપળમાં મધ્યની, પાંખી^૩ ગહન^૪ આડીથી.
 નખરાં^૫ કરી નર નિરખી કુલટા, કાણી લાજ જ્યમ કાઢે;
 અથવા ખળની પ્રીતિતુલ્ય એ, પરમાશ્ચર્ય પમાડે. ૩૧૪
 આગળથી સગવડ કરાવી શુભ, માણસ મોકલી ભૂપે;
 જાણ્યું તેથી ત્યાંના વિપ્રોએ, તણાય તૃણાકૂપે. ૩૧૫

૧ માલ્કમપેઠને ત્યાંના લોકો “નેર” કરીને કહેછે. નેરનું નામ “માલ્કમપેઠ” સતારાના રાજાએ મરનાર સુર જોન માલ્કમની યાદગીરીમાટે પાડ્યું છે; કેમકે એ સાહેબે તે ઠેકાણું વસાવવામાં ધણી મહેનત લીધી હતી. ૨ પર્વત. ૩ છોટે છોટે, થોડી. ૪ છોટે છોટે. ૫ ઘાટી-ભરમક. ૬ ચાળાચસકા-લેકાં.

“અહો કીર્તિ^૧ તું તારી મેળે, પરણી પાત્ર અવિલોકી”
 “નહિં રાખે નૃપ અન્ય મિથા સમ, તને જનાને રોકી.” ૨૯૫
 “નહિં ભય નાજરબો તુજને રજ, ગોલોયૂથ નહિં ઘેરે;”
 “સદા સ્વતંત્ર દિગંતર ફરતી, પરવરજે રૂઝો પેરે.” ૨૯૬
 “કરોી ખટપટ તારે તલભાર ન, સદા સુખી સલુણી તું;”
 “અનાયાસ^૨ તુજ વશ અવનીપતિ, જેમનું મન તેં જીત્યું”
 “જીવાઈમાં લેશે એકાદું, અન્ય રાણિયો ગામ;”
 “ખુલો રહેશે રાજ્યખજનો, તુજકારણે તમામ.” ૨૯૮
 “તન મન ધનથી તુજ વૃદ્ધચર્યે^૩, કરશે અમ કુળમાણ;”
 “ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ” તું એવી, પિયુની પ્યારી પ્રમાણ.”
 “દૂર પડી માટે મન ઉતારનો, કરોશ કશોય ન કલેશ;”
 “અધિક લોભ મમતા અવનિપની, તુજપર થશે હમેશ.”
 “પાસ. રહે પરચારા વર્ષ પણ, હસે ન મન ખળસાથ;”
 “સજ્જન હોય દિગંતરમાંપણ, મનન તેનું દિનરાત.” ૩૦૧
 “અહો કીર્તિ તું કચ્છપતિની, કામની સ્વચ્છ કુતીને;”
 “જયમ જયમ દૂર જઈશ ત્યમ ત્યમ તું, પ્રિય લાગીશ પતિને”
 “કોઈ સમે પંડિતમંડળમુખ, વિહાર કરજે વાર;”
 “જેહ તારૂં મહિએર મલપતું, પ્રમદાને ઘણું પ્યારૂં.” ૩૦૩
 “અન્ય રાજ્યમંડળમાં જઈ વળી, ધરી હૃદયમાં ધીર;”
 “ગન્તવજે ગુણવાન પતિના, ગુણ કુંકુભિ ગંભીર.” ૩૦૪
 “કામરૂપિણી સ્વેચ્છાચારી, રાજ્યહંસણી રૂપે;”
 “પતિના વેરિની વધુના^૪ વદને, બિરાજી ગતિ અનુપે.” ૩૦૫

૧ કચ્છનામહારાજને એવા પ્રતિષ્ઠિત માણસોથી જે કીર્તિ મળી તે કીર્તિરૂપી તેમની સ્ત્રી પ્રત્યે આ ઉક્તિ છે. ૨ મહેનત-વિના. ૩ વધારાને માટે. ૪ સ્ત્રી.

“હાસ્યદૂધ પીજે અતિ હોંસે, અશ્વનીર કરી ન્યાંરું;”
 “શું શિખવું તું ધણી સમજણી, ધણીની માનીતો ધારું.”
 કરવા વિધાભ્યાસ ખીરાજે, નૃપકિશોર ખે કોડે,
 પાનું ઉઘાડે ત્યાં પ્રગટપણે, દ્વારપાળ કરજોડે. ૩૦૭
 “આવે મળવામાટ ફલાણો”, ઉઠે સુણી અવનીપ;
 એમ દિવસ આખો ભીડભારે, શહાણા નૃપતિસમીપ. ૩૦૮
 મહાખજેશ્વરમાં જનને જ્યમ, ઠંડી પજવવા મંડી;
 આવી લાગી અભ્યાસે પણ તે, થોડી થોડી મોઠી ઠંડી.
 સહિત સાથ દિન એક મહીપતિ, શ્રદ્ધા સન્મતિપ્રેર્યા;
 પવિત્ર દર્શન માટ પધાર્યા, મહાખજેશ્વરકેરા. ૩૧૦
 માલકમપેઠથી^૧ મહાખજેશ્વર, માપેલા ત્રણમૈલ;
 આવે ઉત્તર દિશાભણી જતાં, સીધો વટાવી રોલર. ૩૧૧
 એલિફન્ટીસ્ટન પોઈટ તણે છે, એજ પંથ અનુકૂલ;
 આછી^૩ આડી એ પંથે આવે, મનહર મંગળમૂળ. ૩૧૨
 જતાં જમણીખાતેભણી દૂરની, ગંભીર ખીણ મેં દીઠી;
 પ્રગટ ગુપ્ત પળપળમાં મધ્યની, પાંખી^૪ ગહન^૫ આડીથી.
 નખરાં^૬ કરી નર નિરખી કુલટા, કાણી લાજ જ્યમ કાઢે;
 અથવા ખળની પ્રીતિતુલ્ય એ, પરમાશ્ચર્ય પમાડે. ૩૧૪
 આગળથી સગવડ કરાવી શુભ, માણસ મોકલો ભૂપે;
 જાણ્યું તેથી ત્યાંના વિપ્રોએ, તણાય તૃણાકૂપે. ૩૧૫

૧ માલકમપેઠને ત્યાંના લોકો “નેર” કરીને કહેછે. નેરનું નામ “માલકમપેઠ” સતારાના રાજાએ મરનાર સર જોન માલકમની યાદગીરીમાટે પાડ્યું છે; કેમકે એ સાહેબે તે કેક્રાણું વસાવવામાં ધણી મહેનત લીધી હતી. ૨ પર્વત. ૩ છેટે છેટે, થોડી. ૪ છેટે છેટે. ૫ ઘાટી-ભરમક. ૬ ચાળાચસકા-લેકાં.

ઝટઝટ સ્નાન કરી તન ચોળી, લસ્મી મંત્ર લણી ભાવે;
ત્રિપુંડ્ર^૧ તાણું લલાટ^૨ વિષે શુભ, કપાદિભક્ત^૪ કહાવે. ૩૧૬
“આજ દક્ષણા મોદક^૫ જસક^૬, મળશે નૃપપાસેથી;”
હર્ષ વિપ્રવરને ઉર માય ન, તેજ મુખપર તેથી. ૩૧૭

સુસ્તપણાને સુવાડી મૂક્યું, ઝડપ શરીરની જગાડી;
કુંચી આપી જ્યમ યંત્ર ચલાવ્યું, મુખથી શું કહું માંડી.
ખરા વિપ્રવર શૂર તેજ જે, દાન દક્ષણા વેળા;
મંડે થઈ મરણિયા પંડે, રણમાં જ્ય ભટ^૭ ભેળા. ૩૧૮
પરમ વેગથી સ્વારી પધારી, શિવમંદિરમાં સ્નેહે;
પરમ પ્રકુલ્લ ચરણરજ પરસી, દેશપતિ નિજદેહે. ૩૨૦
અહો મોહવારણ^૮ મૃગારિ^૯ હર^{૧૦}, દુર્ગાપતિ^{૧૧} મતિદાતા;
તુજ ચરણાશ્રયવિના ન જનને, સંસારે સુખશાતા. ૩૨૧
તું ત્રિભુવનનાયક^{૧૨} સુખદાયક, વિદ્યવિનાયકતાત^{૧૩};
દયાસિંધુ શિવ દીનખંધુ તું, વિશ્વવિષે વિખ્યાત. ૩૨૨
સુખાસીન^{૧૪} પ્રભુ વાળી પલાંઠી, ઉમાકાન્ત રૂપશાન્ત;
રસખસ વત્સલરસે વિભો તમ, શું વરણું વૃત્તાન્ત. ૩૨૩
અઘાંગે ઉમયા દ્વય^{૧૫} ખોળે, ગણેશ કાર્તિકસ્વામી;
ઓખા ઉભય તનુજ મધ્યે વસી, પરમ લાડ રહી પામી. ૨૨૪

૧ વિભૂતિ. ૨ શિવમાર્ગી દોકો કપાળમાં જે ત્રણ આં-
ક્રવાળું તિલક કરેછે તે. ૩ કપાળ. ૪ શિવભક્ત. ૫ લાકડ.
૬ વધારે. ૭ શૂરવીર. ૮ મોહરૂપી હાથી. ૯ સિંહ.
૧૦ શિવ ૧૧ પાર્વતિપતિ. ૧૨ સ્વર્ગ મુલ્ય અને પાતાળ એ
ત્રણ ભુવનના ઉપરી. ૧૩ ગણપતિના પિતા. ૧૪ સુખે કરીને
ખેડેલા. — આ શંકરના દયાનરૂપરૂપનું વર્ણન છે. ૧૫ જે.

સુપડા સરખા કાન દંતુશળ, લાંબી સુંઠ લલિત;
 પકડી પજ્જવે કાર્તિકસ્વામી, ગણેશને ઘણી રીત. ૩૨૫
 'પિતા બ્રુઓ' કહી રહે ખોટું ત્યાં, ગણાધિપતિ ગુણભારે;
 મમતા ભરી રીશ કરે મહેશ્વર, તારકારિપર ત્યારે. ૩૨૬
 "ગનેરું છું કલવા આંખો માલી, આંગણો કલોને આમ,"
 સુણી વાણિ કાર્તિકસ્વામીની, હસ્યું કુટુંબ તમામ. ૩૨૭
 આપનું આ સ્થિતિવાળું અનુપમ, દેખી સ્વરૂપ દયાળ;
 વિનોદસિંધુ વિશેષ સાંભરે, પ્રયાગમલ મહિપાળ. ૩૨૮
 સન્મુખ નિજ યુવરાજ ઉભયગમ, કુંવરી અને કુમાર;
 જંગમ હયરથ હિમપર્વતપર, સુખાસીન નૃપસાર. ૩૨૯
 પરિજનથી પરિવેષિત જ્યમ ગણયુથથી આપ ઘેરાતા;
 ધીમે વિચરતા દર્શનીય નૃપ, પ્રજાથી હર્ષ પમાતા. ૩૩૦
 ખમા શબ્દથી ગગન ગજવતી, પ્રજા મહીપને પેખી;
 સુરયુથ જ્યમ હરહર શબ્દે જગ, વ્યાપ્ત કરે પ્રભુ દેખી. ૩૩૧
 "સંતતિયુત અતિ ધન્ય નૃપતિનું, દર્શન કરીને દિવ્ય;"
 "કૃતાર્થ આજ પ્રજા આપણુ જ્યમ, સંતતિયુત જોઈ શિવ"
 એમ ઉચ્ચારી પુરકેરી પ્રજા બાહુ, દર્શન કાળે દોડે;
 કોઈ બ્રુએ નૃપ કોઈ કુમારશ્રી, કો યુવરાજ સંકોડે. ૩૩૩

૧ તારકાસુર નામના દૈત્યને મારનાર કાર્તિકસ્વામી. ૨ આ
 બાળકની ભાષા છે તે શુદ્ધ આમ વાંચવું. "ગણે શું કરવા આંખો
 મારી આંગણી કરીને આમ." કાર્તિકસ્વામીને છ મુખ છે તેથી
 દરેક મુખની એ ગણતાં બાર આંખો થાય; બાળપણને લીધે
 ગણપતિને એકૌતુક લાગવાની અત્રે કહપના કરી છે. ૩ વિદ્યમાન
 મહારાજધિરાજશ્રી જંગારજી બહાદુરના નામદાર પિતાજી.
 ૪ વીંટાયલા. ૫ પુત્રપુત્રી વિગેરે.

ઈષ્ટ ગણે જ્યમ કોઈ આપને, કોઈ ગણે મન સ્કંદ;^૧
 ગણાધિપતિને કોઈ ઈષ્ટ ગણી, સેવી લહે સુખકંદ. ૩૩૪
 લાડ ઘેલી કરી પ્રજા સ્વપ્રેમે, સદાય સંભાળીને;
 મગ્ન થતા જ્યમ આપ જગતના, ત્રિવિધતાપ ટાળીને. ૩૩૫
 પરિજનના તો પ્રયાગમલ નૃપ, જંગમ સુરતર જેવા;
 સ્વજનવિષે જ્યમ આપ સદાશિવ, અઢળકદાની એવા. ૩૩૬
 સ્વતંત્ર નૃપ સુખ માગ્યું આપવે, કૃપાપાત્રને કોડે;
 વર આપવે ઉપાસકને જ્યમ, સ્વતંત્ર આપ સહોડે. ૩૩૭
 પોતાના કહી પાળ્યા બહુને, ગણ્યો ન જગ અપવાદ;
 અશુભ સાથપર પણ આપતણો, પૂરણ કૃપા પ્રસાદ. ૩૩૮
 કરી ગણતીમાં ન એવા કંઈકનું, દુખ દારિદ્ર વિદાયું;
 હે પશુ તે જ્યમ જગપ્રસિદ્ધ કૌંધ, સેવકકાર્ય સુધાયું. ૩૩૯
 રાજ્યકાર્યમાં કુશળ હતા નૃપ, નીતિ પ્રીતિ ગુણરાશી;^૩
 સાવધાન^૪ જગરાજ્યકાર્યમાં, આપ જેમ અવિનાશી. ૩૪૦
 તુજ સાદશ વર્ણન કરું ક્યાં લગી, પ્રયાગમલનું પ્રેમે;
 સહજ મહાત્મા નર વળી નૃપતિ, હીરો જડયો વળી હેમે.
 અહો નાથ જેમનું જગતમાં, સંસારિક સુખ એવું;
 પ્રતાપ આપ પદામ્બુજરજનો, કોડથી સહનું કે'લું. ૩૪૧
 શિવસેવક સુખી સર્વ વાતથી, અચરજ કરું ન એમાં;
 દયાનિધિ દેવાધિદેવ તું, ત્રિલોકપૂજ્ય^૫ છું તેમાં. ૩૪૨
 કંઈક કલ્પના કરી કે'તા નૃપ, પ્રયાગ આ પૃથ્વીમાં;
 એકાદશમે રૂદ્ર અવતર્યો, શાપવિવશ ગુણસીમા. ૩૪૪

૧ કાર્તિકસ્વામી. ૨ પોતાના ભક્તોનવિષે. ૩ ગુણના
 સમુદાય-જયાવાળા. ૪ ભગૃત-હોશીયાર. ૫ સ્વર્ગ, મૃત્યુ
 અને પાતાળવાસીઓને પૂજા કરવા ચોગ્ય.

નહિંતો શિવ સાદશ ગુણુવૈભવ, સંતતિ ઉદારધી^૧ તે;
 ક્યાંથી હોય સામાન્ય નૃપતિને, આ કળિમાં^૨ એ રીતે. ૩૪૫
 અરે થયા નરદેવ^૩ દેવ તે, ભુવાનીમાં જગ છોડી;
 પુત્ર કલત્ર^૪ પ્રજા પરિજનની, પ્રીત પલકમાં તોડી. ૩૪૬
 ખોળી સર્વને અગાધ શોકામ્યુધિમાં^૫ બહાલ વિસારી;
 ગયા આપ ગુણુધામ જગતમાં, વિશેષ યશ વિસ્તારી. ૩૪૭
 અરે વાત તે ઉચારતાં ઉર, કરુણારસ ઉભરાય;
 તને ગમ્યું તે ખરું ત્રિપુરારી, શોક શીખેર સમાય. ૩૪૮
 દેવાંશી નર ધણા દિવસ નહિં, મૃત્યુ લોકમાં હાલે;
 સોળ કળાના શશિને જ્યમ દિન એકજ દુનિયાં ન્યાળે.
 તે નૃપના આ ઉભય કુંવરશ્રી, અનુપ રૂપ ગુણુરાશી;
 ઈચ્છે કૃપાપ્રસાદ આપનો, અહો શંભુ અવિનાશી. ૩૫૦
 કૃપા સ્નેહ વાત્સલ્ય અને વળી, કરુણા મિશ્રિત ભાવે;
 જ્ઞેતાં જ્યમ નિજઉભય પુત્રપર, અતિ ઊમળકે આવે. ૩૫૧
 તેહ ભાવ તેવીજ દષ્ટિથી, તન ગણિ નિજ તત્તુલ્ય^૬;
 આ સકુમાર કુમાર ઉભયપર, નિરખો રહિ અનુકૂળ. ૩૫૨
 કેવા વિનયપણે કરજોડી, ઉભા આપ સન્મુખ;
 અહો જગત્રાતા^૭ તું એમનાં, દાટ સમૂળાં દુઃખ. ૩૫૩
 અરણોદક શિર ધરી છત્રપતિ, નિસર્ગા નમી શિવપાય;
 ગુણુવર્ણવતા ગિરિજપતિના, મનહર નિજ મનમાંય. ૩૫૪

૧ ઉદાર બુદ્ધિ. ૨ કળિયુગમાં. ૩ માણસોમાં બેઠ. ૪ સ્ત્રી. ૫ શોકના મહાસાગરમાં. ૬ તેમની તુલ્યે એટલે કે ગણપતિ અને કાર્તિકસ્વામીની બંરોબર ગણીને. ૭ જગત્નું સંરક્ષણ કરનાર.

જનકવકુળ અંબુજરવિ ભુજપતિ, સત્ત શ્રીયુત ઐગાર;
 સધન મેઘરૂપ દ્વિજ કુળયુથથી, આચ્છાદિત અનિવાર.^૧
 ધનયુત અતિ તેજસ્વિ ઉભય કર, પ્રસારી નૃપરવિરાયે;
 વિખેરી નાંખ્યો વિપ્રસધનધન, અંબર અનિલ સહાયે.
 મોદકનો^૨ વળી વિપ્રમોદક^૩, હુકમ હનુરશ્રી આપે;
 તે સુણી પ્રસન્ન મુખ વિખરાયા, ચતુર વિપ્ર સહુ ચાંપે.
 તીર્થગેર મહીપાળકને રહી, ભલા ભિતરના ભાવે;
 તીર્થસ્થળ તીર્થમહાત્મ્ય કહી, ફરી ફરી દરશાવે. ૩૫૮
 “સન અઢારસે યોતરમાં આ, જમખંડીના મહીપે;”
 “પવિત્ર જળના કુંડઉપર શુભ, દેવળ બાંધ્યું ઘીપે.” ૩૫૯
 “પાંચ છિદ્ર કરી પછીત મૂળમાં, પવિત્ર ઝરણાંવાળી;”
 “યના કોઈના સાવિત્રી ગાવિત્રી કૃષ્ણા વાળી.” ૩૬૦
 “આડી નીક કરો પછીત થડમાં, પાંચે ઝરણુ પડે જ્યાં;”
 “પછી ઉભી નીકમાં પાંચેનો, એક પ્રવાહ વહે ત્યાં.” ૩૬૧
 “તે પ્રવાહ ગૌમુખમાં થઈને, પડતો કુંડ પવિત્રે;”
 “પાવન જળમાં સ્નાન કર્યે મન સન્મુખ શંભુ ચરિત્રે.”
 “પવિત્ર ભગવત ચરિત્ર ભીંતે, દશાવતારતાણાં છે;”
 “વિલાસવન કૈલાસનું જ્યાં ધ્યાનસ્થ^૪ શંભુ ચિતર્યા છે.”

૧ ન નિવારણકરી શકાય એવો અર્થાત્ મહારાજા શ્રી ઐ-
 ગારજી બાહાદુર દર્શન કરી નીકળ્યા એટલે આસણોથી ઘેરાઈ
 ગયા; તે આસણોરૂપી સધન મેઘને ધનસહિતના અતિ તેજસ્વી
 કર એટલે હાથ અથવા કિરણોએ કરી (દક્ષણા મનમાનતી આ-
 પાને) વીખેરી નાંખ્યા. વળી અંબર એટલે વચ્ચેરૂપી પવનની
 સહાયતાએ. અર્થાત્ કેટલાકને વચ્ચે પણ આપ્યાં. ૨ લાડ.
 ૩ આસણોને અતિહર્ષ પમાડનાર. ૪ ધ્યાનમાં બેઠેલા-રહેલા.

“ભુઓ રમે અહિં શિવ સોગઠડે, ઉમા જોગમાયાથી.”
 “પાસા દૂર ઢાળતાં પડે તે, દે ગણુ આણી ત્વરાથી.” ૩૬૪
 “ મરે નરદ^૧ ઉપરાઉપરી ઝડ લાગી રહિ છે અંઝી;”
 “ધડોમાં રાહું ઉમાજી ધડોમાં, રૂડા મહેશ્વર રાહ.” ૩૬૫
 “હારી દાવ જાણીને છંતાડી, ભવાનીને શિવ ભોળે;”
 “અનુકૂળ નાયક^૨ એમ પ્રિયાપ્રતિ, ઝૂલે પ્રેમ હિંદોળે.” ૩૬૬
 “વણિ દેવળમાં સ્થંભે સ્થંભે, આ આસનિયાં નાંખી;”
 “જપે મંત્ર મુખ મધુર “શિવોહું”, ગૌમુખીમાં કર રાખી.
 આપો દક્ષણા અવનીપતિએ, મુનિવર સમ મનમાની;
 અતીખલેશ્વરને મંદિર પછી, ગયા ભૂપ ગુણુ જાણી. ૩૬૮
 “અતીખલેશ્વર મહાખલેશ્વર, નિશિસમયે અહિં નિત્યે;”
 “સુએ એકઠા ગોર કહે મુખ, પરમખંધુની પ્રીતે.” ૩૬૯
 હસી નૃપ એમ કહે જે નિશદિન, જગૃત વિશ્વનિયંતા;
 તે પ્રભુ કેમ સુવે શિર જેને, સચરાચરની ચિંતા. ૩૭૦
 નમ્યા પાય શિવને નૃપતિ પછો, વિચર્યા ઉજમ ખૂટી;
 જ્યાં કૃષ્ણાનદી કુદકો મારી, છૂટિ પડી સખી સહૂથી. ૩૭૧
 ગોર કહે છે “સ્થળ ગંભીર આ, હૃલ્લે એ હેતુથી;”
 “નહિ મહિમા ઓછો નરપતિ કૃષ્ણાનો વૃષકેતુથી^૩.” ૩૭૨
 “તીરની ગોવાલણીઓ સાથે, રમવા આવતી રાતે;”
 “કારમુરૂપ માનવકાયા ધરી, પાછી જતી પ્રભાતે.” ૩૭૩
 “કૃષ્ણાખીણુ આ ભુઓ કચ્છપતિ, ઉભા રહી અહિંયાંથી;”
 “શોભાસદન^૪ વળી મનલોભા^૫, તૃપ્તિ ન નિહાળવાથી.”

૧ સોગઠીઓ. ૨ સ્વક્રીયા પ્રત્યેજ અતિશય પ્રેમવાળો.

૩ જેમની ધજામાં ખલદનું ચિન્હ છે એવા શંકર. ૪ શોભાનું ધર. ૫ મનને લોભ પમાડે એવી.

“સામસામી ગિરિ છુટા છુટા ધુમટાકૃતિ હારોહારે;”
 “ઘાટી ઝાટીથી કુખો કુલેલા, દીસે જુઓ દિલપ્યારે.” ૩૭૫
 “જાણે આપસમા રાજનના, અનાજ ભરી મૂકેલા;”
 “ઓળખંધ કોઠાર અતુપમ, દીસે કુખો તરડેલા.” ૩૭૬
 “અથવા પારકું જમીં અકરાંત્યું, ઠાંસી ઠાંસી આ સ્થાને;”
 “કળિના બ્રાહ્મણ કુખો કુલાવી, જડ યથ પડ્યા શું જાણે.”
 સહુનાં મન સંતોષી સહુ વિધિ, નહું નહું નેત્રે ન્યાણી;
 પછી ગુણનિધિ મહિપાળ પધાર્યા, સ્થાનવિષે મતિશાળી.
 ઉત્ર સૂર્યથી અકળાઈ અતિ, ગ્રીષ્મ ગાળવાકાજ;
 ઘણે દૂરથી આંખ્યા ધસડાઈ, નૃપ શ્રીમંત સમાજ. ૩૭૯
 જુલમીરાજ્યની દુખી પ્રજા જ્યમ, ભરી ઉચ્ચાળા ભાગે;
 ન્યાયી રાજ્યમાં જઈ નિરાંતે, રહે રડા અનુરાગે. ૩૮૦
 જ્યમ જ્યમ દિન ગ્રીષ્મના ચઢે ત્યમ, મહાખલેશ્વરમાંય;
 ત્રિવિધવાયુથી વધે શીતળતા, ક્લેશ ન દીસે કાંય. ૩૮૧
 ન્યાયી નૃપતિ જ્યમ જાણી પ્રજાપર, સંભવ જુલમ થયાનો;
 અધિક કૃપાયુત કરે આચરણ, તનમન ધનથી જાણો. ૩૮૨
 ધન સંગ્રહ દે શીત હવાનો, લાલ અલભ્ય ઉનાળે;
 સદ્ગુણ સંગ્રહ હંચ સંગતિનો, દુખમાં ખદ્દલો વાળે. ૩૮૩
 અહો મહાશ્રય મહિમા અતુલિત, શીતળપાણું સદાય;
 ફળદાતા તો કર્મ પ્રમાણે, થાય કદાપિ ન થાય. ૩૮૪
 પ્રથમ જેનું પાદર હવું પાદર, તર્તીખ તે ઠેકાણે;
 વિશેષ જન વૈરાખથી વસિયા, જત્રા ભરાઈ જાણે. ૩૮૫
 દ્વાદશ વર્ષે એક વર્ષ જ્યમ, ગણી સિંહસ્થનું ખેશ;
 પાપ નાશ કરવા નાશકમાં, વિચરે જનો વિશેષ. ૩૮૬

૧ પેટ ભરાયું છતાં ખાખા કરવું તે.

દ્વાદશ માસવિષે વૈશાખે, રવિ વર્ષસ્થ વિચારી,
 આવે અહિં ત્યમ શાન્ત થવા લઈ, શીત હવા સુખકારી.
 મુંખઈ પુના સતારાદિકથી, દેશીવિદેશી સમીત;
 ગૃહસ્થ સરકારી આધિકારી, આવે ત્યાં અગણિત. ૩૮૮
 કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રતાણા વળી, નૃપ દક્ષિણના નેહ;
 આવે બહુ આરોગ્ય થવા અહિં, દવાવિના નિજદેહ. ૩૮૯
 મુંખઈના ગુણધામ ગવર્નર, સહિત કૉંસિલર સારા;
 આવે ત્યાં દરવર્ષ ઉનાળે, પ્રજ્ઞતણા જે પ્યારા. ૩૯૦
 અભંગઅરિને^૧ પણ હરિ^૨ પળમાં, કીર્તિ અપાર કમાય;
 એવા વીરપુરૂષપણ^૩ ગ્રીષ્મથી, તે સ્થળ ડરી સંતાય. ૩૯૧
 નાગવધૂ^૪ કરતાં વધુ^૫ રૂપમાં, રતિથી અતિ રૂપાળી;
 ગાંધર્વિતાણા અનુપ રૂપનો, ગર્વ ભાંગવા વાળી. ૩૯૨
 વિદ્યાધરીને^૬ અધર ભમાવે, કટાક્ષ તિવ્ર સહે ના;
 સુરાંગના^૭ પગ મેલી શકે નહિં, રૂપઆંગણમાં જેના. ૩૯૩
 માનવતી પતિની અતિ એવી, લેડી મડમ લલિતા;
 પતિના પરમખળે વિનોદભર, અહિં તહિં ફરે અભીતા. ૩૯૪
 કે એકલી કે પ્રિયપતિકેરા, કરમાંહે કર-ધાલી;
 ચાલે ગજગામિની લયકતી, નાણુકતા હદ ન્યાળી. ૩૯૫
 કે ચઢી અશ્વઉપર અલખેલી, કે હયરથપર કોડે;
 પતિ સોડે રહી પ્રમોદ કરતી, વિનતા ભરી વિનોદે. ૩૯૬
 તેજ પ્રતાપ અમાપ જ્ઞાનની, મુખમુદ્રા જોઈ થાકે;
 કરી શકે નહિં કામ વિકારની, નજર નિરખનારા કે. ૩૯૭

૧ ભંગ ન થઈ શકે એવા શત્રુને. ૨ નાશ પમાડીને.

૩ કમાન્ડર-જનરલ વગેરે. ૪ નાગલોકની સ્ત્રીઓ. ૫ વિશેષ.

૬ દેવની એક જાતિ છે તેમની સ્ત્રીઓ. ૭ દેવાંગનાઓ.

ઠામ ઠામ કીડાસ્થળ^૧ ત્યાં ઠીક, વિવિધપ્રકારતણાં છે;
 સાંજ સવાર મળે ટોળે નિત, વિનોદ દંપતિ વાંછે. ૩૯૮
 એક તરફ ખે ગૃહસ્થ થાયે, ગમતી ગ્રહી કર ગેડી;
 ખીલંગમ એક ગૃહસ્થ એક થતી, બહુ લલિતાંગી^૨ લેડી.
 રમે પછી રમઝટ તદ્દીન થઈ, દડોમારતણો દાવ;
 તરણવૃદ્ધનો મેળ ન તેમાં, લે સહુ લાયક લાવ. ૪૦૦
 દિવ્યભાગી દુડુલો કેા સમયે, ચોટ કદાપિ ચૂંકાય;
 લકુઆકૃતિ કુચ લેડીતણામાં, આવી ધીમે અથડાય. ૪૦૧
 પ્રહારસહન સફલ પ્રિછિ દુડુલો, પડે લેડી પગ પાસે;
 હસીને લે વળી હસ્તકમળમાં, ઊર ભરેલું ઉલહાસે. ૪૦૨
 વારા ફરતી રમે વિવિધ વિધિ, ટોળે મળી નરનારી;
 શી ઉપમા કહું તેહ સમયની, વિગતે હૃદય વિચારી. ૪૦૩
 જાણે સુર ગંધર્વ સમુહ નિજ નિજ નારી લઈ સાથે;
 ત્રિપુર વિજયનો પૂર્ણ મહોત્સવ, મળિયા કરવા માટે. ૪૦૪
 થાકે તે દૂર થાય રમતથી, ખીલું મીલ ખંધાય;
 એમ ગમત કસરતથી તન મન, થાય પ્રકુલ સદાય. ૪૦૫
 જાતિ જાતિના જનો મળે ત્યાં, દેખે રહીને દૂર;
 એકે બાબુપર ખેનડ વાબુ ત્યાં, વાગે સ્વરે મધુર. ૪૦૬
 આબુબાબુ અગણિત હયરથની, ભીડયતી ઘણી ભારે;
 વિમાન ઉતર્યા આકાશથી શું ? શોભા સાંજ સવારે. ૪૦૭
 રમત વિવાદથી હર્ષનાદ કરી, તાનથી પાડે તાળી;
 ચમકે તે સુણી અપળ અશ્વ પણ, સારથી લે સંભાળી.
 રમતગમત પાખે સહુ જનને, કામ ન ખીજું કાંય;
 ચિંતા ધરખારની ન ચિત્તે, મહાખલેશ્વરમાંય. ૪૦૮

એવો રમતનું સ્થળ અતિ અનુપમ, ભુજનાથે ભલિભાંતે;
 રચાવ્યું રૂપિયા ખરચી ત્રણસે, ખુદ નિવાસપર ખાંતે. ૪૧૦
 આવે ત્યાં ગુણવાન ગવર્નર, ક્રીડા કરવા કાજ;
 પુત્રિ તથા ભગિની લઈ કોદિન, કોદિન સખા સમાજ.
 એક તરફ ભુજનાથ ગવર્નર, સહિત પરસ્પર સ્નેહ;
 મિસ કૂર્ગસન કુમારશ્રી કલુભા, ખીજી તરફ ખે એહ. ૪૧૨
 રમે પછી રળિયાત થઈ તન મન થાકે ત્યાં સુધી;
 છુટા પડે કહો એમ પરસ્પર, આજ રમત ભલ્લી કીધી. ૪૧૩
 ચાર પાંચ ફેરા દિલ ચાહી, આંખ્યા એમ ઉતારે;
 મમતા મોહ ગવર્નરને મન, ભુજપતિ ઊપર ભારે. ૪૧૪
 સાદર વળી ગવર્નર સાયબ, નિજ ખંગલે ઉમંગે;
 એ ક્રીડાર્થે કચ્છમહોપને, તેડી જાય નિજસંગે. ૪૧૫
 કોઈ દિવસ નરનાથ સાથ લઈ, ઉરના સ્નેહ અપારે;
 દર્શનીય સ્થળ પોંછટ દેખવા, પ્રેમે કરી પધારે. ૪૧૬
 પુત્રી તથા નિજ ભગિની સહિત સર જેમ્સ કૂર્ગસન ભાવે;
 પૂર્ણ પ્રેમ મમતા રસમાં નૃપને સાદર નવરાવે. ૪૧૭
 કોઈ સમે મોકલે મધુરધુનિ, ખેન્ડ વાળુ ખાહુ કાળુ;
 નૃપના મોહવિવર્ધક માટે, તથા સ્નેહસુખ તાળુ. ૪૧૮
 સજ્જન સ્નેહ સમાગમમાં નહિં, કુળ રૂપ વૈભવ હેતુ;
 માત્ર કરે સદ્ગુણસંગ્રહ શુભ, અરિને પણ હઠિ હેતુ. ૪૧૯
 સજ્જનતાણું સખાપણું કરવા, ગુણ દૂતત્વ કરેછે;
 અખજર સુગંધથી લોભાઈ અલિ^૩, વેગે ત્યાં વિચરેછે. ૪૨૦
 રૂપ વિભૂતિ વિશેષ સુરેશની^૪, પણ જગપૂજ્ય ન સોય;
 અશુભવેષ મુડી માત્ર વિભૂતી, જગત્પૂજ્ય શિવ તોય. ૪૨૧

પરમ પૂજ્ય સર્વત્ર સુગુણ છે, કેવળ કુળ ન પૂજ્ય;
 તજી દશરથિ^૧ પિતા દશરથને, પૂજે નહિ કો પ્રાય. ૪૨૨
 ધૈર્યવાન પણ ગુણયુતર ધન્વી,^૩ લક્ષ્મીલક્ષ લેનારો;
 જીવન^૫ પ્રાપ્ત કરે કૂપથી ઘટ, સુગુણવંત જો સારો. ૪૨૩
 અહો મહા મહિમા સદ્ગુણો, પાર ન કોઈ લહેછે;
 કવિ કેવિઃ મુનિનાથ સંતજન, શ્રીમુખ શ્રેષ્ઠ કહેછે. ૪૨૪
 સદ્ગુણ ક્ષીરસાગર ખેંગારજી, નૃપગંભીર અમાપ;
 નમ્રતાદિ નિર્મળ નદીઓ જ્યાં, આવી મળિયો આપ. ૪૨૫
 અધિક સમાગમમાંય આણવા, ઇચ્છે નૃપ એવાને;
 ગુણરાગી સરજેમ્સ કૂર્ગસન, દીલથી માન દેવાને. ૪૨૬
 ગુણાસક્ત^૬ ગુણધામ જનવિષે, અચરજ ગણવું એ ના;
 છટાયુક્ત ધનઘટા નિરખિ શું, શિખિ^૭ મન સ્નેહ ધરે ના!
 એમ દિવસ આનંદભેર અતિ, જાય, ન તેહ જણાય;
 સાંજ સવાર નિરખવા રચના, નૃપતિ નિત્યે જાય. ૪૨૮
 તારીખ નવમી મેં તિથી પષ્ટી, વદિ વૈશાખની ખેશ;
 મુદ્દ મંગળકારક મંગળ વણ પૂછ્યું મુહૂર્ત વિશેષ. ૪૨૯
 સાદર સરકારી ખરચે નૃપને ખાંતે દિધ ખાણું;
 સુજ સુખો સર જેમ્સ કૂર્ગસન, વડો વિવેકિ વખાણું. ૪૩૦
 પ્રતાપગઢ જોવો વળી કરવો, આ આનંદ અધિક;
 ભુજપતિને લઈ સાથ ગયા ત્યાં, રચના જ્યાં રમણિક.
 સગવડ સર્વ પ્રકાર તણી ત્યાં, કોડે ભલી કરાવી;
 સાનુજ ભુજનાથ ત્યાં પધાર્યા, ઉમંગ ઉરમાં લાવી. ૪૩૨

૧ દશરથરાજના પુત્ર—રામચંદ્ર. ૨ પ્રત્યંઆસહિતનો
 અથવા શારાગુણસહિતનો. ૩ ધનુર્ધર. ૪ નિશાન અથવા લા-
 ખની સંખ્યા. ૫ પાણી. ૬ ગુણપર મોહ ધરનારા. ૭ મોર.

વળ પડતો ગિરિશિખર ઉપરથી, તલેટો સુધી તરતીખ;
 રસ્તો અતિ વિસ્તારપણે છે, સુંદર શોભાસીમ. ૪૩૩
 આવ જવ એ પંથની અતિશે, ઉપર રહી અવિલોકે;
 કિડિઓની અલગાર પ્રમાણે, રચના ચિતને રોકે. ૪૩૪
 શિખર ઉપરથી તલેટોમાં વળી, શૃંગોપરિ^૧ અઢવાનું;
 ચડતો પડતોનાં સુખદુખનું જ્યમ, એ સ્થળ અનુભવવાનું.
 આવે આગળ અતિ ગંભીર ભયાનક ખીણો ભારે;
 સુરંગ દેતાં પંથ માટ જ્યાં, ગજખ થયેલ ધણા રે. ૪૩૬
 સો દોઢસો મનુર ચગદાયા, ભેખડ તુટતાં ભારે;
 ભય ઉપજે ભીતર એ તર્કથી, એ સ્થળ આવે ત્યારે. ૪૩૭
 એક ખાન્નુ ખહુ ખીણો ભયાનક, ઉપરિ ખાન્નુ ગિરિ ઉંચા;
 પરમ ભયંકર ખુખસુરતી એ, વરણી થાકે વાચા. ૪૩૮
 સન્મુખ ઉભા ઉભયગમ નીચા, મધ્ય ઢાળ પડતા છે;
 તલેટો સુધી મેદાન મનોહર, ગિરિ શોભિતા ધણા છે. ૪૩૯
 નિરખી એવી નૌતમ રચના કવિ એવી કલ્પના આણે;
 સમાધિસ્થ કમળાસન કરી શુભ, સુખામીન મુનિ જાણે. ૪૪૦
 વંક વળામણુ વિવિધ પ્રકારે, લાંખી ખીણો લલિત;
 જતા આવતા જન નિરખાતા, અમલ પ્રતાપ અભીત. ૪૪૧
 ખીણોવિષે વળી ગામ વસેલાં, ઉપરથી અવિલોકાય;
 ઉંચા તેથી અસ્તિત્વ^૨ એતાણું, ધુમ્રવડે સમન્વય. ૪૪૨
 વૃક્ષગિરિતણી કુદરતી કમાનો, રચનાખંધ ફરેરી;
 વિલોકી છક થઈએ પ્રભુતા એ, કૃપાળુ જગદીશકેરી. ૪૪૩
 ગાળામાંથી વિશાલ ડાળો, ફૂટી અતુર્દિશ ફેલી;
 અવનિ અડોઅડ પદ્મવસહિતની, આઝી ઝુકી રહેલી. ૪૪૪

૧ શિખર ઉપર. ૨ હાવાપણું.

નિરખી વડ એવા નૌતમ અતિ, સ્મૃતિ થઈ શિશુપણની;
 રમતા દાવ વિવિધ ચઢી ડાળે, સ્નેહી સાથ ઘણાની. ૪૪૫
 અરે ગયો વહી રમત ગમતનો, સમય તેહ સુખકારી;
 જાય વહી જોખન અવ તે જયમ, ઝમે જળભરી આરી. ૪૪૬
 વેગજેથી અતિ વેગ સુણાતો, ઘડપણનો ગંભીર;
 અહો જીવ ઉર ચેતી હવે કર, સ્નેહી શ્યામશરીર. ૪૪૭
 સમીપમાં ખે મૈલ સુધી છે, પ્રતાપગઢને પંથ;
 ઉભય ખાણુ તરૂંઘટા છટાયુત, વિશેષ તે વિલસંત^૧. ૪૪૮
 તલેટીમાં તરતીખ તપોવનવૃદ્ધ આડી તે ઠામ;
 મંદ મધુર જળ ઝરણુ મનોહર, સ્ખલન ધ્વનિ સુખધામ. ૪૪૯
 મુસાફરીખંગલો સુધડ ત્યાં, સગવડવાળો સારો;
 આસપાસ સ્વચ્છતા અતિશે, પંથીને મન પ્યારો. ૪૫૦
 તે ખંગલાવિષે ખાણાંની, ત્વરિત થતી તૈયારી;
 પ્રહુણાચાર નૃપતિનો કરવો, ઉર આનંદ વધારી. ૪૫૧
 જોવા ચાલ્યા પ્રતાપગઢ સહુ, પ્રથમ દર્શનીય શોભા;
 કંઈ વર્ણન-ગઢનું હું કોડે, લલિત કથા મનલોભા. ૪૫૨
 મ્લેચ્છરિપુર માહરાજ શિવાજી, હૃદ્ય પ્રતાપ હિંદુઆણુ;
 મજબુત મુદ્રર રૂપ મોગલશિર, પ્રખળબુદ્ધિ ખળખાણુ. ૪૫૩
 પ્રચંડ ખળ પતિપાસ છતાં પણ, મદ ભરેલ મુગલાણી,
 જેનું નામ સુણી થરરર કંપે, પાંપણ આણી પાણી. ૪૫૪
 વડા શાહના^૩ વક્ષસ્થળને,^૪ રાતદિવસ રગદોળે;
 અભેદ^૫ ચોકી તળે પણ ચોકે^૬, નામ જેનું કો જો લે. ૪૫૫

૧ શામિ છે. ૨ મ્લેચ્છોના શત્રુ. ૩ ઔરંગજેબ
 ખાદશાહના. ૪ છાતીને. ૫ કોઈથી ભેદી ન શકાય એવી.
 ૬ અબકે.

ગમગિનિના ધરમાં બેગમને, નામ જેનું પુરો રાખે;
 ઘડી ઘડીમાં ઝબકી ઊઠે તે, પલંગથી સુખ પાખે. ૪૫૬
 શાહની ચતુરંગી સેના બળ પ્રચંડની બહુધા જે;
 જેનું નામ સુણી અચેત જ્યમ મૃગ ભડકાવ્યાં મૃગરાજે.^૧
 જ્યમ પૂર્વ જગ થયું જૈનમય, વેદક્રિયા લય પામી;
 વેદોપ્ધાર કરણ તવ વેગે, પ્રગટ્યા શંકરસ્વામી. ૪૫૮
 ગ્રહિ ત્રિશૂળ કર જ્ઞાનતાણું વળી, વિવાદ દૂરસી સતેજ;
 અર્ધર્મ મૂળ છેદી વાવ્યાં પછી, સુધર્મબીજ સહેજ. ૪૫૯
 તેમ સોળમા સૈકામાં આ, સમગ્ર આર્યસ્થાન;
 સ્વેચ્છાચારી વિશેષ મ્લેચ્છમય, હિંદુપણની હાણ. ૪૬૦
 તેહસમે રાખવા હિંદુવટ, પ્રગટ્યો પૂર્ણપ્રતાપી;
 સન સોળસે સતાવીસમાંય શિવાળી યવન સંતાપી. ૪૬૧
 વડા શાહઉર શલ્યતુલ્ય શાહજીપુત્ર શુભ રેણી,
 વીરપ્રજ્ઞતા^૨ વિદે પામી હૃલ્લખાધ^૪ જનની જેની. ૪૬૨
 બળભળાવી મુગલાઈ કાણમાં, દક્ષિણમાં રહિ દૂરે;
 જતા બળના બેર કરીને, પડાવિયા બળ પૂરે. ૪૬૩
 એમ વિજય ધન મેળવી અતિશે, આપ પ્રતાપ બતાવી;
 પ્રતાપગઢ ખાંધ્યો દૃઢ પછીથી, સાર્થક નામ સુહાવી. ૪૬૪
 ચાલ્યા ભુજપતિ સાનુજ ધીરે, સહિત ગવર્નર સ્નેહે;
 અન્ય અંડણી પણ અતિ અનુપમ, પ્રફુલ્લ થાતા દેહે. ૪૬૫
 સાથ ડોળી ચઢતાં જવ થાકે, ચટ તેપર ચઢી ચાલે;
 વિનોદભર સહુ ચાલ્યા વેગે, કોડયકી તે કાળે. ૪૬૬

૧ મિંહે. ૨ શિવાજીના પિતાનું નામ શાહજી હતું.

૩ વીર પુરૂષને પ્રસવનારી. ૪ શિવાજી મહારાજની માતૃશ્રી.

તલેટીથીજ ચઢાણ વિકટ બહુ, છાતીભેરનું છેક;
 અઢૂકડા પડી એમાટે સહુ, ચાલે તણને ટેક. ૪૬૭
 પ્રતાપમૂર્તિ શિવાજીકેરા, પ્રતાપગઢને પ્રીતે;
 જાણે કરતા જાય દંડવત, રાજવળાની રીતે. ૪૬૮
 ચઢતાં હાંફે ચઢે તન ટપકે, ખિંદુ પરસેવાનાં;
 કંટાળે જ્યમ સ્વતંત્ર મન પ્રિછિ સંકટ પરસેવાનાં. ૪૬૯
 સ્વાશ્રયથી વધતાં શિવાજીને, પડી વિપત્તિ જે પ્રોઢ;
 પ્રતાપગઢના ચઢાણમાં શું, તે મૂંઝી વિપદા ગૂઢ. ૪૭૦
 ગહન આડી ગંભીર ખીણોના, દીલપસંદ દેખાવ;
 શીતળ મંદ સુગંધી પવન શ્રમહારિ થાય સદ્ભાવ. ૪૭૧
 થોડું ચાલતાં થાકે ચઢે તવ, લે વિશ્રામ લગાર;
 વળી ચાલે જ્યમ વેઠે પકડયા, નર ધીમે નિરધાર. ૪૭૨
 આજીબાજી અતિ ગહન આડી શોભેછે શેરડી નાની;
 એકજ જન ચાલી શકે એટલી, સાંકડી પાર વિનાની ૪૭૩
 અપણ સૂક્ષ્મ તન કુમાર શ્રી કેમળતન કચ્છનરેશ;
 સાથવિષે દૃઢપણે વિચરતા, શોભે ઉભય સુવેશ. ૪૭૪
 જાણે મંત્રિ સહિત આવી સન્મુખ કિષ્કિંધાનાથ;
 તેડી જાય માનુજ રધુપતિને; ઋષિમુકપર ભલિભાત. ૪૭૫
 દે આધાર પરસ્પર જવ અતિ, વિકટ વાટડી આવે;
 ઠરે એક તવ ખીજે ઉપાડી, એતી ચરણ ચલાવે. ૪૭૬
 દિનેશકર ન પ્રવેશ શકે કરો, આઝી ધાટી ત્યાં આડી;
 સદા સજીવ વનરૂપતિ સરવે, વિમળ હોય જ્યમ વાડી. ૪૭૭
 એમ ચાલતાં મેલ આશરે, આવી અવનિ સપાટ;
 ટટાર થઈ સહુ આદ્યા હરખી, વિલોકતા રૂડી વાટ. ૪૭૮

ચિત્ત ચક્રિત ત્યાં ઊંચો નિરખી, ગંભીર ભુરજ ગાઢ;
 અરિમન ગઢરૂપ કાળીનાગની, બાણે વિષભરી દાઢ; ૪૭૯
 ઊંડી ખીણ ભયાનક ભણી છે, વંકે વળામણ વાળો;
 દરવાજો દુર્ગમ દૃઢ ગઢનો, નિર્ભય આજ નિહાળો. ૪૮૦
 અંદર કયાં પ્રવેશ નરેશો, સહિત સાથ સાનંદ;
 સરવે જોઈ સફળ શ્રમ બાણ્યો, રચના દીલપસંદ. ૪૮૧
 સ્વામિ ગયા પછી વિધવા સ્ત્રીની, સ્થિતિ દેખાય શિથિલ;
 તેવી સ્થિતિ આજે એ સ્થળની, દોઢે ઉદાસી દીલ. ૪૮૨
 એક સમે જ્યાં સચેત સુભટો, સંજી આયુધ છત્રીશો;
 વસતા નિશાદિન વ્યાપ્ત વીરસ, અંગોઅંગ અતીશો. ૪૮૩
 આજ ત્યાં ગઢ ખતાવનારા, પામરજન ધન લોભે;
 અતી વિનયભર દોડે આગે, સેવકવૃદ્ધે શોભે. ૪૮૪
 જે અંખે મહારાજ શિવાજી, સાયુધ ખેંસી સચેત;
 રિપુ આગમનચિકિત્સા^૧ જોતા, શૂરા સાથ સમેત. ૪૮૫
 આજ તેહ અંખે ખેંસી ભટ, કો યજમાનની કોડે;
 જુએ દક્ષણાશાએ^૨ દિલભર, વાટ સદાય વિનોદે. ૪૮૬
 વળ ઉતારી ગોવળકોડાનો, મર્દન કરી મુગલાઈ;
 વિજયપુર પર વિજય મેળવી, ગુણ ભવાનીના ગાઈ. ૪૮૭
 વિજયકુંડુભી વગાડેલ જે, નાદિત પ્રતિધ્વનીથી;
 સુણી સખળ રિપુહૃદય ખંડ થતું, ભાગી જતા ભીતીથી,
 તે કુંડુભિ દક્ષણાથી પામી, ખહુ સંતોષ, ખજાવે;
 યજમાનતાણા માનમાટ આજે કાળક્રમ ખતાવે. ૪૮૮
 દેશ સકળ દમનાર મુગલખળ, મથિ ખળ તેનું પ્રચંડ;
 થતો ખજનો તર જ્યાંનો ઠોક, દુશ્મનનો ગ્રહિ દંડ. ૪૮૯

૧ દુશ્મનોની આવવાની ચિકિત્સા. ૨ દક્ષણા મળવાની આશા.

આજે જન ત્યાંના યજમાનની, સાચવી મરજી સુપેરે;
 દયામણે મુખ માગી દક્ષણા, ઉદર ભરે અરેરે. ! ૪૯૧
 સલા ભરી મહીરાજ શિવાજી, દિવ્ય આસને દીપે;
 શૂર ચઢાવે વીરરસે ભૂખણુ કવિ રહી સમીપે. ૪૯૨

૧ રસરાજના કર્તા મતિરામ નામના કવિના ભૂખણુ કવિ
 બાઈ થાય. મોગલ પાદશાહ ઔરંગજેબના દરબારમાં મતિરામ
 પાદશાહી કવિ ગણાતા હતા. ઔરંગજેબે તેમને માઠી માઠી
 જાગીરો આપી હતી, અને વારંવાર તે વૃષ્ટિદાન પણ આપતો
 હતો. ભૂખણુ કેટલાંક વર્ષ મુઝી તો છેક અભણુ હતો અને બાઈ-
 નીજ સાથે રહેતો. એક દિવસ ખરા મધ્યાહ્ન કાળે ભૂખણુ, ધોડાને
 પાણી પાવા લઈ ગયો ત્યાં તેને દોડાવી ને ખુબ હંફાવ્યો અને
 પછી ઘેર આણ્યો. ધોડાને અતિશ્રમિત કરેલો જોઈ મતિરામની
 સ્ત્રીએ મેણું માર્યું કે 'મફતના ધોડા મારવા અને મફતનું
 ખાવું પીવું' આ મેણુ ભૂખણુને હાડોહાડ લાગ્યું તેથી ઘરમાંથી
 એકદમ નીકળી ગયો. કોઈ માની પુરૂષના મમાગમથી તેને વિદ્યા
 પ્રાપ્ત થઈ અને અદ્ભુત કાવ્યશક્તિ આવી. ત્યાર પછી તે પણ
 ઔરંગજેબના દરબારમાં રહી વારંવાર તેને કવિતાથી રીઝવીને
 વૃષ્ટિદાન, જાગીરો વગેરે પામતો હતો. એક વખતે ઔરંગજેબે
 ભૂખણુને એવી મતલબનું કહ્યું કે 'તમે કવિ હોકો માણસનું
 અથવા રાજાઓનું ગુણકીર્તિવર્ણન અતિશયોક્તિથી કરો છો
 અને દુર્ગુણોને ઢાંકો છો એ ઘટિત ન કહેવાય.' ભૂખણુ તેના પ્રત્યુ-
 ત્તરમાં એવી મતલબનું કહ્યું કે 'મલ્કિએ દોપદષ્ટિ રાખતા
 નથી. ઈશ્વરે પણ મળ મૂત્ર અને હાડમાં મુત્રાણા આપણા દેહને
 ઉપરથી ચર્મનું આચ્છાદન કરી શાભિતો બનાવ્યો છે.' આ પ્રત્યુ-
 ત્તરથી ઔરંગજેબ ખુશી થયો નહીં અને માણસ જેવા ગુણ-
 કર્મનું હોય તેવુંજ તેને કહેવું એવા તેણે પોતાનો અભિપ્રાય
 જણાવ્યો. ભૂખણુ એ વાત મનમાં રાખી. તે જાણતો હતો કે સત્તા-

રામદાસ સ્વામી શિક્ષા દે, રાજ્ય નીતિની રીતે;
સુણે તેહ મહારાજ શિવાજી, પૂજ્યપુદ્ધિએ પ્રીતે. ૪૯૩

ધારી મનુષ્યને સત્ય કહેવું એ જો તેના કોઈ દુર્ગુણને બાધકર્તા
હોય તો કહેનારે પોતાના જીવની સલામતીની આશા રાખવી
નહીં. આ કાળ પણ એવી આશા રાખવાને પ્રતિકૂળ છે; તેથી
તે જ્યારે એક દિવસ બાદશાહ ઐરંગઝેબ મસ્જિદમાં નિમાજ
પઢતો હતો તે લાગ જોઈ અતિ ચપલ ધોડાપર ચઢીને મસ્જિદ
બહાર રહી ઐરંગઝેબ સાંભળે તેમ આ નીચેનું કવિત કહી ધોરો
અતિવેગમાં દોડાવી શહેર બહાર નીકળી ગયો.

કવિત મનહર.

કબલેકી કોર ખાપ શહાજહાં પાદશાહ,
વાકો પકર કેદ કિયો (માનો) મક્રે આગ લાઇ હે;
ભાઈ તો દારાશાહ પકર કર જામેહ કિયો,
મહેર નહિં આઈ મેરો માકો જાયો ભાઇ હે;
બંધુ તો મુરાદબખ્ષ, બાંધ બંધ કરવેકુ,
ખીચમે કુરાન દેઈ, ખાદાકી સોં આઈ હે;
કહેતે હે ખી કહેતે હે કુદરત અલાહિ હુકી,
એતેહી હજબ કિયે પાદશાહી પાઈ હે. ૧

આ કવિત સાંભળી ઐરંગઝેબને હાડોહાડ ક્રોધ આપી
ગયો. નિમાજનું કામ સમાપ્ત થયા પછી બૂખાણુને પકડવા
સ્વારો દોડાવ્યા. બૂખાણુના અતિ વેગવાળા ધોડાને સ્વારો પ-
હોંચી શક્યા નહીં તેથી તેઓ પાછા આવ્યા. તે વખતે મહા-
રાજા શિવાજીનાં ગુણકર્મ સર્વત્ર પ્રગટ થયાં હતાં. સિંહના
જેવા તેમનાં પરાક્રમના પડધા ઢેક દિહીની દરબારમાં પણ ગર્જના
કરી રહ્યા હતા તો પણ રાજમદમાં છત્રી રહેલા સાંગલો બહારથી
શિવાજીનાં પરાક્રમ અનાદર પુદ્ધિથી સાંભળતા હતા. તેમનાં
અંતઃકરણ ભયભિત હતાં. બૂખાણુ કવિ પાદશાહીના અંદરના

એવો પણ દિન હશે એકે ત્યાં, આજ શૂન્ય એમાંનું;

તક્લાદીપણથી પૂર્ણ ભામિયો હોવો જોઈએ કારણ તે ઘણા વર્ષ પાદશાહની હજીરમાં રહેલો હતો. તે વખતના મોગલોનું અન્યાયપણું, મિથ્યા બલાભિમાન, ધર્મભિમાન, વૈભવનું સાધન જે લક્ષ્મી તે પ્રજામાંથી બલાહારે મેળવેલી તેના યોગે મોજમ-કાનું વિશેષપણું, અને ડાકડમાળથી શરીરની નાનુકાઈ પર વિશેષ લક્ષ્ય એ બધાં લક્ષણો વિચિત્રણ કવિની સંસ્કાર પામેલી શ્રદ્ધિમાં આવવાં જોઈએ. અને એ બધાં કુલક્ષણોનાં પરિણામનો ખ્યાલ પણ તે કરી શક્યો હશે. પોતે હિંદુ તેથી મુસલમાન બણીથી પોતાના ધર્મને અતિશય વેકવું પડતું તે જીરુસાએ પણ તે ઉશ્કેરાયો હશે, તેમજ પાદશાહની કરેલી ચોગ્ય કવિતાથી હવે દિલ્લીમાં રહેવું તેને સલામતી ભર્યું લાગ્યું નહીં તે કારણથી પોતાના સ્વાભાવિક વીરરસનો અનુકૂળ નાયક દક્ષિણનો મહારાજ શિવાજી—તેની પાસે જવાનો ત્રણે નિશ્ચય કર્યો. ઘણે દિવસે તે આ પ્રતાપગઢ નજીક આવી પહોંચ્યો. તેનો અને મહારાજ શિવાજીનો અકસ્માત્ એકલાએકલી મેળાપ આ રીતે થયો.—શિવાજી મહારાજ એકલા, ઘોડાપર ખેડી દૂરની મજલ કરી આવતા હતા. પોટલિયામાં પાણી નહીં હોવાથી કોઈ વેહતા ઝરા આગળ આવી ઘોડાપરથી હતરી પોટલિયામાં પાણી ભરી વિસામો ખાવા ખેડા હતા એવામાં ભૂખણ કવિને આવતા દીકા. પોશાકથી તેને પરદેશી જાણી મહારાજએ નીચે પ્રમાણે તેની સાથે વાતચીત કરી.

શિવાજી—તમે કાણ છો ? ક્યાં જાઓ છો ?

ભૂખણ—હું કવિ છું, મહારાજ શિવાજી પાસે જાઉં છું.

શિવાજી—તમારો દેશ કયો ?

ભૂખણ—હિંદુસ્તાન. ચૌરંગજેબની દરબારમાં હું રહેતો પણ કારણપરત્વે મારે ત્યાંથી નાસવું પડ્યું છે. (એમ કહી બનેલી હકીકત કહી.)

કાળ કઠિણતા અરે ભયંકર, તપાસતાં સ્થળ ત્યાંનું. ૪૯૪

શિવાજી—ઓહા!! ત્યારે તમે ઘણા મારા કવિ છો. શિવાજી પાસે એમનાએમ જાણ્યા છો કે કાંઈ તેમની કીર્તિનું વર્ણન કરી જાણ્યા છો ?

ભૂખણ—મહારાજને યોગ્ય એવી તેમની કીર્તિની કવિતા મેં કરી છે.

શિવાજી—કૃપા કરી મને તેમાંથી કાંઈ સંભળાવશો ? હું પણ તેમનો સામંત છું અને મને કવિતા પર ખુબ પ્રેમ છે.

ભૂખણ—રસિકજન આદરમહિત કવિતા સાંભળે એજ અમારા શ્રમનું સાફલ્ય અને સમજીએ છિયે. ખુબ સારું. હું તમને સંભળાવું છું. (એમ કહી ભૂખણ કવિએ આ નીચેનું કવિત છટાપુસ્ત હલકથી બોલવા માંડ્યું.)

કવિત મનહર.

ઈંદ્રજિમિ જંબવર વડવાનલ અંબવર
રાવનકુલદંભવર રઘુકુલ રાજ હે ।
પવન બારિબાહવર, શંભુ રતિનાહવર
જ્યૌં સહસ્રવાંહવર, રામ દ્વિજરાજ હે ।
દાવાદ્રુમદંડવર ચિત્તા મૃગ હુંડવર
મૂલન વિતંડવર જૈસૈ મૃગરાજ હે ।
તેજ તમઅંસવર કાન જિમિ કંસવર
તૈસે મ્લેચ્છવંસવર શેર શિવરાજ હે ॥૧॥

કહે છે કે એ કવિત ભૂખણ કવિ ખાવન વાર બોલ્યા. શિવાજી માંત્ર હુંકરો દેતા જાય પણ ખંધ રાખવા કહે નહીં તેથી ભૂખણનો મીઠાજ ગયોને બોલ્યો કે “હું હું શું કરો છો ? ખાવન વખત આ કવિત બોલ્યો તો પણ ખંધ રાખવાનું તમે કે-

તોય પ્રકોપ કરી રિપુદળપર, એક સમે છોડેલી;
તે ઊંધી પડી ટપલા ખાએ, જમીનમાં દાટેલી. ૪૯૫

હેતા નથી, હવે હુંજ બંધ કરું છું.” મહારાજએ કહ્યું કે “તમારી મરજી. હજી પણ એનું એ બોલો તો હું બહુ ખુશીથી સંભળું. આહો!! કવિતા કેવી સારી છે? તેમાં વળી તમારી કહેવાની છટાએ તો મારું તન મન પ્રકુલ કર્યું છે.” બૂખણે વધારે નહીં સંભળાવવાનું કહ્યું. શિવાજી ત્યાંથી થોડે અંતરે પ્રતાપગઢમાં આગળથી જઈ કચેરી કરી બેઠા. પાછળથી બૂખણ કવિ કેટલીક વાર ત્યાં આવી ચઢ્યો; અને કચેરીમાં જઈ જીએ છે તો થોડા વખત પર પ્રસંગમાં આવેલો પુરૂષ સિંહાસનપર ચઢી બેઠો જોઈ અને તેજ મહારાજ શિવાજી છે એમ જાણી સંકોચ આશ્ચર્યાદિ ભાવે આત્મ થયો. તેને સંકોચ અને આશ્ચર્ય પામતો જોઈ શિવાજીએ અતિ આદરે પોતાની પાસે બોલાવી તેનું ધણુંજ સન્માન કર્યું. બૂખણને ઘણા દિવસ પોતાની પાસે રાખ્યો અને એક કવિત બાવન વખત બોલ્યા માટે તેવાં બાવન કવિત બનાવવા કહ્યું; તે પ્રમાણે બૂખણે વીરરસ પ્રાધાન્ય બાવન કવિતની “શિવરાજ બાવની” બનાવી. શિવાજીનાં પરાક્રમનું વર્ણન છે માટે શિવરાજ બાવની કહે છે. કેટલાક એને બૂખણ કવિની બનાવેલી માટે “બૂખણ બાવની” એમ પણ કહે છે. વીરરસ પ્રાધાન્ય છે માટે “વીર બાવની” એમ પણ કેટલાક કહે છે. એ બાવન કવિતથી અતિ પ્રસન્ન થઈ મહારાજ શિવાજીએ બૂખણ કવિને બાવન ગામ ઇનામમાં આપ્યા; (કેટલાક કહે છે કે તે સાથે બાવન હાથી પણ આપ્યા હતા.) અને કહ્યું કે “પ્રથમ કહેલું કવિત મારે તમારી પાસે સો વખત બોલાવવાની મરજી હતી, તેના અમના બદલામાં સો ગામ આપવાનો વિચાર હતો.” પાદશાહની ઉદારતા કરતાં પોતાની ઉદારતા વિશેષ બતાવવાના લાભે કવિને બાવન ગામ આપ્યા હશે; તેમજ શિવાજી મહારાજમાં ઉદાર યુદ્ધિ વિશેષ હતી એવું તેમનાં

રામદાસ^૧ સ્વામિએ પ્રતિષ્ઠા, કરી થાપન કીધેલા;
તે હનુમાન તુટલ ઝુંપડીમાં, અપૂજ્ય આજ વસેલા. ૪૯૬

કેટલાંક કૃષોપરથી પણ જણાય છે. માગલાઈ તોડવામાં અને
હિંદુવટ રાખવામાં જે ઉત્સાહ અને જે આગ્રહવડે શિવાજીએ
અદ્ભુત પરાક્રમો કર્યા તેનાં ઘણાં કારણોમાં ભૂખણકવિની શિ-
વરાજ બાવની પણ મુખ્ય કારણરૂપ ગણાય છે. પોતાનાં પરાક્ર-
મનાં આ કવિતામાં કરેલાં વખાણથી તેમનું મન વિશેષ પરાક્રમ
કરવાને ઉશ્કેરાયલું જણાય છે. મત્કવિની કવિતા કેટલું કરી
શકે છે તેનું તાદૃશ દૃષ્ટાંત શિવરાજબાવની છે. એવા કવિ-
યોને, એવા ઉત્સાહી રાજાને અને એવી ઉત્તમ કવિતાને ધન્ય છે.

૧ શિવાજીમહારાજના ગુરુ.-મરાઠી ભાષાના નવનીત ના-
મના ગ્રંથમાં એ મહાત્મા પુરૂષવિષે આ પ્રમાણે લખ્યું છે.
‘ગોદાવરી તીરે રાક્ષસખુવનથી વીશ ગાઉપર જાંબ કરીને
એક ગામ છે. ત્યાં સૂર્યોપંત કરીને જન્મદન્ય ગોત્રી જગદી
દેશસ્થ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તેનો પુત્ર રામદાસ. રામદાસની
માનું નામ રાણુબાઈ. એનું પહેલું નામ નારાયણ’ પરંતુ આ-
ગળ તે રામની ભક્તિ કરવા લાગ્યો તેથી તેનું નામ રામદાસ
એવું પડ્યું. એના મોટા ભાઈ ગંગાધર કરીને હતો તેને
રામીરામદાસ કહેતા હતા. રામદાસનો જન્મ શકે ૧૫૩૦ ના
ચૈત્ર શુદ્ધ ૯ ને દિવસે થયો હતો. રામદાસમાં નાનપણથી વિરક્ત-
બુદ્ધિ હતી. એ માઈનિનો અવતાર હતો એમ કહેવાય છે.
તેનાં માબાપે તેના લગ્નની સર્વ તૈયારી કરી હતી પણ તેનું મન
લગ્ન કરવાનું હતું નહીં તેથી તે નાશી ગયો. આગળ કેટલેક
દિવસે નાશકક્ષેત્રે પંચવટીમાં રહીને પછી સતારાની પાસે આંક-
ળમાં જઈ રહ્યો. તે ઘણું કરીને તીર્થયાત્રા કરતો કરતો હતો.
તેની શિષ્યમંડળીમાં શિવાજીરાજ હતો. શિવાજીએ પોતાનું
સઘનું રાજ્ય રામદાસને આપ્યું ત્યારે તેણે તેનો સ્વીકાર કરીને
તે પાછું શિવાજીને સ્વાધીન કર્યું, અને કહ્યું કે “મારા સ્વામિ-

વળી ત્યાં અંતઃપુર સમીપ વડ, શાખા મૂળ અનેક,
જટા છોડી જોગી ઊભો, જાણે તપનો ધરી ટેક. ૪૯૭
એક સમે એ અંતઃપુરમાં, પતિપળ ગર્વિણિ પ્યારી,
રમરુમ કરતી હશે મદલરી, નૃપ શિવાજીની નારી. ૪૯૮
સાસુપાસ! સવિનય લાડ ખાહુ, કરતી હશે સંકોડે;
આજ ઉજડ અતિ નિરખી એ સ્થળ, દોલમાં દલગિરિ દોડે.

ત્વની એટલીજ નિશાની રાખવી કે તારી ફાજનો કુંડો ભગવા
રાખવો.” ત્યારથી શિવાજીએ પોતાની ફાજમાં ભગવા કું-
ડાની આલ પાડી. શુદ્ર વગેરે હલકી જાતિના હિંદુઓમાં “કુ-
વાર” બોલવાને કેકાણે “રામરામ” બોલવાની જે આલ પડી છે
તે શિવાજીએજ નવી પાડી.—રામદાસ એકાંતપણે રહેવા સાર
સતારાની પાસે પરણી નામનો કિલ્લો છે ત્યાં જન્મને રહેતા હતા.
ત્યાં શિવાજીરાજ તેમની પરદાસ્ત રાખતા હતા. રામદાસ ત્યાં
રહ્યા તેથી ત્યાં સંતમંડળી જવા આવવા લાગી તેણે કરી તે
કિલ્લાનું સજ્જનગઢ એવું નામ પડ્યું. તેજ ગઢમાં રામદાસ
વૃદ્ધ થઇને પોતાની ઉમ્મરના ૭૩ ને વર્ષે સમાધિસ્થ થયા.
તેમના સંપ્રદાયી ધણા છે તેઓને રામદાસી એવું કહે છે. વિ-
ગરે વિગરે.

૧. “અક્ષુલખાનને એકાંતમાં મળી દગાથી મારવાને
દિવસે પ્રાતઃકાળમાં શિવાજીએ નાહી ધોઇને પ્રથમ ધ્વજરતી
ભક્તિ કરી, પછી વસ્ત્ર ધારણ કર્યા. માથાપર લોહનો ટોપ રાખ્યો,
અંગમાં કવચ પેરી લીધું અને ઉપર અંગરઘો પહેર્યો. ખાંચમાં
વાધનખ છુપા રાખ્યા. એમ આવવાનીથી તૈયાર થઈપછી પોતા-
ની માતૃશ્રીના ચરણ કમળમાં મસ્તક મૂકી તેની આશીષ માગી.”
એ વર્ણન પરથી જણાય છે કે અક્ષુલખાન સાથે દગો રમવાના
વખત સુધી શિવાજી મહારાજનાં માતૃશ્રી હયાત હતાં. પ્રતાપગઢ
ઉપર એકાંતમાં રામદાસ સ્વામિએ પ્રતિષ્ઠા કરી થાપન કીધેલા

શું અભિમાન કરે હવે ઉરમાં, ઉઠી ગયા જ્યાં આવા;
કાળકઠિણતા મનમાં કલપી, દે તણ ગર્વિત દાવા. ૫૦૦
હું કવિ પંડિત હું ધનપતિ પાલક લાખોનો પ્યારો;
કાળકઠિણતા નિરખિ ભયંકર, લખાડ મેલ લખારો. ૫૦૧
કર નર ચેતી વિમળ કીર્તિના, મજાપુત કિલ્લા મોટા;
નામ વસે જ્યાં નિર્ભય, ન સહે, સમયતણા શિર સોટા.
અહો શૂર મહારાજ શિવાજી, પરમ કરી પુરુષાર્થ;
પિતૃગતી પામ્યા સંસારથી, સાધી સ્વાર્થ પરાર્થ. ૫૦૩
દીર્ઘલક્ષી માટે દુનિયામાં, ઉભય કામ આરંભ્યાં;
વિશાળમતિ શું વખાણું વાણિમતિ, સિયેર રહે જ્યાં સ્થંભ્યાં.
એકતરફ એકાન્તવિષે દઢ, ખંધાવ્યા ગઢ ખેશ;
ચતુર શિલ્પિઓ પાસ ચહીને, વસુધાવાસી વિશેષ. ૫૦૫
ખીલે તરફ નિજ કીર્તિ તણા દઢ, ખાવન ગઢ ખંધાવ્યા;
ચતુર શિલ્પિ તેનો ભૂખણ કવિ, હાલે કદી ન હલાવ્યા.
તન ધન સંરક્ષક ગઢ મજાપુત, જશ રક્ષક ગઢ આઝા;
ટકાઉ ખેમાં કોણ તપાસો, રૂઠા શિવાજી રાજ. ૫૦૭
હશે જાણતા હયાતિમાં ગઢ, પચ્ચરના દઢ પ્રીતે;
કવિકૃત ગઢ કીર્તિના આપના, દઢ નહિં ગણ્યા હશે તે. ૫૦૮
આજ ભુખો મહારાજ આવો અહિં, ભુલ વિચારની ભાસે;
ખેમાંથી મજાપુત કોણ ખાહુ? તત્ત્વ જણાય તપાસે. ૫૦૯

હનુમાનની સામે એ આંત:પુર છે. આંત:પુરની પાસે એક
મોટું વડનું ઝાડ છે.

૧ ખે કામ. ૨ હનુમંતી લોકો. ૩ પૈસા. ૪ શિવરાજ ખા-
વની જેમાં ખાવન કવિત છે તેથી ખાવન ગઢ.

પરાધીન ખંડેર થઈ ગઢ, શિર^૧ મુખ ધાસ લઈને;
 શોચનીય^૨ સ્થળ થયાં અરેરે, સમય પ્રહાર સહીને. ૫૧૦
 અહો કીર્તિગઢ તો આજે પણ, ભલભલી રાજસભામાં;
 નિત નિત નવિનપણું ધારણ કરી, દીસે પ્રગટ દુનિયામાં.
 ખર્ચો નથી એકેય કાંકરો, સ્વતંત્ર સંચરનારા;
 જંગમ યશગઢ જોઈ આપના, કાયર શૂર થનારા. ૫૧૨
 હજાર મારો હાંક તોય પણ, પથ્થરના ગઢમાંથી;
 શિવાઈ નામ સુણાય ન કદિએ, કોડ ઉપાય કર્યાથી. ૫૧૩
 યશગઢવાસી વિલાસી આપનું, પળ પળ નામ પ્રતાપી;
 સુખદાયક ધ્વનિ કરતું સઘળે, અક્ષય રહી અધાપિ. ૫૧૪
 ધન્ય જનનિ અતિ ધન્ય જન્મવું, ધન્ય હવિત જશલોભી;
 ધન્ય ચરિત્ર પવિત્ર પ્રગટ અતિ, સદા કીર્તિ રહી શોભી.
 ધન્ય સુકૃતિ કવિ ભૂખણ તે પણ, સુકૃતિતાણા યશ ગુંથી;
 કયું કવિત્વ સફળ સ્વાભાવિક, ખહુ યશ લીધો ખહુથી.
 કરું વર્ણન આગળ અવ કોડે, સ્નેહે શિર નામીને;
 શિવાઈને ભૂખણ કવિને વળી, રામદાસ સ્વામીને. ૫૧૭
 ઉપર રહીને અતુર્દિશા ભણી, નજર ફેરવી ન્યાળો;
 દિવ્ય દિગંત^૩ ધણે દૂર દીસે, વિશેષ રચના વાળો. ૫૧૮
 ઠામ ઠામ ગિરિ ધુમટાકૃતિ ત્યાં હારોહાર નિહાળો;
 ઉપર વૃક્ષની પવનતરંગે, ડોલે ધ્વનિયુત^૪ ડાળો. ૫૧૯
 બણે છાવણી તાણી તંબુ કરી, પડ્યું દળ પાર વિનાનું;
 ધ્વજ ફરકતી તંબુઉપર ફડ ફડ થતી તે શું વખાણું ? ૫૨૦

૧ પ્રતાપગઢ અવાવર રહેત્રાથી તેને મથાળે ધાસ ઉચું છે.
 અને તેની મજબુત ભીંતોમાં તથા બાકોરામાં પણ ધાસ ઉચું
 છે. ૨ શોચ કરવા ચોગ્ય. ૩ દિશાઓના અંત. ૪ શબ્દ-
 યમાન.

મકરણગઢ શિવગઢ સજ્જનગઢ, સ્વાભાવિકગઢ ખીન્ન;
 બાણે યશગઢ શિવાલ્લના સૌ, રહિએ નિરખી રીઝ્યા.
 પુરજતણી સન્મુખ સમીપમાં, નીચે કપર નિરખાણી;
 અરે બિચારા અફળુલખાનની^૧, બાણી આંખ ભરાણી.
 શિવાલ્લ કેરા કુડ કપટનો, ભોગ થયેલો ભોજો;
 ધડથી શિર કંથુ ભિન્ન અસિધી જ્યમ, તોપ ઉઠાડે ગોજો.
 તે શિર તોપની સાથે ટાંગ્યું, ગઢપર પળમાં આણી;
 તોપ પ્રકોપથી ચલવી પછી કરી, રિપુદળની ધુળધાણી.
 સલાહ થતી સુણી પ્રમાદમાં દળ, ત્યાગી મનનો ધોખો;
 પડેલ તે પર તુટી પડેલા, શૂર માવળા લોકો. ૫૨૫
 એમ શૂરનું શિર દળ હણીને, હરો થયા ઉર રાજ;
 પણ યશચંદ્રવિષે લાંચનરૂપ, શિર એ થયું શિવાલ્લ.
 રે અફળુલખાં કપરવિષે અહિં, સંકોચાઈ સુતેલા;
 ધણી ફોજના ધણી ધિંગા તું, એકાએક રહેલા. ૫૨૭
 સુવામાટ અહિં સોડ તાણીને, આટલીજ અવનીનો;
 અરે હતો ખપ તને આખરે, હવતાં લોભ ધણીનો. ૫૨૮
 વેર કરી નરકેશરી^૨ સાથે, ગાફલ રહ્યા ધણેરો;
 ભાવિ^૩ ભુલાવે ભલાભલાને, કાઢું ન વાંક તુંકેરો. ૫૨૯
 ધરાતણા^૪ ધણીપણાતણા હક, ભલું ભુજખળ ભારે;
 કારણ નહીં કુળોત્તર તેમાં, વિવેક બુદ્ધિ વિચારે. ૫૩૦
 વિશેષ ખળરૂપી ધનવાળો, રાજ્યરત્ન બહારે છે;
 તેને ખળવાખોર કહે તે, આપ અબુદ્ધિ ઠરેછે. ૫૩૧
 તું ક્યાંનો ક્યાં અઘી વસેલો, કહે શાહ તુજ ક્યાંનો ?
 માત્ર ભુજખળ હક્ક મનાતો, પ્રોઠ રાજ્ય પ્રસર્યાનો. ૫૩૨

૧ જેને શીવાલ્લએ દગાથી માર્યો તે. ૨ પુરૂષમાં સિંહ
 નેવો. ૩. ભવિષ્યમાં જે ખનવાનું તે. ૪. પૃથ્વીના.

વિશેષ ખળધન વાવરો મેળવ્યું, રાજ્ય શિવાજીરાજે;
નાહક તેનો હક ડુખાવવા, કરો ચઢાઈ શાકાજે? ૫૩૩
અરે ખધી ભુલો આડકથા? તે, કપટ મૃત્યુપર તારા;
વિચાર કરતાં વેગે ચાલે, આંખે આંસુધારા. ૫૩૪

શિવાજીના અતિ-ધોર? કૃત્યથી, આ અધોરવન તારી;
અખંડ ધોર? થઈ તે સ્મૃતિ મન, રૂદન કરાવે ભારી. ૫૩૫
દુખદાયક તુજ મૃત્યુથી માહિત, જન તુજ કબર શિથિલે,
આંસુપુષ્પ અરખ્યાવિણ જાય ન, દયા હોય જો દીલે. ૫૩૬
જેના અતિ નીચ કપટકાર્યનો, ભોગ થયેલો તું તો;
રાયગઢે તે રાય શિવાજી, સોડો તાણી સૂતો. ૫૩૭

જેહુ રાજ્યહક વૈભવ મહતામાટ કર્યા કૃત કાળાં;
તે કુળમાં કોઈનાં રહ્યાં નથી, અતી ચપળતાવાળાં. ૫૩૮
આમ જાણી હત અસ્થિરતા તો, કરત શું આવાં કાળાં?
સરલ પ્રપંચથી સંપાદત ભૂમિ, કરો કૃત્યો યશવાળાં. ૫૩૯
દોષ તમારો દોસે અરે ના, જરૂર વિચારી જોતાં;
કપટકાર્ય વિણ કોને મળિયાં, મહીમાં રાજ્યો મ્હોટાં!
વાધે ગ્રંથ વિવાદ કર્યે અવ, આદર્શ વર્ણન આગે;
પ્રતાપગઢપર રહિ નિરખી જો, રચના અતિ અનુરાગે.

દીલપસંદ દેખાવ ઉપરથી, જોતાં ખહુજ જણાય;
હજાર નેત્રો હોય નિરખવા, તોપણ તૃપ્તિ ન થાય. ૫૪૨
ન્યાયિ સર્વ પછી સાનુજ ભુજપતિ અદ્વાવંત સુધીર;
દર્શનમાટ પધાર્યા પ્રેમે, ભવાનિને મંદિરે. ૫૪૩
ભટ પુરાણી વીંટાઈ વળ્યા ત્યાં, પૂરણ પ્રેમ પૂંજરી;
દેવીતાણાં દર્શન કરાવીને, ઊભા હસ્ત પ્રસારી. ૫૪૪

૧ ચાલતી મુખ્ય વાત મૂકી ખીણ વાત વચમાં કેહેવી તે.
૨. બચકર. ૩. કબર.

આપી દક્ષણા અવનીપતિએ, અતિ આદર ઉર આણી;
 સંતોષ્યા દ્વિજવર આદિકને, સુપાત્ર દાન પ્રમાણી. ૫૪૫
 દેવીતણે પારે મૂઝ્યા રંજિત થઈ રૂપિયા રાયે;
 કૃપાંજળીથી પવિત્ર કૌંધ શિર નયન ઉભય ભ્રાતાએ. ૫૪૬
 કાળ કઠિણતાના મહિમાથી, વિસ્મિત થઈ સવિષાદ;
 આવી મળ્યા સાથમાંહી કરતા, અવલોકન અનુવાદ.^૧
 ઊતરવા લાગ્યા પછી વેગે, ઉજમ ભરેલે ઊર;
 ઊતરતાં એની મેળે વધી, ઝાઝી ઝડપ જરૂર. ૫૪૮
 અફળુલખાનની સાથ પ્રપંચની, ઝડપ કરેલી જોડ;
 મૂકી ઝડપ ઊતરતે ઢાળે, શિવાલયે શું તેહ. ૫૪૯
 અરજદારનાં ટોળાંને જ્યમ, દરબારથી દરવાન;
 મારી ધકા હડસેલી મેલે, અતિ કરીને અપમાન. ૫૫૦
 ઉપરાઉપરી પડે જનો જ્યમ, ઠેલો થતાં ધણેરો;
 હસી પડાય તે તક હરેકથી, અપળ જોઈ મુખ ચેરો. ૫૫૧
 એાછી ઝડપ કરવા કોઈને, દેનારો આધાર;
 તેય લઈ આધેયર ઝડપ વશ, ઠોકર ખાય અપાર. ૫૫૨
 હસતા સભીત સાચવતા તન, તલેટિમાંય ત્વરિત;
 આવી ઉભા તન હાંફ અતિ શ્રમ બિંદુ^૩ લલાટ સુરીત.
 અતિ આનંદિત થઈ અવનીપતિ, રચના જોઈ સુરીત;
 આળ્યા નિવાસપર ભલિભાતે, સાથ સહીત સપ્રીત. ૫૫૪
 પડી રાત્રી ખાણનો પણ તવ, સમય થયો સુખકાર;
 કર્યું પસંદ ભોજનયળ કોડે, તે ખંગલા બહાર. ૫૫૫

૧. જે જોડું તે વિષે પછીથી યાદ અથવા વર્ણન કરવું
 તે. ૨. જેને આધાર આપ્યો છે તે. ૩. પરસેવાનાં ટીપાં.

તર પક્ષવિત ઘટા અતિ ઘાડી, મધુર મંદ વા આવે;
 વસુધા^૧ નીર સુધાસમર છાંટી, કરી ઠીક બહુ ભાવે. ૫૫૬
 સુઘડ ગાલિયા ઉપર પાથર્યા, અતિ સુંદર તે આપે;
 પવન પ્રહાર ન લાગે એવા, દીપ પ્રગટિયા આપે. ૫૫૭
 મનપસંદ માંડ્યાં ટેબલ, ખુશી મધ્ય રકાર શ્રીકાર;^૩
 ઉમદા પાથર્યું વસ્ત્ર ઉપર મૂંકી રકેખી સ્વચ્છ અપાર. ૫૫૮
 ચમચા કાંટા રજતતણા^૪ ધજ, દીપતા દીપપ્રકાશે;
 ચતુર પૌરસનારાની ઝડપનાં, વખાણુ થાયે વાંસે. ૫૫૯
 વિવિધપ્રકારની વાનગીઓ બટલરે બનાવી રાખી;
 ભૂપ ભાવનામાત્ર ભૂખ્યા, નહિં ભોજનના અભિલાખી.
 ગુણિયલ હારેહાર ગૃહસ્થો, સાનુજ વળી ભુજનાથ;
 મુત્રી ભગિની સહિત ગવર્નર, સઘળો ઉત્તમ સાથ. ૫૬૧
 ભોજનનો આરંભ થયો વાનગી પિરસાય વિવિધ;
 ઉપમા કહું મતિ અનુસારે હું, લાયક જે ગ્રહિ લીધ; ૫૬૨
 કરો નૈવેદ્ય^૫ સખંધુ રામને, તે ગણી અમૃત તોલે;
 જમતી જાણે સંતમંડળી, તપોવને મળી ટોળે. ૫૬૩.
 ભોજન કરતાં વિવિધ વિષય પર, વાતો કરે વિનોદે;
 પ્રેમ પરસ્પર વધે પરમ ત્યાં, એ તકતણા પ્રમોદે. ૫૬૪
 ભોજનકાર્ય સમાપ્ત થયું પછી, ચાલ્યું પીવાનું આપે;
 પ્યાલા ભર્યા છલાતા સહુએ, અતિ સુંદર તે આપે. ૫૬૫
 પીએ પરસ્પર ક્ષેમ ચહી મધુ, વિનતા કટાક્ષ વર્ણુ;
 પીએ પરસ્પર પ્રેમ તાણા પ્યાલા ભરી જાણે પૂર્ણ. ૫૬૬

૧. પૃથ્વી. ૨ અમૃત જેવાં. ૩. “ખુશી” એ શબ્દ-
 ની મધ્યે એટલે વચમાં “ર” અક્ષર અર્થાત્ ખુરશી. તે શ્રીકાર
 એટલે સારી. ૪. રૂપાના. ૫. દેવને ધરાવેલું જે ખાવાનું તે.

શામ્પિનને^૧ ઉર કંપ થાય જવ અતુર ચાંપી ગ્રહેછે;
 લે કર^૨ જવ લીકર^૩ તવ લથડે, કલખલવાત^૪ કહેછે. ૫૬૭
 વાઘ^૫ ન અંગે તે પણ લેતા, વાઘન^૬ ચાંપી વિશેષે;
 ભાષણ થાય ભલાં તે સમયે, અતિ ખુશીના આવેશે.
 સમાપ્ત થયું સહુ કાર્ય પછી નિદ્રાવશ થયા નિરાંતે,
 આઠ્યા-નિજ નિજ નિવાસ સહુ તે, પોઢી ઉઠી પ્રભાતે.
 પ્રતાપગઢ જઈ આવી પછીથી, ભુજનાયે ભલિભાંતે;
 સાદર-દીધું ગવર્નરાદિને, ખાણું ઉત્તમ ખાંતે. ૫૭૦
 રાજવંશી ખાણામાં ન મળ્યા, દીપ પ્રકાશિત દીપે;
 બ્રોહિમિયા શાણુગાર્યો ખહુ વિધ, મહા ઉમંગી મહાપે.
 ખેન્ડવાણુ મધુરે સ્વર વાગે, સુણી ઉપજતો સ્નેહ;
 ઉમંગી આવે જમ અતીશે, મલાર રાગે મેહ. ૫૭૨
 ભોજન કરી ભલિભાંત પછી નૃપગુણથી રંજિત થાતા;
 પીએ પરસ્પર સલામતીના, ખાલા ભરી છલાતા. ૫૭૩
 એમ સમાજમ ઉત્તમમાં દિન, જાય ન તેહ જણાય;
 પ્રતિદિન મળતા નૃપને આવી, આંકીસરો ઘણાય. ૫૭૪.
 નવિ નવિ પોંઘટો નિરખે પ્રતિદિન, નિર્મળમતિ નરેશ;
 વિશ્વલૌકા બ્રેઈ વિશ્વપતિની, વિસ્મિત થાય વિશેષ.
 ભરે જ્ઞાન ભંડાર ભલી વિધે, રચનાસાર રૂઝથી;
 સુતર્કની સંકલના શોભે, વધેલ જ્ઞાન વડાથી. ૫૭૬
 પ્રતિદિન આવે પ્રિય માતાના, લાયકપત્ર લિખીત;
 વિશેષ વત્સલરસની વાતે, ભરેલ તે ભલિ રીત. ૫૭૭

૧. ઊંચી જાતનો દારૂ. ૨. હાથમાં લેવારે. ૩. દારૂ.
 ૪. દારૂના નિશામાં જે ખોલાય તે. ન સમજી રાકાય એવી વાત.
 ૫ શરદી. ૬ દારૂ.

મત્યુત્તર લખી કાઢે પળમાં, શિશ અઢાવો આશિષ;
 ધૈર્ય ધરે જોણે કરી જનની, એવું લખે અવનીશ. ૫૭૮
 દહીમારના દાવ રમે વળી, વાંચે લખે વિશેષ;
 કદી વંચાવે કવિતા કોડે, નિર્મળવાણી નરેશ. ૫૭૯
 મકરણગઢ^૧ જોવા મનસુખો, નૃપને લઈ નિજસાથે;
 થયો ગવર્નરના મનમાં કીક, જણવ્યો તં ભલિભાંતે. ૫૮૦
 નવું નવું જોવા ઉત્સાહી નૃપ, સજ્જ થયા સુણી તેહ;
 સજ્જ થયા લઈ સાથ ગવર્નર, નિજ મંડલી સનેહ. ૫૮૧
 સેક્રેટરી ને કેંસિલરો કો, સહિત પ્રિયા વિચર્યા ત્યાં;
 ખડુ મુશ્કેલ અઢાણ, પડે અતિ જોર આવતાં જતાં. ૫૮૨
 તલેટિથીજ અડુકડા પડોને, અંચળતા દૂર નાખી;
 ઘોમે ઘોમે સંભાળી ડગલાં, ભરવાનાં ભય રાખી. ૫૮૩
 ખેય તરફ નૃપ ગંભીરતા સમ, ગંભીર ખીણો આવે;
 મધ્યપંથમાં માત્ર એક જણ, ચેતી ચરણ ચલાવે. ૫૮૪
 ચૂકે ચરણ મૂકતાં ખની અંચળ, તો વિપરિત તત્કાળ;
 ખથોડિયાં મારી ઘોગતિસમ,^૨ જવા તણી જંજળ. ૫૮૫
 સોધી દષ્ટિ જ્યમ સંતો રાખે, ભયભરો ભવાટવીમાં;
 તેવી દષ્ટિ રાખો એ પંથે, જોવી હોય સુખસીમા. ૫૮૬
 આડુ અવળુ જોતાંજ ખીહામણી, હંડી ખીણો અવિલોકી;
 દૂર અઢે તન ચિત્તવૃત્તિને, શી રીત શકરો રોકી. ૫૮૭
 આવે ઉપર સપાટ ભૂમિ તવ, ખાઈ થાક ખુખ વાર;
 હાંફ મટયા પછી ચલાય હળવે, તનમાં થઈ ટટાર. ૫૮૮

૧ હાલ જેને અંગ્રેજો સેટલમેંટ કહે છે. ૨ ધો નામનું
 જનવર જેવી રીતે પગ ભેરવીને ચાલે છે તેવી રીતે.
 ૩ સંસાર રૂપી અરણ્યમાં.

ગાઠ ઘેર્ય ધરી ગુણનિધિ નૃપતિ, ચરણ ધરે સંભાળી;
કરો વિચાર જ્યમ ગ્રંથ પંથમાં, ચરણ મૂકે કવિ ન્યાળી.
સર્વ સાથ ગઠ ઊપર આવ્યો, વિપદા મૂર્વે વિખેરી;
શ્રમ મટાડી દાઢિ દૂર ફેંકી, રચના જુએ રૂંડેરી. ૫૮૦
સ્વાભાવિક દેખાવો સુંદર, શિખર ઉપરથી જોતાં;
ઠામ ઠામ ગિરિ નાના મીઠા, શોભે સમૃદ્ધિ સોતા. ૫૮૧
જાણે જમિનરૂપી જીવતી તન, ધાટા ગિરિરૂપ આઝા;
ખડું જોરમાં ખળિયા નીકળ્યા, તે જણાય જ્યમ તાજા.
માલકમપેટ ભણી લીલી છમ, આડી શોભે આઝી;
અન્ય દિશાભણી આઢી આડી, નિરખી થાય મન રાજી.
કરે પરસ્પર રચના કેરું, ખડું રસભયું ખયાન;
મત નિરૂપણ શક્તિ મહીપતિની, સૌમાં લે સન્માન,
સહન શક્તિ શ્રમની આગ્રહમતિ, ઉર્મંગતા અભ્યાસ;
નિરખી નૃપતિગુણ પ્રગટપણે મુખ, સર્વ કહે શાખાશ.
એમાં નહિ આશ્ચર્ય ક્ષત્રિકુળ, આઘડ સદા ઉજમાળા;
ત્રિવર્ગરક્ષક દટતનના તે, સમયે કર્યા સુંવાળા. ૫૮૬
નિરખી નેત્રને તૂતકરી નૃપ, નીકળ્યા પછી મતિશાળી;
ઉતરવાનું પણ ખેંસી ખેંસીને, સીધી નજરે સંભાળી.
સાથ સર્વ ગતિમદ કરીને, વિચરે એહ પ્રમાણે,
ચરજદાર હઠિલા જ્યમ ન ગણે, સિપાઈના ઢેલાને. ૫૮૮
અપણ અશ્વપર તલેટિથી ચઢી, નરપતિ આપ નિવાસે;
આવ્યા ઉર આનંદભેર અતિ, સાથ મૂંકી સહુ વાસે.

૧ પગ. ૨ કવિતામા રસોકનો ચોથો ભાગ, અથવા
કવિતાની કડીનો કોઈપણ ભાગ-પુક. ૩ મૂળથી. ૪ આજ્ઞાણ,
વૈશ્ય અને શુદ્ર એ ત્રણ વર્ગનું રક્ષણ કરનારા ક્ષત્રિઓ.

સાથ ગયા સરભરા કાજ તે, અમથી લોથ સમાન;
વાંસેથી આંબ્યા ખાહુ વારે, વદે અરે મુખવાણ. ૬૦૦

સૂર્યગ્રહણ લઈ સાથ ત્રાસઉર, દેતી^૧ કુવડના દોષે;
ભંગી તિલંગાના તનરંગથી, સ્પર્ધા કરતી રોષે. ૬૦૧

હાર્યા જાણી હિત કરનારી, અપાવનારી અર્થ;
ભુખાળવાને ભય ઉપજવતી, શ્યામા ધણી સમર્થ. ૬૦૨

સ્નાનથી કાયરના કાળજને, સંકંપ કરતી સલુણી;
કૃપણનેય પણ ઉદાર કરતી, એકે ગુણે ન ઊણી. ૬૦૩

ખગોળવેત્તાનાંર ટોળાંને, ખળભળાવનારી તે;
ભાગ્યશાળી ભૂપને આંગણે, અર્થી^૩ આણુનારી તે. ૬૦૪

ગળે પ્રાણની ધડી ગણુનારી, વૈશાખની^૪ વિરોધે;
આવી અમાસ કુટિલના કૃત્યથી, વડા ભયાનક વિષે. ૬૦૫

સર્વાંગે કાળો ધરી સાણુ, મુખપર ખુરખો કાળો;
સીધણુ આવી જ્યમ ધોળા નેત્રનો, ચપ ચપ કરતી ચાળો. ૬૦૬

પ્રાતઃકાળથી પગ મેલ્યાનો, માગ્યો મળે ન માગ;
નૃપ નિવાસપર ઘેરો નિરખ્યો, અર્થી^૩ તણા અથાગ. ૬૦૭

આણુતેડચાં આવીને ઉભાં, ઘેરો જખખર ઘાલ્યો;
ખોહિમિયા ફરતાં ભિક્ષુકનાં, ટોળાં અટળ^૫ નિહાળો. ૬૦૮

જુદાં જુદાં ટોળાં તે જાણે, કરેલ નાંખી થાણાં;
કો અંધાં કો લુલાં લંગડાં, કો રોગી કો કાણાં. ૬૦૯

સોરખકેર કરે મુખ માગે, દાન અંડણી તોલે;
કરી આશિષની વૃષ્ટિ નૃપતિપર, જોર કરી જ્યખોલે. ૬૧૦

૧ આપતી, = અહીંયાંથી અમાસનાં વિશેષણ છે. ૨ જો-
શીઆનાં. ૩ માગણો-યાચકો. ૪ વૈશાખની અમાસ અટલ
વૈશાખ માસનો છેલ્લો દહાડો. ૫ જવાનું કહેતાં પણ ન જમ
અવાં.

એ સેના જીતવા અવનિપે, પાસ તેડોને પ્રીતે;
 દીધી આજ્ઞા દાનાધિપને, જે ઝટ લઈને જીતે. ૬૧૧
 વસ્ત્ર ગાંસડા ભરીને ભારે, અનાજ લેઈ અમાપે;
 ભરી થેલી નાણાંની ભાવે, ચાલ્યા પંડ્યો ચોપે. ૬૧૨
 તે સધળું આપીને સત્વર, સલાહ શાન્તિ કીધી;
 વિખરાયાં થાણાં ભિક્ષુકનાં, લાયક ભિક્ષા લીધી. ૬૧૩
 જ્ય કરેલ જ્યમ નગર લુટીને, ફોજ રાજી ફાવેલી;
 તેમ રાજી થઈને વિખરાઈ, અર્થી ટાળી આવેલી. ૬૧૪
 ગુપ્તદાન વળી ગ્રહણ નિમિત્તે, કર્યાં કચ્છ મહોપાળે;
 ૩ ધી વસ્ત્ર અડદ તલ નાણું, કર્યાં દાન તે કાળે. ૬૧૫
 ગ્રહણ મુક્ત થાતાં લગી સ્થિરમન, શિવ કચ્છા સંપાદી;
 દ્વિજદ્વારા વળી સ્તુતિ કરાવી, જે ઇશ અખિલ અનાદિ.
 મોકલી મલ પાવન તીર્થોદ્ધર, ભરો કાવડો મગાવી;
 સ્નાન કર્યું અર્ધધાણુ નૃપતિએ, અતિ આદર ઉર લાવી. ૬૧૭
 નિયમિત કરતા નિત્યદાન નૃપ, વળિ ગ્રહદાન વિશેષે;
 એમ દિવસ નિર્ગમન થતા શોભે વીર ઉભય સુવેષે. ૬૧૮
 જેષ્ટ શુદ્ધી ખીજ તારિખ મેની, ઓગણીશમી આવી;
 યુરોપિયન મંડળ એકઠું કરી, કોડે રમત કરાવી. ૬૧૯
 એ માટે અંગ્રેજ બાલંગર, પસંદ કીધો પ્રીતે;
 પૂરા પાંચશે રૂપિયા પરઠ્યા, રમતતણા શુભ રીતે. ૬૨૦
 શાણગાર્યો ખંગલો અનુપમ, ખેલ થવાનો જેમાં;
 ગોઠવી હારોહાર ખુરશિયો, ટિકિટો ચોડી તેમાં. ૬૨૧
 શરૂ થયું આગમન સર્વનું, શી વરાણું તે શોભા;
 વસ્ત્રાભૂષણ સજ્જ આવતી, લેડીઓ મન લોભા. ૬૨૨

૧ ગ્રહણનું છુટવું. ૨ મહાખલેશ્વરના પવિત્ર કુંડમાંથી.

જનરલ કરનલ મેજર કેપ્ટન, સિવિલ્યનો શોભીતા;
 કરમાં કર ગ્રહિ પતિનો આવે, લેડી મહમ લાલિતા. ૬૨૩
 આપ આપનું આસન ઓળખી, ખેસે દંપતિ જોડે;
 આલો^૧ થાય ત્યાં ઈદ્રસભા પણ, માનનીતણા મરોડે. ૬૨૪
 સાનુજ ભુજપતિ સાથ સહિત ત્યાં, પધારિયા ખડુ પ્રીતે;
 આદરકાજ ઉઠી આમનથી, સર્વ સભા શુભ રીતે. ૬૨૫
 લેડી મહમ ગુણધામ ગૃહસ્થો, ઓળખ કરવા આવે;
 ઘેરો ઉભાં નૃપને ઘણી પેરે, ઉર વિનોદ ઉપજવે. ૬૨૬
 ભાષા છટા ભલી મર્યાદિત, સભાવિવેક સટેક;
 કિશોરવય સદ્ગૃહસ્થનાં લાયક લક્ષણો અનેક. ૬૨૭
 નિરખિ નિરખિ અચરજ પામે સહુ, ઉર આનંદ પમાડી;
 રંગ ભૂમિપર આવી ઉભો તવ, ખરો મતિનો ખેલાડી. ૬૨૮
 ચુપાચૂપ સહુના ચિતકેરી, એક વૃત્તિ કરી ઓણે;
 પ્રથમ પ્રિયાપ્રિયતમે પ્રીતિનો, વિવાદ કીધો વેણે. ૬૨૯
 પછી પ્રિયાને પૂરી પેટીમાં, સીવી કોથળામાં તે;
 ઉપર દેવરાવ્યું તાણું દઢ, અહો કરે શું આ તે!! ૬૩૦
 પાંચ મિનિટમાં તે પ્રમદા તો, આવી ખહાર ઉભેલ;
 તે કોથળો મળુસ ને તાણે, તેમનું તેમ દીધેલ. ૬૩૧
 આખી મંડળીને મૂકી ઓણે, અબ્દુત રસમાં એમ;
 પાંચ મિનિટમાં આવ્યો પછી તે, પુરૂષ ધરતો પ્રેમ. ૬૩૨
 પળ પળમાંહે રંગભૂમિપર, પલટે તન પોશાક;
 હાસ્યરસે તે હદ વાળીને, આપે ખુશી અથાક. ૬૩૩
 પળમાં મોચી પળમાં દરજી, પળમાં પ્રવીણ ખલાસી;
 ગૃહસ્થ પળમાં રંક નિમિષમાં, પળમાં મહમ મિલ્લસી. ૬૩૪

પળમાં લશ્કરી, પળમાં મશ્કરી, કૌતુકથી કરનારો;
 બહુરૂપીનાં રૂપ વિવિધ બતાવી, હસાવી દુખ હરનારો. ૬૩૫
 જોવો સોગં^૧ સ્વરાદિક તેવાં, સુણીને સલા હસે છે;
 હર્ષનાદ કરી તાળી વગાડી, સહુ સાખાશી દેછે. ૬૩૬
 વળી લઈ વાદિત્ર વિનોદે, પાંચ મિનિટ પછી આવી;
 યુરોપના પ્રતિદેશીજનોની, ઢળ ગાયનની બતાવી. ૬૩૭
 જર્મન રશ્યન ઈટાલિયન ડચ, સ્કોટીશાદિક કેરી;
 એટાંરૂપ સુણિ ગાયનની ઢળ, મંડળી હસે ધણેરી. ૬૩૮
 ભાષણ કરતો જય ભલી વિધ, વચ્ચમાં વિદૂષક જેવું;
 ક્ષોભ પમાડે ક્ષણમાં, ક્ષણમાં, હાસ્ય કરાવે તેવું. ૬૩૯
 અર્ધભાગ અનુરાગસહિત જવ, થયો ખેલનો ઠીક;
 પા કલાક વિશ્રામતણો, પડદો પડિયો રમણીક. ૬૪૦
 તાકી ઉભાં બુટલરનાં ટોળાં, ખુમચા ધરિ કર ખાસા;
 ચહા મિઠાઈ આઈસ્ક્રીમનાં મહિ, ખાલા મૂંકી ચોખાસા.
 અદખભેર દર દંપતિ સન્મુખ, આણખોલે આવીને;
 ખડો રહે ખુમચો ધરિ ખાંતે, લક્ષ ધણું લાવીને. ૬૪૨
 મનગમતું લઈ તે માહેથી, હુંગો કરે સરાગે;
 શામ્પિન પીવા વળિ સંચરતા, ઉઠી ચોરડે આથે. ૬૪૩
 મિજબાની ભૂપતીમણીયો, એ પાણ ખેલ નિમિત્તે;
 ખરચ્યા રૂપિયા એ ખાણમાં, પુરા પાંચસે પ્રીતે. ૬૪૪
 હરે ફરે સહુ વાત પરસ્પર, ભલી કરે મન ભાવી;
 ઘંટ સુણી સહુ ચુપાચૂપ થઈ, આસન ખેઠાં આવી. ૬૪૫
 ઉંચે આસને ઉભી રાખી નિજ, નારિ નાટકાચાર્ય;
 ઉભય ખાજુ ટેકો આપી કરી, અચેત અદ્ભુત કાર્ય. ૬૪૬

૧ વેશ. ૨ દૂધ અને ખાંડને બરફમાં જમાવી કરવામાં આવે છે તે.

કરણારસમાં લીન કરી નાંખ્યાં, તમાસગિરને તેણે;
 રસાનુકૂળ રાગે વણિ વાગે, જેન્ડ વખાણું શું વેણે ? ૬૪૭
 પગ નીચેથી પ્રથમ કાઢિ લીધું, આસન ધીમે નિદાને;
 ઉભય ખાજુના ટેકાપર તે, અધર રાખી અખળાને. ૬૪૮
 એક ખાજુનો ટેકો એ પણ, કળથી લીધો કાઢી;
 બહુગરે પછિ જોર કરીને, આડી અધર સુવાડી. ૬૪૯
 તમાસગિરની હર્ષતાણિનો, ઘોષ થયો ગંભીર;
 શખવત? મુખમુદ્રા જોઈ સ્ત્રીની, નેત્રે ચાલે નીર. ૬૫૦
 સીધિ અધર રાખી શણુગારી, દયા દિલે ઉપજાવે;
 મૃત સંધવાને? કાઢતિ તક જ્યમ, ધણી શણુગાર ધરાવે. ૬૫૧
 રોસનિ સર્વ યુજવી નાંખી, ખહુ આકૃતી ખતાવે;
 ખપોરિયાના તેજે કરીને, નારી મુખ નિરખાવે. ૬૫૨
 એ આદિક ભલે રમત ગમતમાં, અર્ધરાત્રિ ગંધ આખી;
 સમાપ્ત ખેલ થયે સૌ ઉઠ્યા, ઉંધતણા અમિલાખી. ૬૫૩
 સુમાર નહિં હુયરથનોં તેથી, જડે ન અટ લઈ ગાડી;
 ઉભા રહે ન ઉતાવળિયા જન, શોધે ખૂમો પાડી. ૬૫૪
 સાનુજ શ્રીખેંગાર મહીપતિ, આપ નિવાસે આવી;
 પોઢ્યા જગતપિતાના સુખકર, ચરણકમળ ચિતલાવી. ૬૫૫
 કોઈ દિવસ મૃગયાએ નરપતિ, સાનુજ નિકળે સ્નેહ;
 એડિકાંગ કેપ્ટન રે આદિક, યુરોપિયન દઢ દેહે. ૬૫૬
 શિકાર શોધક જનો સુમાર ન, દઈ પૈસા લે સાથે;
 ઢોલ નગારાં રણશિંગા તે, વગાડતા ભલિભાંતે. ૬૫૭
 એલિફન્ટન ધાઈટઉપર સહુ, આવે મૃગયામાટે;
 ભય પામી પશુ પંખી ભાગે, વેગે વસમી વાટે. ૬૫૮

૧ મડદા જેવી. ૨ ધણીવાળી, સ્વામી જેનો હયાત છે તેવી.

નાકાં ઘેરો ઉભા નર ઝાઝા, હો હો કરોને હાંકે;
 પાછાં વળિ પશુ કરે પલાયન, નારી જવાય ન નાકે. ૬૫૯
 નિશાન થઈ નૃપતિનું પડે તવ, દઢ મન કરે ધસારો;
 ચોટ ચુકે ન ચપળ નૃપતી ક્યાં, શિકાર સંચરનારો! ૬૬૦
 સજ્જણ કરતી છુટે ગોળિયો, જોરજોરે તે જાય;
 પળમાં પ્રાણુવિના મૃગ પડતો, ખેદક ધુમરી ખાય. ૬૬૧
 એમ અવનિપતિ નવિ નવિ કૃતિમાં, નિર્ગમતા નિશાદિન;
 તારિખ છવિશમી મેનો દિન, વિશેષ શોક વિહીન. ૬૬૨
 ખાલ દીધો ખે સહસ્ત ખરચી, ખાંતે નૃપ ખેંગારે;
 શાં વર્ણન કરું તે શોભાનાં, વિશેષથકાં વિસ્તારે. ૬૬૩
 યુરોપિયન મંડળમાં એ દિન, વ્યાખ્યો હર્ષ વિશેષ;
 નારીવર્ગ તો સુખ સ્વર્ગનું ગણિ, વિચિત્ર ધરતો વેશ. ૬૬૪
 ડોળદાર પોશાકે અનૂપમ, મુલે ઘણા મોંઘેરા;
 ધુંચાય મન મુનિઓના એવા, ઘેર ધાધરા કેરા. ૬૬૫
 મન તરંગના રંગની સાથે, સદૈવ નિકટ પ્રસંગ;
 એવા રંગતણા પોશાકે, તન તરણીનાં તંગ. ૬૬૬
 સુવાસના નિર્મળ મનની શુભ, તન અત્તર તત્તુલ્ય;
 પોશાકે પણ તેની પરિમલ, આવે ઘણી અમૂલ્ય. ૬૬૭
 ગુલાબિ તન તરણિયો ઘણેરી, ગુલાબ જળમાં જાણે;
 સ્નાન કરી શણગાર ધર્યા શું, પ્રસરે સુગુણ પ્રમાણે. ૬૬૮
 કોમળ કદળી સ્તંભસી જંઘાં, શું આલાનરે સુહાય;
 પતિનો ચિત્તમતંગ સદા જ્યાં, બળ કરોને ખંધાય. ૬૬૯
 વાળ્યો વેણ ગુંથી અંખોડો, જે જોઈ રતિ પણ કોભે;
 શું પતિના મનમતંગ પગની, સાંકળ થઈને શોભે. ૬૭૦

વા' રતિપતિનો આખક શિર ગોઠવિયો ધુંચણ વાળી;
 નાચનાર સાથી થાકે તવ, ઉગામત્રા સંભાળી. ૬૭૧
 સુમધ્યમારે ડગ ભરે લચકતી, લઈ પતિકર આધાર;
 મન જાણે પતિ તેડિ હિડે તો, પ્રેમ તણો પ્રિછું પાર. ૬૭૨
 મડમોની મોઢાઈ તાણું વણિ, રૂપ ગુણ આમૂંપણોનું;
 ઠરું કેટલું વખાણ દીપે, જ્યમ, સુગંધ ને વણિ સોનું. ૬૭૩
 એમ પાણી ઠાણ નાટચલુવનમાં, આતુર થઈ સાહુ આવી;
 પુરૂષો પણ અતિ પ્રેમ હર્ષભર, આઘ્યા અંગ સહાવી. ૬૭૪
 પ્રાહ્ય પ્રાણ સમ ખંધુ કરણજી, સાથ લઈ શુભ રીતે;
 મહારાજ ખેંગારજી પણ ત્યાં, પધારિયા ખહુ પ્રીતે. ૬૭૫
 જ્ઞેવામાટ બિરાજ્યા જુગતે, દર્શનીય દીસંત;
 વસ્ત્રાભૂષણ સજી શોભે જ્યમ, રતિપતિ અને વસંત. ૬૭૬
 મનગમતી બનિ જોડ મલપતી, ત્વરિત થયાં તૈયાર;
 આલ્યો નાચ અતુર અતુરાનો, પ્રેક્ષકને સુખકાર. ૬૭૭
 ખેન્ડ વાળુ વાગે મધુર સ્વર, ઉપજાવે અનુરાગ;
 તેની તાલગતિએ નૃત્ય કરે, લાયક મળિયો લાગ. ૬૭૮
 પુરૂષ અને પ્રમદા મન પાવન, કટિ ગ્રહિ નાચે કોડે;
 પગ ઉપડે ગતિ તાલખંધ ઉર, વિરોધ હર્ષ વિનોદે. ૬૭૯
 શિવ વિલાસઘણ મહાખલેશ્વર, ગિરિ કૈલાસ સમાન;
 સમાધિસ્થ^૪ શંકર તે સ્થળમાં, તન તપતેજ નિધાન. ૬૮૦
 જાણિ એવું જાણ્યે સુર સર્વે, ઘણા વળી ગંધર્વ;
 નાટ્યપ્રવીણ લઈ સાથ અસરા, જે ભરિ જોખન ગર્વે. ૬૮૧

૧ અથવા. ૨ સારી છે જેનો મધ્યભાગ એવી સ્ત્રી એટલે
 સારી કહીવાળી. ૩ જોનારને. ૪ સમાધીમાં જોલા.

ઉતારવા શિવ સમાધિ તે શું, જુગતે ખનિને જોડી,
 તાન્ડવ નૃત્ય કરે મણિ ટોળે, કપાદિને કરજોડી. ૬૮૨
 અથવા વૃંદાવનમાં અનુપમ, સાચજી યદુકુળસિંહે;^૧
 સુહામણી શર્દૂ પૂર્ણિમાએ, રાસ રચ્યો શું જોડે ? ૬૮૩
 શુભોપમા ખીલે શોધિ મળે નહિ, શું કહું તવ સમજવી;
 જોતાં તૃપ્તિ ન થાય જીવને, પ્રેમ હૃદયમાં લાવી. ૬૮૪
 ધરુંખલો થઈ જાય ધડિકમાં, ધડિકમાં છુટાં છવાયાં;
 નાચે સૌ અવનવિ ગતિએ, વળી એકેકથી સવાયાં. ૬૮૫
 થોડિત્રાર વિશ્રામ કરે તવ, તાકિ ઉભાં તૈયાર;
 ખુટલરનાં ટોળાં ખડું વિનયે, ઉચિત દિયે આહાર. ૬૮૬
 ખુચ્છ ઉઘાડતાં ખાટલિયો મુખ, પાડે ચીસોચીસ,
 પેટ ખાલિ કરિ પછાડતા જયમ, હાઠ લેઈ આમિષ.^૨ ૬૮૭
 વધે ગ્રંથ વિગતે વર્ણવતાં, સમાપ્ત ખાલ સુપેર;
 નિરખી આવ્યા સાનુજ નૃપતિ; ગુણનિધાનનિજધેર. ૬૮૮
 પ્રવાસમાં સુખનિવાસ નૃપતિ, નિર્ગમતા દિન એમ;
 લે સંભાળ સર્વની સહુવિધિ, પૂર્ણ ખતાવે પ્રેમ. ૬૮૯
 હવે વરાણું શોભા વિગતેથી, મહાખલેધરની જ;
 સુણજો સજ્જન જોડે ધરીને, નિરખી જનમન રીઝે. ૬૯૦

૧ ચાહોટા બાઈ ખલલદ્રસહિત. ૨ જાદવકુળમાં સિંહ-
 રૂપ શ્રીકૃષ્ણ. ૩ માંચ.

મહાબલેશ્વરની શોભા, વર્ષાઋતુનું વર્ણન.

વંશસ્થ હંદ.

મદ સુખી ત્યાં સુખવાસી ભૂપતિ,
 નિહાળિ શોભા સુખદાયની અતિ;
 જગદ્લિલા જેવી મહાબલેશ્વરે,
 હશે નહીં એવી હિમાલયે ખરે. ૧
 સ્થળે સ્થળે લોચનતેજ વર્ધવની,^૧
 સુવાટિકા આંદનિ જેવી શદ્દની;
 છુટા છવાયા પ્રતિ ખંગલા ઘણા,
 ગિરી ગુફાતુલ્ય દૌસે સુહામણા. ૨
 વસ્યા શું આવી સુર સર્વ સાદરે,^૨
 ખનાવૌ મંદિર મહાબલેશ્વરે;
 વસ્યા ત્યહાં માનવૌ દેશદેશના,
 ગુણીજનો ચિત્રવિચિત્ર વેશના. ૩
 કરે ત્યહાં વિક્રય^૩ કેટલા જનો,
 હિરા મણી માણિક વસ્ત્ર ભૂપણા;
 ખજર શોભા કહું શું ખનાવિને,
 કરે જ્યહાં હિક્કય લોક આવિને. ૪
 સફાર્ધવણી મટકો સુહામણી,
 સ્થળે સ્થળે દીપતી દીર્ઘતા^૪ ઘણી;
 ચઢી ગિરી ટોચ વિલોકતાં દૌસે,
 દિગંતશોભા^૫ રૂઠી તે ગિરીવિષે. ૫

૧ આખના તેજને વધારનારી. ૨ આદરમહિત.

૩ વેચાણ. ૪ લંબાઈ. ૫ દિશાઓના આંતભાગની શોભા.

સુગંધિ ને શીતળ મંદ વાયુની,
 લહેર સંવર્ધિત ઝંગ આયુની;^૧
 ઠટી પ્રદેશે^૨ ગિરિમાર્ગ શોભતા,
 વિલોકિ સૌનાં મન ખૂબ ક્ષોભતાં. ૬
 કરી રવેયો^૩ ગિરિના સુહામણી,
 દોયો દોપે શું વળ નેતરાંતણી;
 હવા અને પાણી પવિત્ર રત્ન ખે,
 શું શોધી કાઢ્યાં કરી ખૂબ જલ એ? ૭
 તુટી જતી જ્વેષ ગિરીની સંધિઓ,
 અનેક રસ્તારૂપ ખંધ પાંધિઓ;
 ગિરી ઉભો શું દઢ ભીડી ગાતડી,^૪
 હિમંતની ટાઢયી રક્ષિ જાતડી. ૮
 તલ્લેટિથી શેરડો શિખરોપરી,
 પગે જવાની દોસતી મનોહરી;
 અગમ્ય રસ્તા^૫ ખીણમાં જવાતણી,
 ઝુકી રહી ઝાડોવિષે નહીં મણી. ૯
 કદી નહીં શર્દિ હવાવિષે દોમે,
 હિમંત જેવી ત્ર્યુ ગ્રીષ્મ જેવિષે;
 પ્રતાપ એ શું વૃષકેતુનો^૬ હરો,
 શિવાશ્રયે શાન્તિ ખરે સદા વસે. ૧૦
 કરે ન જે પર્વતની પ્રદક્ષણા,

૧ લહેરનું વિશેષણ-શરીર અને આયુષ્યને સારીરીતે
 વધારનારી. ૨ પર્વતના મધ્યભાગમાં. ૩ વલોણાનો વાંચ.
 ૪ કોઈને ખબર ન પડે એવા રસ્તા. ૫ મહાદેવ, જેમની દવ-
 ભમાં વૃષભનું ચિન્હ છે એવા.

પગેથી ચાલી જન જો સુલક્ષણા,
 ક્રુધા ન લાગે રૂચિ થાય ના ખણું,
 હરે કરે પાયથી તેથી ત્યાં સહુ.

૧૧

કૃપાળુ ત્યાં કચ્છ નરેદ્ર પ્રેમથી,
 વસે લઘુ બંધુસહીત ક્ષેમથી,
 સુસંગમાં એમ રહેજ શોભિ તે,
 ઘણા ગુણો મધ્ય વિવેક જ રીતે.

૧૨

અનેક ત્યાં હુત્રરિલોક આવતા,
 ઘણા વળી ભેટ ભલેરિ લાવતા,
 પ્રસાદ પામી નૃપની કૃપાતણા,
 પ્રમોદ^૧ પૂરો મન પામતા ઘણા.

૧૩

અનેક ખેલાડી સહર્ષ આવતા,
 પ્રહર્ષ^૨ લે મોજ ઘણાજ લાવતા,
 વળી ઘણા પામર દાન પામતા,
 નૃપેન્દ્રને આશિષ દે વિરામતાં.

૧૪

પુરો સવામાસ સુખે નિવાસતા,
 સુભાગિ વર્ષાઋતુ ત્યાં શરૂ થતાં,
 નિહાગિ દેખાવજ ભવ્ય^૩ ત્યાં તણા,
 થતો હરે હર્ષ ખરે અતી ઘણા.

૧૫

વિયોગ ગ્રીષ્માતપ^૪ અષ્ટ માસનો,
 કરી દુખે ત્યાગ ઇલા^૫ વિલાસનો,
 ગિચારી સંતપ્ત^૬ સદાય ખૂરતી,
 સ્મરજીવરે દુઃખિત દીન દીસતી.

૧૬

૧ વિશેષ આનંદ, ૨ વિશેષ હર્ષ. ૩ પ્રોત્સાહન મુંદર.

૪ ઉનાળાનો તાપ. ૫ પૃથ્વી. ૬ ચાવીપેઠે તપેલી.

સુવૃક્ષ પંત્રોરૂપ વેણીખંડનો,
 પડ્યાં ઢીલાં લેશ નહીં સુગંધનો;
 લુખા મુલાળા^૧ અતિ અલપ વેશથી,
 મુખે વસી પાન્દુરતા^૨ વિશેષથી. ૧૭
 લુ રૂપ શ્વસે જગને દહાડતી,
 કૃશાંગથી ખેદ પુરે પમાડતી;
 પ્રલાપ જેના સુણિને વિયોગનો,
 તજે ધણુ છવ પ્રભત પરિજનો.^૩ ૧૮
 પ્રલાપ વાડ્યો ન સુગાય તે શરે,
 વસે ગિરી કાં જળનિધિને તિરે;
 દોસે ન એકે તૃણરોગ અંગમાં,
 તવાઈ ચાલ્યાં આડું શુ^૪ક સંગમાં. ૧૯
 પરિજનો શ્યામ શરીર^૫ સ્વામિને,
 મનાવતાં આતુર શિર નામિને;
 “મિયાતણો પ્રાણુ ખચાવવા તમે,”
 “કરો ત્વરા મેઘ દૃપાણુ આ સમે.” ૨૦
 “અહો! જગદ્દુવન શુદ્ધિ લો હવે,”
 “ખગે ધલા સ્વામિ વિલેગના દૃવે,”
 “હવે હરે આશ મિલાપની ધરી,”
 “મયા કરો મેઘપતી હવે જરી.” ૨૧

૧ વાળ (ધાતરૂપ મુલાળા) ૨ શીકાચ (તાપથી ધાત્ર પીકું
 પડી જાય છે તે જાણે પૃથ્વીના મુખની પાંકુરતા.) ૩ પૃથ્વીપર રહે-
 નાથી પ્રભ એરૂપી જેના સેવકા (વિશેષ ગરમી પડવાથી કાચેરા
 વગેરે રોગ યતાં માણસો મરણ પામે છે). ૪ કાળા શરીરનો
 અર્થાત મેઘ.

“વિતી ગઈ છે અવધી અહો પતી,”
 “પધારજે સર્વની સુણી વિનતી;”
 “બળે વિયોગે જ્યમ આપની પ્રિયા,”
 “પતિવિયોગી ત્યમ તમ સૌ ત્રિયા.” ૨૨
 “જુએજ તે વાટ પ્રભા અમાપની,”
 “ધરિત્રિ^૧ ને મેઘતણા મિલાપની;”
 “તમે પધાર્યે પતિ તેમના ભલા,”
 “વિદેશથી ઘેર જશે ઉતાવળા.” ૨૩
 “પરાર્થ ઈચ્છચાર્યી સધાય સ્વાર્થ જો,”
 “પ્રવીણ છે સૌ ઈછવે પરાર્થ તો;”
 “ધરિત્રિ વર્ષાઋતુપ્રાપ્તિ^૨ વાણિનો,”
 “વિચારિ આલિંગન હઠે સ્વામિનો.” ૨૪
 “પુરો તમે સૌ મનકેરો કામના,”
 “અહો પ્રભુ દક્ષ શરીર રયામના;”
 “રસિક ને સુગ્રવિષે ન કૂરતા,”
 “પ્રિયા ઋતુપ્રાપ્તિની^૩ આશ પૂરતા.” ૨૫
 સુણો કંઈગુસ્વર વાણિ વીનતી,
 દયાદ્રૃ^૪ મેઘપ્રભુએ સવેગથી;
 કરી ત્વરા ભૂમિ મિલાપ માટની,
 શું વર્ણુ તૈયારો હું તે અઘાટની. ૨૬
 ત્વરાથી શર્દી દુતિ મોકલી દોઢી,
 પ્રિયા ભૂમી ધૈર્ય ધરેજ ને વિધિ;

૧ પૃથ્વી. ૨ ઋતુપ્રાપ્તિ એ શબ્દમાં રહેલ છે. ૩ રજ-
સ્વલા. ૪ દયાથી ભીજવલા.

અક્રીણ ને લૂણવિષે વસી નકી,
જણાયું મેઘાગમ^૧ સઘ^૨ તેયકી. ૨૭
આધિક સંતપ્ત^૩ ધરિત્રિ લે દમ,
સમીપ પ્રીછી પ્રિયનો સમાગમ;
વિયોગ શું છેલ્લિ વિદાય માગતો,
શરીરથી નીકળિ જાય ભાગતો. ૨૮
થવા બધું વાદળ^૪ એકહું અતી,
પિટાવિ હુંડી ધનધોર શબ્દથી;
ક્ષિતીજમાંથી દળ હુંડુભી દર્ષ,
સવેગ પંચે પડ્યું તે રજા લઈ. ૨૯
દશે દિશાથી ઉપડ્યું દોસે ધણું,
જથે જથે જોર જણાવું તે તણું;
ઉગ્યું દોસે ઇંદ્રવનુષ્ય કોડણું;
ધનપ્રિયાનો^૫ ભૂકુટી મરોડ શું? ૩૦
પ્રિયાશુ^૬ એકાંત મિલાપ કારણે,
રસિક મેઘમલુ જગતતારણે;
સુધૃ જ ધૂમસરૂપ^૭ જાણિયો,
દશે દિશે સત્વર તંબુ તાણિયો. ૩૧
પ્રિયા મિલાપે રવિને પરાશરે,^૮
અલોપ કીધો જ્યમ મંત્રના બળે;

૧ વરસાદનું આવવું. ૨ તરતમાં. ૩ અતિથય તાપવાળી.
(વરસાદ આવતા પહેલાં ધણોજ ધામ યાય તેવો તાપ. ૪ વાદળ-
રૂપી પાયદળ. ૫ વિજળી. ૬ પ્રિયાની સાથે. ૭ સવાર સાંજ ધુમાડા
જેવી જે ઘાડી હવા દેખાય છે તે.) ૮ એ નામના ઋષિ વેદવ્યાસ-
ના પિતા ધીમરકન્યા સત્યવતી સાથે મગ્ધવામાં સમાગમની ઈચ્છા થ-
તાં દિવસે સૂર્ય હોવાથી સત્યવતીએ એ કારણથી મુનિને ના કહી તે-
પરથી મંત્રબળે સૂર્યને ગુપ્ત કર્યો એ કથા મહાભારતમાં છે.

પ્રયોગ તેવો કરીશું બલાહકે,^૧
 રવિ છુપાડ્યો નભમાંહિ આ તકે. ૩૨
 સમીપનું તેય દોસે નહી ઈયમે,
 તિમીર^૨ વ્યાપ્યું અતિ ધોર તે સમે,
 વિલોકિ તૈયારિ તમામ એ રીતે,
 બળવિ ડોકો અઢિયો ધન પ્રીતે. ૩૩
 સુણી મહા ગર્જન ધોર આકુરો,
 વદે પ્રતીહાર મયૂર દાકુરો;
 વળી બપૈયા નકિષો પુકારતા,
 ધન પ્રભુના સુયશો ઉચારતા. ૩૪
 શતમ્નિ^૩ જેવા ધન કાટકા થતા,
 પ્રતિધ્વની ગિરિ ખિણેથી ઉઠતા;
 દિશા વિદિશા પણ ગાલું ભાઠિયો,
 ધરત્રિએ હર્ષ શું એ જણાવિયો ? ૩૫
 સખી દુતી શર્દિ પ્રહર્ષ લાવતી,
 ધણી રિતે ધાધરિ ત્યાં ધ્રુમાવતી;
 વિલોકિ આ વૈભવ મેઘ ભૂપનો,
 સમુદ્ર ખારેથી^૪ બખાળનો ધણો. ૩૬
 ડ ધણોજ તે કોવં ધરી શરીરમાં,
 ણ અર્કાળનો શીર^૫ સમુદ્રતીરમાં;
 પરાઈ સંપત્તિ વિલોકિ ખારિલા,
 પછાડિ માથુ પછિ તે પડે જોલા. ૩૭

૧ મેઘ. ૨ અંધકાર. મહામળેશ્વરમાં એ અગાકાર જો-
 વામાં આવે છે. વાદળો નીચે ઉતરવાથી એવા અંધકાર થાય
 કે બહુજ પાસેનું પણ દેખાતું નથી. ૩ તોપ. ૪ હયાથી અ-
 થવા દ્વારથી. ૫ મગતક. આગરૂંની મગતક.

તજ્યે રિશાણું વળિ ઝાંઝિ^૧ જે નરો,
 પ્રશાન્તિ પામે શમતાંજ ઊભરો;
 નિહાળિ કોપસ્થિતિ તોય નિધિની,^૨
 તજ્યો^૩ ખંધાંએ મનમાં ઘણું ખૂંટીની. ૩૮
 અસંખ્ય હાની કરી તોય નિધિએ,
 વડાનિ રીશે ભુંડિ સર્વ વિધિએ,
 “લોધી કરેથી^૪ મુજ સંપદા મિઠી,”
 “થયો સુભાગી ધન તું સહુ વિધિ.” ૩૯
 “વળી ચઢીને મુજ શીર ગાજતો,”
 “નથી લગારે મનમાંય લાજતો;”
 “સુપુત્ર મારો શશિ^૫ તે છુપાડિયો,”
 “કહે કયો ખાર તમામ કાઢિયો.” ? ૪૦
 “ખગાડ્યું તે આટલું તે ખમી નમી,”
 “રહું મુંગો તો રહું સર્વને ગમી;”
 “મને વિના લાગણિનો શું જાણિયો,” ?
 “સહસંધા પંઢ^૬ શું તે પ્રમાણિયો.” ? ૪૧
 “રહીશ તું ત્યાં લગિ વેર ના તજ,”
 “કરીશ રંજડ પ્રકોપતા સજ;”
 “ટળીશ તું તે સમયે પ્રશાન્ત હું,”
 “રિપુ શિરે શાન્ત હું શી રિતે રહું.” ? ૪૨

૧ તામસી. ૨ સમુદ્ર. ૩ મૂકી દીવો. ચોમાસામાં વહાણની
 આવજાવ ખંધ પડે છે. ૪ કીર્ણવડે અર્થાત્ સૂર્યના કીરણો સ-
 મુદ્રમાંથી વરાળરૂપે જે પાણી લે છે તે-કર અટલ વરે. ૫ અંદ્ર.
 ચોમાસામાં વાદળથી ઢંકાય છે તે. ૬ નપુંસક.

ખહું કરી એવી મુખેથી જલ્પના,^૧
 રહી શક્યો હાથ મિજાજ સ્વલ્પ ના;
 સમીપ આવી ધન ગર્જના કરી,
 તડૂકિ ઉઠ્યો જ્યમ સિંહ વીકરી. ૪૩
 “પ્રિયા મિલાપે ધરિ હર્ષ આવતો,”
 “નથી કશો વિગ્રહભાવ લાવતો;”
 “તથાપિ તું વેરતણા વિચારથી,”
 “ખખાળતો સાગર પૂર્ણ ખારથી.” ૪૪
 “લઈ હું તારી જળસંપદા જરી,”
 “જગદ્દિતાર્થે ખર્ચી નાંખુ વાવરી;”
 “તનેય તેમાંથી મળે ઘણી ખરી,”
 “તથાપિ તું દુર્જન ખારથી કરી.” ૪૫
 “સ્પૃહા^૨ ધરું તેની ન અંતરે ડરી,”
 કહી દીધાં હુંકુલિ અંખરોપરી;^૩
 સકંપ ભૂ^૪ ભૂધર^૫ અંબુધી^૬ તદા,
 સુણી મહા ગંભીર ગર્જના યદા. ૪૬
 જગદ્જનો સૌ હખડ્યાં પ્રમાદથી,^૭
 ધનપ્રિયા વિદ્યુત જાગી નાદથી;
 જતો પત્તી સોડ્ય મિલાપ^૮ કારણે,
 વિલોકિ શક્યા તજિ આવી ખારણે. ૪૭
 ચઢી પ્રકોપે મદિરાક્ષિ ચંચળા,^૯
 હુંકારતી સર્પિણિ તુલ્ય બ્યાકુળા,

૧ ખડખડાટ. મિથ્યા ભાષણ. ૨ દરકાર. ૩ આકાશઉપર.

૪ પૃથ્વી. ૫ પર્વત. ૬ મરુદ્ર. ૭ ગાદલપણથી. ૮ મેઘની જે સ્ત્રીઓ કાપી છે. વીજળી અને પૃથ્વી તે પરથી. ૯ વીજળી.

ઉભો સક્રોધે પતિમાર્ગે રોધિને,^૧
 વિચાર કે લાજ નહીં વિરોધિને. ૪૮
 ધણા સરોષે ધન ગર્જના કરી,
 ડરાવતાં વિદ્યુત ના ડરે જરી;
 ખડે ખડે સામી ધનપ્રભુ તણી,
 સરોષ જવાળાં તડિતાક્ષિએ^૨ ધણી. ૪૯
 પ્રકાશ ને ગુપ્ત પળે પળે થતી,
 નૃસંસની^૩ મૈત્રિ સમાન દીસતી;
 મહા પ્રક્રોધે ધન ગર્જિને કહે,
 “અરે પ્રિયા કલેશ ભરી તું શું રહે?” ૫૦
 “કરે તું શા કારણ ખાર સોડ્યનો,”
 “અરે ધરે ના ભય ભુંડિ લોકનો,”
 “હજી ધરાઈ નથિ દુઃખ આપવે,”
 “ખિચારીનો પ્રાણજ પાકી છે જવે.” ૫૧
 “ગિરિ નગો પર્વત કૂટ હુંગર,”
 “ધરિત્રિના ભાન્ડુ અહો સહોદર;”
 “અરે કર્યા પક્ષવિહીન^૪ એમને,
 “શું સોડ્યના ખારથી ત્યાગિ પ્રેમને ?” ૫૨
 “ખિચારીનું ભીતર^૫ ચીરતી સદા,”
 “વઢે ન તોએ સહિ શીર આપદા;

૧ અટકાવીને. ૨ વિજળિની આંખમાં. ૩ ધાતકી. ૪ પાંખ
 વિનાના પર્વતોને પ્રથમ પાંખો હતી તે ધંદ્રે વજ્રવડે (વીજળીવડે)
 કાપી નાંખેલી એમ પુરાણોમાં કહેલું છે. ૫ અંતઃકરણ. વર્ષા-
 ઋતુમાં વીજળી કોઈ કોઈ કેકાણે પૃથ્વીપર પડે છે અને તેથી
 પૃથ્વીમાં ફાટ પડે છે.

“ક્ષમા^૧ ક્ષમારૂપ ધરી વિરાજતી,”
 “તું શીદ તેનાપર હુંડિ દાઝતી.” ? ૫૩
 “ઘણાજ ખારે નથિ સાર પાપિણી,”
 “મને ન ખોલાવ ધણું અભાગિણી,”
 “સદાની દાસી મૃતલોકની થઈ,”
 “હજીય ખારીલી અપાર તું રહી.” ૫૪
 “કરાવતા કસદુ^૨ તે ધડી ધડી,”
 “મર્યાદા^૩ આપી કરી છે હનુમડી,”
 “હજી અવસ્થા કરશે શું તાહરી,”
 “તને ન તેની કહું વાત જાહરી.” ૫૫
 “ક્ષમા પ્રિયા છે નરરત ગર્ભિણી,”
 “કરે તું તે સાથ શું સામ્યતા^૪ ધણી,” ?
 “ઈલાતણા હસ્તમિલાપથી ખરું,”
 “પડ્યું જગજીવન^૫ નામ માહરું.” ૫૬
 “મમપ્રતિષ્ઠા વધી એહ સંગમાં,”
 “અતી ન તું ખાર ધરીશ અંગમાં,”
 “મમપ્રસંગે કૃત જોહ તું કરે,”
 “કલે ભલું તે નહિ ચંચળા અરે.” ૫૭
 તમા તજ તેની તમામ તે તકે,
 પ્રયાણ કીધું તડુકી બલાહકે,
 પ્રિછી પતિવાણી સજીવની^૬ મુળી,
 જુએ મિચેલાં નિજ લોચનો ખુલી. ૫૮

૧ પૃથ્વી. ૨ એપ-સંદેશ લઈ જવા લાવવાનું કામ.
 ટેલીગ્રાફ ખાતું. ૩ વીજળીના દીવા. ૪ ખરોખરી. ૫ જી-
 વન એવું મેઘનું નામ છે. ૬ સજીવન કરનારી.

સહર્ષ થૈ સાવધ સાગરાંખરા,^૧
દ્વિઠી દુતી શીત સમીપ ગંભિરા;
અતિ સમીપે પતિને નિહાળિને,
સહર્ષ ઉભી થઈ સુસ્તિ યાજિને.

૫૯

દ્વિધું દઢાલિંગન વેગ સાંસતે,^૨
છુટે ન છોડ્યો દઢ પ્રેમપાશ^૩ તે;
વિલોકિ એકાંત મિલાપ અમનો,
રહ્યો ન સૌને મન પાર પ્રેમનો.

૬૦

ભરાઈ પેઠા જન સૌ ગૃહાવિષે,
પશું ન પંખી પણ બહાર કો દિસે;
ગવાક્ષ^૪ માર્ગે કરો ડોકિયાં જનો,
વિલોકતા મેઘ અખંડ ધારનો.

૬૧

તિમિર વ્યાપ્તે દિસતું ન લોચને,
પ્રિધાય છે દંપતિ પ્રેમ ભાષણે;
અખંડ ધારા પડતાં ધ્વની ધણી,
શું પ્રેમ સંવાદજ દંપતી તણી.

૬૨

પ્રકાશતી વીજળિ ત્યાં પળે પળે,
કવિજ તેની ગતિ સર્વથા કળે;
પતિ અને સોજ્યમિલાપ લોકને,
ખતાવતી શું ધરિ ઊર શોકને.

૬૩

કરી અતિવૃષ્ટિ શું અશ્રુઆવ^૫ ત્યાં,
પ્રિયા મળ્યે હૈયુ ભરાઈ આવતાં;

૧ પૃથ્વી. સસુદ્રરણી જેને વચ્ચે છે એવી. ૨ ધીમે.
૩ પ્રેમનું બંધન. ૪ અરંજામા રહીને. ૫ આંસુનું અરવું તે.

પ્રવાહ તેનો અતિશે રતુંમડો,^૧
 રન્નેગુણે મિશ્રિત દીસતો વડો. ૬૪
 ઈલા ઋતુપ્રાપ્તિનિને શું એ પળે,
 કરાવિયું જ્ઞાન નિજમુના જળે;
 ઘડી ઘડી મેઘ મહા ધડૂકતો,
 ડુમો ભરાતાં ડુસકાં શું નાંખતો. ૬૫
 ગિરિતણાં શિખર ગર્જનાવડે,
 છુટાં થઈ સઘ તુટી ઢળી પડે;
 અનેક વૃક્ષો ઉખડે સમૂળથી,
 પ્રચંડ વાયુ પ્રગટયે અતુલ્યથી. ૬૬
 જયહાં ત્યહાંથી જળ એકઠું થઈ,
 પ્રવાહ ચાલે કર્ણ વેગ તે સહી;
 ખાહુશ્રુતોનો^૨ જયમ નીચસંગતે,
 દિસે મહા દુષ્કૃત વેગ વ્યંગ તે. ૬૭
 પડે મહા ધોધ હંચેથી તે તણો,
 થતો દેવની ઘોર ઘણો ખિહામણો;
 થઈ ડુખાડૂખ જળે વસુમતિ^૩,
 પતિયે પ્રીતિરસ મગન શું સતી ? ૬૮
 અનેક ઠહેળા મળિ એક આગળે,
 પ્રવાહ ચાલે અતિવૃષ્ટિના જળે;
 વહે ગિરિશૃંગથી વેગમાં વળી,
 શિલાની સાથે અદ્વૈતાય ઊંછળી. ૬૯
 દેવની થતો ગંભીર ભેરિનાદશો,

૧ રાતા રંગનો. મહાખલેશ્વરમાં ધૂળ રાતી હાય છે. ૨ માં-
 બળી માંબળી જોણે ખહુ જ્ઞાન મેળવ્યું હાય તે. ૩ પૃથ્વી.

સભાવિષે શાસ્ત્રતણા વિવાદશો,
 પતિ મિલાપે પૃથિવી શું એ મિષે;
 બળવતી નેપુર હર્ષથી દિંસે. ૭૦
 પ્રવાહની મંથનશક્તિના બળે,
 હુંએ ઉડે વારિકણોધ^૧ તે જળે;
 તલેટિમાં શુંગથકી સલંગ આ,
 પ્રવાહ શોભાથી પ્રહૃયું અંગ આ. ૭૧
 જટા વિખેરી ગિરિશેરું શું નેમથી,
 ખરેજ પ્રક્ષાલનમાટ^૩ પ્રેમથી,
 ઉડે શું ગોટા જિણિ ભસ્મના બહુ,
 શું એથી બીજી ઉપમા રૂડી કહું? ૭૨
 ધરિત્રિ ધોવાઈ ન ધૂળ દીસતી.
 વિવિધ પાષાણમયી થઈ છતી;
 નખક્ષતે^૪ વક્ષ^૫ પતિ મિલાપથી,
 દિંસે શું શોભીત ધરાનું માપથી. ૭૩
 રવિપ્રતાપે રજવારિ મિશ્રિત,
 સુકાઈને તે તરડાય શોભિત;
 નખક્ષતો શું રૂઝવાજ આવિયા, ?
 શું ભિંગડાં એ વળિયાં સુહાવિયાં. ? ૭૪
 લીલાં તૃણાંકુર કુટ્યાં દિંસે અતિ,
 થયો શું રોમાંચ પતિ મિલાપથી;
 નદી તળાવો સર કૂપ વાપિયો,
 ભર્યા દિંસે પૂર્ણ શું હર્ષ બ્યાપિયો. ૭૫

૧ જળખિંદુઓનો સમૂહ. ૨ મહાદેવ. ૩ ધોવામાટ.
 ૪ નખના જખમ. ૫ છાતી.

વિશાળ મેદાનવિષે લીલોતરી,
 વનસ્પતિ ખીલિ વળી નગોપરી;^૧
 શું રત્નગર્ભાર^૨ ધરિ ગર્ભ શોભતી,
 શરીર લીલાંખરથી દીપાવતી. ૭૬
 અનેક સૌભાગ્યભરી ધરાતણા,
 કહું શું હું વૈભવ વર્ણિને ઘણા;
 સહુ સુખો સ્વામિતણા પ્રસંગમાં,
 મળે ત્રિયાને અતિ ઊછરંગમાં. ૭૭
 તમે ન માટે કદિ સ્વામિ સાથને,
 કુલાંગનાઓ ગણિ સાર નાથને;
 વિવેકથી વર્ણન મેઘવૃષ્ટિનું,
 કવિતણા તર્કતણીજ પુષ્ટિનું. ૭૮

મહારાજાધિરાજનું પુને પધારવું, ત્યાંથી મુંબઈ ને
 પછી જુજ પધારવું.
 વંશસ્થાંદ.

થતી અતિ વૃષ્ટિ મહાખલેશ્વરે,
 નિહાળિ તે કચ્છતણા નરેશ્વરે;
 પુનાનિ વર્ષાઋતુમાં હવા ભલી,
 વિવેકથી એવી સુવાત સાંભળી. ૭૯
 પુને જવાનું મનમાંય લાવિને,
 પ્રયાણ કીધું જુન પાંચમી દિને;
 વિદાય આગે કરી સર્વ સાથને,
 પધારિયા તે નમિ વિશ્વનાથને. ૮૦

સુમિત્ર^૧ ને વેદનિર સાથ મેં પણ,
પ્રયાણ કીધું ઉર હર્ષિ તત્ક્ષણ;
વિયોગ દેતાંજ નિવાસ ભૂમિને,
ઉદાસિ હૈયે રહિ ત્યાં ઝૂઝમિને.

૮૧

“પવિત્ર સન્મિત્ર સહિત સુખદા,”
“અહો હવે આ સ્થળ દેખશું કદા; ?”
“પ્રણામ હે વૃક્ષની પંક્તિઓ હવે,”
“નમામિ હે પંખી મધુર ખોલવે.”

૮૨

“અહો ક્ષમા તું કરજે ક્ષમા મને,”
“કરું છું સાષ્ટાંગ પ્રણામ હું તને,”
“અહો શશિશેખર^૨ દાસ ધારિને,”
“દૂરથી લેન્ને નમન સ્વીકારિને.”

૮૩

“અહો ગિરિ હું ઘણું સુખ પામિયો,
“સદા રહેન્ને યશ તુંજ જામિયો;
સુખી થતા સૌ મહદાત્રયી^૪ સદા,
નવાઈ તેમાં નહિં શું કહું તદા.

૮૪

વિશેષ વાયુથકી ક્ષાટિ રાઉટી,^૫
પડ્યાં વળી બંધન એક બે તુટી;
રસોઈયો રાઉટિ એક રાસ તે,
પરસ્પરે મૈત્રિ વધેલ ખાસ તે.

૮૫

રસોઈયાના વિરહે ઉચ્ચાટિયું,
ખિચારીનું ક્રુદ્ધ શું હૈડું ક્ષાટિયું ?

૧ રા. રા. છોટાલાલ સેવકરામ. ૨ રા. રા. દાકતર દોરા-
ખજ. ૩ મહાદેવ. ૪ મોટાના આશ્રયવાળા. ૫ એ રાઉટી-
માં અમારે માટે રસોઈ થતી હતી.

અખંડ વૃષ્ટિયકી ખંધ ગાડિએ,
 વિનોદ વાતે મનને પમાડિએ. ૮૬
 પડે શરીરે ઘનખુંદ એક તે,
 અનેક જેવું પ્રસરાય છેક તે;
 થતું પછી શદ્દિનું દદ્દ તેવડે,
 લગાર પાપે વધિ જેમ તે નડે. ૮૭
 વળી સુપાત્રે જ્યમ અલ્પદાન તે,
 સુખોનું થાતું વધિને નિદાન^૧ તે;
 રહ્યા પુને પૃથ્વિવપતિ સપ્રીતથી,
 પુરો સવામાસ ભલીજ રીતથી. ૮૮
 ત્યહાંય મોટા અધિકારિ આવતા,
 ભલી ભલી ભેટ ખાડૂજ લાવતા;
 નિહાળ્યું સૌંદર્ય ભલેરૂં સૃષ્ટિનું,
 મધુર ધારાબળ મેઘવૃષ્ટિનું. ૮૯
 ગવર્નરે ત્યાં ખાડૂધા સપ્રીતથી,
 દ્વિધી પ્રતિષ્ઠા નૃપને સુરીતથી;
 ધાણા ગૃહસ્થો નૃપની પ્રમોદથી,
 કરે મુલાકાત ખાડૂજ કોડથી. ૯૦
 પ્રનાની વર્ષાન્નપુમાં હવા ભલી,
 નિરોગતા અગની થાય નિર્મળી;
 વિલોકિ દેશોત્તતિ કારણે છતી,
 સભા ભલી સાર્વજનિક શોભતી. ૯૧
 નિહાળિ સંગીત નિરાળર ધારિને,
 દીવો રૂટે આશ્રય ત્યાં પંચારિને,

દૌઠાં રૂઠાં ત્યાં સ્થળ દર્શનીય^૧ જો;
 નિહાળતાં લાગતું ઊર પ્રિય તે. ૯૨
 પ્રયાણ કીધું પછિ ત્યાંથી પ્રેમથી,
 પધારિયા મુંબઈ ભૂપ ક્ષેમથી,
 સુપુત્ર જે નેત્રમણીજ જમના,
 અહિર્નિવાત્માસમર^૨ પાત્ર પ્રેમના. ૯૩
 વિયોગિ એવાં જનનીતણો^૩ મળ્યો,
 સુપુત્ર પૂરા રસવત્સલે છલ્યો,^૪
 “મિઠા મરી જાઉં હું દુઃખડાં લઈ,”
 “પધારજો સત્વર જાત જે અહીં.” ૯૪
 “મિઠા વિલોડ્યે મુખ દી ઘણા થયા;”
 “તમે વિયોગે દિન દોહલા ગયા;”
 “પ્રસન્ન ગંભીર મુખાકૃતિ રૂડી,”
 “નિહાળવા આતુરતા હવે હુંડી.” ૯૫
 “સુભાગિ એવો દિન આવશે કદા,”^૫
 “વિલોકિ મીઠાં મુખ ટાળુ આપદા,”
 “સુકીર્તિ સંપાદિત^૬ ગાત્ર પુત્રનું,”
 “વિલોકિ સાક્રુહ્ય^૬ કરીશ નેત્રનું.” ૯૬
 “ઉતાવળો તે દિન પુત્ર લાવવા,”
 “કરો ત્વરા મધ ત્યહાંથી આવવા;”
 “વિવેકથી વાંચિ સુપત્ર માતનું,
 “ભરાઈ આનંદુ ઊર ભુજનાથનું. ૯૭

૧ જોવાલાયક. ૨ બાહ્યના જાણે મૂર્તિમાન જીવ અને આ-
 ભારપ. ૩ રાજ્યમાતા મહારાણી શ્રી નાનીઆ સાહેબ. ૪ ઉભરાતો.
 ૫ સારી કીર્તિ સંપાદન કરેલી છે એવું પુત્રનું ગાત્ર. ૬ સંકળપણું.

દીપમાળ રચિ દીપતી, પ્રદીપ્ત શું જન પ્રીત; ?	
કંક વધાવે મોતિએ, ગોરિ ગાય બહુ ગીત.	૧૬
નૃપતિ વાજતે ગાજતે, પુરમાં કરે પ્રવેશ;	
થાય કુલાહલ તે તણો, બહુધા લાગે ખેશ.	૧૭
ગડગડાટ હયરથ તણો, ધન સાદશ ગંભીર;	
રાજ્યમાતને તે સુણી, સુખ જે થયું શરીર.	૧૮
તે કથવા ન સમર્થ હું, અનુભવિ જાણે એજ;	
પદારિયા દરખાસમાં, નૃપનિધાન તપતેજ.	૧૯
રાજ્યમાતને મંદિરે, વિચર્યા રહારાય;	
માતાએ ખે કુંવરને, નિરખ્યા નમતાં પાય.	૨૦
હૃદય લગાવી હોંસભર, ઘણિ વિધિ ગદગદ કંઠ,	
વદવા જતાં વદાય નહિ, પુત્ર મિલાપ પ્રસંગ.	૨૧
વારવાર કર ફેરવે, કુમારશિર સપ્રેમ;	
ફરિ ફરિ મુખહું નિરખતાં, પુછે ખમા કહિ ક્ષેમ.	૨૨
માત અહો મમતાનિધિ, સ્નેહ સકળનું સાર;	
આપ આશિષે કરિ અમે, સદા સુખી સંસાર.	૨૩
વિયોગ દુષ્પ અન્યોન્યનું, એમ મટ્યું એવાર;	
આ પ્રવાસવર્ણન અહીં, પૂર્ણ કરું ધરિ પ્યાર.	૨૪

વસંતતિલકા છંદ.

ત્રેલોકનાથનુ કૃપાખળ ધારિ ચિત્તે,
આ ગ્રંથ પંથ કિધ પૂરણ પૂર્ણ પ્રીતે;
ત્રીસપ્તયુક્ત ભુજભૂપતિ ભવ્યભાગી;
જેના કૃપાખળવડે કવિતા સુહાગી.

એતો કવિકુળકુમુદ સુધાનિધિ છે,
જેનાં સુધાકિરણ આશ્રય સૌ વિધિ છે,
પ્રાગટ્ય પુસ્તક પ્રકુલ્લ કુમુદરૂપ,
શું આ દીસે ભુજપતિરૂપ ભોજભૂપ. ૨
પાળો ધણું હંવી પ્રજા કવિલાડ પ્રીતે,
આશીષ એવી શિવલાલતાળી સુરીતે;
હે સજ્જનો કરિ ક્ષમા ગુણદોષ કેરી,
આ ગ્રંથમાં સુજનદષ્ટિ ધરો ધણેરી. ૩

અગાઉથી આશ્રય આપનાર ગૃહસ્થોના નામ.

ભુજ.

પાન.

નામદાર મહારાજધિરાજ મિસ્ત્રાં મહારાજા શ્રી.૭

ખેંગારજી મવાઈ ખણદુર ૨૦૦

નામદાર મહારાજા કુમારશ્રી કુમારજી ૧૦૦

શ્રી કચ્છદરબાર ખાતે ૭૫

ધીવાન ખાણદુર મણીભાઈ જગમોઈ ૨૫

રા. રા. રાણાશ્રી જલમસિંહજી ૨૦

„ જોશાભા લીલાધર ૬

„ શેઠ પેત્રનજી ૭

„ મેહતા દુલરાય ૭

„ ખુશાલરાય મારાભાઈ ૨

„ સૈયદ અબ્દુલ નખીરાહ ૨

„ ડકટર દોરામજી હારમરાજી ૨

ઉપાધ્યાય જોરાજ મેરજી ૨

રા. રા. વકીલ માધવલાલ ગીરધારીલાલ ૨

„ બક્ષી લઘુભાઈ રાધવજી ૨

„ મેતા જયશંકર અંબારામ ૧

„ મેતા ખરાશંકર પ્રજારામ વૈદ્ય ૧

„ મેતા હાથીરામ ત્રીકમજી ૧

„ હક્કર શીવજી મનજી ૧

„ કોઠારી ભાણુજીભાઈ ૧

„ શા. દેવરાજ મૂલજી ૧

„ મેતા જગજીવન હરજીવન ૧

„ મેતા લક્ષ્મીશંકર જગજીવન ૧

„ મેતા મૂળશંકર અમરજી ૧

„ મેતા હાથીરામ શોમજી ૧

„ જોશી બળદેવ વેલજી ૧

રા. રા. દેસાઈ દેવજી મૂળજી	...	...	...	૧
,, મેતા વૈજનાથ પ્રભુજી	...	...	...	૧
,, જેશંકર નરસિંહરામ	...	...	...	૧
,, શીવજી પુરૂષોત્તમ	...	...	...	૧
,, ડાકતર આત્મારામ કેશવજી દવે	...	...	...	૧
,, ખારોટ શવાભાઈ કાનાણી...	...	...	...	૧
,, મેતા પ્રભુજી ભવાનજી	...	...	...	૧

સુદા.

શેક ખીમજી ભા. જોરામ			...	૨૫
,, જીવણદાસ ધનિજી		...	...	૧૦
ઠક્કર લામ્ભીદાસ લધા	...	...	...	૨

અંજાર.

રા. રા. વિકલજી જીવણભાઈ	...	...	...	૧
,, દલપતરામ જગજીવન	...	...	...	૧
,, અમૃતલાલ કાનજી	...	...	...	૧
,, કાનજી અંબારામ			...	૧
,, વૈજનાથ ભવાનીદાસ	...	...		૧
,, મુગટરામ લાલજી	...	...	...	૧
,, જટાશંકર મહાદેવ		...	...	૧
,, શામજી જીવા	...		...	૧
,, દલપત જોડા ...	...		...	૧
,, વાઘજી માધવજી	...	...	...	૧
,, જોડાભાઈ જોશંગ		...	...	૧
,, વીશરામ કાનજી	...		...	૧
,, ઠક્કર શીવજી વી. અખૈ	...	...	...	૧
,, લધાભાઈ બિકેડા	...	...	...	૧
,, નથુ ગંગાધર			...	૧

ગૃહસ્થોનાં નામ.

૧૯૯

રા. રા. નરભેશંકર ગોવરધન		...	...	૧
,, મકનજી માધવજી		...	...	૧
,, વાસુદેવ નાથજી		...	...	૧
,, દયાશંકર કેશવજી	...	...	...	૧
,, તુળશીદાસ હરચંદ		...	...	૧
,, જ્ઞેરામ રૂડા	...		...	૧
,, દામોદર કરમચંદ		...	...	૧

નખત્રાણા.

રા. રા. ઠક્કર કલાણજી ખટાઉ ગઢસીસાના		...	...	૨
,, દયાશંકર જીવાણરામ	...	...	...	૧
,, રામજી માધવજી		...	...	૧
,, વકીલ ભગવાનજી કેશવજી	...		...	૧
આંબેશશ્રી સાગરનાથજી અરલના	...	...	...	૨
આંમર પરતાપજી હકાંજી મયળના	...		...	૧
રા. વકીલ ગોવિંદજી ખેચર શુક્લ	...	...	...	૧
,, જોશી ગુલાબ હરીના વીથોણના થાણદાર	...	...	...	૧
મોકલશી નારણજી ભીમજી અરલના			...	૧
,, થોભણજી દાજી ખેખરના	...	...	...	૧
પીરશ્રી હરિનાથજી ધીર્ણોધારના	...	...	...	૩
વકીલ રાજી ડોસા અરલના	...	...	...	૧
ઠક્કર વાઘજી મૂળજી મળલના	...	...	...	૧
મી. ભગવાનજી વાસણજી	...	...	...	૧
બડેબ પુંજી પચાણજી	...	...	...	૧
હા. વાલજી મોતી	...	...	...	૧
ખારોટ સવા દેવીદાસ કોટડાના	...	...	...	૧
વોરા દયારામ રૂપજી નીરૂણાના	...	...	...	૧

લાયબા.

બડેબશ્રી લાખાજી	...	...	...	૧

লডেনশ্রী গোডল	...		...	...	১
কুংঅরশ্রী মানসংগল...	...	...		...	১
কুংঅরশ্রী হমীরল		...	...	...	১
সোনী গোবিংল টোপাল	...	...		...	১
মেহেতাল পরমুদাস রলুছোডল	...	...	...	...	১
” ময়ারাম লগলবন	...	...	...	...	১
” মগনলাল রলুছোডলার্ঘ	...	...	...	...	১
” মুলল লালল লোশী পায়ক	...	...	...	...	১
রা. রা. গংগাশংকর অংআরাম লাপ্পলিয়া	...	...	...	...	১
” তুলনরাম রলুছোডল	...	...	...	...	১
” দলপতরাম মকনল লাকডীয়া	...	...	...	...	১
” গুলাপরায় জীলুংলার্ঘ অ্যাডেসর	...	...		...	১
বেস্তীনেটর গোবিংল কেশবল ত্রিভোড	...	...	...	...	১

বার্ঘআর.

উক্কর লধা অেতশী	...	...	...	...	১
লট শামল বীরল	...	...		...	১
” কাণা রতনশী	...	...	...	...	১
উক্কর রামদাস লেরাল মোটীমিরবাণা	...	...	...	...	১
” মাবল লধা	...	...		...	১

বাংকানের.

রা. রা. যুনিলাল সারামার্ঘ বাংকানের স্টেট তরুখী	...	১০

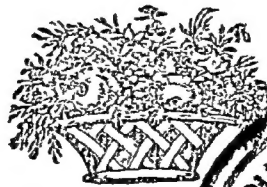
রাজস্টে.

কুমারশ্রী রায়সিংল মাণীয়া	...	...	৪
” ভাবসিংল ভাবনগর	...	...	২
” অংবায়ণা. বডিয়া			২
” রামসিংল নাচোদ	...	...	১
” কাণাবাণা লুতুগী	...	...	১
” মাধবসিংল বদওয়াল	...	...	১

ગૃહસ્થોનાં નામ.

૨૦૧

કુમારશ્રી શિવસિંહજી	સુડેઠી ...	...	...	૧
,,	વિજયસિંહજી	ઘોડાસર	...	૧
,,	કિરતસિંહજી	નાંદોદ ...	...	૧
મી. ચેસ્ટર મેકનાટન સાહેબ	...	...	...	૧
કુમારશ્રી તખ્તસિંહજી	કોટાસણ...	...	...	૧
,,	બાલુભા	ગોડળ ...	...	૧
,,	તખ્તસિંહજી	વામણ...	...	૧
,,	ગીગાનાળા	જેતપર ...	...	૧
,,	સામતસિંહજી	ધોલ	...	૧
,,	રણજીતસિંહજી	જામનગર	...	૧
,,	સુરસિંહજી	લાઠી ...	...	૧
,,	ગંભીરસિંહજી	પેથાપર....	...	૧
માસ્તર કાનજીભાઈ નયુભાઈ		...	...	૧
રા. રા. મુસાહેબ રામચંદ્ર ભાસ્કર	...	...	...	૧
નાંદોદ.				
મહારાણાશ્રી જનસિંહજી	...	...	...	૪
મુંબઈ.				
રા. રા. ભાઈશંકર નાનાભાઈ વકીલ	...	...	...	૧૦
શેઠ ત્રિભીવનદાસ રતનજી મોદી	...	...	...	૫
શેઠ મૂળજી ઇંદરજી	...	...	...	૧

૨૦૬૧

2961

१५ दिवस : आ पुस्तक वधुमां वधु १५ दिवस
माटे राखी शकाशे.

[illegible]

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ - ૬